

รายงานฉบับสมบูรณ์

การสร้างและพัฒนาตัวชีวิต คุณภาพชีวิตและพัฒนาสังคม

สถาบันวิจัยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การสร้างและพัฒนาศูนย์ชีวิต คุณภาพชีวิตและพัฒนางานสังคม

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยเพื่อการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมนี้เป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการที่นักวิจัยและชุมชนร่วมกันเรียนรู้และจัดทำตัวชี้วัด เพื่อประเมินทิศทางการพัฒนาที่เหมาะสมสำหรับแต่ละชุมชน โดยมีเป้าหมายสุดท้ายที่การเชื่อมโยงตัวชี้วัดระดับชุมชนและระดับพื้นที่ไปสู่ความเข้าใจและการพัฒนาตัวชี้วัดระดับชาติที่จะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดทิศทางการพัฒนาของประเทศในอนาคต

กระบวนการทำวิจัยในโครงการนี้เน้นการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกในชุมชน ผู้นำชุมชน และแกนนำของกลุ่มหรือองค์กรชุมชนต่างๆ เพื่อให้เกิดกระบวนการร่วมกันคิดและร่วมกันปฏิบัติในกิจกรรมการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัด โดยมีคณะวิจัยทำหน้าที่เสมือนเป็นที่ปรึกษาในการทำงานร่วมกันของชุมชน ผลการทำงานตลอดทุกกระบวนการนอกจากจะคาดหวังให้ได้ประเด็นและตัวชี้วัดด้านต่างๆที่จะสามารถใช้ในการประเมินสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน กำหนดทิศทางการพัฒนาที่เหมาะสมต่อชุมชน และสมาชิกชุมชนเข้าใจถึงวิถีทางการพัฒนาตนเองแล้ว คณะผู้วิจัยยังมีความคาดหวังว่าฐานข้อมูลตัวชี้วัดที่ชุมชนได้สร้างขึ้นจะเป็นจุดเริ่มต้นที่ชุมชนสามารถสร้างองค์ความรู้ที่จำเป็นต่อการวางแผนและจัดการการพัฒนาชุมชนของตนเองโดยไม่ต้องพึ่งพาการสนับสนุนทั้งด้านความรู้และงบประมาณจากภายนอกได้ในที่สุด

ผลการดำเนินงานวิจัยโครงการนี้พบว่าแต่ละชุมชนในแต่ละพื้นที่ศึกษามีศักยภาพในการพัฒนาตัวชี้วัดของชุมชนที่แตกต่างกัน และมีจุดแข็งจุดอ่อนต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเข้าใจในแนวทางการจัดทำตัวชี้วัดและการนำไปใช้ประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรม อย่างไรก็ตามผลการวิจัยในทุกพื้นที่ศึกษาชี้ให้เห็นว่าสมาชิกชุมชนจะเข้าใจและเห็นประโยชน์ของการสร้าง “ตัวชี้วัด” ได้ชัดเจนมากขึ้นก็ต่อเมื่อเข้าร่วมในกระบวนการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดอย่างต่อเนื่องจนถึงขั้นตอนสุดท้าย เพราะเมื่อผ่านกระบวนการทั้งหมดแล้วย่อมทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และคิดอย่างเป็นระบบมากขึ้น อันจะมีผลให้สมาชิกชุมชนสามารถมองเห็นประโยชน์ที่แท้จริงของ “ตัวชี้วัด” ได้ชัดเจน

โดยภาพรวมกล่าวได้ว่าการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดโดยชุมชนมีส่วนร่วมนั้น ในขั้นต้นจะต้องมองหากกลไกการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้เกิดขึ้นก่อน ซึ่งผลจากการศึกษาในโครงการนี้พบว่าการมีกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง จะเป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่จะเสริมสร้างชุมชนที่เข้มแข็งขึ้นมาได้ นอกจากนี้เพื่อให้ข้อมูลตัวชี้วัดที่สร้างและพัฒนาขึ้นมาสามารถนำไปใช้ในการกำหนดเป้าหมายและนโยบายการพัฒนากุณภาพชีวิตและ

สังคมของชุมชน ได้ดี คณะผู้วิจัยมีความเห็นว่าควรมีการสร้างเครือข่ายที่มีศักยภาพในการที่จะเป็น ศูนย์รวมข้อมูลตัวชี้วัดในระดับพื้นที่ โดยอาจใช้องค์กรระดับท้องถิ่นที่มีอยู่แล้ว อย่างเช่น เทศบาล สำหรับพื้นที่ในเขตเมือง และ อบต. สำหรับพื้นที่ใน เขตชนบท เพื่อให้เป็นฐานในการดำเนินการ ปรับตัวชี้วัดไปสู่การสร้างนโยบาย และแนวทางปฏิบัติในการพัฒนาทั้งในระดับชุมชนและระดับ พื้นที่

ข้อเท็จจริงที่สำคัญและสามารถยืนยัน ได้จากการวิจัยครั้งนี้คือ การจัดทำตัวชี้วัดระดับชุมชนและระดับชาติมีความแตกต่างกันมาก คณะผู้วิจัยเริ่มกระบวนการวิจัยเพื่อจัดทำตัวชี้วัดในระดับชุมชนด้วยการเลือกชุมชนที่ศึกษาเพื่อดำเนินการวิจัยในพื้นที่ศึกษาที่แตกต่างกันเป็น 8 ลักษณะพื้นที่ หลังจากที่ได้ตัวชี้วัดระดับชุมชน 8 ด้านจากทุกพื้นที่ที่ศึกษาแล้วจึงได้จัดประชุมเชิงปฏิบัติการระหว่างผู้วิจัยจากทุกพื้นที่เพื่อหาตัวชี้วัดร่วมและตัวชี้วัดเฉพาะพื้นที่ โดยมีสมมติฐานเบื้องต้นว่าตัวชี้วัดร่วมที่พบในพื้นที่ต่างๆจะสามารถใช้เป็นตัวแทนของตัวชี้วัดระดับชาติได้ในที่สุด ขณะที่ตัวชี้วัดเฉพาะพื้นที่ที่จะเป็นกลุ่มตัวชี้วัดที่น่าจะถูกนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาให้สอดคล้องและเหมาะสมต่อลักษณะทางกายภาพและสังคมของพื้นที่ศึกษานั้นๆ

ทั้งนี้โดยพื้นฐานการได้มาและวิธีการศึกษาแล้วชุดตัวชี้วัดระดับชาติของคณะผู้วิจัยมีความแตกต่างจากตัวชี้วัดการพัฒนาของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ซึ่งมุ่งเน้นการใช้ข้อมูลเศรษฐกิจและสังคมที่มีการจัดเก็บอยู่แล้วในแต่ละกระทรวงทบวง กรม ขณะที่การจัดทำตัวชี้วัดของคณะผู้วิจัยซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในระดับพื้นที่ (Bottom-up) ดังนั้นเมื่อคณะผู้วิจัยได้จัดทำตัวชี้วัดระดับชาติขึ้นมาชุดหนึ่งแล้วและนำลงไปทดสอบในพื้นที่อีกครั้ง พบว่าตัวชี้วัดชุดระดับชาติของคณะผู้วิจัยแม้จะสะท้อนทิศทางการพัฒนาที่เหมาะสมในระดับชาติได้ระดับหนึ่ง แต่ในขณะนี่ยังไม่มีระบบการจัดเก็บฐานข้อมูลตัวชี้วัดที่จะสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ เพราะเป็นตัวชี้วัดชุดใหม่ที่ยังไม่เคยมีการจัดเก็บมาก่อน ตัวชี้วัดหลายตัวยากที่จะหาข้อมูลระดับชาติได้ ดังนั้นการจะนำตัวชี้วัดระดับชาติชุดนี้ไปใช้จึงจำเป็นต้องมีการจัดทำระบบการจัดเก็บฐานข้อมูลใหม่ และยังคงจำเป็นต้องปรับระบบแนวคิดและกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลระดับชาติใหม่ไปในขณะเดียวกันด้วย

โดยเปรียบเทียบแล้ว โครงการจัดทำตัวชี้วัดของคณะผู้วิจัยได้ตัวชี้วัดระดับชาติที่มีลักษณะเป็นผลลัพธ์ที่เน้นกระบวนการและผลกระทบระยะยาว (Impacts) มากกว่า ผลผลิต (Inputs) และผลกระทบระยะสั้น (Effects) ของโครงการพัฒนา ขณะที่ตัวชี้วัดระดับชาติของ สศช.เน้นการวัดผลผลิตโดยใช้ตัวเลขจากกระทรวงต่างๆเป็นตัวชี้วัด ซึ่งไม่นับยสำคัญในระดับพื้นที่ อย่างไรก็ตามเนื่องจากตัวชี้วัดระดับชาติของคณะผู้วิจัยเป็นตัวชี้วัดเชิงคุณค่าและมีคุณสมบัติในการประเมินสภาพ

ชุมชน คำนึงสมาชิกชุมชนควรจะต้องเป็นผู้จัดเก็บฐานข้อมูลเองจึงจะได้ข้อมูลที่มีความเหมาะสมต่อการนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง ด้วยเหตุนี้คณะวิจัยจึงมีความเห็นร่วมกันว่าชุดตัวชี้วัดระดับชาติที่นำเสนอในรายงานนี้อาจยึดถือเป็นข้อเสนอเบื้องต้น ซึ่งควรจะต้องมีปรับปรุงและพัฒนาให้ดีขึ้น และชัดเจนขึ้นใน โอกาสต่อไป และคณะผู้วิจัยยังมีความเห็นว่ากระบวนการวิจัยดังกล่าวน่าจะพัฒนาสืบต่อไป เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่เป็นตัวชี้วัดระดับชาติได้อย่างสมบูรณ์และมีความแม่นยำมากขึ้น โดยใช้ผลการวิจัยครั้งนี้เป็นฐานในการปรับปรุงกลยุทธการสร้างตัวชี้วัดในระดับพื้นที่และระดับชาติในขั้นตอนต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

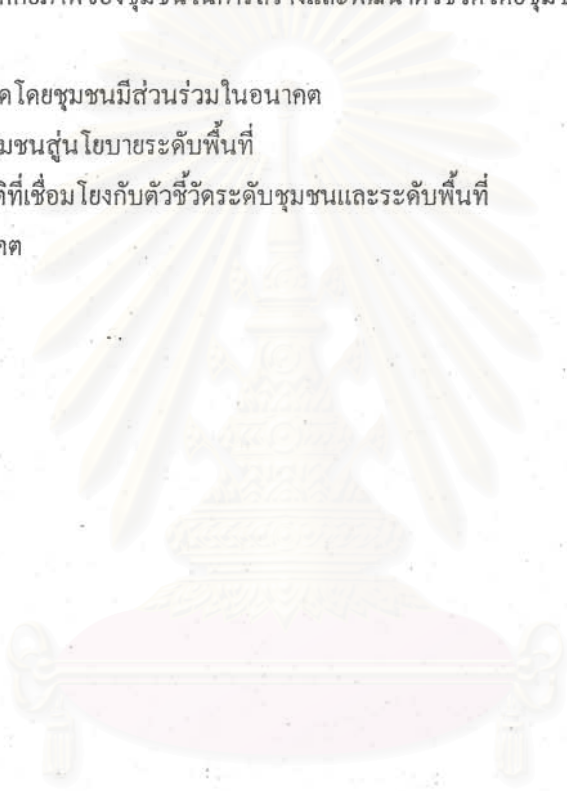
สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความสำคัญของปัญหาและความเป็นมาของโครงการ	1
1.2 สรุปผลการวิจัยระยะที่ 1	4
1.2.1 วัตถุประสงค์การวิจัย	4
1.2.2 กรอบแนวคิดปรัชญาการพัฒนาและหลักคิดพื้นฐานที่ใช้ในโครงการวิจัย	4
1.2.3 การกำหนดประเภทตัวชี้วัด	6
1.2.4 ผลการศึกษาเพื่อการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัด	7
1.3 โครงการวิจัยระยะที่ 2	10
1.3.1 วัตถุประสงค์	10
1.3.2 ขอบเขตการวิจัย	11
1.3.3 ระเบียบวิธีวิจัย	12
1.3.4 ขั้นตอนการวิจัย	13
1.3.5 รายงาน	16
บทที่ 2 การศึกษาชุมชน	17
2.1 ขั้นเตรียมการ (มีนาคม-มิถุนายน 2542)	17
2.1.1 การอบรมเทคนิควิธีการวิจัย	17
2.1.2 การเลือกชุมชนที่ศึกษา	20
2.1.3 เกณฑ์การเลือกชุมชนที่ศึกษา	22
2.1.3.1 พื้นที่ลุ่มน้ำและต้นน้ำ (จังหวัดน่าน)	22
2.1.3.2 พื้นที่ชนบทเกษตรอุตสาหกรรม (จังหวัดเชียงใหม่)	23
2.1.3.3 พื้นที่ชายฝั่งทะเล (จังหวัดสงขลา)	24
2.1.3.4 พื้นที่เกษตรที่ราบลุ่ม (จังหวัดพระนครศรีอยุธยา)	25
2.1.3.5 พื้นที่เกษตรที่ราบสูง (จังหวัดบุรีรัมย์)	25
2.1.3.6 พื้นที่อุตสาหกรรม (จังหวัดระยอง)	25
2.1.3.7 พื้นที่ชายแดนและท่องเที่ยว (จังหวัดเชียงราย)	26
2.1.3.8 พื้นที่ชุมชนแออัด (กรุงเทพมหานคร)	26
2.1.4 การเก็บข้อมูลและตรวจสอบข้อมูล	27

	หน้า
2.2 ขั้นตอนการศึกษาสภาพชุมชน (กรกฎาคม-กันยายน 2542)	29
2.2.1 ขั้นตอนย่อยที่ 1: ประเมินสภาพทั่วไปของชุมชนที่ศึกษา	30
2.2.1.1 พื้นที่ลุ่มน้ำและต้นน้ำ (จังหวัดน่าน)	30
2.2.1.2 พื้นที่ชนบทเกษตรอุตสาหกรรม (จังหวัดเชียงใหม่)	32
2.2.1.3 พื้นที่ชายฝั่งทะเล (จังหวัดสงขลา)	34
2.2.1.4 พื้นที่เกษตรที่ราบลุ่ม (จังหวัดพระนครศรีอยุธยา)	35
2.2.1.5 พื้นที่เกษตรที่ราบสูง (จังหวัดบุรีรัมย์)	36
2.2.1.6 พื้นที่อุตสาหกรรม (จังหวัดระยอง)	39
2.2.1.7 พื้นที่ชายแดนและท่องเที่ยว (จังหวัดเชียงราย)	40
2.2.1.8 พื้นที่ชุมชนแออัด (กรุงเทพมหานคร)	42
2.2.2 ประเมินสภาพปัญหาของชุมชนที่ศึกษา	45
2.2.3 ขั้นตอนย่อยที่ 2: ประมวลและสังเคราะห์นิยาม “คุณภาพชีวิต” “ชุมชน” และ “การพัฒนา”	48
2.2.3.1 การวัด “คุณภาพชีวิต”	49
2.2.3.2 การนิยาม “ชุมชน” ของชุมชน	51
2.2.3.3 จุดมุ่งหมายของการพัฒนา	52
บทที่ 3 กระบวนการจัดทำตัวชี้วัดแบบชุมชนมีส่วนร่วมในระดับพื้นที่	55
3.1 ขั้นตอนย่อยที่ 3 : นำกรอบแนวคิดคุณภาพชีวิตมากำหนดเป็นประเด็นตัวชี้วัด	55
3.2 ขั้นตอนย่อยที่ 4 : นำประเด็นตัวชี้วัดไปปรึกษาและปรับในชุมชน	71
3.3 ขั้นตอนย่อยที่ 5 : การสำรวจข้อมูลและการจัดทำฐานข้อมูล	80
3.4 ขั้นตอนย่อยที่ 6 : การจัดทำตัวชี้วัดตามเป้าหมายการพัฒนา	92
3.5 ขั้นตอนย่อยที่ 7 : การวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนในการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัด	121
บทที่ 4 การประมวลและสังเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ในการจัดทำเครื่องมือชี้วัด คุณภาพชีวิตจากมุมมองและความเข้าใจของชุมชน	128
4.1 การประมวลและสังเคราะห์กระบวนการเรียนรู้การจัดทำตัวชี้วัดระดับพื้นที่	128
4.1.1 พื้นที่ต้นน้ำและลุ่มน้ำ (จังหวัดน่าน)	128
4.1.1.1 ความเข้าใจของสมาชิกในชุมชน	128
4.1.1.2 การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน	129
4.1.1.3 บทเรียนจากการจัดทำตัวชี้วัด	129

	หน้า
4.1.2 พื้นที่ชนบทเกษตรอุตสาหกรรม (จังหวัดเชียงใหม่)	131
4.1.2.1 ความเข้าใจของสมาชิก	131
4.1.2.2 การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน	132
4.1.2.3 บทเรียนจากสร้างตัวชีวิต	132
4.1.3 พื้นที่ชายฝั่งทะเล (จังหวัดสงขลา)	133
4.1.3.1 ความเข้าใจของสมาชิกในชุมชน	133
4.1.3.2 การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน	135
4.1.3.3 บทเรียนการสร้างตัวชีวิต	136
4.1.4 พื้นที่เกษตรที่ราบลุ่ม (จังหวัดพระนครศรีอยุธยา)	138
4.1.4.1 ความเข้าใจของสมาชิก	138
4.1.4.2 การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน	139
4.1.4.3 บทเรียนจากการสร้างตัวชีวิต	139
4.1.5 พื้นที่เกษตรที่ราบสูง (จังหวัดบุรีรัมย์)	140
4.1.5.1 ความเข้าใจของสมาชิกในชุมชน	140
4.1.5.2 การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน	140
4.1.5.3 บทเรียนจากการจัดทำตัวชีวิต	141
4.1.6 พื้นที่อุตสาหกรรม (จังหวัดระยอง)	142
4.1.6.1 ความเข้าใจของสมาชิก	142
4.1.6.2 การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน	142
4.1.6.3 บทเรียนการสร้างตัวชีวิต	143
4.1.7 พื้นที่ชายแดนและท่องเที่ยว (จังหวัดเชียงราย)	144
4.1.7.1 ความเข้าใจของสมาชิก	144
4.1.7.2 การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน	145
4.1.7.3 บทเรียนการสร้างตัวชีวิต	145
4.1.8 พื้นที่ชุมชนแออัด (กรุงเทพมหานคร)	147
4.1.8.1 ความเข้าใจของสมาชิกในชุมชน	147
4.1.8.2 การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน	147
4.1.8.3 บทเรียนจากการทำตัวชีวิต	148
4.2 ภาพรวมกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาตัวชีวิต โดยชุมชนมีส่วนร่วม	149
4.2.1 กระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างและพัฒนาตัวชีวิตในชนบท	149
4.2.2 กระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างและพัฒนาตัวชีวิตในเขตเมือง	150

4.3 การเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการจัดทำตัวชี้วัด โดยชุมชนมีส่วนร่วมผ่านกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม/องค์กรชุมชน	152
บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะสำหรับอนาคต	157
5.1 สรุปผลกระบวนการจัดทำตัวชี้วัดระดับชุมชน	157
5.1.1 ความเข้าใจและการเล็งเห็นประโยชน์การจัดทำตัวชี้วัดระดับชุมชน	158
5.1.2 การเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัด โดยชุมชนมีส่วนร่วม	160
5.2 การดำเนินการจัดทำตัวชี้วัด โดยชุมชนมีส่วนร่วมในอนาคต	162
5.3 แนวทางการปรับตัวชี้วัดชุมชนสู่นโยบายระดับพื้นที่	163
5.4 การจัดทำตัวชี้วัดระดับชาติที่เชื่อมโยงกับตัวชี้วัดระดับชุมชนและระดับพื้นที่	168
5.5 ประเด็นที่ควรวิจัยในอนาคต	177

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 3-1 (ก) พื้นที่ดินน้ำและลุ่มน้ำ จังหวัดน่าน	56
ตารางที่ 3-1 (ข) พื้นที่ชนบทเกษตรอุตสาหกรรม จังหวัดเชียงใหม่	57
ตารางที่ 3-1 (ค) พื้นที่ชายฝั่งทะเล จังหวัดสงขลา	58
ตารางที่ 3-1 (ง) พื้นที่เกษตรที่ราบสูง จังหวัดบุรีรัมย์	59
ตารางที่ 3-1 (จ) พื้นที่เกษตรที่ราบลุ่ม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	60
ตารางที่ 3-1 (ฉ) พื้นที่อุตสาหกรรม จังหวัดระยอง	61
ตารางที่ 3-1 (ช) พื้นที่ชายแดนและท่องเที่ยว จังหวัดเชียงราย	62
ตารางที่ 3-1 (ซ) พื้นที่ชุมชนแออัด กรุงเทพมหานคร	63
ตารางที่ 3-2 ชุดตัวชี้วัด 9 ด้าน	64
ตารางที่ 3-3 เกณฑ์ตัวชี้วัดด้านเทคนิค	71
ตารางที่ 3-4 การทดลองสำรวจข้อมูลตัวชี้วัดระดับชุมชน บ้านหัวน้ำ ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน	81
ตารางที่ 3-5 (ก) พื้นที่ดินน้ำและลุ่มน้ำ จังหวัดน่าน	93
ตารางที่ 3-5 (ข) พื้นที่ชนบทเกษตรอุตสาหกรรม จังหวัดเชียงใหม่	96
ตารางที่ 3-5 (ค) พื้นที่ชายฝั่งทะเล จังหวัดสงขลา	98
ตารางที่ 3-5 (ง) พื้นที่เกษตรที่ราบสูง จังหวัดบุรีรัมย์	101
ตารางที่ 3-5 (จ) พื้นที่เกษตรที่ราบลุ่ม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	104
ตารางที่ 3-5 (ฉ) พื้นที่อุตสาหกรรม จังหวัดระยอง	106
ตารางที่ 3-5 (ช) พื้นที่ชายแดนและท่องเที่ยว จังหวัดเชียงราย	109
ตารางที่ 3-5 (ซ) พื้นที่ชุมชนแออัด กรุงเทพมหานคร	111
ตารางที่ 5-1 ตัวชี้วัดระดับชาติตามเป้าหมายการพัฒนาที่เชื่อมโยงกับตัวชี้วัดระดับชุมชน และพื้นที่	168

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแนกมึ

	หน้า
แผนภูมิที่ 1-1 ขั้นตอนและกระบวนการทำตัวชี้วัดในพื้นที่	15
แผนภูมิที่ 5-1 โครงสร้างการพัฒนาและการปรับตัวชี้วัดชุมชนสู่ นโยบายระดับพื้นที่	164
แผนภูมิที่ 5-2 แนวทางการพัฒนาและการปรับตัวชี้วัดชุมชนสู่ นโยบายในระดับพื้นที่	166

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหาและความเป็นมาของโครงการ

การพัฒนาสังคมไทยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 1 จนถึงฉบับที่ 8 ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายประการในสังคมไทย การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้มีทั้งที่เป็นความก้าวหน้าไปสู่สภาพที่พึงประสงค์ เช่น อัตราการตายของทารกแรกเกิดลดลง และการขยายโอกาสทางการศึกษาในระดับพื้นฐาน ไปสู่กลุ่มเป้าหมายต่างๆ มีความทั่วถึงมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็มีการเปลี่ยนแปลงที่ไม่พึงประสงค์เกิดขึ้นด้วย เช่น ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมสภาพและถูกทำลาย และปัญหาสังคมต่างๆ ที่หมักหมมขึ้นเป็นเงาตามตัว ในสภาพการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ทำให้เกิดความต้องการแสวงหาแนวทางและเครื่องมือในการวัดความเจริญที่แท้จริงของสังคม เพื่อความเข้าใจที่จะนำไปสู่การลดภาวะความเสี่ยงที่อาจจะได้รับผลลบจากการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงที่ไม่พึงประสงค์ในสังคมไทย

หน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ได้มีความพยายามที่จะร่วมกันแสวงหาแนวทางและเครื่องมือในการวัดความเจริญที่แท้ของสังคม ถึงแม้ว่า “การวัดความเจริญก้าวหน้าของสังคมอาจจะเป็นสิ่งที่ยากและเป็นเรื่องของอุดมคติค่อนข้างมาก เพราะในขณะที่เราพยายามจะวัดหรือชี้อะไรบางอย่างแก่สังคมนั้น สังคมก็เป็นพลวัตมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา” แต่ก็ยังมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างตัวชี้วัดที่บอกให้ทุกฝ่ายได้รู้ว่า การพัฒนาสังคมได้บรรลุผลตามเป้าหมายที่วางไว้หรือไม่ คุณภาพชีวิตของคนไทยดีขึ้นหรือไม่ และเพราะเหตุที่สังคมมีลักษณะพลวัตดังกล่าวมาแล้ว จึงมีความจำเป็นที่ตัวชี้วัดการพัฒนาสังคมจะต้องถูกปรับเปลี่ยนอยู่เสมอให้สอดคล้องกับสังคมที่เปลี่ยนไป กล่าวอีกนัยหนึ่ง ชุดตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมก็ต้องได้รับการพัฒนาขึ้นเช่นเดียวกับสังคมนั่นเอง และควรจะถูกพัฒนาขึ้นเพื่อสะท้อนคุณภาพชีวิตและสังคมไทยได้อย่างพึงปรารถนา ตลอดจนใช้ช่วยชี้นำทิศทางการพัฒนาประเทศไทยได้อีกด้วย ชุดตัวชี้วัดที่ถูกพัฒนาขึ้นจึงเป็นทั้งเป้าหมายที่ต้องการไปให้ถึงและเป็นตัวบ่งชี้สถานภาพของการพัฒนาที่ได้ดำเนินการไปแล้วด้วย

รางวัลกรรมมาหาวิทยาลัย

ในปี พ.ศ.2534 ได้มีกลุ่มนักวิชาการและนักพัฒนาจำนวนประมาณ 20 คน รวมตัวกันเป็นคณะทำงานให้ความสนใจศึกษาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมเพื่อให้สะท้อนความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของประชาชนในแต่ละท้องถิ่นได้อย่างเป็นจริง อีกทั้งสามารถเป็นตัวบ่งบอกถึงระดับการพัฒนาและมีอิทธิพลในการวางแผนการพัฒนาทุกระดับอีกด้วย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้ให้ความสนับสนุนแก่คณะทำงานชุดนี้ในโครงการวิจัยและพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย เพื่อให้คณะทำงานได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของสังคมในมุมมองที่กว้างขวางกว่ารายงานเชิงสถิติและสนใจกระบวนการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของประชาชน

อย่างกว้างขวาง คณะทำงานได้หารือกันและตกลงใจที่จะดำเนินงานในรูปกระบวนการสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับสังคม เป็นการทำงานที่ต้องก้าวให้พ้นจากกรอบความคิดในการวิจัยแบบเดิมๆ โดยใช้กระบวนการทัศน์ใหม่ของการพัฒนาเป็นแนวทาง (อนุชาติ พวงสำลี และอรทัย อาจอ่ำ 2539: 11) คณะทำงานได้สำรวจแนวคิดและองค์ความรู้เรื่องการจัดทำเครื่องชี้วัดในมิติต่างๆทั้งในประเทศและต่างประเทศ ได้ประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อนำเสนอองค์ความรู้และแนวคิดเกี่ยวกับเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม เมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2538 เอกสารที่นำเสนอในการประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งนี้พร้อมบทวิจารณ์และบทอภิปรายได้รับการตีพิมพ์เป็นหนังสือเรื่อง “การพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย” โดย อนุชาติ พวงสำลี และอรทัย อาจอ่ำ เป็นบรรณาธิการ จัดพิมพ์โดย สกว. บทความเชิงทบทวนองค์ความรู้ 4 บทความ ประกอบด้วย

1. บทความเรื่อง “การพัฒนาแนวคิดและเครื่องชี้วัดการพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิตในต่างประเทศ” โดย รศ.ดร.สุภางค์ จันทวานิช และคุณวิชนี ศิลาตระกูล

2. บทความเรื่อง “แนวคิดและเครื่องชี้วัดการพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิตของประเทศไทย” โดย รศ.ดร.สุภางค์ จันทวานิช และคุณวรรณี ไทยานันท์

3. บทความเรื่อง “แนวคิดเกี่ยวกับเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมระดับกลุ่ม/ชุมชน” โดย ดร.ศีลาภรณ์ นาคทรพรพ

4. บทความเรื่อง “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในการร่วมกันกำหนดเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม” โดย รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ

หลังจากการสำรวจองค์ความรู้ในปี พ.ศ.2538 แล้ว คณะทำงานได้เตรียมจัดทำโครงการวิจัยในขั้นต่อไป โดยมีวัตถุประสงค์จะพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมในพื้นที่ต่างๆที่มีความหลากหลายในประเทศไทย คณะวิจัยประกอบด้วยนักวิชาการ จากสถาบันการศึกษา ในภูมิภาคต่างๆของประเทศ ร่วมกับนักพัฒนาที่ทำงานในพื้นที่ ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และการประเมินสภาพชุมชนแบบมีส่วนร่วม ในขั้นตอนนี้คณะทำงานได้รับคำแนะนำจาก สกว. ให้จัดทำโครงการแยกออกเป็น 2 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 การสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดและการพัฒนาสังคม เป็นการเน้นการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดเชิงแนวคิด โดยอาศัยข้อมูลที่ได้จากการสำรวจองค์ความรู้มาสังเคราะห์และปรับให้เข้ากับสภาพความเป็นจริงในสังคมไทยที่มีพลวัตอยู่เสมอ และเน้นการสร้างตัวชี้วัดที่แตกต่างไปจากที่หน่วยงานต่างๆได้เคยสร้างมาแต่เดิม ทั้งนี้โดยยึดหลักของการสร้างตัวชี้วัดที่แสดงให้เห็นการพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นตัวชี้วัดที่ยึดพื้นที่และยึดชุมชนเป็นฐาน (Area-specific and Community-based Indicators) มากกว่าระดับประเทศ

ระยะที่ 2 การพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมในพื้นที่ เป็นการเน้นการนำชุดตัวชี้วัดที่สร้างขึ้นไปทำงานกับชุมชนในสังคมไทย โดยการสังเคราะห์ตัวชี้วัดที่ชุมชนระบุหรือ

สร้างขึ้น กับตัวชีวิตที่คณะวิจัยได้ประมวลไว้ เพื่อให้ได้ชุดตัวชีวิตที่เกิดจากการสร้างและพัฒนาจากชุมชน การทำงานในช่วงที่สองเน้นกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) ที่ชุมชนจะระบุความต้องการและเป้าหมายการพัฒนาของตนเองผ่านทางชุดตัวชีวิตที่ชุมชนกำหนด

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้มอบหมายให้ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการวิจัยทั้ง 2 ระยะ ภายใต้ชื่อโครงการวิจัย “การสร้างและพัฒนาตัวชีวิตคุณภาพชีวิตและพัฒนาสังคม” เพื่อศึกษาและพัฒนาตัวชีวิตที่มีความเหมาะสมทั้งในด้านความสมบูรณ์ในเชิงวิชาการ ความสามารถในการใช้ประโยชน์ ตลอดจนความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ ฯลฯ โดยการวิจัยครั้งนี้ดำเนินการบนพื้นฐานประเด็นคำถามที่สำคัญ คือ

(1) ตัวชีวิตคุณภาพชีวิตและสังคมที่เป็นเรื่องนามธรรม เช่นความปลอดภัย การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ฯลฯ จะกำหนดเครื่องชีวิต/ตัวบ่งชี้เหล่านี้ให้ชัดเจนหรือเป็นรูปธรรมที่เหมาะสม และยอมรับร่วมกันได้อย่างไร

(2) องค์กร/กลไกที่จะทำให้เกิดการดำเนินงานพัฒนาตัวชีวิตอย่างต่อเนื่องจะเกิดขึ้นได้อย่างไร จะมีพัฒนาการอย่างไร

(3) ความเป็นพลวัตของเครื่องชีวิต ความยั่งยืนของเครื่องชีวิต ขึ้นกับเงื่อนไขหรือปัจจัยอะไรบ้าง เช่น เวลาและสถานการณ์หนึ่งๆ หรือขึ้นอยู่กับความตระหนักในคุณค่าและความจำเป็นของการมีเครื่องชีวิตการพัฒนาของกลุ่มหรือชุมชนหนึ่งๆ หรือไม่ อย่างไร นอกจากนี้องค์ประกอบของเครื่องชีวิตภายใต้ความแตกต่างหลากหลายของชุมชนหรือสังคมนั้นควรเป็นอย่างไร

(4) ประชากรกลุ่มต่างๆ จะเข้าถึงองค์ความรู้ หรือมองเรื่องความจำเป็นของการมีเครื่องชีวิตสถานะความเป็นอยู่และระดับการพัฒนาทางสังคมของกลุ่มคนหรือสังคมอย่างไร เครื่องชีวิตจะมีองค์ประกอบอะไรบ้าง รวมทั้งมีความสามารถในการปรับเปลี่ยนองค์ประกอบของเครื่องชีวิตต่างๆ ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของสังคมหรือไม่อย่างไร หรือมีความสามารถในการใช้เครื่องชีวิตเพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาของสังคมคนได้อย่างไร

(5) การนำเครื่องชีวิตทางสังคมมาใช้ จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการพัฒนาของสังคมไทยหรือไม่ อย่างไร และถ้ามีผลต่อการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ นั้น มีปัจจัยอะไรอีกบ้างที่เป็นองค์ประกอบสำคัญ (Pull/Push Factors)

งานวิจัยโครงการนี้มีวัตถุประสงค์หลักที่จะวิจัยและพัฒนาเพื่อให้ได้มาซึ่งตัวชีวิตที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่หรือกลุ่มคนครอบคลุมมิติที่ยังขาดอยู่ และต้องเกิดจากสมาชิกของสังคมเป็นผู้ร่วมกำหนดอย่างแท้จริง โดยงานวิจัยนี้ได้ดำเนินการเป็น 2 ระยะ ระยะที่ 1 ระหว่างเดือนสิงหาคม 2540 – พฤษภาคม 2541 และระยะที่ 2 ระหว่างมีนาคม 2542 – กุมภาพันธ์ 2544 แต่เนื่องจากการวิจัยนี้เน้นกระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ซึ่งต้องให้ความสำคัญกับการทำงานร่วมกับสมาชิกในชุมชนที่

ศึกษาและไม่สามารถที่จะเร่งรัดกระบวนการและขั้นตอนการทำงานได้ การทำงานในขั้นตอนการ
สร้างและพัฒนาตัวชี้วัดซึ่งเป็นกระบวนการที่ละเอียดอ่อนนั้นจำเป็นต้องใช้เวลานานขึ้นกว่าแผน
การวิจัยเดิม คณะวิจัยจึงได้ขออนุมัติขยายเวลาการวิจัยออกไปอีก 6 เดือนถึงเดือนสิงหาคม 2544
โดยคณะวิจัยได้จัดสัมมนาเสนอผลการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดในเดือนกรกฎาคม 2544 อย่างไรก็ตาม
ตามหลังจากการสัมมนาแล้วทางคณะวิจัยจำเป็นต้องนำข้อเสนอแนะและข้อสังเกตต่างๆ ไปปรับแก้
ตัวชี้วัดร่วมกับชุมชนอีกครั้งหนึ่ง อีกทั้งในที่สัมมนาได้เสนอให้คณะวิจัยจัดทำคู่มือการจัดทำตัวชี้
วัดสำหรับวิทยากรกระบวนการ การทำงานทั้งสองส่วนนี้ต้องใช้เวลาในการปรับแก้จนเป็นผลให้
รายงานฉบับสมบูรณ์ต้องล่าช้าไปจากกำหนดอีกระยะเวลาหนึ่ง

รายงานผลการวิจัยในระยะที่ 1 ได้จัดนำเสนอให้ สกว. เมื่อปี พ.ศ. 2541 และจัดทำเป็น
เอกสารเผยแพร่ภายใต้หัวข้อ บทสรุปเรื่องการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนา
สังคม โดยสถาบันวิจัยสังคมและสมาคมวิจัยเชิงคุณภาพ สำหรับรายงานวิจัยฉบับนี้เป็นการราย
งานผลการวิจัยในระยะที่ 2

1.2 สรุปผลการวิจัยระยะที่ 1

1.2.1 วัตถุประสงค์การวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัยระยะที่ 1 คือ การศึกษาและสังเคราะห์การสร้างและพัฒนาตัวชี้
วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคม เป็นการเน้นการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดเชิงแนวคิด โดย
อาศัยข้อมูลที่ได้จากการสำรวจองค์ความรู้มาสังเคราะห์และปรับให้เข้ากับสภาพความเป็นจริงใน
สังคมไทยที่มีพลวัตอยู่เสมอ โดยมีวัตถุประสงค์หลักในการวิจัย 3 ประการ คือ

1. เพื่อสร้างและพัฒนาชุดตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมที่ครอบคลุมทั้งในระดับ
ประเทศและระดับพื้นที่ สำหรับการนำไปดำเนินการทดสอบภาคสนามต่อไป

2. เพื่อนำกลุ่มตัวชี้วัดและระบบฐานข้อมูลที่พัฒนาขึ้นมานั้น ไปทดลองใช้เป็นการนำร่อง
เพื่อการปรับปรุงให้เป็นเครื่องมือที่มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นสำหรับการนำไปใช้เพื่อการวางแผนพัฒนา
คุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมในระดับประเทศและระดับพื้นที่

3. เพื่อกำหนดแนวทางปฏิบัติงานและกระบวนการวิจัยเพื่อพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิต
และการพัฒนาสังคมระดับประเทศและพื้นที่ในขั้นตอนต่อไป

1.2.2 กรอบแนวคิดปรัชญาการพัฒนาและหลักคิดพื้นฐานที่ใช้ในโครงการวิจัย

เพื่อเป็นการเชื่อมโยงผลการดำเนินงานวิจัยเข้ากับกระแสการพัฒนาของสังคมไทยใน
ปัจจุบัน คณะวิจัยได้นำองค์ประกอบและเหตุการณ์สำคัญที่ก่อให้เกิดกระแสพัฒนา มาพิจารณา
สังเคราะห์เป็นกรอบปรัชญาของการพัฒนาตัวชี้วัด ประกอบด้วย (1) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและ

สังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับ พ.ศ.2540 และ (3) คู่มือการดำเนินชีวิตสำหรับประชาชนปี 2541 ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

1. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2539-2544) มีปรัชญาการพัฒนาที่เน้นคนเป็นเป้าหมายหลัก ซึ่งมีพื้นฐานความคิดคือความเป็นคนและความเป็นมนุษย์ ประกอบด้วย “กายและใจ” การตอบสนองความต้องการทางกายเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอ ความต้องการทางจิตใจ อารมณ์ และสังคมจำเป็นต้องได้รับการตอบสนองด้วย กระบวนทัศน์ที่มุ่งพัฒนาโดยใช้เป้าหมายทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ตามที่ได้เคยยึดถือเป็นแนวนโยบายในแผนพัฒนาฉบับก่อนๆ นั้น ไม่เหมาะสม จำเป็นจะต้องเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์การพัฒนาโดยมีคนเป็นเป้าหมายหลักแทนการใช้การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเป้าหมายหลักสาระสำคัญของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ประกอบด้วย 6 ประเด็น คือ (1) การพัฒนาศักยภาพของคนไทย (2) การพัฒนาสภาพแวดล้อมของสังคมให้ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาคน (3) การเสริมสร้างศักยภาพการพัฒนาของภูมิภาคและชนบทเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างทั่วถึง (4) การพัฒนาสมรรถนะทางเศรษฐกิจเพื่อสนับสนุนการพัฒนาคนและคุณภาพชีวิต (5) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (6) การพัฒนาประชาธิปไตย แนวทางการพัฒนาของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 นี้ นับเป็นการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ที่สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน ทั้งนี้วิกฤตเศรษฐกิจไทยซึ่งปรากฏเป็นรูปธรรมหลังการปรับอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2540 ช่วยสนับสนุนความคิดว่าการมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจด้านเดียวไม่เหมาะสม

2. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 เหตุการณ์สำคัญในปี พ.ศ.2540 อีกเหตุการณ์หนึ่ง คือ การร่างรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ.2540 ปรัชญาแนวคิดที่นำมาใช้ในการร่างรัฐธรรมนูญเป็นปรัชญาแนวคิดที่มุ่งเพิ่มสิทธิเสรีภาพให้พลเมือง และปรับประชาธิปไตยโดยเน้นการมีส่วนร่วมของพลเมือง เพิ่มอำนาจพลเมืองในการควบคุมการใช้อำนาจในทุกระดับและครอบคลุมทุกด้าน อาทิ การรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิในครอบครัวและความเป็นส่วนตัว เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและเสรีภาพของสื่อมวลชน ขยายความสำคัญของเสรีภาพทางวิชาการและการศึกษา สิทธิเด็กและเยาวชน สิทธิชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม การเพิ่มการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองท้องถิ่น ฯลฯ แม้กฎหมายลูกอีกหลายฉบับจะยังร่างไม่เสร็จ แต่แนวคิดที่ใช้ในการร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 เป็นแนวคิดสำคัญที่คณะวิจยโครงการพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมได้นำมาใช้เป็นแนวทางจัดทำตัวชี้วัดด้วย

3. คู่มือการดำเนินชีวิตสำหรับประชาชน ปี 2541 การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเป้าหมายหลัก ปรากฏในพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระราชทานไว้เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 และจัดพิมพ์เป็น “คู่มือการดำเนินชีวิตสำหรับประชาชน ปี 2541” พระองค์ท่านนำเสนอแนวคิด “เศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งหมายถึงเศรษฐกิจแบบพอกินพอใช้ โดยสมาชิกในชุมชนทำการใดๆ อย่างเหมาะสมกับอัตภาพด้วยความรอบคอบ ใช้สติปัญญาและกำลังให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเงื่อนไขการดำเนินชีวิตและการพัฒนาที่ผิดพลาดในอดีต ซึ่งบ่อเกิดของวิกฤตเศรษฐกิจที่ผ่านมาคือการใช้เงินยืมและการใช้จ่ายอย่างเกินฐานะ

สืบเนื่องจากสังคมไทยมีเกษตรกรรมเป็นพื้นฐาน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแนะนำขั้นตอนการใช้เทคโนโลยีใหม่ในเชิงปฏิบัติแก่เกษตรกรดังนี้ คือ

(1) ผลิตพอเลี้ยงตนเอง โดยต้องมีแหล่งน้ำที่เพียงพอ

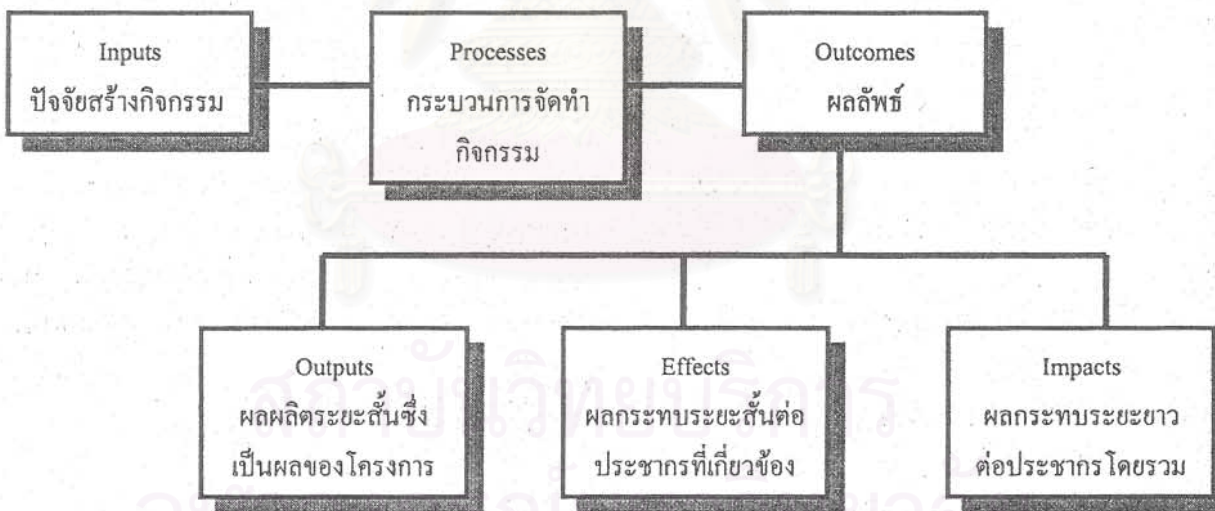
(2) รวมพลังในรูปของกลุ่มหรือสหกรณ์

(3) เมื่อกลุ่มของตนเข้มแข็งดีแล้ว ก็ขอความร่วมมือจากแหล่งทุนและแหล่งพลังงานเพื่อตั้งและบริหารโรงสีสหกรณ์ และเพื่อช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิต

ขณะที่คณะวิจัยเริ่มดำเนินการวิจัยหน่วยงานรัฐได้น้อมรับ “เทคโนโลยีใหม่” ในการพัฒนาโดยยึดหลักเศรษฐกิจแบบพอเพียงหลายหน่วยงานแล้ว

1.2.3 การกำหนดประเภทตัวชี้วัด

แนวคิดการจัดทำตัวชี้วัดเพื่อติดตามและประเมินผลโครงการมักกำหนดให้มีตัวชี้วัดซึ่งเป็นปัจจัยสร้างกิจกรรม (Inputs) กระบวนการทำงาน (Processes) และผลลัพธ์จากโครงการ (Outcomes) แต่เนื่องจากมีแนวคิดที่แตกต่างกันในการวัดผลสำเร็จของโครงการ แม้หลักใหญ่จะคล้ายคลึงกัน คณะวิจัยจึงตกลงว่าจะจัดทำตัวชี้วัดที่เป็นผลลัพธ์ โดยแยกข้อแตกต่างของผลลัพธ์ตามแนวคิด ของ Reynolds และ Gaspari ในหนังสือ Operation Research Methods: Cost-Effectiveness Analysis, 1985 ดังภาพต่อไปนี้

Input indicator

สำหรับตัวชี้วัดปัจจัยสร้างกิจกรรม (Inputs) มีตัวชี้วัด 2 ชุด คือ 1) นโยบายการพัฒนาตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 รวมทั้งแผนงาน โครงการซึ่งสะท้อนให้เห็นในการแปรนโยบายสู่ภาคปฏิบัติ และ 2) การจัดสรรงบประมาณเพื่อกิจกรรมต่างๆ โดยในระดับมหภาคอาจใช้การจัดสรรและการกระจายงบประมาณภาครัฐเป็นตัวชี้วัดในระดับนี้ แต่ในระดับพื้นที่ต้องดูความต้องการงบประมาณระดับพื้นที่เทียบกับงบประมาณที่ได้รับจัดสรรจริงเป็นหลัก ตลอดจนการวิเคราะห์ผลกระทบของ

ระบบการรวมศูนย์อำนาจการจัดสรรงบประมาณต่อประชาชนที่อยู่ในภูมิภาค ทั้งนี้คณะวิจัยจะไม่นำข้อมูลเหล่านี้มาเสนอเป็นตัวชี้วัดเชิง Inputs เนื่องจากการวิจัยนี้ให้ความสำคัญกับตัวชี้วัดเชิงผลลัพธ์ด้วยเหตุผลของแนวคิดดังกล่าวแล้วข้างต้น

Process indicator

ในส่วนที่เป็นตัวชี้วัดเพื่อติดตามกระบวนการพัฒนานั้นจะประกอบด้วยกระบวนการจัดการ ลักษณะการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ หรือการสร้างกลไกเพื่อดำเนินงานพัฒนา ทั้งนี้เนื่องจากการศึกษาผลลัพธ์รวมของโครงการพัฒนาระยะยาวจะเห็นผลช้า การใช้ตัวชี้วัดเพื่อดูกระบวนการพัฒนาที่เกิดขึ้นก็จะช่วยให้เห็นภาพที่ชัดเจนขึ้นได้ อย่างไรก็ตามในการกำหนดกรอบแนวคิดตัวชี้วัดในการศึกษาครั้งนี้จะไม่กำหนดตัวชี้วัดในระดับ Processes เช่นเดียวกัน

Outcome indicator

การจัดทำตัวชี้วัดผลลัพธ์ ซึ่งแยกออกเป็นผลผลิตระยะสั้น โดยตรงที่เกิดจากการทำกิจกรรมหลักๆ ของโครงการ (Outputs) ผลกระทบระยะสั้น (Effects) และผลกระทบระยะยาว (Impacts) นั้นสำหรับในงานวิจัยระยะที่ 1 คณะวิจัยไม่ได้แยกข้อแตกต่างระหว่างผลลัพธ์ 3 ระดับนี้ เนื่องจากการจัดทำตัวชี้วัดนี้ให้ความสำคัญกับแนวทางการพัฒนามากกว่าโครงการพัฒนา ตัวชี้วัดผลลัพธ์ที่ศึกษาจะเน้นที่ผลกระทบระยะยาวมากกว่าผลผลิตระยะสั้นหรือผลกระทบระยะสั้น

คณะวิจัยได้ประชุมเพื่อหารือเกี่ยวกับการแยกประเภทตัวชี้วัดออกเป็น inputs, processes และ outcomes และยังได้ทดลองแยกประเภทตัวชี้วัดแล้ว ในที่สุดได้ข้อสรุปว่าตัวชี้วัดส่วนใหญ่ที่พัฒนาขึ้นควรจะเป็นประเภท outcomes ซึ่งสามารถวัดได้ในเชิงปริมาณและสามารถจัดเก็บข้อมูลได้

1.2.4 ผลการศึกษาเพื่อการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัด

คณะวิจัยประชุมปรึกษาหารือเกี่ยวกับการกำหนดกรอบของตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมเป็นด้านต่างๆ ซึ่งในที่สุดคณะวิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดตัวชี้วัดว่าควรจำแนกมิติต่างๆ เป็น 8 ด้าน ดังนี้

- (1) ตัวชี้วัดด้านสภาพพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม
- (2) ตัวชี้วัดด้านเศรษฐกิจ
- (3) ตัวชี้วัดด้านสุขภาพอนามัยและสาธารณสุข
- (4) ตัวชี้วัดด้านข้อมูลข่าวสารและการเรียนรู้
- (5) ตัวชี้วัดด้านการศึกษาและทรัพยากรมนุษย์
- (6) ตัวชี้วัดด้านวัฒนธรรมและจิตใจ
- (7) ตัวชี้วัดด้านประชาสังคม ความมั่นคงของชีวิตและสิทธิเสรีภาพ
- (8) ตัวชี้วัดด้านครอบครัวและชุมชน

จากกรอบปรัชญาการพัฒนาที่สังเคราะห์ขึ้นจากการปรับกระบวนการพัฒนาในสังคมไทย และข้อค้นพบที่ได้จากกระบวนการวิจัย คณะวิจัยได้พัฒนาหลักคิดพื้นฐาน (theme) ที่เป็นเงื่อนไขไปสู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม โดยยึดแนวทางการพัฒนาเพื่อพัฒนาคนทั้งกายและใจ การแก้ปัญหาคความยากจน และดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย ในการประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 4 เมื่อวันที่ 29 เมษายน 2541 ซึ่งคณะกรรมการกำกับโครงการเข้าร่วมด้วย ที่ประชุมเห็นพ้องกันว่า การจัดทำตัวชี้วัดให้ได้ประสิทธิภาพควรกำหนดให้สอดคล้องกับเป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนา โดยที่ประชุมเห็นว่า เป้าหมายของการพัฒนาคือชุมชนมีศักยภาพในการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งประกอบด้วยหลักคิดพื้นฐานที่สำคัญ 4 ประการ ดังต่อไปนี้

1. ความสามารถในการพึ่งตนเอง (Self-Reliance : R) การพึ่งตนเองหมายถึงความสามารถที่จะวิเคราะห์ปัญหา ริเริ่ม ดำเนินการ และติดตามผลกิจกรรมพัฒนาต่างๆ ได้โดยตนเองมากกว่าการพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอก หรืออาศัยความช่วยเหลือจากภายนอกน้อยกว่าช่วยตนเอง การพึ่งตนเองได้จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

2. การรวมตัวขององค์กรประชาชน (People's Organization : O) หมายถึงการที่สมาชิกในชุมชนสามารถรวมกลุ่มกันเพื่อจัดการหรือแก้ไขปัญหาที่ชุมชนเห็นพ้องกันว่า ควรแก้ไขหรือเพื่อจัดกิจกรรมที่ชุมชนเห็นว่าควรจัดให้ดีขึ้นร่วมกัน องค์กรประชาชนเป็นพื้นฐานสำคัญของการมีชุมชนที่เข้มแข็งและสามารถพึ่งตนเองต่อไป

3. การมีส่วนร่วมของประชาชน (People's Participation : P) หลักการสำคัญของเป้าหมายการพัฒนาในแนวทางประชาธิปไตยคือ การให้ประชาชนทุกฝ่ายได้มีบทบาทในกระบวนการพัฒนาทุกขั้นตอน ให้ทุกฝ่ายได้มาร่วมตัวกันเป็นองค์กรประชาชน หลักการของการมีส่วนร่วมของประชาชนและหลักการขององค์กรประชาชนมีความคาบเกี่ยวกัน การที่คณะวิจัยนำแนวคิดหลักเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนเข้ามาใช้ก็เพื่อเป็นการประกันว่าองค์กรประชาชนที่เกิดขึ้นเป็นองค์กรของทุกฝ่าย ไม่ใช่เกิดจากการผลักดันหรือผูกขาดโดยกลุ่มบุคคล ทั้งนี้เพื่อชุมชนท้องถิ่นจะได้เรียนรู้กระบวนการประชาธิปไตยโดยแท้จริง

4. ความเป็นธรรมในสังคม (Equity : E) แนวคิดสำคัญนี้เกิดจากสภาพวิกฤติของความเหลื่อมล้ำ โดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจและการเข้าถึงทรัพยากรของชนชั้นต่างๆ ในสังคมไทย คณะวิจัยจึงนำเป็นแนวคิดเพื่อคัดเลือกชุดตัวชี้วัดที่แสดงให้เห็นเงื่อนไขที่จะช่วยสร้างความเป็นธรรมในสังคมได้มากขึ้น

หลักคิดพื้นฐาน (ROPE) ดังกล่าวข้างต้นเป็นข้อค้นพบที่จะนำไปใช้ในการวิจัยในระยะที่ 2 เพื่อเป็นกรอบในการตรวจสอบชุดตัวชี้วัดที่สร้างขึ้นว่าสอดคล้องกับกระแสพัฒนาตามเป้าหมายที่พึงประสงค์ของแต่ละชุมชนหรือไม่

ทั้งนี้จากการประเมินตัวชี้วัดที่จัดทำขึ้นมาก่อนหน้านี้และการสังเคราะห์ชุดตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคม จากการศึกษาวิจัยในระยะที่ 1 คณะวิจัยได้นำเสนอรูปแบบของชุดตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมจำแนกเป็น 3 ชุดหลัก ดังนี้

ชุดที่ 1 ชุดตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคม จำแนกรายด้านจำนวนทั้งสิ้น 223 ตัว เป็นชุดตัวชี้วัดที่เก็บข้อมูลอย่างละเอียดในระดับชุมชน เพื่อติดตามสถานการณ์ทุกด้านอย่างใกล้ชิด

ชุดที่ 2 เพื่อให้ชุดตัวชี้วัดมีขนาดกะทัดรัดคณะผู้วิจัยจึงได้วิเคราะห์และตัดทอนจำนวนตัวชี้วัดที่ซ้ำซ้อนและไม่เหมาะสมออกจนกระทั่งเหลือ 57 ตัว อย่างไรก็ตามในการทำงานวิจัยระยะที่ 2 นั้นน่าจะพิจารณาตัวชี้วัดทั้งหมดและตัดทอนให้เหลือน้อยตัวอีกรอบหนึ่ง

ชุดที่ 3 ชุดตัวชี้วัดแสดงศักยภาพในการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองและการพัฒนาที่ยั่งยืนในชุมชน จำแนกรายด้านได้จำนวน 57 ตัว คณะวิจัยได้คัดเลือกตัวชี้วัดบางตัวที่ไวต่อการให้ข้อมูลจากด้านต่างๆ 8 ด้าน โดยให้ครอบคลุมหลักคิดพื้นฐานทั้ง 4 หลักคิด (ROPE) ดังกล่าวข้างต้น ทั้งนี้เพื่อใช้สำหรับบอกสถานะภาพของชุมชน โดยรวมว่ามีคุณภาพชีวิตและการพัฒนาทางสังคมที่ดีมากน้อยเพียงใด มีความสามารถในการพึ่งตนเอง การรวมตัวขององค์กรประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชน และความเป็นธรรมในสังคมหรือไม่เพียงไร

ในรายงานผลการวิจัยระยะที่ 1 ยังได้นำเสนอประเด็นเกี่ยวกับศักยภาพและบทบาทของสมาชิกในชุมชนในการพัฒนาตัวชี้วัด คณะวิจัยมีแนวคิดและกระบวนการวิจัยซึ่งเน้นพื้นที่ชุมชนและต้องการวางพื้นฐานไว้สำหรับการทำงานพัฒนาตัวชี้วัดโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน การจัดทำตัวชี้วัดมุ่งหวังให้ใช้กระบวนการจัดทำแบบมีส่วนร่วมและใช้ตัวชี้วัดเป็นเครื่องมือสร้างกระบวนการพัฒนาไปในตัว การจัดทำตัวชี้วัดระดับชุมชนจะเปิดโอกาสให้เกิดการมีส่วนร่วมได้มากกว่าระดับชาติ และสมาชิกของชุมชนมีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและกำหนดประเด็นที่เหมาะสมสำหรับนำมาใช้ติดตามผลลัพธ์และกระบวนการพัฒนาได้

คณะวิจัยเชื่อว่า การกำหนดตัวชี้วัดระดับชุมชนจำเป็นจะต้องดำเนินการแบบมีส่วนร่วม แต่สำหรับกรอบการจัดทำตัวชี้วัดที่นำเสนอในระยะที่ 1 นี้เป็นข้อเสนอของคณะวิจัยเท่านั้น ในการวิจัยระยะที่ 2 คณะวิจัยจะต้องดำเนินการจัดทำตัวชี้วัดในชุมชนโดยใช้แนวคิดการมีส่วนร่วม และพยายามให้เกิดการสร้างตัวชี้วัดจากสมาชิกของชุมชนให้มากที่สุด หลังจากได้พยายามจัดทำตัวชี้วัดกับสมาชิกของชุมชนแล้ว จึงค่อยนำข้อเสนอตัวชี้วัดในระยะที่ 1 ไปศึกษาเปรียบเทียบ

จากการสรุปผลการวิจัยเอกสารและการประชุมหารือของคณะทำงาน ซึ่งได้จำแนกตัวชี้วัดเป็น 3 ชุดหลักและครอบคลุมตัวชี้วัดทั้ง 8 ด้าน แล้วนำไปทดลองศึกษานำร่องโดยใช้วิธีการสนทนากลุ่มแบบเจาะจง (Focus Group Discussion) ในชุมชนแออัดเขตกรุงเทพมหานคร พบว่าสมาชิกของชุมชนสนใจที่จะพูดถึงปัญหาและความต้องการมากกว่าประเด็นตัวชี้วัด รวมทั้งยังไม่เข้าใจว่าตัวชี้วัดคืออะไร จึงเกิดคำถามว่าสมาชิกของชุมชนมีศักยภาพในการกำหนดตัวชี้วัดหรือแนวคิด (Concepts) ที่จะใช้เป็นพื้นฐานในการสร้างตัวชี้วัดหรือไม่ คณะผู้วิจัยงานมีความเห็นร่วมกันว่างาน

วิจัยระยะที่ 2 ซึ่งจะดำเนินการต่อไปควรจะต้องวิเคราะห์หาคำตอบเกี่ยวกับศักยภาพของสมาชิกชุมชนด้วย เพื่อใช้ประกอบในการวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ในการจัดทำเครื่องมือชี้วัดคุณภาพชีวิตจากมุมมองและความเข้าใจของชุมชน (จะนำเสนอในบทที่ 4 ของรายงานฉบับนี้) ในเบื้องต้นนี้ คณะวิจัยได้จำแนกศักยภาพของสมาชิกชุมชนออกเป็น 3 รูปแบบ ดังนี้

- สมาชิกของชุมชนมีศักยภาพในการช่วยเก็บข้อมูลและชี้ให้เห็นปัญหาของสังคม
- สมาชิกของชุมชนมีศักยภาพในการกำหนดแนวคิดและประเด็นที่เหมาะสมที่จะจัดทำตัวชี้วัดแต่ไม่ใช่ตัวชี้วัด
- การจัดทำตัวชี้วัดเป็นเรื่องเทคนิคและวิชาการที่สมาชิกของชุมชนไม่คุ้นเคย แต่ถ้าสามารถจะสื่อสารให้เข้าใจกันดีพอ สมาชิกอาจมีศักยภาพในการจัดทำตัวชี้วัดได้

จากการจัดทำโครงการนำร่องด้วยวิธีสนทนากลุ่มแบบเจาะจงในพื้นที่เขตกรุงเทพมหานคร โดยเปิดโอกาสให้สมาชิกของชุมชนอภิปรายเรื่องต่างๆ ได้อย่างกว้างขวาง และนักวิจัยทำหน้าที่จัดเนื้อหาของการอภิปรายใน 8 ด้านที่กำหนดไว้ แสดงให้เห็นว่าการกำหนดหัวข้อ 8 ด้านสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงพอสมควร แต่เนื่องจากแนวคิดที่กำหนดไว้ใน 8 ด้านอาจไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของแต่ละชุมชนของพื้นที่ศึกษาที่แตกต่างออกไป การสื่อสารกับสมาชิกของชุมชนเกี่ยวกับแนวคิดและตัวชี้วัดจึงจำเป็นจะต้องมีการปรับให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงมากกว่านี้ การทดสอบศักยภาพของสมาชิกชุมชนในการกำหนดแนวคิดเกี่ยวกับตัวชี้วัดเป็นเรื่องที่จำเป็นจะต้องดำเนินการทดสอบควบคู่ไปกับการดำเนินการวิจัยเพื่อสร้างและทดสอบตัวชี้วัดด้านต่างๆ

คณะวิจัยเชื่อว่าการกำหนดกรอบแนวคิดการสร้างตัวชี้วัดระดับชุมชน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนให้ชัดเจนจะช่วยให้การสื่อสารกับสมาชิกของชุมชนชัดเจนขึ้นด้วย แต่เนื่องจากว่าการกำหนดตัวชี้วัด 8 ด้านนั้นมีระดับของความเป็นรูปธรรมและนามธรรมต่างกัน การประชุมคณะทำงานได้ให้ข้อเสนอแนะในการกำหนดแนวคิดบางด้านชัดเจนขึ้น เช่น ด้านการศึกษาและด้านสุขภาพอนามัย ทั้งนี้เพราะได้มีการจัดทำตัวชี้วัดเหล่านี้กันมาแล้ว ส่วนในด้านวัฒนธรรมและจิตใจหรือการเรียนรู้และข่าวสารข้อมูลนั้นเป็นเรื่องนามธรรมซึ่งยังไม่ได้มีการพัฒนาตัวชี้วัดที่เป็นระบบ อย่างไรก็ตามคณะวิจัยได้พยายามจัดทำแนวคิดใน 8 ด้านให้มีความชัดเจนระดับหนึ่งเพื่อให้สามารถนำไปทดลองใช้ในระยะเวลาที่ 2 แต่ในระยะเวลาที่ 2 ก็จะต้องทดสอบศักยภาพของสมาชิกชุมชนในการกำหนดแนวคิดที่เป็นรูปธรรมของชุมชนเองด้วยเช่นกัน

1.3 โครงการวิจัยระยะที่ 2

1.3.1 วัตถุประสงค์

การศึกษาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมระยะที่ 2 เป็นการศึกษาที่พยายามสร้างและพัฒนากลุ่มตัวชี้วัดที่จะบ่งชี้ถึงระดับคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมของประชาชน โดยมีวัตถุประสงค์หลักในการวิจัยทั้งเชิงผลลัพธ์และเชิงกระบวนการ 4 ประการ คือ

1. เพื่อสร้างและพัฒนาชุดตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคม โดยชุมชนมีส่วนร่วม ในการพัฒนาตัวชี้วัด เพื่อใช้และมีความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ ทั้งนี้ตัวชี้วัดจะมีความหลากหลาย ตามลักษณะของภูมิภาคและระบบคิดของท้องถิ่น ซึ่งสามารถนำมาสังเคราะห์เป็นแนวคิดพื้นฐาน ร่วมในระดับประเทศ

2. เพื่อทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการ และสร้างให้เกิดการประสานงานระหว่างนักวิชาการกับ องค์การชุมชนในการสร้างกระบวนการพัฒนาโดยสมาชิกในสังคม/ชุมชนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาตนเองและสังคม

3. เพื่อแสวงหาแนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และให้ความสำคัญ กับ “การพัฒนาคน” เพื่อนำไปสู่การวางแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมในระดับพื้นที่ และระดับประเทศ

4. เพื่อใช้ผลการศึกษาวิจัยเป็นต้นแบบในเชิงวิชาการและสาระเพื่อการขยายผลนำตัวชี้วัด ไปทดลองใช้ในพื้นที่อื่นๆ

1.3.2 ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตการวิจัยของโครงการในระยะที่ 2 นี้กำหนดได้เป็น 2 ลักษณะสำคัญ คือ ขอบเขต เชิงเนื้อหาและขอบเขตเชิงพื้นที่

ขอบเขตเชิงเนื้อหา การศึกษาในประเด็นเรื่องตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคม จะต้องเป็นการศึกษาที่มีเนื้อหาหลายระดับและครอบคลุมองค์ประกอบของประชากรกลุ่มต่างๆ ใน ทุกลักษณะพื้นที่ จึงจะสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการวัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมที่มีประ สติภาพ ขณะเดียวกันแนวทางการสร้างตัวชี้วัดแบบมีส่วนร่วมก็เป็นกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ ร่วมกันของชุมชนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมของตนเอง ได้อย่างแท้จริง ดังนั้นขอบเขตเชิง เนื้อหาของการวิจัยครั้งนี้จึงประกอบด้วย

1. การวิจัยที่มีเป้าหมายเพื่อศึกษาการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนา สังคมที่จะสามารถอธิบายได้ทั้งในระดับประเทศและในระดับพื้นที่ ในระดับพื้นที่ให้ความสำคัญ กับความแตกต่างของระบบนิเวศและลักษณะทางวัฒนธรรมด้วย

2. การวิจัยที่มุ่งศึกษาถึงตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมให้สามารถบ่งชี้ได้ถึงองค์ ประกอบ ระดับความแตกต่าง และผลกระทบที่เกิดขึ้นในทุกมิติ โดยการวิจัยในระยะที่ 2 นี้ จะได้นำประเด็นเนื้อหาการวิจัยในระยะที่ 1 มาใช้เป็นแนวทาง โดยแบ่งเป็น 8 ด้าน คือ (1) สภาพพื้นฐาน และสิ่งแวดล้อม (2) เศรษฐกิจ (3) สุขภาพอนามัยและสาธารณสุข (4) ข้อมูลข่าวสารและการเรียนรู้ (5) การศึกษาและทรัพยากรมนุษย์ (6) วัฒนธรรมและจิตใจ (7) ประชาสังคม ความมั่นคงของ ชีวิตและสิทธิเสรีภาพ (8) ครอบครัวและชุมชน

3. ผลของโครงการควรจะได้ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมที่ครอบคลุมทั้งเชิงเนื้อหาและเชิงพื้นที่อย่างชัดเจน นอกจากนี้ควรจะมีเอกสารแนวทางการปฏิบัติหรือคู่มือเพื่อพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนซึ่งประมวลขั้นตอนการทำงานที่ได้ทำไปแล้วและจะต้องทำต่อ

ขอบเขตเชิงพื้นที่ การวิจัยครั้งนี้ต้องการจะสร้างตัวชี้วัดที่ครอบคลุมทั้งในระดับประเทศและระดับพื้นที่ ดังนั้นการวิจัยครั้งนี้จึงจำเป็นต้องกำหนดขอบเขตการวิจัยเชิงพื้นที่ให้ชัดเจน โดยมุ่งให้ภาพครอบคลุมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทยในพื้นที่ที่มีลักษณะชุมชนต่างกัน แยกเป็นเขตชนบทและเขตเมือง ดังนี้

- (1) **เขตชนบท** การศึกษาในเขตชนบทจำแนกตามลักษณะพื้นที่ศึกษาดังนี้
 - (1.1) พื้นที่คันทันน้ำและลุ่มน้ำ
 - (1.2) พื้นที่เกษตรอุตสาหกรรม
 - (1.3) พื้นที่ชายฝั่งทะเล
 - (1.4) พื้นที่เกษตรที่ราบลุ่ม
 - (1.5) พื้นที่เกษตรที่ราบสูง
- (2) **เขตเมือง** การศึกษาในเขตเมืองจะแยกตามลักษณะของพื้นที่ศึกษาดังนี้
 - (2.1) พื้นที่อุตสาหกรรม
 - (2.2) พื้นที่เมืองบริการธุรกิจและท่องเที่ยวชายแดน
 - (2.3) พื้นที่ชุมชนแออัด

1.3.3 ระเบียบวิธีวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัยหลักที่ใช้ในโครงการวิจัยนี้เป็นวิธีการศึกษาในชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning Appraisal: PLA) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยได้แยกใช้ระเบียบวิธีวิจัยทั้ง 2 แนวทางในแต่ละช่วงเวลาของกระบวนการวิจัย เพื่อให้บรรลุผลการวิจัยที่แตกต่างกัน ดังนี้ (รายละเอียดของวิธีวิจัยทั้งสองวิธีสามารถศึกษาเพิ่มเติมได้จากคู่มือการเก็บข้อมูลภาคสนามและเทคนิคการศึกษาชุมชนแบบมีส่วนร่วม)

(1) **ช่วงแรก** ซึ่งเป็นขั้นตอนการเตรียมการและขั้นศึกษาสภาพชุมชน ใช้วิธีการศึกษาในชุมชนแบบมีส่วนร่วม (PLA) เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพของชุมชนและทำความเข้าใจร่วมกับชุมชนในความหมายและแนวคิดของคำว่า “คุณภาพชีวิต” “ชุมชน” และ “การพัฒนา” ทั้งนี้เป็นการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิจัย ผู้นำชุมชน และสมาชิกชุมชน ในการเตรียมตัวให้พร้อมสำหรับการดำเนินการในกระบวนการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและพัฒนาสังคมในลำดับต่อไป ในขั้นตอนการศึกษาสภาพชุมชนนี้คณะวิจัยได้ใช้เทคนิควิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) อื่นๆร่วมในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) การสนทนากลุ่มแบบเจาะจง (Focus Group Discussion) การสนทนากลุ่มแบบไม่เจาะจง (Group Discussion) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation)

(2) ช่วงที่สอง คือการจัดทำตัวชี้วัดและขั้นประมวลและสังเคราะห์ตัวชี้วัดร่วมกับชุมชน ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เพื่อสร้างกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิจัย ผู้นำชุมชน (หรือองค์กรชุมชน) และสมาชิกชุมชน ในการกำหนดตัวชี้วัดระดับชุมชน การทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้เป็นการศึกษาและตัดสินใจร่วมกันระหว่างนักวิจัยจากภายนอกกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นสมาชิกชุมชน ซึ่งจะมีบทบาทเป็นนักวิจัยภายในชุมชน วิธีการวิจัยนี้เป็นวิธีและกระบวนการวิจัยที่ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลางบนพื้นฐานกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชนแบบมีส่วนร่วม

1.3.4 ขั้นตอนการวิจัย

เนื่องจากการศึกษาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมเป็นเรื่องที่ละเอียดลึกซึ้ง และมีความแตกต่างกันระหว่างกลุ่มคน ชุมชน และสังคม การศึกษาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมจะต้องระมัดระวังถึงความเป็นไปได้ของความแตกต่างในประเด็นตัวชี้วัดที่อาจจะมีคุณลักษณะเฉพาะในแต่ละพื้นที่ศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความสมบูรณ์และเชื่อถือได้ของแต่ละลักษณะและเพื่อให้การศึกษาวิจัยและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมครอบคลุมทุกมิติและทุกระดับสังคม การวิจัยนี้จำเป็นต้องมีการเตรียมความพร้อมของคณะวิจัยในการทำงานในพื้นที่ โดยใน ขั้นเตรียมการ (มีนาคม-มิถุนายน 2542) ได้มีการกำหนดหลักเกณฑ์หรือข้อตกลงเพื่อทำความเข้าใจร่วมกันทั้งในเรื่องแนวทางการพัฒนาโครงการวิจัย กำหนดพื้นที่ศึกษา วิธีการ และเงื่อนไขของเวลา กิจกรรมที่ดำเนินการคือ

1. จัดประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิด วัตถุประสงค์ วิธีการเก็บข้อมูล เป้าหมายของโครงการ ตลอดจนการกำหนดพื้นที่ศึกษาซึ่งผู้วิจัยจะคัดเลือกพื้นที่ศึกษาในแต่ละภูมิภาคให้ครอบคลุมแต่ละพื้นที่เป้าหมาย

2. อบรมนักวิจัยด้านเทคนิควิธีการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (PLA และ PAR) พร้อมกันนี้คณะวิจัยได้จัดทำคู่มือการเก็บข้อมูลภาคสนามและเทคนิคการศึกษาชุมชนแบบมีส่วนร่วม

เมื่อผ่านขั้นเตรียมการที่สามารถปรับความเข้าใจและการเรียนรู้ร่วมกันในเทคนิคและกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมแล้ว คณะวิจัยจึงเริ่มดำเนินการวิจัยโดยแบ่งขั้นตอนการทำงานเป็น 2 ขั้นตอนหลัก คือขั้นตอนศึกษาสภาพชุมชนและขั้นตอนจัดทำตัวชี้วัด ซึ่งยังสามารถจำแนกได้เป็นทั้งหมด 7 ขั้นตอนย่อย (แสดงในแผนภูมิที่ 1-1) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ขั้นตอนศึกษาสภาพชุมชน (กรกฎาคม-กันยายน 2542) เป็นการเก็บข้อมูลในพื้นที่โดยเน้นกระบวนการศึกษาในชุมชนแบบมีส่วนร่วม (PLA) ในแต่ละพื้นที่ศึกษา ขั้นตอนนี้จำแนกเป็น 2 ขั้นตอนย่อย ดังนี้

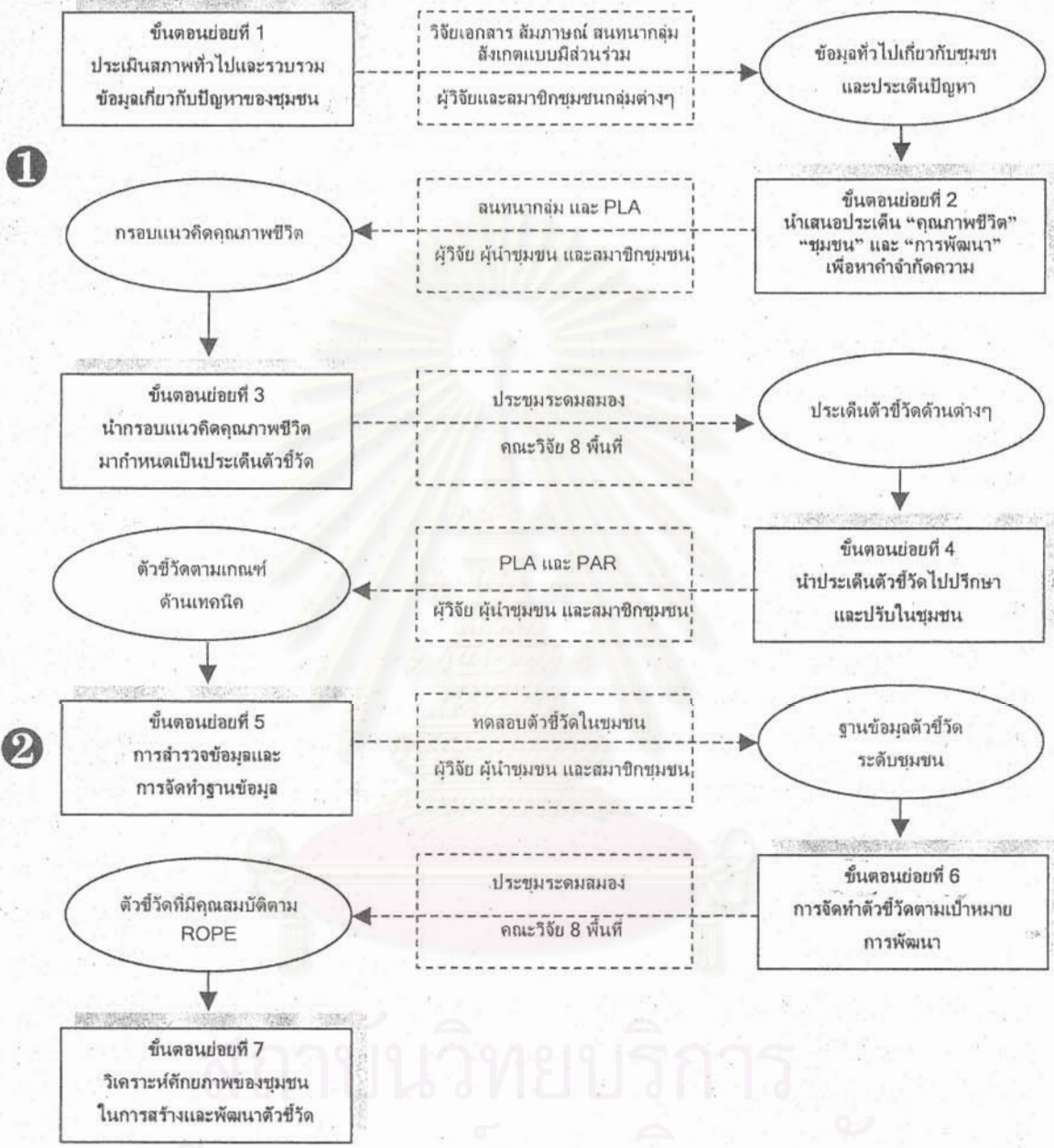
ก. ขั้นตอนย่อยที่ 1 : ประเมินสภาพทั่วไปและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาของชุมชน เป็นการศึกษาข้อมูลในระดับจังหวัดและอำเภอ พร้อมกับการศึกษาและรวบรวมข้อมูลพื้นฐานและสภาพปัญหาด้านต่างๆที่สำคัญของชุมชนเป้าหมาย เช่น ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สุขภาพอนามัย ทรัพยากร และสภาพแวดล้อม ทั้งนี้เพื่อให้นักวิจัยและทีมงานได้เข้าใจและเกิดความคุ้นเคยกับสภาพของชุมชนที่ศึกษา ข้อมูลที่ได้จะถูกนำไปใช้ในการสร้างและพัฒนาประเด็นคำถามในการศึกษาวิจัยและเครื่องมือเก็บข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยในขั้นตอนนี้ใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งเชิงเอกสารและสถิติต่างๆที่เกี่ยวกับชุมชนและประชากรในแต่ละพื้นที่ และการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ทั้งการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสนทนากลุ่ม (ทั้งแบบเจาะจงและไม่เจาะจง) กับประชากรตัวอย่างที่เป็นตัวแทนของแต่ละกลุ่มสังคม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมของแต่ละกลุ่มสังคม

ข. ขั้นตอนย่อยที่ 2 : ศึกษาเพื่อนำเสนอประเด็น “คุณภาพชีวิต “ชุมชน” และ “การพัฒนา เพื่อหาคำจำกัดความและสรุปเป็นแนวคิดของทั้ง 3 ประเด็นดังกล่าว การวิจัยในขั้นตอนนี้ใช้เทคนิคการสนทนากลุ่มและการศึกษาแบบมีส่วนร่วม (PLA) เป็นหลักเพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดค่านิยมและแนวคิดต่างๆที่เป็นของชุมชนเอง

2. ขั้นตอนจัดทำตัวชี้วัด (ตุลาคม 2542—กรกฎาคม 2544) เป็นการนำผลการวิจัยที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลในพื้นที่และการกำหนดความต้องการและแนวทางการพัฒนาของชุมชนมาสร้างและพัฒนาเป็นตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมให้เหมาะสมกับสังคมไทยและสอดคล้องกับสภาพภูมิโนเวศที่แตกต่างกัน และให้ครอบคลุมในทุกมิติ ขั้นตอนการวิจัยนี้จำแนกเป็น 5 ขั้นตอนย่อย คือ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิที่ 1-1 ขั้นตอนและกระบวนการทำตัวชี้วัดในพื้นที่

1 ขั้นตอนการศึกษาลักษณะชุมชน

2 ขั้นตอนจัดทำตัวชี้วัด

□ กิจกรรม / เนื้อหา □-□-□ วิธีการ / ผู้มีส่วนร่วม ○ ผลลัพธ์

ค. ขั้นตอนย่อยที่ 3 : นำกรอบแนวคิดคุณภาพชีวิตมากำหนดเป็นประเด็นตัวชี้วัด เพื่อเป็นฐานข้อมูลและความรู้ในการสร้างและพัฒนาประเด็นตัวชี้วัด โดยการประชุมระดมสมองของคณะวิจัยทั้ง 8 พื้นที่ เพื่อนำเอาข้อมูลจาก 8 พื้นที่มาสังเคราะห์ร่วมกัน ผลของขั้นตอนย่อยนี้คือประเด็นแนวคิดคุณภาพชีวิต อันเป็นฐานความรู้สำคัญที่คณะวิจัยนำไปสร้างเป็นประเด็นตัวชี้วัดด้านต่างๆในขั้นตอนต่อไป

ง. ขั้นตอนย่อยที่ 4 : นำประเด็นตัวชี้วัดไปปรึกษาเพื่อปรับในชุมชนที่ศึกษา โดยคณะวิจัยนำประเด็นตัวชี้วัดที่ได้จากขั้นตอนย่อยที่ 3 ไปร่วมปรึกษาและปรับปรุงกับสมาชิกชุมชนและผู้ผู้นำในชุมชนที่ศึกษา กระบวนการนี้จะมีการทำซ้ำหลายครั้งเพื่อให้ได้ผลเป็นตัวชี้วัดตามเกณฑ์ด้านเทคนิคของชุมชนนั้นๆเอง การทำงานในขั้นตอนนี้ใช้เทคนิคการวิจัยแบบ PLA และ PAR ให้ได้ผลที่เกิดขึ้นจากพื้นฐานการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายอย่างสมบูรณ์และน่าเชื่อถือ

จ. ขั้นตอนย่อยที่ 5 : การสำรวจข้อมูลและจัดทำฐานข้อมูล เป็นขั้นตอนการนำตัวชี้วัดตามเกณฑ์ด้านเทคนิคข้างต้นของแต่ละพื้นที่ศึกษามาประมวลและสังเคราะห์เป็นตัวชี้วัดที่เป็นรูปธรรม และพัฒนาเป็นแบบสำรวจฐานข้อมูลตัวชี้วัดที่ชุมชนสามารถจัดเก็บได้ด้วยตนเอง โดยผลจากการสำรวจข้อมูลในขั้นตอนนี้จะได้ฐานข้อมูลตัวชี้วัดระดับชุมชน

ฉ. ขั้นตอนย่อยที่ 6 : การจัดทำตัวชี้วัดตามเป้าหมายการพัฒนา เป็นการนำฐานข้อมูลตัวชี้วัดระดับชุมชนของแต่ละพื้นที่ศึกษามาร่วมกันพิจารณาปรับปรุงให้เป็นตัวชี้วัดตามเป้าหมายการพัฒนาของชุมชน โดยร่วมกันประมวลผลและวิเคราะห์ตามหลักคิดพื้นฐาน 4 ประการ คือ ความสามารถในการพึ่งตนเอง (R) ส่งเสริมการรวมตัวขององค์กรชุมชน (O) การมีส่วนร่วมของประชาชน (P) และความเป็นธรรมในสังคม (E) ดังที่ได้กล่าวถึงมาแล้วในหัวข้อ 1.2.4

ช. ขั้นตอนย่อยที่ 7 : วิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนในการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัด จากกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอนทั้งหมดข้างต้น นอกจากจะได้ชุดตัวชี้วัดตามเป้าหมายพัฒนาระดับชุมชนและแบบสำรวจเพื่อจัดทำฐานข้อมูลแล้ว คณะวิจัยยังได้ร่วมกันประเมินศักยภาพในการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดโดยชุมชนเองในแต่ละพื้นที่ศึกษาเพื่อเป็นข้อสังเกตแนวทางการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดระดับชุมชนในอนาคตอีกด้วย

1.3.5 รายงาน

รายงานฉบับนี้นำเสนอผลการวิจัย 5 บท นอกจากบทที่ 1 นี้แล้ว ในบทที่ 2 จะนำเสนอแนวทางการศึกษาและผลการวิจัยในขั้นตอนการเตรียมการและขั้นตอนศึกษาสภาพชุมชน ส่วนบทที่ 3 จะกล่าวถึงขั้นตอนการจัดทำตัวชี้วัด บทที่ 4 กล่าวถึงการประมวลผลและสังเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ในการจัดทำเครื่องมือและตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตจากมุมมองและความเข้าใจของชุมชน และบทที่ 5 เป็นการนำเสนอบทสรุปและข้อเสนอแนะสำหรับอนาคต

บทที่ 2

การศึกษาชุมชน

บทที่ 2 นี้เป็นรายงานผลการดำเนินงานในช่วง 7 เดือนแรกของการวิจัยระยะที่ 2 ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่เดือนมีนาคม 2542 การนำเสนอรายงานผลการวิจัยในบทนี้ครอบคลุมกระบวนการวิจัยในขั้นการเตรียมการและขั้นการศึกษาสภาพชุมชน อันเป็นขั้นตอนสำคัญที่จะช่วยปรับพื้นฐานความเข้าใจต่อแนวทางและวิธีการทำงานในกระบวนการศึกษาและปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัยและสมาชิกของชุมชนในพื้นที่ศึกษา ตลอดจนความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับชุมชนที่จะนำไปสู่การสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมในขั้นตอนต่อไป

2.1 ขั้นเตรียมการ (มีนาคม-มิถุนายน 2542)

2.1.1 การอบรมเทคนิควิธีการวิจัย

คณะวิจัยได้จัดอบรมเทคนิคการเก็บข้อมูลตามระเบียบวิธีการวิจัยต่างๆ เพื่อเตรียมนักวิจัยและผู้ช่วยวิจัยให้พร้อมสำหรับการดำเนินการเก็บข้อมูลสนามบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของชุมชนในแนวทางและกระบวนการวิจัยที่สอดคล้องกัน ถึงแม้ว่าในแต่ละพื้นที่ศึกษาอาจมีความแตกต่างกันทางกายภาพและเงื่อนไขความพร้อม (ศักยภาพ) ของชุมชนในกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมที่ไม่เท่าเทียมกัน แต่ถ้านักวิจัยและผู้ช่วยวิจัยมีความเข้าใจถึงปรัชญาการวิจัยในระดับเดียวกันและใช้เทคนิคการวิจัยในแนวทางและกระบวนการเดียวกัน ผลการวิจัยที่ได้จากการดำเนินการวิจัยครั้งนี้จะสามารถนำมาสังเคราะห์ร่วมกันเพื่อการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมที่มีความสมบูรณ์และความน่าเชื่อถือในระดับที่สูงได้ ตลอดจนครอบคลุมทุกมิติและระดับสังคมในแต่ละพื้นที่ศึกษา

คณะวิจัยจัดอบรมเทคนิคการเก็บข้อมูลให้กับนักวิจัยและผู้ช่วยวิจัย โดยเชิญผู้ทรงคุณวุฒิด้านการวิจัยมานำเสนอเทคนิคการเก็บข้อมูลภาคสนามรูปแบบต่างๆ พร้อมทั้งได้ร่วมกันจัดทำคู่มือการเก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อเป็นแนวปฏิบัติในการดำเนินงานสำหรับขั้นตอนต่างๆ (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในคู่มือการเก็บข้อมูลภาคสนามในภาคผนวกที่ 1) เทคนิควิธีการวิจัยที่ได้จัดอบรมในขั้นตอนนี้สามารถสรุปโดยย่อได้ดังนี้

1. การวิจัยเอกสาร เน้นการเรียนรู้การรวบรวมและศึกษาข้อมูลของหน่วยงานราชการที่สำคัญทั้งในระดับจังหวัดและอำเภอ เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ศึกษาในภาพรวม การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ได้แก่ ข้อมูลพื้นฐานทางด้านสถิติต่างๆ แผนที่ ฯลฯ ของหน่วยงานราชการทั้งในระดับจังหวัดและอำเภอเพื่อรวบรวมข้อมูลพื้นฐานทั้งทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ฯลฯ และประมวลข้อมูลในระดับตำบลและหมู่บ้าน จากข้อมูล กชช 2 ค. และข้อมูล จปฐ. ในปี

รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ที่ศึกษา โดยข้อมูลทั้งหมดจะถูกนำไปใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการทำงานร่วมกันกับกลุ่มแกนนำชุมชนและสมาชิกในชุมชน เพื่อที่จะร่วมกันกำหนดแนวทางการกำหนดตัวชี้วัดในระดับต่างๆ

2. การสัมภาษณ์ เป็นวิธีการวิจัยที่มีการสื่อสารแบบสองทาง (Two-way Communication Method) มีการสนทนาและถาม-ตอบกันโดยตรงระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ถูกสัมภาษณ์ ซึ่งผู้ถูกสัมภาษณ์สามารถอธิบายเพิ่มเติมและผู้สัมภาษณ์สามารถถามเพิ่มเติม เพื่อให้เกิดความเข้าใจในข้อมูลประเด็นต่างๆอย่างชัดเจน เป็นการสร้างความมั่นใจในข้อมูลให้ทั้งผู้ตอบและผู้ทำวิจัย เทคนิคการสัมภาษณ์ที่ใช้ในการวิจัยนี้จำแนกได้เป็น 2 เทคนิคพื้นฐาน ดังนี้

(1) **สอบถามข้อมูลเบื้องต้น** รวบรวมข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับสภาพพื้นที่โดยสอบถามจากกลุ่มข้าราชการสังกัดหน่วยงานต่างๆภายในจังหวัดและเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานเกี่ยวกับชุมชน ตลอดจนนักวิชาการท้องถิ่นที่เป็นผู้เชี่ยวชาญหรือได้ศึกษาเกี่ยวกับชุมชน การพัฒนาสังคม การพัฒนาคุณภาพชีวิต และตัวชี้วัดการพัฒนา

(2) **สัมภาษณ์แบบเจาะลึก** เป็นเทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพขั้นพื้นฐานที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลเชิงลึกด้านต่างๆจากกลุ่มเป้าหมายเป็นรายบุคคล (Individual In-depth Interviews) เป็นการซักถามพูดคุยระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ให้สัมภาษณ์ที่เน้นการเจาะลึกให้ได้คำตอบอย่างละเอียดครบถ้วนในประเด็นที่ต้องการ การถามนอกจากจะกระตุ้นให้ผู้ถูกสัมภาษณ์อธิบายพร้อมทั้งให้เหตุผลอย่างละเอียดในประเด็นคำถามต่างๆแล้ว การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกยังช่วยผู้วิจัยเข้าใจถึงพื้นฐานเกี่ยวกับพฤติกรรมของบุคคล เจตคติ ความต้องการ ความเชื่อ ค่านิยม และบุคลิกภาพของผู้ให้สัมภาษณ์แต่ละคน ได้อย่างชัดเจนมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมประกอบในกระบวนการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกนั้นด้วย การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกในขั้นตอนนี้เน้นการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มต่างๆ เช่น ผู้นำกลุ่มสังฆะออมทรัพย์ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิ ตลอดจนบุคคลที่ได้รับการอ้างอิงว่าเป็นผู้รู้ที่สำคัญในประเด็นข้อมูลต่างๆ (key informants) เพื่อให้ได้ข้อมูลเฉพาะในด้านต่างๆ อย่างครบถ้วนและลึกซึ้ง

3. การสังเกต เป็นวิธีการศึกษาชุมชนและปรากฏการณ์ในชุมชนด้วยการเฝ้าดูการกระทำของบุคคลและกลุ่มบุคคล ที่ได้แสดงออกในสถานการณ์ต่างๆและในการทำกิจกรรมต่างๆภายในชุมชนเป้าหมายที่ศึกษา การสังเกตเป็นทั้งเครื่องมือที่สำคัญของการเก็บรวบรวมข้อมูลและการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล เทคนิคการสังเกตที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็น **การสังเกตแบบมีส่วนร่วม** (Participant Observation) ซึ่งเป็นวิธีการศึกษาชุมชนที่ผู้วิจัยได้เข้าไปร่วมกิจกรรมต่างๆกับกลุ่มคนที่ถูกศึกษา เพื่อเป็นการสร้างความคุ้นเคยและการยอมรับจากสมาชิกของชุมชน อันเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถรวบรวมข้อมูลที่เป็นจริงจากการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆและวิถีชีวิตของสมาชิกในชุมชนนั้นๆ ลักษณะเด่นของการศึกษาชุมชนด้วยเทคนิคการวิจัยนี้มีผลดีที่ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเข้าใจพฤติกรรมของบุคคลและกลุ่มบุคคล และสถานการณ์ต่างๆในชุมชนที่ศึกษาได้อย่างละเอียดครอบคลุมทุกด้านและทุกมิติ

4. การสนทนากลุ่มแบบเจาะจง (Focus Group Discussion) และการสนทนากลุ่มแบบไม่เจาะจง (Group Discussion) ทั้งสองวิธีเป็นการสนทนาแบบเจาะประเด็นข้อมูลต่างๆ ด้วยการเชิญผู้ร่วมสนทนาที่เป็นตัวแทนของกลุ่มสังคมต่างๆ (ซึ่งดำเนินกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของสมาชิกชุมชน) ในชุมชนประมาณ 5-10 คนมาร่วมสนทนาแลกเปลี่ยนทัศนะกันอย่างกว้างขวางในประเด็นที่เราต้องการศึกษาวิจัย แล้วพยายามหาข้อสรุปในประเด็นที่สนทนาและถกเถียงกันนั้น การสนทนากลุ่มนี้เหมาะกับการวิจัยที่ต้องการหารูปแบบ โครงสร้างหรือแนวคิดใหม่ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้นหาคำกำหนดพฤติกรรมและแนวทางการแก้ไขปัญหาที่สะท้อนถึงความต้องการ โดยรวมของสมาชิกในชุมชนได้ ข้อแตกต่างระหว่างการสนทนากลุ่มแบบเจาะจงและไม่เจาะจงอยู่ที่การคัดเลือกและยึดติดกับตัวแทนกลุ่มที่เข้าร่วมกระบวนการวิจัยอย่างต่อเนื่อง การสนทนากลุ่มแบบเจาะจงเป็นเทคนิคการสนทนากลุ่มที่เน้นการประจักษ์กับตัวแทนกลุ่มต่างๆ ของชุมชนที่พิจารณาแล้วว่าเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักในชุมชน ซึ่งตัวแทนเหล่านี้จะต้องเข้าร่วมกิจกรรมทุกขั้นตอนวิจัย เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องในกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน อันจะส่งผลสุดท้ายให้การสร้างตัวชี้วัดมีความเชื่อมั่นและความน่าเชื่อถือในระดับสูงที่จะสามารถกล่าวอ้างได้ว่าเป็นตัวชี้วัดของชุมชนอย่างแท้จริง แต่เนื่องจากข้อจำกัดในด้านกายภาพและลักษณะการร่วมกิจกรรมของสมาชิกกลุ่มสังคมในแต่ละชุมชนที่ศึกษา มีความแตกต่างกัน ทำให้ในบางพื้นที่ศึกษาไม่สามารถดำเนินการสนทนากลุ่มแบบเจาะจงได้อย่างต่อเนื่อง จึงจำเป็นต้องจัดทำสนทนากลุ่มแบบไม่เจาะจง แต่ผู้วิจัยได้พยายามควบคุมประเด็นการสนทนาให้รัดกุม ผลการสนทนากลุ่มแบบไม่เจาะจงนี้จึงมีความเชื่อมั่นและความน่าเชื่อถือในระดับที่น่าพอใจ

5. การศึกษาและเรียนรู้ในชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning Appraisal : PLA) การอบรมเทคนิค PLA แก่คณะวิจัยเพื่อให้นักวิจัยและผู้ช่วยวิจัยเข้าใจถึงกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลและเรียนรู้เกี่ยวกับชุมชนที่เน้นการศึกษาแบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยและสมาชิกในชุมชนเรียนรู้ร่วมกันเกี่ยวกับสภาพชุมชน ค้นหาสภาพพื้นฐานปัญหาและความต้องการของชุมชนที่สะท้อนมาจากชุมชนนั่นเอง มิใช่เป็นการตีความหรือประเมินเองจากความรู้หรือประสบการณ์ของผู้วิจัย ซึ่งอาจจะผิดพลาดได้ ผู้วิจัยต้องมีการยอมรับในเบื้องต้นว่าสมาชิกในชุมชนคือผู้ที่รู้ซึ่งถึงปัญหาและความต้องการของชุมชนดีกว่าผู้วิจัยหรือนักพัฒนาที่เป็นคนนอกชุมชน หัวใจสำคัญของการวิจัยในกระบวนการนี้คือ การเก็บข้อมูลร่วมกันและทำงานร่วมกันระหว่างผู้วิจัยและสมาชิกในชุมชน

6. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) การอบรมเทคนิค PAR เพื่อวัตถุประสงค์หลักให้ผู้วิจัยได้เรียนรู้ที่จะนำเอาความรู้และข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากการศึกษาสภาพชุมชน สภาพพื้นฐานปัญหาและความต้องการของชุมชนมาประยุกต์เพื่อใช้ในการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิต โดยผู้วิจัยและสมาชิกในชุมชนร่วมกันคิด ตัดสินใจ ถกเถียง ประมวลผลและสังเคราะห์การจัดทำตัวชี้วัดและการพัฒนาสังคมที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับความเป็นจริงของชุมชน จนกระทั่งถึงขั้นการทดสอบตัวชี้วัด การสร้างแบบรวบรวมฐานข้อมูลตัวชี้วัด และฝึกฝนการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยสมาชิกของชุมชนเอง

2.1.2 การเลือกชุมชนที่ศึกษา

การวิจัยนี้ต้องการสร้างตัวชี้วัดที่ครอบคลุมทั้งระดับพื้นที่และประเทศ เพื่อมุ่งให้ภาพครอบคลุมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทยในพื้นที่ที่มีความหลากหลายในมิติต่างๆของลักษณะชุมชนและประชากร โดยแบ่งลักษณะชุมชนที่ทำการศึกษายเป็นเขตชนบทและเขตเมือง และเลือกพื้นที่ศึกษาแตกต่างกันเป็น 8 ลักษณะให้กระจายอยู่ในพื้นที่ต่างๆทั่วทุกภาคของประเทศ ดังนี้

(1) เขตชนบท ประกอบด้วย

- พื้นที่ต้นน้ำและลุ่มน้ำในจังหวัดน่าน
- พื้นที่ชนบทเกษตรอุตสาหกรรมในจังหวัดเชียงใหม่
- พื้นที่ชายฝั่งทะเลในจังหวัดสงขลา
- พื้นที่เกษตรที่ราบลุ่มในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- พื้นที่เกษตรที่ราบสูงในจังหวัดบุรีรัมย์

(2) เขตเมือง ประกอบด้วย

- พื้นที่อุตสาหกรรมในจังหวัดระยอง
- พื้นที่ชายแดนและท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงราย
- พื้นที่ชุมชนแออัดในกรุงเทพมหานคร

การเลือกพื้นที่ศึกษาครั้งนี้มิได้ใช้จังหวัดและภาคเป็นเกณฑ์สำคัญในการพิจารณาเลือก แต่ใช้การพิจารณาคุณลักษณะและสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่เป็นพื้นฐานเศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่ศึกษาเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาให้ครอบคลุมพื้นที่ต่างๆทั้ง 8 ลักษณะ หลังจากการเลือกพื้นที่ที่ศึกษาแล้ว คณะวิจัยได้ศึกษาข้อมูลสถิติภูมิและสำรวจพื้นที่เบื้องต้นเพื่อการเลือกชุมชนที่ศึกษาตามลักษณะความหลากหลายทางกายภาพและสังคมที่เป็นเป้าหมายหลักของการวิจัย

ในการคัดเลือกชุมชนที่ศึกษาก็เช่นเดียวกัน คณะวิจัยไม่ได้พิจารณาถึงขอบเขตของลักษณะการปกครองเป็นเงื่อนไขการคัดเลือก แต่พิจารณาโดยให้ความสำคัญกับปัจจัยทางกายภาพและลักษณะที่เป็นจุดเด่นหรือจุดด้อยทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน การมองว่าชุมชนคือกลุ่มบ้านในพื้นที่เดียวกันหรือมีขอบเขตที่ชัดเจนนั้นถูกตั้งคำถามโดยนักวิชาการเช่น Ben Anderson ที่เขียนหนังสือเรื่อง *Imagined Communities* (1983) ซึ่งเป็นการมองการเกิดรัฐชาติ และ Jeremy Kemp ในหนังสือเรื่อง *Seductive Mirage: Search for the Village Community in Southeast Asia* (1988) นักวิชาการต่างชาติหลายคนมองว่า การโยงหมู่บ้านหรือรัฐชาติซึ่งเป็นหน่วยทางรัฐศาสตร์กับชุมชนว่าเป็นสิ่งเดียวกัน อาจคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง เหตุผลสำคัญที่กล่าวถึงคือ

1. ถ้ามองแนว Post Modernist การเรียกสิ่งใดว่าเป็นประเทศชาติหรือหมู่บ้านว่าเป็นชุมชนเป็นเรื่องของการกำหนด โดยที่ผู้มีอำนาจเป็นผู้กำหนดกรอบของการเป็นประเทศหรือหมู่บ้าน ด้วยเหตุผลบางประการซึ่งอาจเหมาะสมกับสภาพในระยะเวลาสั้น แต่ไม่จำเป็นต้องเหมาะสมตลอดไป

2. กรณีประเทศไทยเห็นได้ชัดว่าความเป็นหมู่บ้านหรือชุมชนตามมุมมองของประชาชนนั้นแตกต่างจากนิยามที่ทางกระทรวงมหาดไทยกำหนด เมื่อหมู่บ้านหรือบ้านมีขนาดใหญ่ขึ้น กรมการปกครองก็จะเป็นผู้แบ่งหมู่บ้านให้เป็น 2 หมู่ เพื่อความสะดวกในการบริหารปกครองแผ่นดิน ทำให้สามารถตั้งผู้ใหญ่บ้านเพิ่มขึ้นได้อีก 1 คน เป็นต้น

ในระยะหลังสังคมไทยตื่นตัวเรื่องการศึกษาชุมชนมากขึ้น และได้มีการจัดสัมมนาและเสวนาในหัวข้ออยู่หลายครั้งมาก ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทางการสื่อสารและเทคโนโลยี ทำให้การสื่อสารระหว่างสมาชิกทำได้ง่ายขึ้นกว่าเดิม จึงได้ข้อสรุปทางวิชาการว่าการจำกัดความหมายของชุมชนว่าเป็นผู้ที่อยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันจำเป็นต้องขยายกรอบให้กว้างขวางและครอบคลุมถึงอาณาบริเวณที่สามารถสื่อสารกันได้อย่างทั่วถึงและสะดวก ดังนั้นนิยามของ “ชุมชน” ในการวิจัยครั้งนี้จึงไม่ได้อิงอยู่กับขอบเขตของหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และเทศบาล โดยการกำหนดขอบเขตของชุมชนนั้นคณะวิจัยได้พิจารณาจากพื้นฐานการมีความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมประเพณีร่วมกัน รวมทั้งการมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมร่วมกัน ซึ่งรวมตลอดถึงการมีเงื่อนไขปัญหาหรือผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน ทั้งนี้ในแต่ละพื้นที่ศึกษาคณะวิจัยได้เลือกศึกษาจำนวนและขนาดของชุมชนแตกต่างกันไปตามความเหมาะสมของปัจจัยทางกายภาพและเครือข่ายทางสังคม (Social networks) ของแต่ละชุมชน โดยชุมชนที่เลือกศึกษาในแต่ละพื้นที่ศึกษามีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- (1) พื้นที่ต้นน้ำและลุ่มน้ำในจังหวัดน่าน ประกอบด้วย
 - ชุมชนห้วยเลา อำเภอสองแคว
 - ชุมชนหัวน้ำ อำเภอปัว
- (2) พื้นที่ชนบทเกษตรอุตสาหกรรมในจังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วย
 - ชุมชนบ่อแก้ว อำเภอสะเมิง
 - ชุมชนสบเตี๊ยะ อำเภอจอมทอง
 - ชุมชนแม่ทา กิ่งอำเภอแม่ออน
- (3) พื้นที่ชายฝั่งทะเลในจังหวัดสงขลา ประกอบด้วย
 - ชุมชนบ้านไฉ่ อำเภอควนเนียง
 - ชุมชนแหลมโพธิ์ อำเภอหาดใหญ่
 - ชุมชนเก้าเส้ง อำเภอเมือง
 - ชุมชนปากบางสะกอม อำเภอเทพา
- (4) พื้นที่เกษตรที่ราบลุ่มในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประกอบด้วย
 - ชุมชนวัฒนธรรมคลองขนมจีน อำเภอเสนา
- (5) พื้นที่เกษตรที่ราบสูงในจังหวัดบุรีรัมย์ ประกอบด้วย
 - ชุมชนชุกสะอีน อำเภอสตึก
 - ชุมชนอีสานเกษตร กิ่งอำเภอแคนดง

(6) พื้นที่อุตสาหกรรมในจังหวัดระยอง ประกอบด้วย

- ชุมชนสนามเป้า เขตเทศบาลนครระยอง
- ชุมชนสวนวัด เขตเทศบาลนครระยอง
- ชุมชนทุ่ง โตนด-เนินพระ เขตเทศบาลนครระยอง
- ชุมชนบ้านล่าง เขตเทศบาลตำบลมาตาพุด

(7) พื้นที่เมืองชายแดนและท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงราย ประกอบด้วย

- ชุมชนเทศบาลนครเชียงราย
- ชุมชนเทศบาลตำบลแม่สาย
- ชุมชนเทศบาลตำบลจันจว้า

(8) พื้นที่ชุมชนแออัดในกรุงเทพมหานคร ประกอบด้วย

- ชุมชนสุขสันต์ 26 เขตบางกะปิ
- ชุมชนริมคลองสามเสน เขตราชเทวี

2.1.3 เกณฑ์การเลือกชุมชนที่ศึกษา

ในหัวข้อนี้ได้นำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับเกณฑ์การเลือกชุมชนที่ศึกษาซึ่งมีเงื่อนไขการพิจารณาที่แตกต่างกันไปตามความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ศึกษา ดังนี้

2.1.3.1 พื้นที่ลุ่มน้ำและต้นน้ำ (จังหวัดน่าน)

ชุมชนที่เลือกศึกษามี 2 ชุมชน คือ ชุมชนห้วยเลา ตำบลชนแดน อำเภอสองแคว และชุมชนหัวน้ำ ตำบลศิลาแดง อำเภอปัว ทั้งนี้โดยใช้เกณฑ์การเลือกดังนี้ คือ

1. เป็นชุมชนที่อยู่ในเขตต้นน้ำ หรือเขตอนุรักษ์
2. เป็นชุมชนที่มีประชากรไทยภูเขาหรือกลุ่มชนเผ่าอาศัยอยู่
3. เป็นชุมชนที่มีพื้นฐานความแตกต่างในเครือข่ายทางสังคม โดยเฉพาะการรวมตัวกันเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศซึ่งเป็นฐานสำคัญที่กำหนดวิถีชีวิตและโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน โดยชุมชนหนึ่งเป็นชุมชนที่มีการรวมตัวเพื่อจัดการทรัพยากรที่เข้มแข็งและก้าวหน้า แต่อีกชุมชนหนึ่งเป็นชุมชนอยู่ห่างไกลความเจริญ ยังมีวิถีชีวิตและพื้นฐานการผลิตของชุมชนแบบยังชีพ และอยู่ในระยะเริ่มแรกของการรวมตัวกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

เหตุผลสำคัญในการเลือกชุมชนห้วยเลาเนื่องจากเป็นชุมชนชาวไทยภูเขาเผ่าขมุและถิ่นปะปนด้วยไทยและลาว ซึ่งตั้งอยู่ในเขตป่าต้นน้ำของกลุ่มน้ำน่านตอนบน ชุมชนนี้นับเป็นตัวแทนของชุมชนต้นน้ำที่ห่างไกลและมีการรวมตัวในรูปของการจัดองค์กรอยู่ในระดับต่ำ

2.1.3.2 พื้นที่ชนบทเกษตรอุตสาหกรรม (จังหวัดเชียงใหม่)

การเลือกชุมชนที่ศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่มีพื้นฐานจากข้อกำหนดด้านนิเวศน์วิทยาให้จังหวัดเชียงใหม่เป็นตัวแทนของชุมชนเกษตรอุตสาหกรรม อันหมายถึงพื้นที่เกษตรกรรมที่มีการผลิตจำนวนมากเพื่อป้อนโรงงานเป็นพื้นที่เป้าหมายหลักในการเลือก จังหวัดเชียงใหม่จัดเป็นพื้นที่ที่มีความเหมาะสมต่อการเป็นตัวแทนของพื้นที่ลักษณะนี้เนื่องจาก ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา จังหวัดเชียงใหม่เป็นพื้นที่ที่มีการพัฒนาเกษตรกรรมก้าวหน้า โดยพื้นที่เกษตรกรรมจำนวนมากได้รับการพัฒนาปรับเปลี่ยนเพื่อปลูกพืชพันธุ์ชนิดใหม่และใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ เพื่อการผลิตวัตถุดิบป้อนโรงงานหลายประเภท

จากข้อมูลของสำนักงานเกษตรจังหวัด พบว่ามีพืชเกษตรหลายชนิดที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาเพื่ออุตสาหกรรมการเกษตร แต่ชนิดที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นดั้งเดิมในหลายพื้นที่ ได้แก่ การปลูกลำไย ซึ่งมีการพัฒนาพันธุ์และใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการผลิตเกิดขึ้นมากในอำเภอจอมทอง การปลูกข้าวโพดฝักอ่อน ซึ่งมีปลูกมากในพื้นที่กิ่งอำเภอแม่อน เพื่อป้อนให้แก่โรงงานในจังหวัดลำพูน การปลูกสตอเบอรี่แบบครบวงจรที่อำเภอสะเมิง คือผลิตลูกสตอเบอรี่ป้อนโรงงานและส่งขายทั่วประเทศ และผลิตต้นอ่อนสตอเบอรี่เพื่อส่งออกไปปลูกยังพื้นที่อำเภอต่างๆ

ดังนั้นพื้นที่ 3 อำเภอคือ อำเภอจอมทอง กิ่งอำเภอแม่อน และอำเภอสะเมิง จึงเป็นเป้าหมายขั้นที่ 1 ของการเลือกพื้นที่ศึกษา ซึ่งขั้นต่อมาได้เลือกชุมชนที่ศึกษาในแต่ละอำเภอ โดยมีเหตุผลที่แตกต่างกัน ดังนี้

ชุมชนสบเตี๊ยะ อำเภอจอมทอง เนื่องจากเป็นชุมชนที่อยู่ใกล้เมืองมีความหลากหลายในการทำเกษตรเพื่ออุตสาหกรรม

ชุมชนแม่ทา กิ่งอำเภอแม่อน เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีการปลูก "ข้าวโพดฝักอ่อน" เป็นจำนวนมากเพื่อป้อนโรงงานอุตสาหกรรมในจังหวัดลำพูน และเป็นพื้นที่ที่องค์กรเอกชนเข้ามาส่งเสริมสนับสนุนการทำเกษตรทางเลือก และสมาชิกในชุมชนเองมีประวัติการต่อสู้เรื่องป่าชุมชนมายาวนาน ที่สำคัญคือ มีผู้นำเข้มแข็งและโดดเด่นทางด้านความคิด

ชุมชนบ่อแก้ว อำเภอสะเมิง เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีการปลูกพืชเกษตรเมืองหนาวที่สำคัญคือ "สตอเบอรี่" มากที่สุดในจังหวัดเชียงใหม่ และเป็นพื้นที่ที่เคยมีปัญหาเรื่องยาเสพติดทั้งในเรื่องการผลิตและการใช้ยา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2.1.3.3 พื้นที่ชายฝั่งทะเล (จังหวัดสงขลา)

การคัดเลือกชุมชนเพื่อศึกษาวิจัยนี้พิจารณาจากเกณฑ์ที่กำหนดคือระบบนิเวศแบบชายฝั่งทะเล คณะวิจัยจึงได้คัดเลือก 4 ชุมชนตัวอย่างที่คนในชุมชนมีอาชีพหลักคือประมง ฟังพาทร์พยากรชายฝั่ง ทั้งฝั่งทะเลสาปสงขลาและฝั่งทะเลอ่าวไทย สรุปได้ว่าคณะวิจัยเลือกชุมชนที่มีความหลากหลายใน 4 ด้านหลักๆ คือ

- ลักษณะกายภาพของชายฝั่ง (ชายฝั่งอ่าวไทยและชายฝั่งทะเลสาป)
- ประเภทของชุมชน (ชนบทและเมือง)
- อาชีพ (อาชีพหลักคือประมงชายฝั่ง แต่มีอาชีพรองอื่นๆ ที่หลากหลาย เช่น แปรรูปอาหารทะเลทำนา ค้าขาย ทำสวนยาง)
- ศาสนา (พุทธและอิสลาม)

ชุมชนตัวอย่างที่มีความหลากหลายทั้งด้านประเภทชุมชน อาชีพ ศาสนา และลักษณะชายฝั่ง

	ชุมชน	ประเภทชุมชน	อาชีพหลัก	ศาสนาหลัก	ชายฝั่งทะเล
1.	ชุมชนบ้านไต้ ม. 10 ตำบลควนโศ อำเภอกวนเนียง	ชนบท	ประมง/ทำนา	พุทธ	ทะเลสาปสงขลา
2.	ชุมชนแหลมโพธิ์ ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่	ชนบท	ประมง	พุทธ/อิสลาม	ทะเลสาปสงขลา
3.	ชุมชนเก้าเส้ง ตำบลบ่อยางอำเภอเมือง	เมือง/ชุมชนแออัด	ประมง/แปรรูปอาหารทะเล/ค้าขาย	พุทธ/อิสลาม	อ่าวไทย
4.	ชุมชนปากบางสะกอม ตำบลสะกอม อำเภอเทพา	ชนบท	ประมง/ทำสวนยาง	อิสลาม	อ่าวไทย

สำหรับกรณี ชุมชนเก้าเส้ง แม้ว่าจะเป็นชุมชนแออัดในเขตเทศบาลเมืองสงขลา แต่สมาชิกชุมชนส่วนใหญ่อาศัยอยู่ริมทะเล ประกอบอาชีพประมงชายฝั่งและแปรรูปอาหารทะเล ในขณะที่สมาชิกชุมชนอื่นๆ มีอาชีพที่หลากหลาย เช่น ค้าขาย ทำงานในโรงงาน รับจ้างทั่วไป ขับรถรับจ้าง ฯลฯ ในการจำแนกประเภทพื้นที่จึงจัดชุมชนเก้าเส้งให้รวมอยู่ในพื้นที่ชนบทเนื่องจากมีประเด็นสภาพชุมชน สภาพปัญหาและความต้องการการพัฒนาที่สอดคล้องกับชุมชนชนบทชายฝั่งทะเลอีก 3 แห่งในการศึกษาวิจัยนี้ อย่างไรก็ตามก็คิดคณะวิจัยพบว่าชุมชนเก้าเส้งมีการนำเสนอประเด็นคุณภาพชีวิตและการกำหนดตัวชี้วัดต่างหากที่คล้ายคลึงกับประเด็นต่างๆของชุมชนแออัดในเขตเมืองด้วย ดังนั้นในการประมวลผลและวิเคราะห์ตัวชี้วัดในบทที่ 3 จึงได้นำตัวชี้วัดจากชุมชนเก้าเส้งไปร่วมวิเคราะห์ที่อยู่ในชุมชนที่ศึกษาของเขตเมืองในจังหวัดอื่นๆ

2.1.3.4 พื้นที่เกษตรที่ราบลุ่ม (จังหวัดพระนครศรีอยุธยา)

“ชุมชนวัฒนธรรมคลองขนมจีน” ถูกเลือกเป็นชุมชนตัวแทนที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ราบลุ่มทำการเกษตรภาคกลาง พื้นที่โดยส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง มีแม่น้ำสายหลักไหลผ่าน และเหมาะแก่การประกอบอาชีพเกษตร เช่น ทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์และอุตสาหกรรมเกษตรในครัวเรือน นอกจากนี้แล้วพื้นที่โดยส่วนใหญ่ของชุมชนมีเส้นทางคมนาคมที่สะดวกสามารถเชื่อมสู่สังคมภายนอกได้เป็นอย่างดี

2.1.3.5 พื้นที่เกษตรที่ราบสูง (จังหวัดบุรีรัมย์)

สำหรับกรณีชุมชนเกษตรที่ราบสูง คณะวิจัยได้เลือกชุมชนที่ศึกษา 2 ชุมชน คือ ชุมชนซูกสะอื้นและชุมชนอีสานการเกษตร ซึ่งทั้ง 2 ชุมชนดังกล่าวเป็นชุมชนที่ประกอบด้วยสมาชิกที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารกัน และร่วมกันทำกิจกรรมเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ทั้งนี้สมาชิกแต่ละคนของชุมชนอาจมาจากพื้นที่ในระดับหมู่บ้านและระดับตำบลเดียวกัน หรือมาจากต่างหมู่บ้านหรือต่างตำบลกันก็ได้ ที่สำคัญคือเป็นชุมชนที่มีการรวมตัวของกลุ่มคนซึ่งมีแนวคิดร่วมกันเพื่อเปลี่ยนแปลงกระบวนการคิดและปฏิบัติโดยมีการเรียนรู้ร่วมกัน ดังนั้นสมาชิกของชุมชนซูกสะอื้นจึงครอบคลุมพื้นที่ 21 หมู่บ้าน ใน 5 ตำบลของอำเภอสตึก ได้แก่ ตำบลสตึก ตำบลสนามชัย ตำบลทุ่งวัง และตำบลบ้านเมืองแอก ส่วนชุมชนอีสานการเกษตรประกอบด้วยสมาชิกครอบคลุมพื้นที่ 13 หมู่บ้าน ใน 2 ตำบลของกิ่งอำเภอแคนดง คือ ตำบลหัวฝาย และตำบลคอนมนต์

สาเหตุที่เลือกชุมชนซูกสะอื้นและชุมชนอีสานการเกษตรเป็นพื้นที่เป้าหมายในการจัดทำตัวชี้วัด เพราะว่าทั้ง 2 ชุมชนดังกล่าวมีสมาชิกประกอบอาชีพการเกษตรแบบพึ่งตนเองเป็นหลัก โดยเน้นการทำเกษตรผสมผสานและเกษตรธรรมชาติ ที่สำคัญคือเป็นชุมชนที่เริ่มก้าวไปสู่ความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้มากขึ้นตามลำดับ นอกจากนี้ สมาชิกของชุมชนยังมีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจเรื่องตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตอยู่แล้วในระดับหนึ่ง จึงมีศักยภาพสูงในการที่จะกำหนดแนวคิดและประเด็นที่เหมาะสมที่จะจัดทำตัวชี้วัดในระดับชุมชนได้

2.1.3.6 พื้นที่อุตสาหกรรม (จังหวัดระยอง)

จังหวัดระยองถือได้ว่าเป็นจังหวัดที่มีศักยภาพในการลงทุนสูง ไม่ว่าจะเป็นด้านอุตสาหกรรมและการท่องเที่ยว มีโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากทั้งในและนอกเขตนิคมอุตสาหกรรม มีแรงงานต่างถิ่นลี้ภัยไหลเข้ามาทำงานเป็นจำนวนมากในแต่ละปี ลักษณะทางสังคมกำลังเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม จังหวัดระยองจึงถูกเลือกให้เป็นตัวแทนของชุมชนเมืองอุตสาหกรรม โดยชุมชนที่คณะวิจัยเลือกศึกษาอยู่ในเขตเทศบาลนครระยองและเทศบาลตำบลมาบตาพุด โดยมีวัตถุประสงค์ในการเลือกศึกษาคือ เพื่อศึกษาดูสถานะเศรษฐกิจและสังคมหลังการตั้งนิคมอุตสาหกรรม เพื่อศึกษาดูผลกระทบของคุณภาพชีวิตภายหลังการตั้งนิคมอุตสาหกรรม และเพื่อศึกษาเปรียบเทียบการรวมตัว/ความร่วมมือ อันจะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน โดยเลือกชุมชนที่ศึกษา 4 ชุมชน ได้แก่

1. ชุมชนสนามเป้า ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลนครระยอง
2. ชุมชนสวนวัด ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลนครระยอง
3. ชุมชนทุ่งโดนด-เนินพระ ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลนครระยอง
4. ชุมชนบ้านล่าง ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลมาบตาพุด

2.1.3.7 พื้นที่ชายแดนและท่องเที่ยว (จังหวัดเชียงราย)

คณะวิจัยเลือกชุมชนที่ศึกษาในพื้นที่นี้ โดยพิจารณาเงื่อนไขความเป็นเมืองชายแดนของประเทศที่มีความสำคัญด้านธุรกิจบริการและการท่องเที่ยว อันเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ผู้วิจัยจำเป็นต้องเลือกเทศบาลเป็นชุมชนที่ศึกษา เนื่องจากการท่องเที่ยวและบริการจะต้องได้รับการสนับสนุนหรือได้รับผลกระทบจากนโยบายและการดำเนินงานของคณะเทศมนตรีซึ่งเป็นผู้บริหารเทศบาล คณะวิจัยเห็นว่าการศึกษาวิจัยเพื่อสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมในพื้นที่ศึกษานี้ ไม่สามารถจะละเลยเครือข่ายการทำงานของเทศบาลได้ จึงได้เลือกชุมชนเทศบาลที่อยู่ในพื้นที่ติดชายแดนเขตอำเภอเมืองเชียงรายเพื่อเป็นตัวแทนของเมืองบริการและการท่องเที่ยว และเลือกชุมชนเทศบาลที่อยู่ในพื้นที่เขตอำเภอแม่สายเพื่อเป็นตัวแทนของชุมชนที่มีการค้าระหว่างประเทศ โดยมีเป้าหมายเพื่อศึกษาและเปรียบเทียบความแตกต่างด้านคุณภาพชีวิต นอกจากนี้คณะวิจัยยังได้เลือกศึกษาชุมชนเทศบาลที่อยู่ในเขตอำเภอแม่จันด้วย เนื่องจากการสำรวจข้อมูลในเบื้องต้นพบว่าชุมชนในเขตอำเภอแม่จันเป็นชุมชนอยู่ระหว่างกลางของชุมชนในอำเภอทั้งสองที่กล่าวมาแล้ว โดยมีแนวโน้มการพัฒนาที่อยู่ระหว่างกลางอันเป็นผลมาจากการพัฒนาและจากปัจจัยต่างๆที่เกี่ยวข้องกับความเป็นเมือง

2.1.3.8 พื้นที่ชุมชนแออัด (กรุงเทพมหานคร)

ชุมชนที่เลือกศึกษามี 2 ชุมชนคือ ชุมชนสุขสันต์ เขตบางกะปิ และชุมชนริมคลองสามเสน เขตราชเทวี ซึ่งมีเกณฑ์การเลือกชุมชนดังนี้

1. เป็นชุมชนแออัดในเขตกรุงเทพมหานครที่สำนักงานพัฒนาชุมชนเมืองได้สำรวจไว้
2. เป็นชุมชนแออัดที่ตั้งอยู่ในเขตรอบนอกและรอบในของกรุงเทพมหานคร
3. เป็นชุมชนแออัดที่มีความแตกต่างกันทางโครงสร้างกายภาพ ทั้งนี้เพื่อให้สามารถเปรียบเทียบข้อแตกต่างและลักษณะเด่นของพื้นที่ได้ชัดเจนขึ้น โดยชุมชนทั้งสองมีความแตกต่างกัน คือ
 - (1) ชุมชนสุขสันต์ 26 เป็นชุมชนที่มีความมั่นคงและมีโครงสร้างการบริหารจัดการชุมชนที่ชัดเจน มีกิจกรรมและการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง มีลักษณะการเป็นชุมชนที่พัฒนาปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้น่าอยู่
 - (2) ชุมชนริมคลองสามเสน เป็นชุมชนที่ไม่มีความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย คือตั้งอยู่บนที่ดินสาธารณะหรือที่ดินของคนอื่นและยังไม่มีการพัฒนาสิ่งแวดล้อมให้ถูกสุขลักษณะ สภาพการตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยแออัด ไม่มีนโยบายและกิจกรรมที่ชัดเจนในด้านการบริหารจัดการชุมชนและการร่วมกันพัฒนาชุมชนที่ต่อเนื่อง

2.1.4 การเก็บข้อมูลและตรวจสอบข้อมูล

เมื่อเลือกชุมชนที่ศึกษาแล้วนักวิจัยใช้วิธีการศึกษาชุมชนแบบ PLA และ PAR ที่ได้รับการอบรมเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล และกระตุ้นสมาชิกในชุมชนที่ศึกษาให้ร่วมกันสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดในระดับชุมชน อย่างไรก็ตามในแต่ละพื้นที่ศึกษาอาจจะใช้เครื่องมือและเทคนิควิธีที่แตกต่างกันไปบ้างตามความเหมาะสมของพื้นที่และเงื่อนไขความร่วมมือของประชากรศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกระบวนการวิจัย PLA แต่โดยพื้นฐานแล้วทั้ง 8 พื้นที่ที่ใช้การประชุมแบบสนทนากลุ่มทั้งแบบเจาะจง (Focus Group Discussion) และไม่เจาะจง (Group Discussion) เป็นเวทีเพื่อสร้างการมีส่วนร่วม โดยใช้เครื่องมือและเทคนิคบางอย่างช่วย เช่น การวิเคราะห์จุดเด่น-จุดด้อยของชุมชน (SWOT) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก Participatory Mapping และ Mind Mapping ในการสนทนากลุ่มนักวิจัยหลักทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินการประชุม (Facilitator) ในการจุดประเด็นการอภิปรายเพื่อให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นวิจัยต่างๆ ตลอดจนจนถึงการร่วมกันสร้างและพัฒนาตัวชี้วัด รายละเอียดของวิธีการเก็บข้อมูลของแต่ละพื้นที่ศึกษาปรากฏในตารางต่อไปนี้

พื้นที่ศึกษาและวิธีการเก็บข้อมูล

พื้นที่ศึกษา	วิธีการ PLA			
	In-depth Interview	Group Discussion	Focus Group Discussion	วิธีอื่น ๆ
พื้นที่ต้นน้ำและลุ่มน้ำ	●		●	Mind Mapping
พื้นที่เกษตรอุตสาหกรรม	●		●	การสังเกตแบบมีส่วนร่วม
พื้นที่ชายฝั่งทะเล	●		●	การสังเกตแบบมีส่วนร่วม, Time Line, Participatory Mapping,
พื้นที่เกษตรที่ราบลุ่ม	●		●	การวิเคราะห์จุดเด่น-จุดด้อยของชุมชน (SWOT), Time Line, Participatory Mapping, Trends Analysis
พื้นที่เกษตรที่ราบสูง	●		●	การสังเกตแบบมีส่วนร่วม
พื้นที่อุตสาหกรรม	●	●		Trends Analysis
พื้นที่เมืองบริการธุรกิจและท่องเที่ยวชายแดน	●	●		การวิเคราะห์จุดเด่น-จุดด้อยของชุมชน (SWOT)
พื้นที่ชุมชนแออัด	●		●	Participatory Mapping การสังเกตแบบมีส่วนร่วม

โดยรวมแล้ววิธีการวิจัยและเก็บข้อมูลที่ใช้ในในแต่ละพื้นที่ศึกษา จะเริ่มต้นจากนักวิจัยและผู้ช่วยวิจัยเข้าไปสร้างความคุ้นเคยกับสมาชิกชุมชนและกลุ่มต่างๆ ในชุมชน หลังจากที่อยู่ักคุ้น

เคยกับสมาชิกชุมชนแล้ว จึงเริ่มกระบวนการวิจัย PLA เพื่อศึกษาข้อมูลสภาพทั่วไป สภาพชุมชน และความต้องการของชุมชนที่ศึกษา อย่างไรก็ตามการเก็บข้อมูลด้วยแต่ละเทคนิคในแต่ละพื้นที่ศึกษาอาจจะมีข้อจำกัดที่แตกต่างกันไป แต่ทั้งนี้คณะวิจัยได้พยายามประยุกต์เครื่องมือการวิจัยให้เหมาะสมกับเงื่อนไขข้อจำกัดต่าง ๆ นั้น ตัวอย่างเช่น ในกรณีการจัดสนทนากลุ่มซึ่งมีหลายครั้งที่สมาชิกที่เข้ามาร่วมพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นมีเวลาว่างไม่ตรงกัน บางกลุ่มสามารถจัดกลุ่มสนทนากันได้ในเวลากลางวัน แต่บางกลุ่มต้องจัดให้มีการพูดคุยเพื่อระดมสมองในตอนเย็นหรือในเวลากลางคืน เช่น กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชนในโรงเรียน และกลุ่มเยาวชนที่ประกอบอาชีพในโรงงานอุตสาหกรรม นอกจากนี้กรณีบางชุมชนที่ไม่สามารถจะเลือกหรือนัดหมายตัวแทน และสมาชิกชุมชนมาเข้าร่วมสนทนากลุ่มอย่างต่อเนื่องได้ ผู้วิจัยจึงต้องเลือกใช้วิธีการสนทนากลุ่มแบบไม่เจาะจงแทนการสนทนากลุ่มแบบเจาะจง

จุดเน้นของกระบวนการเก็บข้อมูลเพื่อสร้างตัวชี้วัดคือการเรียนรู้และปฏิบัติร่วมกับชุมชน อันเป็นกระบวนการที่ต้องดำเนินการศึกษาอย่างต่อเนื่อง และให้ครอบคลุมทุกกลุ่มสังคมในชุมชนที่ศึกษา เหตุผลสำคัญที่กระบวนการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับตัวชี้วัดจำเป็นต้องใช้เวลาและขั้นตอนต่างๆ มากและต่อเนื่องก็เพื่อการถ่วงดุลข้อมูลและแนวคิดเชิงนามธรรมไปสู่รูปธรรม จึงจะได้ผลลัพธ์ที่เป็นตัวชี้วัดที่เป็นของและมาจากแนวคิดและมุมมองของชุมชนเอง ซึ่งถือเป็นผลลัพธ์ที่สำคัญของการวิจัยนี้ นอกจากนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลและข้อคิดจากผู้มีส่วนได้เสียจากกลุ่มต่างๆของชุมชน และยังเป็น การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลไปในเวลาเดียวกันด้วย การใช้วิจัยแบบ PLA และ PAR ผู้วิจัยต้องมีความละเอียดอ่อนในทุกขั้นตอนการวิจัยด้วย ตัวอย่างเช่น ในการจัดสนทนากลุ่มทั้งแบบเจาะจงและไม่เจาะจง คณะวิจัยต้องจัดประชุมอย่างเป็นกันเอง และเลือกใช้สถานที่จัดประชุมที่เหมาะสม เช่น อาจจะใช้ศาลาหรือที่ประชุมของชุมชน แต่ที่สำคัญที่สุดคือในการสนทนาควรจะใช้ภาษาถิ่นเพื่อสร้างความเป็นกันเองและช่วยให้ผู้ร่วมสนทนามีความมั่นใจในการพูดแสดงความคิดเห็น เนื่องจากสมาชิกชุมชนบางคนอาจจะขาดความมั่นใจในการใช้ภาษากลางเพื่อการแสดงความคิดเห็นต่างๆ

การเก็บข้อมูลโดยใช้วิธีการต่างๆดังรายละเอียดในตารางข้างต้นทำให้ได้ข้อมูลที่มีความหลากหลายและมีคุณสมบัติของข้อมูลที่ต่างกัน จึงจำเป็นต้องมีการตรวจสอบข้อมูลตลอดระยะเวลา และทุกกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการตรวจสอบข้อมูลจะเน้นที่ความเที่ยงตรงและน่าเชื่อถือของข้อมูล รวมถึงการลดความลำเอียงของนักวิจัยที่อาจเกิดขึ้นเมื่อได้ไปคลุกคลีกับปรากฏการณ์ และผู้ให้ข้อมูล นอกจากนี้คณะวิจัยยังได้ทำการตรวจสอบข้อมูลที่ได้มาว่าเพียงพอหรือไม่ ข้อมูลนั้นตอบปัญหาของการวิจัยหรือไม่ ถ้าได้ข้อมูลไม่ตรงกันก็ได้ทำการตรวจสอบว่าข้อมูลที่แท้จริงเป็นอย่างไรอีกครั้ง วิธีหลักในการตรวจสอบข้อมูลที่ใช้ในงานวิจัยนี้ คือ การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) วิธีนี้เป็นการตรวจสอบ "ความน่าเชื่อถือ" ของข้อมูลโดยตรวจสอบอย่างน้อย 3 มิติในการเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างกระบวนการวิจัย ซึ่งมีวิธีการตรวจสอบข้อมูลดังนี้

1. ต่างเวลา/สถานที่ คือ ถ้าข้อมูลต่างเวลากันจะเหมือนกันหรือไม่ เช่น ผู้วิจัยเคยสังเกตพฤติกรรมของคนในชุมชนในการออกภาคสนามครั้งแรก ได้มีการตรวจสอบข้อมูลโดยการสังเกตพฤติกรรมต่างๆ ในครั้งต่อไปด้วย สถานที่ หมายถึงว่า ถ้าข้อมูลต่างสถานที่กันจะเหมือนกันหรือไม่

ไม่ เช่น กลุ่มชุมชนเป้าหมายที่ศึกษามีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไรในแต่ละพื้นที่ศึกษา รวมถึงการตรวจสอบพื้นที่ข้างเคียงที่อาจมีผลกระทบในเรื่องต่างๆ ด้วย

2. ความหลากหลายในกลุ่มผู้วิจัย คือ การตรวจสอบว่าผู้วิจัยแต่ละคนได้ข้อมูลที่สมบูรณ์หรือไม่ โดยเปลี่ยนตัวผู้จัดสนทนากลุ่มแทนที่จะใช้ผู้วิจัยคนเดียวดำเนินการโดยตลอด หรือในกรณีที่ไม่แน่ใจในคุณภาพของผู้รวบรวมข้อมูลสนาม ได้มีการใช้ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยหลายคนในการรวบรวมข้อมูลชุมชนหนึ่งๆ เพื่อการบันทึกข้อมูลที่มีความเที่ยงตรงและน่าเชื่อถือสูง

3. ความหลากหลายของแหล่งข้อมูล คือ ถ้าบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนแปลงไป ข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่ เช่น เคยซักถามผู้นำเปลี่ยนเป็นซักถามสมาชิกในชุมชน หรือเปลี่ยนจากปัจเจกบุคคลเป็นกลุ่มบุคคลหรือกลุ่มสังคม นอกจากนี้เพื่อเป็นการทดสอบให้แน่ใจว่า การวิเคราะห์และเก็บรวบรวมข้อมูลนั้นถูกต้องหรือไม่ นักวิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญในกลุ่มสังคมต่างๆ เกี่ยวกับสิ่งที่ผู้วิจัยสังเกตเห็นและเข้าใจจากการสนทนากลุ่ม และเมื่อถึงช่วงสรุปประเด็นข้อมูลต่างๆ ก็ให้บุคคลเหล่านั้นช่วยทบทวนว่าข้อมูลและการตีความหมายของผู้วิจัยนั้นเที่ยงตรงตามที่คนกลุ่มนี้ยึดถือเป็นแบบอยู่หรือไม่

4. ความหลากหลายทางเทคนิค คือ เทคนิคการเก็บข้อมูลที่แตกต่างในการตรวจสอบและในการทำวิจัยเชิงคุณภาพนั้นมีเทคนิคหลายอย่าง นักวิจัยแต่ละทีมได้นำเทคนิคต่างๆ เหล่านี้ไปร่วมใช้ในการหาข้อมูลในพื้นที่ศึกษาเดียวกัน เช่น การใช้เทคนิคสนทนากลุ่มร่วมกับการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสังเกตแบบมีส่วนร่วมเพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูล

ที่จริงแล้วการตรวจสอบข้อมูลการวิจัยนั้น ได้ถูกกำหนดเป็นการดำเนินการที่อยู่ในกระบวนการเรียนรู้และตรวจสอบโดยตัวเองตามเทคนิควิจัย PLA และ PAR ซึ่งมีการใช้หลายเทคนิคควบคู่กันไปในทุกขั้นตอนการวิจัย ตัวอย่างเช่น ในการจัดสนทนากลุ่มคณะวิจัยได้คัดเลือกตัวแทนจากที่หลากหลายกลุ่มสังคม เช่น กลุ่มผู้นำ กลุ่มเกษตรกรทั่วไป และกลุ่มสตรี เป็นต้น และในการเสวนาพูดคุยกับกลุ่มต่างๆ นี้ ได้มีการหยิบยกประเด็นและหัวข้อเดียวกันขึ้นมาเสนอ และอภิปรายร่วมกัน ดังนั้นเมื่อมีข้อมูลใดที่ขัดแย้งกัน จึงสามารถใช้เวทีการสนทนากลุ่มต่างๆ นี้เป็นเครื่องตรวจสอบหรือให้ความชัดเจนของข้อมูล อย่างไรก็ตามก็มีการนำข้อมูลมาใช้เพื่อเป็นฐานของการพิจารณาสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดจะเลือกใช้เฉพาะประเด็นร่วม หรือข้อมูลที่มีการยืนยันจากการตรวจสอบด้วยวิธีการวิจัยแบบอื่นๆ หลายครั้งจนเกิดความมั่นใจ

2.2 ขั้นตอนการศึกษาสภาพชุมชน (กรกฎาคม-กันยายน 2542)

เพื่อประเมินสภาพทั่วไปของชุมชน การเก็บข้อมูลทุติยภูมิจากหน่วยงานราชการทั้งในระดับอำเภอและระดับจังหวัด เป็นการดำเนินงานในเบื้องต้นของกระบวนการวิจัยเพื่อสร้างตัวชี้วัด ทั้งนี้เพื่อให้ทราบลักษณะโดยรวมด้านกายภาพและสภาพเศรษฐกิจสังคมของพื้นที่ หลังจากนั้นคณะวิจัยแต่ละทีมได้เข้าพบปะกับผู้นำชุมชนในพื้นที่ที่ตนเองรับผิดชอบเพื่อแจ้งวัตถุประสงค์ของการเข้ามาทำงาน พร้อมทั้งได้สร้างความคุ้นเคยกับสมาชิกของชุมชนและการเข้าถึงวิธีการดำรงชีพ

ของชุมชน ผลการประเมินสภาพทั่วไปและปัญหาของชุมชนที่ศึกษา จำแนกรายละเอียดในแต่ละประเด็นได้ดังนี้

2.2.1 ขั้นตอนย่อยที่ 1 : ประเมินสภาพทั่วไปของชุมชนที่ศึกษา

การวิเคราะห์ในส่วนนี้เป็นการนำเสนอข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับสภาพชุมชน วิถีชีวิตและวัฒนธรรม สภาพเศรษฐกิจ และโครงสร้างทางสังคมและการรวมกลุ่มของแต่ละชุมชนที่ศึกษา โดยวิเคราะห์จากข้อมูลพื้นฐานที่ได้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลสนาม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.2.1.1 พื้นที่ลุ่มน้ำและต้นน้ำ (จังหวัดน่าน)

สภาพชุมชน

ทั้งชุมชนห้วยเลาและชุมชนหัวน้ำเป็นชุมชนขนาดเล็กที่อยู่ในเขตต้นน้ำและลุ่มน้ำของแม่น้ำน่าน กล่าวคือชุมชนห้วยเลาเป็นชุมชนที่ประกอบด้วย 68 ครัวเรือนและประชากรเพียง 361 คน และเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตต้นน้ำยาวลุ่มน้ำสาขาของน้ำ่านทางฝั่งขวา ส่วนชุมชนหัวน้ำมีจำนวน 126 ครัวเรือนและประชากรรวม 562 คน โดยตั้งอยู่ในลุ่มน้ำข้างซึ่งเป็นลำน้ำสาขาของน้ำ่านทางฝั่งซ้าย ลักษณะพิเศษของชุมชนห้วยเลาที่น่าสนใจคือ เป็นชุมชนที่อยู่ในเขตป่าต้นน้ำที่ค่อนข้างสมบูรณ์ โดยดูได้จากพันธุ์พืชโดยเฉพาะต้นมะค่าว หรือลูกชิด อันเป็นไม้ป่าขึ้นได้เฉพาะในพื้นที่ป่าชุ่มชื้น หรือป่าต้นน้ำเท่านั้น

วิถีชีวิตและวัฒนธรรม

ชุมชนห้วยเลาเป็นชุมชนขมุและถิ่นและมีบางส่วนเป็นคนไทยและลาว จึงเป็นการอยู่ร่วมกันโดยมีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน สมาชิกในชุมชนสามารถใช้ภาษาถิ่นของภาคเหนือในการสื่อสารกันเองและกับคนภายนอกได้ดี ถึงแม้จะมีความแตกต่างทางชาติพันธุ์แต่สมาชิกก็อยู่ร่วมกันเสมือนญาติพี่น้อง มีความใกล้ชิดกันและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สมาชิกในชุมชนมีการยึดเหนี่ยวกันทางสังคมและวัฒนธรรมที่ค่อนข้างเหนียวแน่น อย่างไรก็ตามวิถีชีวิตของสมาชิกในชุมชนบ้านห้วยเลาเริ่มได้รับกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกบ้างเนื่องจาก 2 สาเหตุสำคัญคือ เนื่องจากชุมชนห้วยเลาเป็นชุมชนอยู่ตามแนวชายแดนไทย-ลาว จึงมีหน่วย ดชด. (ตำรวจตระเวนชายแดน) ไปตั้งโรงเรียนอยู่ในชุมชน (สอนถึง ป. 6) และมีฐานของทหารพรานอยู่ด้วย ทั้งครู ดชด. และทหารพรานเป็นสื่อหนึ่งของการนำเอาวิถีชีวิตและวัฒนธรรมสมัยใหม่เข้าไปสู่ชุมชน นอกจากนี้ยังมีสมาชิกชุมชนบางส่วนอพยพเข้ามาขายแรงงานในกรุงเทพฯ เพื่อหารายได้เสริมให้แก่ครอบครัวและเพื่อหาประสบการณ์ส่วนบุคคล อันเป็นอีกสื่อหนึ่งที่น่าเอาวิถีชีวิตและวัฒนธรรมอย่างคนกรุงเข้าไปเผยแพร่

ชุมชนหัวน้ำเป็นชุมชนไทยคือ ไม่มีความแตกต่างทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมอย่างในชุมชนห้วยเลา แต่เนื่องจากชุมชนหัวน้ำมีทางคมนาคมที่สะดวก (ถนนลาดยาง) และอยู่ห่างจากอำเภอปัวเพียง 6 กิโลเมตร จึงมีผลให้สมาชิกในชุมชนมีการติดต่อกับคนเมืองอย่างใกล้ชิด ประกอบกับสมาชิกนิยมที่จะส่งลูกๆเรียนสูงขึ้น โดยเยาวชนในชุมชนส่วนใหญ่จบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นเป็นอย่างน้อย เพราะการคมนาคมสะดวก เยาวชนจึงสามารถไปเรียนต่อที่อำเภอหรือจังหวัด ในชุมชนมี

โรงเรียนประถมศึกษา 1 แห่งและมีวัดประจำชุมชนอีก 1 วัดที่คอยสนับสนุนและเป็นศูนย์กลางด้านความรู้และข้อมูลข่าวสารแก่สมาชิกในชุมชนหัวน้ำ นอกจากนี้ยังมีสมาชิกบางส่วนที่ต้องออกไปขายแรงงานในกรุงเทพฯ เช่นเดียวกับที่ชุมชนห้วยเลา โดยเฉพาะกลุ่มที่มีที่ดินทำกินน้อยหรือไม่มีเลย ดังนั้นการรับเอาวิถีชีวิตสมัยใหม่และวัฒนธรรมเมืองจึงมีความเด่นชัดมากกว่าที่ชุมชนห้วยเลา

สภาพทางเศรษฐกิจ

เกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักของชุมชนห้วยเลา ผลผลิตที่สำคัญคือข้าวเหนียว (นาดำ) และข้าวไร่ โดยพื้นที่ทางการเกษตรส่วนใหญ่เป็นข้าวเหนียวซึ่งปลูกเพียงพอแก่การบริโภคเท่านั้น พืชเศรษฐกิจที่ปลูกมีเพียงข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ รายได้หลักของชุมชนอีกด้านหนึ่งเป็นผลผลิตจากป่า ได้แก่ มะตาว หน่อไม้ เห็ด และผักกูด เป็นต้น แต่แหล่งรายได้เป็นตัวเงินที่สำคัญที่สุดของสมาชิกในชุมชนห้วยเลาคือ รายได้จากการขายแรงงานในเมืองและกรุงเทพฯ

สำหรับชุมชนหัวน้ำเนื่องจากที่ตั้งของชุมชนอยู่ในบริเวณที่ลุ่มมากกว่าชุมชนห้วยเลา จึงมีพื้นที่ปลูกข้าวนาดำได้มากกว่า ประกอบกับการมีระบบชลประทานพื้นเมืองโดยการผันน้ำจากห้วยน้ำย่างซึ่งมีน้ำตลอดปี จึงทำให้พื้นที่เพาะปลูกของชุมชนหัวน้ำสามารถใช้ประโยชน์ได้ทั้งปี และมีการปลูกพืชเศรษฐกิจได้หลากหลายชนิดกว่าที่ชุมชนห้วยเลา เช่น พริก ถั่ว ผักกาดขาวปลี ผักกาดขาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าวสาลีและข้าวบาเลย์เป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ บนพื้นที่ดอนมีการปลูกข้าวไร่และข้าวโพดบ้าง การผลิตข้าวเหนียวของชุมชนหัวน้ำมีเหลือพอขาย นอกจากนี้กลุ่มแม่บ้านยังมีรายได้เสริมจากการทอดผ้าขาว ซึ่งเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวไทยลื้ออีกด้วย

โครงสร้างทางสังคมและการรวมกลุ่ม

ถึงแม้ความแตกต่างทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมของสมาชิกชุมชนห้วยเลาจะไม่มีผลกระทบต่อการอยู่ร่วมกันในชุมชน แต่ก็มีผลอยู่บ้างต่อการรวมกลุ่มของสมาชิกเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ นอกจากนี้อีกปัจจัยหนึ่งที่มีผลสำคัญต่อการรวมตัวและการจัดองค์กรชุมชนที่ยังไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ก็คือเงื่อนไขจากการที่สมาชิกยากจนและขาดประสบการณ์เนื่องจากอยู่ห่างไกลจากการดูแลและสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน

ลักษณะแตกต่างที่สำคัญของสมาชิกชุมชนหัวน้ำคือมีการรวมตัวเพื่อการอนุรักษ์ป่าในเขตชุมชนและป่าต้นน้ำลำธาร ซึ่งเป็นความริเริ่มของผู้นำ (ผู้ใหญ่บ้าน) คนก่อนๆ นับแต่ พ.ศ.2518 เป็นต้นมา และในปัจจุบันได้มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายในระดับตำบล เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่มีพื้นที่ร่วมกันประมาณหมื่นไร่ สมาชิกมีกิจกรรมการอนุรักษ์เพื่อรักษาป่าโดยการลดพื้นที่เพาะปลูกไร่นาบนเขียงลง และมีการปลูกป่าซ่อมแซม ตลอดจนการเฝ้าระวังไฟป่า จึงมีส่วนสำคัญที่ทำให้ลำน้ำย่างมีน้ำตลอดปี โดยภาพรวมแล้วชุมชนหัวน้ำเป็นชุมชนที่มีการตื่นตัวในเรื่องการอนุรักษ์แหล่งน้ำสูง สมาชิกชุมชนช่วยกันดูแลจัดการกันเองมาแต่ดั้งเดิม มีการจัดการคนและระบบการจัดการน้ำที่ดี โดยคำนึงถึงคนปลายน้ำด้วย ต่อมาเมื่อมีการจัดตั้งกลุ่มฮักเมืองน่านขึ้นทางกลุ่มฯ ได้เข้ามาสนับสนุนการเผยแพร่ข่าวสารและการติดต่อประสานงานสมาชิกกับหน่วยงานต่างๆ

2.2.1.2 พื้นที่ชนบทเกษตรอุตสาหกรรม (จังหวัดเชียงใหม่)

สภาพชุมชน

ชุมชนสบเตี๊ยะ เป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดของอำเภอจอมทอง เพราะได้รับประโยชน์จากน้ำแม่ปิงและน้ำแม่กลาง จึงได้รับการส่งเสริมมากด้านการเกษตรเมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนอื่นๆ ทั้งนี้เพราะศักยภาพทางด้านชลประทานที่ได้รับประโยชน์จากการสูบน้ำจากฝายวังปานขึ้นมาใช้ในการเกษตรกรรมทุกหมู่บ้าน มีถนนลาดยางเชียงใหม่-ฮอด ตัดผ่านชุมชน หมู่บ้านทุกหมู่บ้านมีถนนคอนกรีตผ่าน สมาชิกชุมชนตั้งบ้านอยู่อาศัยหนาแน่น 2 ฟากถนน โรงเรียนและวัดมีสภาพสวยงามเป็นระเบียบ หมู่บ้านทั้ง 14 หมู่มีสภาพเป็นที่ราบมีน้ำบริบูรณ์โดยเฉพาะด้านติดแม่ปิง บ้านที่อยู่ริมน้ำปิงส่วนมากอยู่ในสวนลำไย ห่างออกไปเป็นทุ่งนาข้าว

ชุมชนแม่ทา แม้จะเป็นพื้นที่อยู่ไกลจากกิ่งอำเภอแม่ฮอน แต่เป็นพื้นที่ติดกับตำบลท่าปลาคุกในเขตจังหวัดลำพูน ทำให้ชาวชุมชนแม่ทามีความสัมพันธ์กับจังหวัดลำพูนมากกว่า พื้นที่ชุมชนแม่ทาประมาณ 80% เป็นภูเขา พื้นที่ทำเกษตรจะมีเพียงพื้นที่ราบลุ่มระหว่างภูเขาตามแนวทอดยาวลำน้ำแม่ทา ซึ่งเป็นสายเลือดหล่อเลี้ยงคนในชุมชนแม่ทา สมาชิกชุมชนตั้งบ้านเรือนเรียงรายตามถนนที่ทอดยาวตามแนวที่ราบทำการเกษตร ชุมชนแม่ทาได้รับความสะดวกด้านสาธารณสุขไปมากพอสมควร อาทิ มีถนนลาดยางผ่านทุกหมู่บ้านและมีระบบประปาหมู่บ้านทุกแห่ง มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 2 แห่ง มีโรงเรียนอนุบาลชนบท 3 แห่ง มีโรงเรียนชั้นประถมทุกหมู่บ้าน และโรงเรียนมัธยมในรัศมี 2 กิโลเมตรที่สามารถไปเรียนได้ 1 แห่ง ร้อยละ 90 ของครัวเรือนมีไฟฟ้าใช้ ร้อยละ 83 มีโทรทัศน์ดู ทุกหมู่บ้านมีถนนติดต่อไปถึงอำเภอโดยมีรถรับจ้างไปถึงอำเภอทุกหมู่บ้าน (ข้อมูล กชช 2 ก. ปี พ.ศ. 2539)

ชุมชนบ่อแก้ว เคยเป็นพื้นที่ที่มีการปลูกฝิ่น และเป็นเส้นทางลำเลียงยาเสพติดจากตำบลวัดจันทร์ (อำเภอแม่แจ่ม) ผ่านบ่อแก้วเพื่อลงไปยังจำหน่ายในเชียงใหม่ จึงมีโครงการพัฒนาอาชีพเกิดขึ้น โดยรัฐบาลนอร์เวย์ "โครงการไทย-นอร์เวย์" ให้การช่วยเหลือผ่านองค์การสหประชาชาติเน้นหนักด้านการเพาะปลูก เปลี่ยนวิธีทำเกษตรแบบไร่เลื่อนลอยเป็นเกษตรพืชไร่ เช่น ข้าวโพด และอื่นๆ โครงการพัฒนาดังกล่าวทำให้ชุมชนบ่อแก้วพัฒนาดีขึ้น มีโรงเรียนครบทั้ง 10 หมู่บ้าน สถานีอนามัย มีโบสถ์ศาสนาคริสต์ในหมู่ที่ 1 หมู่ 2 หมู่ 3 หมู่ 6 หมู่ 8 และหมู่ 9 นอกจากนั้นมีศูนย์พักฟื้นผู้บำบัดรักษายาเสพติด 1 แห่งที่ดำเนินการโดยมิชชันนารีที่เข้ามาทำงานในพื้นที่

ความเป็นมา วิถีชีวิตและวัฒนธรรม

ชุมชนสบเตี๊ยะ เนื่องจากมีสภาพทางกายภาพและทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้ชุมชนสบเตี๊ยะเป็นชุมชนที่มีฐานะเศรษฐกิจดีมาเป็นเวลานาน ไม่มีการอพยพไปทำงานนอกพื้นที่ ทั้งยังมีสมาชิกในชุมชนสบเตี๊ยะจำนวนหนึ่งเป็นนายทุนลงทุนให้ชาวเขาปลูกกะหล่ำปลีและดอกไม้เมืองหนาวอย่างกว้างขวาง รวมทั้งยังเป็นนายหน้ารับซื้อสินค้าเหล่านั้นไปจำหน่ายในเมืองอีกด้วย ชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชนจึงดีกว่าอีก 2 ชุมชนในพื้นที่ศึกษานี้และไม่มีความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจ

ชุมชนแม่ทา มีประวัติศาสตร์การรวมตัวเป็นชุมชนมาช้านาน กลุ่มแรกที่เข้ามาตั้งบ้านเรือนได้แก่ คนเผ่าลัวะที่อพยพมาจากเชียงใหม่ คนเผ่าเชียงแสนมาจากตอนเหนือของเชียงรายเพราะหนีความแห้งแล้งมา อีกกลุ่มคือ เผ่าละกอนและขมุ สองกลุ่มนี้เข้ามาพร้อมกับการเปิดให้มีสัมปทานป่าไม้และอยู่มาจนถึงปัจจุบัน อีกหลักฐานเล่าว่า คนเผ่ายางแดง (กะเหรี่ยง) เป็นคนเผ่าดั้งเดิมไม่ได้

อพยพมาจากไหน ทำกินอยู่จนปัจจุบันย้ายไปอยู่ตำบลทาเหนือ (ต้นน้ำแม่ทา) ความเป็นชุมชนโบราณของหลายชนเผ่ายังปรากฏให้เห็นจากการยังคงดำรงประเพณีวัฒนธรรมการเลี้ยงผีตระกูล เช่น ตระกูลผิยางแดง ผีสัง และผีเชียงแสน โดยฝ่ายหญิงจะเป็นผู้สืบประเพณีดังกล่าว

ชุมชนบ่อแก้ว ประชากรในพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ประกอบด้วยคนพื้นเมือง กะเหรี่ยงและม้ง เป็นพื้นที่ที่มีปัญหาขาดแคลนน้ำดื่มสะอาด สภาพความเป็นอยู่ของสมาชิกชุมชนบ่อแก้วจะด้อยกว่า 2 ชุมชนที่กล่าวมาแล้ว ด้วยสาเหตุหลายประการ คือ เนื่องจากที่ตั้งของชุมชนเป็นที่สูงบนภูเขาที่มีความลาดชันสูง และแห้งแล้งอันเกิดจากการตัดไม้ทำลายป่าและทำไร่เลื่อนลอยของชาวเขาเผ่าม้งและกะเหรี่ยงในอดีต พื้นที่ทำกินในปัจจุบันจึงอยู่ตามไหล่เขา และเป็นพื้นที่ "ป่าเหล่า" คือ ป่าที่ฟื้นคืนสภาพหลังจากการถูกทำลายหักล้างเพื่อทำไร่เลื่อนลอยทิ้งร้างมาเป็นเวลากว่า 10 ปี

สภาพเศรษฐกิจและการรวมกลุ่ม

เศรษฐกิจของชุมชนสบเตี๊ยะขึ้นอยู่กับการทำเกษตรมีพืชหลัก 5 ชนิด คือ ข้าวเหนียว ลำไย ถั่วเหลือง มันฝรั่ง และดอกไม้ ในช่วง 2-3 ปีนี้ชุมชนสบเตี๊ยะได้รับการส่งเสริมการเกษตร เนื่องจากความพร้อมของเกษตรกร ทุน และพื้นที่อุดมด้วยแหล่งน้ำ เศรษฐกิจหลักของชุมชนสบเตี๊ยะคือ "ลำไย" เกษตรกรส่วนใหญ่มีส่วนลำไยของตนเอง ในชุมชนสบเตี๊ยะมีพื้นที่ปลูกลำไย 5,690 ไร่ เกษตรกรสวนลำไยใน หมู่ 1 หมู่ 7 และหมู่ 9 รวมกลุ่มเป็นเกษตรกรกลุ่มผู้ผลิตลำไย มีสมาชิก 790 คน ผลผลิตลำไยนั้นขายให้กับโรงงานโตสง โรงงานชินฮั่ว และโรงงานฟ้าเจริญพร เพื่อทำลำไยอบแห้งส่งออกต่างประเทศ พืชเศรษฐกิจอีกชนิดของเกษตรกรคือ "มันฝรั่ง" มีพื้นที่ 630 ไร่ มีการรวมเป็นกลุ่มเกษตรกรพืชไร่มันฝรั่ง มีสมาชิก 224 คน ปลูกส่งขายให้กับโรงงานสยามสแน็ก พืชเศรษฐกิจชนิดที่ 3 คือ "ถั่วเหลือง" พื้นที่ปลูก 1,625 ไร่ มีสมาชิกกลุ่มถั่วเหลือง 572 คน ปลูกส่งขายโรงงานเกษตรกิจด้านนา นอกจากนั้นยังมีกลุ่มแม่บ้านทำผลิตภัณฑ์แปรรูปเกษตรกรรม อาทิ ทอผ้าแปรรูปอาหาร ผลิตภัณฑ์แชมพู ครีมนวด เครื่องดื่มผง ข้าวซ้อมมือ และสมุนไพร สมาชิกในชุมชนสบเตี๊ยะมีฐานะความเป็นอยู่ค่อนข้างมั่นคง

ปี พ.ศ.2530 ชุมชนแม่ทา มีโครงการพัฒนาองค์กรเอกชน มูลนิธิพัฒนาศักยภาพชุมชน (Northnet Foundation) เข้าไปให้การสนับสนุนสมาชิกในชุมชน โดยการส่งเสริมอาชีพทางเลือกการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ และการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม กลุ่มผู้ผลิตผักปลอดสารพิษก็เกิดขึ้นที่ชุมชนแม่ทา ทั้งชุมชนแม่ทามีสมาชิกที่ทำเกษตรกรรมแบบทางเลือกกว่า 150 ครอบครัว บางกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ บางกลุ่มทำเกษตรผสมผสานและปลูกข้าวโพดฝักอ่อนส่งให้โรงงาน UFC และ OCEAN FOOD รวมทั้งยังมีกลุ่มปลูกพืชสมุนไพร ผลิตยาสมุนไพร กลุ่มนี้นับว่าเข้มแข็งและมีกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมประจำในชุมชน มีผู้ทำงานเป็นหมอพื้นบ้าน (หมอเมือง) 7 คน และในชุมชนเองเปิดให้เป็นศูนย์สาธิตและฝึกงานดูงานของผู้ที่สนใจศึกษาเรื่องสมุนไพร

ชุมชนบ่อแก้ว มีประชากร เป็นชนเผ่ากะเหรี่ยงประมาณร้อยละ 80 ม้งร้อยละ 5 และคนพื้นเมืองร้อยละ 15 แต่ละเผ่าพันธุ์ต่างประกอบอาชีพแตกต่างกัน กะเหรี่ยงจะจองพื้นที่ลุ่มระหว่างภูเขาปลูกข้าวไร่ ทำสวนเหือก และรับจ้างปลูกสตอเบอร์รี่ ชาวม้งตั้งบ้านเรือนอยู่พื้นที่สูงกว่ากะเหรี่ยง รับจ้างนายทุนปลูกกะหล่ำปลีและปลูกข้าวไร่ ส่วนคนเมืองเป็นเจ้าของที่ดินในพื้นที่ราบเป็นส่วนใหญ่ ปลูกสตอเบอร์รี่ โดยมีชาวกะเหรี่ยงเป็นคนงานรับจ้างในไร่ นี่เป็นสาเหตุให้ชาวกะเหรี่ยงได้รับสารพิษจากการทำไร่สตอเบอร์รี่ และบางคนมีอาการป่วยจนต้องขายที่ทำกินเพื่อนำเงินมารักษาตัว ผู้ปลูกสตอเบอร์รี่ รวมเป็นกลุ่มเกษตรกรพืชสวน มีสมาชิก 625 คน อยู่ที่หมู่ 3 และ

หมู่ 4 กลุ่มนี้มีพื้นที่ปลูก 1,530 ไร่ ส่งให้โรงงานบรรจุขวด โรงงานยูนิเจนเฟรส โรงงานลานนา และ โรงงานโปรซอมฟู๊ด นอกจากนั้นมีกลุ่มเกษตรกรปลูกคอกควาเวียง มีสมาชิกถึง 1,216 คน มีพื้นที่ ปลูก 400 ไร่ ปลูกแล้วส่งให้โรงงานไซอะก้า

2.2.1.3 พื้นที่ชายฝั่งทะเล (จังหวัดสงขลา)

ความเป็นมา สภาพชุมชน วิถีชีวิต และวัฒนธรรม

ชุมชนบ้านใต้ แหลมโพธิ์ และสะกอม เป็นชุมชนที่เริ่มก่อตั้งจากการตั้งถิ่นฐานของชาวบ้านกลุ่ม เล็กๆ ที่มีอาชีพประมงและทำนาเป็นหลัก ต่อมาชุมชนขยายตัวมีสมาชิกเพิ่มขึ้น และมีผู้เข้ามาอยู่มากขึ้น สำหรับบ้านใต้นั้น คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้องกัน ความสัมพันธ์ในชุมชนจึงค่อนข้างจะแน่นแฟ้น ส่วนที่สะกอมนั้น แม้ว่าความสัมพันธ์ของคนในชุมชนจะไม่ได้มีพื้นฐานอยู่บนระบบเครือญาติ แต่ศาสนา อิสลามเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวคนในชุมชนเข้าด้วยกัน ขณะที่ชุมชนแหลมโพธิ์เป็นชุมชนที่มีความหลากหลายทั้ง ในด้านศาสนาและอาชีพ อีกทั้งมีคนภายนอกชุมชนเข้ามาอาศัยและประกอบอาชีพมากเมื่อเทียบกับชุมชน บ้านใต้และสะกอม

เก้าเส้งเป็นชุมชนที่มีประวัติความเป็นมาที่ต่างจากอีก 3 ชุมชนข้างต้น กล่าวคือเดิมเป็นชุมชนชาว ประมงที่อาศัยบริเวณแหลมสนอ่อน แต่ภายหลังถูกโยกย้ายมาบริเวณเก้าเส้ง และต่อมามีชาวบ้านจากอำเภอ ระโนด อำเภอสติงพระและจากจังหวัดใกล้เคียงมาอยู่บริเวณนี้มากขึ้น จึงมีการขยายชุมชนใหญ่ขึ้นและกลายเป็นชุมชนแออัดอยู่ในที่สาธารณะ (ที่ราชพัสดุ) จึงมีโครงสร้างสังคมที่แตกต่างจากชุมชนอื่นๆ ทั้งสามข้างต้น และความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนไม่ใกล้ชิดกันมากนักและอยู่ร่วมกันตามแบบอย่างของคนเมือง

เศรษฐกิจ

เศรษฐกิจหลักของชุมชนตัวอย่างทั้ง 4 แห่ง คือประมงชายฝั่ง สำหรับบ้านใต้ แหลมโพธิ์ และ สะกอมนั้นเคยมีการทำนาข้าว แต่ต่อมาสมาชิกในชุมชนเลิกทำนากันเพราะต้นทุนสูง ฝนไม่ตกตามฤดูกาล พืชผลถูกหนูกัดกินเสียหาย ต่อมาชุมชนเหล่านี้มีความหลากหลายของอาชีพเพิ่มมากขึ้น สมาชิกชุมชนบ้าน ใต้หันมาเลี้ยงปลากระพงในกระชัง ซึ่งเป็นอาชีพเสริมที่มีรายได้ดี ส่วนสมาชิกชุมชนแหลมโพธิ์บางส่วนค้ ขยาย ทำสวนผัก ทำนาถุ้ง และรับจ้างแรงงานต่างๆ สมาชิกชุมชนสะกอมทำสวนยางพารา เป็นแรงงานใน โรงงาน และรับจ้างทั่วไป บางรายเดินทางไปรับจ้างในมาเลเซียและส่งเงินกลับมาให้ครอบครัว ส่วนที่ชุมชน เก้าเส้งชาวมุสลิมที่อาศัยริมทะเลมีอาชีพประมง ส่วนสมาชิกอื่นๆ มีอาชีพรับจ้าง ค้าขายเล็กๆ น้อยๆ และ ทำงานในโรงงาน

การรวมกลุ่ม

ชุมชนตัวอย่างทั้ง 4 แห่ง มีศักยภาพในการรวมกลุ่มแตกต่างกัน และมีแรงจูงใจในการรวมกลุ่มต่าง กันด้วย สมาชิกในชุมชนบ้านใต้ส่วนมากเป็นญาติพี่น้องกัน จึงรู้จักสนิทสนมและมีการรวมกลุ่มกันได้ง่าย เช่น การตั้งกลุ่มเลี้ยงปลากระพงขาวในกระชัง กลุ่มออมทรัพย์ หรือรวมกลุ่มกันเพื่อเรียกร้องผลประโยชน์ ของชุมชนในเรื่องถนนลูกรังและผลกระทบจากนาถุ้ง

สำหรับชุมชนเก้าเส้งนั้นมีปัญหาเดือดร้อนเกี่ยวกับความมั่นคงและสุขลักษณะของที่อยู่อาศัย ดังนั้น สมาชิกในชุมชนจึงรวมตัวกันได้ดี เพราะมีปัญหาคความเดือดร้อนร่วมกัน มีการจัดตั้งกรรมการชุมชนตั้งแต่ปี พ.ศ.2527 แต่เพิ่งมีการพัฒนาอย่างจริงจังหลังปี พ.ศ.2530 ที่เริ่มมีเจ้าหน้าที่จากองค์กรพัฒนาเอกชนให้ความ ช่วยเหลือ สมาชิกในชุมชนคิดว่าตนเองไม่มีหัวใจคิดในการพัฒนาปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของตนเอง แ

ละคนต้องคืนรันทมาหากิน ดังนั้นจึงต้องมีแกนกลางที่ช่วยเป็นกลไกจุดประกายให้ เมื่อเจ้าหน้าที่จากมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัยมาช่วยวางแนวทางการพัฒนา กรรมการชุมชนก็ช่วยสานความคิดต่อและลงมือปรับปรุงชุมชน เช่น ปัจจุบันมีศูนย์เด็กเล็กที่มีครูให้ความดูแลเด็กก่อนวัยเรียน และศูนย์เด็กเล็กเป็นแหล่งรวมกิจกรรมชุมชนด้วย

หากเทียบกับชุมชนตัวอย่างอื่นๆ แล้ว นับว่าชุมชนแหลมโพธิ์มีการรวมกลุ่มกันค่อนข้างน้อย เนื่องจากมีความหลากหลายในเรื่องของศาสนาและอาชีพ นอกจากนั้นยังไม่มีปัญหารุนแรงที่สมาชิกในชุมชนต้องเผชิญร่วมกัน การรวมตัวจึงเกิดขึ้นในรูปของกลุ่มออมทรัพย์และกลุ่มสาธิต (สหกรณ์ร้านค้า) แต่ก็มีกิจกรรมร่วมกันไม่มากนัก

ชุมชนทั้งสี่ได้รับการสนับสนุนโดยองค์กรพัฒนาเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาพันธ์ประมงพื้นบ้าน ในการรวมกลุ่มกันเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และร่วมกันแก้ปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรประมงที่ลดน้อยลง จึงถือได้ว่าชุมชนเหล่านี้มีประสบการณ์และได้รับการกระตุ้นให้รวมกลุ่มเพื่อสร้างชุมชนที่เข้มแข็งในการแก้ไขปัญหาประมงในระดับหนึ่ง

2.2.1.4 พื้นที่เกษตรที่ราบลุ่ม (จังหวัดพระนครศรีอยุธยา)

สภาพชุมชน

ชุมชนวัฒนธรรมคลองขนมจีน ประกอบไปด้วยพื้นที่บางส่วนใน 3 ตำบลอันได้แก่ ตำบลสามคู่ม ตำบลบางนมโค และตำบลบ้านหลวง อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ชุมชนวัฒนธรรมคลองขนมจีน ได้มีการตั้งบ้านเรือนและอยู่อาศัยในชุมชนมาเป็นเวลานาน โดยมีลักษณะของการตั้งบ้านเรือนตามกายภาพของพื้นที่และวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนใน 3 ลักษณะ คือ

1. ตั้งบ้านเรือนบริเวณที่ราบริมลำคลอง ขนมจีน
2. ตั้งบ้านเรือนบริเวณพื้นที่ทำการเกษตร อาทิ ไร่นาสวนผสม ทำนา
3. ตั้งบ้านเรือนย่านร้านค้าในชุมชน วัด และโรงเรียน

ต่อมาเมื่อมีการตัดถนนพื้นที่ต่างๆในชุมชน ทำให้มีบ้านเรือนเริ่มมาปลูกสร้างติดถนนมากขึ้น โดยเฉพาะพื้นที่ย่านชุมชนร้านค้า เริ่มแออัด มีความหนาแน่นเป็นศูนย์รวมของความหลากหลายทางสังคมมากขึ้น

วิถีชีวิตและวัฒนธรรม

แม้ว่าสมาชิกของชุมชนส่วนใหญ่ปัจจุบันจะไม่ได้ประกอบอาชีพทางการเกษตรเพียงอย่างเดียวก็ตาม แต่วิถีการดำเนินชีวิตส่วนใหญ่ยังยึดมั่นอยู่ในวิถีและวัฒนธรรมทางการเกษตร กล่าวคือสมาชิกยังสามารถหาปลาตามลำน้ำ ลำคลอง ปลูกผัก และมีการแลกเปลี่ยนพึ่งพาซึ่งกันและกันเป็นชีวิตที่เรียบง่าย แต่ขณะเดียวกันก็ปรับตัวตามลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไป มีความทันสมัย มีเทคโนโลยีทางการเกษตรและเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ มีระบบธุรกิจการค้าปลีกในชุมชนเกิดขึ้น แรงงานภาคเกษตร โดยเฉพาะวัยหนุ่มสาวหันไปเข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามชุมชนยังพยายามใช้วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมในการผูกและสร้างเครือข่ายทางสังคม (Social networks) ขึ้นมาได้เหนียวแน่น

สภาพทางเศรษฐกิจ

สมาชิกของชุมชนส่วนใหญ่มีรายได้จากการประกอบอาชีพทางการเกษตรและอาชีพเสริมอื่นๆ เช่น รับจ้าง ค่าขาย และอาชีพบริการ จึงส่งผลให้เศรษฐกิจของชุมชนโดยรวมอยู่ในเกณฑ์ปานกลางถึงดี ผสมกับการเกิดขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรมหลายแห่งในบริเวณชุมชน จึงเป็นการเพิ่มโอกาสและการสร้างรายได้และเงินหมุนเวียนในชุมชนมากขึ้น อาทิ การค้า-ธุรกิจหลากหลายรูปแบบ เช่น อาคารบ้านเช่า หอพัก ร้านค้าชุมชน แม้ว่าในภาคการเกษตรรายได้อาจไม่สม่ำเสมอเท่าที่ควร แต่ชุมชนเรียนรู้และรองรับด้วยการมีรายได้อื่นๆเสริมดังที่กล่าว

โครงสร้างทางสังคมและการรวมกลุ่ม

ชุมชนวัฒนธรรมคลองขนมจีนมีโครงสร้างทางสังคมเชิงเครือญาติที่เข้มแข็ง ทั้งนี้เป็นชุมชนที่มีผู้นำและกลุ่มแกนนำที่สามารถอาศัยเครือข่ายความเป็นญาติพี่น้องและความรู้สึกร่วมในการเป็นคนของชุมชน ดึงให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนได้ ทั้งในรูปแบบการเป็นตัวแทนในการปกครองท้องถิ่นอย่างทางการ เช่น อบต. หรือการรวมกลุ่มเพื่อดูแลและพัฒนาชุมชนด้วยตัวเอง เช่น กลุ่มทำการเกษตรผสมผสาน กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น จึงเห็นได้ว่าเครือข่ายความเป็นญาติพี่น้องของสมาชิกในชุมชนวัฒนธรรมคลองขนมจีน ได้มีส่วนในการส่งเสริมและสนับสนุนการรวมกลุ่ม การทำงานเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ขณะเดียวกันชุมชนก็ค่อนข้างเปิดตนเองในการเรียนรู้และรับการแลกเปลี่ยนกับองค์กรภายนอกเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเอง

2.2.1.5 ชุมชนเกษตรที่ราบสูง (จังหวัดบุรีรัมย์)

ความเป็นมาของการรวมกลุ่มและการเกิดชุมชน

เงื่อนไขที่ทำให้มีการรวมกลุ่มและการเกิดชุมชนในพื้นที่ศึกษานี้ สืบเนื่องมาจากในช่วง 9-10 ปีที่ผ่านมาเกษตรกรในจังหวัดต่างๆ ในภาคอีสาน ได้กู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) เพื่อมาซื้อวัวที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์นำเข้ามาจากประเทศออสเตรเลีย (ซึ่งเป็นวัวที่คัดทิ้งแล้ว) เพื่อนำมาเลี้ยงและขยายพันธุ์ตามโครงการอีสานเขียว หลังจากที่ซื้อวัวมาแล้วประมาณ 5 ปี ปรากฏว่าวัวที่เกษตรกรซื้อมาไม่สามารถมีลูกได้ ซึ่งเกษตรกรให้สมญานามว่า “วัวพลาสติก” เกษตรกรจึงพยายามที่จะคืนวัวแต่ไม่สำเร็จ ปัญหาที่ตามมาก็คือเกษตรกรกลับมีหนี้สินสะสมเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นเกษตรกรจังหวัดบุรีรัมย์และอีกหลายจังหวัดในภาคอีสาน โดยการนำของครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ ได้รวมตัวกันขึ้นเพื่อเรียกร้องและต่อสู้กับปัญหาดังกล่าว โดยมีศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก และคณะเป็นที่ปรึกษาและช่วยเหลือในด้านกฎหมายในการต่อสู้ครั้งนี้ หลังจากเหตุการณ์เรียกร้องและต่อสู้เรื่องวัวพลาสติกจบลงแล้ว ชาวบ้านก็แยกย้ายกันไป จากจุดนี้เองทำให้ศาสตราจารย์เสน่ห์ ตั้งข้อสังเกตว่า “คนชนบทเป็นอย่างนี้มานานคือเมื่อมีปัญหาที่รวมตัวกันเรียกร้อง พอหมดปัญหาก็ก็นิ่งไปให้เขาเหยียบย่ำต่อ” ประกอบกับก่อนหน้านี้จะมีคนตั้งคำถามอยู่เสมอๆ ดังเช่น 1) ภาคอีสานมีปราชญ์ชาวบ้านอยู่มากมาย แต่ปราชญ์หรือกลุ่มภูมิปัญญาชาวบ้านเหล่านี้กลับไม่ได้ทำประโยชน์ให้เกิดกับคนในชุมชน ทำไมถึงเป็นเช่นนั้น และ 2) เมื่อกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านซึ่งปัจจุบันส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุเสียชีวิตไปแล้วภูมิปัญญาชาวบ้านก็คงต้องสูญตามไปด้วยเพราะขาดผู้สืบทอดต่อ คำถามดังกล่าวกระตุ้นให้กลุ่มปราชญ์ชาวบ้านที่มีอยู่ทั่วทั้งภาคอีสานเกิดแนวคิดริเริ่มที่จะรวมตัวกันขึ้นมาเป็นประชาคมเพื่อสร้างฐานชีวิต (เช่น ฐานด้านสิ่งแวดล้อม

ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการศึกษา ด้านศีลธรรม ฯลฯ) ของคนชนบทอีสานขึ้นมาใหม่ ซึ่งการสร้างฐานชีวิตขึ้นมาใหม่นั้น ปรากฏชาวบ้านมองว่าไม่ใช่เป็นเพียงการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าหรือการปลดปล่อยหนี้สินของเกษตรกรเท่านั้น แต่จะเป็นการวางรากฐานกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันขององค์กรชุมชนขึ้นเพื่อให้เกิดองค์ความรู้สู่การพึ่งตนเอง โดยวิธีการเปลี่ยนระบบคิดและการทำงานของชาวบ้าน

ดังนั้น “โรงเรียนชุมชนอีสาน” จึงเกิดขึ้นในปี 2539 โดยมีรูปแบบของโรงเรียนคือ ห้องเรียนธรรมชาติ และมีกระบวนการเรียนรู้ที่ต้องอาศัยปัจจัยดังนี้ :

1. อาศัยประสบการณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานขั้นนำ
2. อาศัยปรากฏชาวบ้านเป็นผู้ชี้แนะและส่งเสริมทางความคิด
3. อาศัยเทคนิคนักวิชาการเป็นตัวสานต่อการเรียนรู้
4. อาศัยความตั้งใจและสำนึกใหม่ของคนชนบทเป็นพลังในการปฏิบัติเพื่อฟื้นฟูศักยภาพการพึ่งตนเอง

สำหรับโครงสร้างของโรงเรียนชุมชนอีสานคือ มีปรากฏชาวบ้านที่มาจากพื้นที่ 3 อำเภอ คือ อำเภอสตึก (ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์) กิ่งอำเภอแคนดง (พ่อคำเคื่อง ภาษี) และอำเภอลำปลายมาศ (พ่อผาย สร้อยสระกลาง) เป็นคณะกรรมการสภาครูบาของโรงเรียนฯ ไม่มีผู้ประสานงาน แต่จะมีระบบกลุ่มเกิดขึ้นในทั้ง 3 พื้นที่ดังกล่าว โดยกลุ่มต่างๆ ในแต่ละพื้นที่จะมีหัวหน้าและกรรมการกลุ่มคุมระดับหมู่บ้านและตำบล ซึ่งจะมีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายภายใต้ระบบการจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้สู่การพึ่งตนเองของสภาครูบาฯ ในภาคอีสาน

กลุ่มเครือข่ายในพื้นที่อำเภอสตึกได้รวมตัวกันขึ้นเป็น “ชุมชน” โดยมีครูบาสุทธินันท์ ปรัชญ-พฤทธิ์ เป็นผู้นำชุมชน ขณะเดียวกันกลุ่มเครือข่ายในพื้นที่กิ่งอำเภอแคนดงและอำเภอลำปลายมาศได้มีการรวมตัวกันขึ้นเช่นเดียวกัน เป็นชุมชน “อีสานการเกษตร” และชุมชน “กระท่อมน้อยพัฒนา” โดยมีพ่อคำเคื่อง ภาษี และพ่อผาย สร้อยสระกลาง เป็นผู้นำชุมชน ตามลำดับ

จากที่นำเสนอข้างต้นจะเห็นได้ว่าชุมชนชูชกสะอื้นและชุมชนอีสานการเกษตร เป็นชุมชนที่มีการรวมตัวกันของสมาชิกชุมชนในรูปแบบธรรมชาติ กล่าวคือ เป็นลักษณะการรวมตัวกันโดยการริเริ่มมาจากสมาชิกในชุมชนเองบนความสำนึกที่ต้องการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่สั่งสมมาเป็นเวลานานในชนบท เช่น ปัญหาความยากจน ปัญหาหนี้สิน ปัญหาสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ฯลฯ แต่ขณะเดียวกันสามารถกล่าวได้ว่าทั้งชุมชนชูชกสะอื้นและชุมชนอีสานการเกษตรได้รับอิทธิพลด้านพื้นฐานแนวคิดการพึ่งตนเองมาจากกลุ่มนักวิชาการ (โดยเฉพาะศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก) และกลุ่ม NGOs เป็นอย่างมาก ประกอบกับสมาชิกและผู้นำของชุมชนเองเป็นผู้ที่ใฝ่หาความรู้และประสบการณ์ใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา ด้วยปัจจัยดังกล่าวจึงเป็นพลังสำคัญที่มีส่วนผลักดันให้ชุมชนชูชกสะอื้นและชุมชนอีสานการเกษตรก้าวไปสู่ความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งมากขึ้นตามลำดับ

สภาพเศรษฐกิจของชุมชน

ทั้งชุมชนชูชกสะอื้นและชุมชนอีสานการเกษตรยึดหลักการทำเกษตรอย่างพออยู่พอกินเป็นการเริ่มต้น โดยเน้นการทำเกษตรผสมผสานและเกษตรธรรมชาติเป็นหลัก

ชุมชนชูชกสะอื้น

สมาชิกของชุมชนชูชกสะอื้นมีอาชีพทำเกษตรเป็นหลัก แต่เนื่องจากพื้นที่ทำการเกษตรเป็นที่ดอน พืชที่ปลูกจึงเป็นชนิดที่ไม่ต้องอาศัยน้ำมากนัก เช่น ยูคาลิปตัส มันสำปะหลัง อ้อย นอกจากนี้

ยังมีการทำกิจกรรมเสริมอื่นๆ เช่น เลี้ยงกบ เลี้ยงสุกร เลี้ยงสัตว์ปีก เป็นต้น ส่วนการปลูกข้าวจะปลูกไว้เพื่อกินในครัวเรือน

สภาพพื้นที่ทำมาหากินของสมาชิกชุมชนชุกสะอื่น โดยทั่วไปในอดีตจะมีสภาพเป็นป่า และเป็นพื้นที่ดอน ต่อมาสภาพป่าสมบูรณ์จะค่อยๆ ลดลงเรื่อยๆ ส่วนสภาพดินจะเป็นลักษณะดินทรายไม่อุ้มน้ำและมีสภาพเป็นดินเค็ม ทำให้การทำเกษตรกรรมไม่ค่อยได้ผลมากนัก แหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญต่อการดำรงชีพของสมาชิกในชุมชนคือ แม่น้ำมูล ชี และลำตะ โคง นอกจากนี้วิกฤตการณ์ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่น การบุกรุกทำลายป่า ความแห้งแล้ง ขาดแคลนน้ำ และคุณภาพดินไม่ดี ยังมีผลกระทบต่อดำรงชีพของเกษตรกรโดยทั่วไป กล่าวคือ ผลผลิตต่ำ ทำให้รายได้ไม่เพียงพอ มีการอพยพไปทำงานที่อื่นเนื่องจากขาดความรู้ความเข้าใจในเทคนิคต่างๆ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตหรือเลือกกิจกรรมที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศน์

ชุมชนอีสานการเกษตร

สมาชิกในชุมชนอีสานการเกษตรส่วนใหญ่ทำเกษตรผสมผสานเป็นหลัก สภาพเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของสมาชิกชุมชนในปัจจุบันกล่าวได้ว่ามีฐานะความเป็นอยู่ระดับปานกลางถึงฐานะดี ทั้งนี้แต่ละครัวเรือนมีการประกอบกิจกรรมการเกษตรที่หลากหลายได้แก่ การปลูกพืชสวน ควบคู่ไปกับการเลี้ยงสัตว์ การทำอูฐ เป็นต้น

สภาพพื้นที่โดยทั่วไปจะใช้ประโยชน์ในการทำเกษตร ซึ่งนอกจากจะปลูกข้าวแล้ว ยังทำการปลูกพืชไร่ เช่น อ้อย ยางพารา และการทำสวนผลไม้ เช่น มะม่วง แหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญคือ คลองกุดทะเลสวน แต่ น้ำจะแห้งขอดในฤดูแล้ง ดังนั้น การทำเกษตรของสมาชิกของชุมชนจึงเป็นไปไม่ได้ในฤดูแล้ง ด้วยเหตุนี้สมาชิกของชุมชนจึงหันมาทำกิจกรรมเสริมต่างๆ ที่หลากหลาย และเป็นกิจกรรมที่เหมาะสมกับสภาพนิเวศน์ของพื้นที่ เช่น การเลี้ยงสัตว์ปีก และการเลี้ยงกบ เป็นต้น

สภาพชุมชนและวิถีชีวิต

ชุมชนชุกสะอื่น

จนถึงปัจจุบัน ชุมชนชุกสะอื่นซึ่งมีผู้นำชุมชนคือ ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ ประกอบด้วยสมาชิกจำนวนทั้งสิ้น 120 คน รวมกันทั้งหมด 4 รุ่น โดยสมาชิกมาจากพื้นที่ 21 หมู่บ้านใน 5 ตำบลของอำเภอสตึก คือ ตำบลสนามชัย ตำบลสตึก ตำบลนิคม ตำบลทุ่งวัง และตำบลเมืองแกล สมาชิกของชุมชนจะมีอายุระหว่าง 31-82 ปี นับถือศาสนาพุทธ ประมาณ 20-30% ของสมาชิกของชุมชนเป็นผู้มีเชื้อสายมาจากเขมร สมาชิกส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับประถมศึกษาตอนต้น

ลักษณะที่อยู่อาศัยของสมาชิกของชุมชนจะมีความแตกต่างกันไม่มากนัก และมีการตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นกลุ่มหรือกระจุก โดยมีพื้นที่ทำนา ทำไร่ อยู่ห่างจากที่อยู่อาศัย

ชุมชนอีสานการเกษตร

ชุมชนอีสานการเกษตรประกอบด้วยสมาชิกจำนวนทั้งสิ้น 172 คน โดยสมาชิกจะมีอายุระหว่าง 27-70 ปี สมาชิกเหล่านี้มาจาก 13 หมู่บ้านใน 2 ตำบลของกิ่งอำเภอแคนดง ได้แก่ ตำบลหัวฝายและตำบลคอนมนต์

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนอีสานการเกษตรมีความใกล้ชิดและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การรวมตัวกันเองของสมาชิกในชุมชนค่อนข้างเหนียวแน่น ด้วยเหตุนี้การ

ดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในรูปของกลุ่มหรือองค์กรจึงพัฒนาไปค่อนข้างจะรวดเร็วเพราะมีการบริหารจัดการที่ค่อนข้างดี ปัจจุบันชุมชนอีสานการเกษตรประกอบด้วยกลุ่มหรือองค์กรต่างๆ ได้แก่ กลุ่มสตรีพัฒนาชุมชนอีสาน (มีกิจกรรม เช่น การแปรรูปสมุนไพรต่างๆ เป็นยาสีฟัน น้ำยาล้างจาน ยาขี้ผึ้ง ฯลฯ) กลุ่มทอผ้า กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเลี้ยงปลา ฯลฯ

2.2.1.6 พื้นที่อุตสาหกรรม (จังหวัดระยอง)

สภาพชุมชนและวิถีชีวิต

ชุมชนสนามเป่า

เป็นชุมชนที่มีขนาดพื้นที่ประมาณ 5 ไร่ ประกอบด้วย 105 หลังคาเรือน ชุมชนนี้ตั้งอยู่บริเวณซอย 1 ถนนสนามเป่า ซึ่งอยู่ใกล้กับบ้านพักผู้ว่าราชการจังหวัด การครอบครองที่ดินของชุมชนนี้เป็นลักษณะของการเช่าที่ดิน สมาชิกของชุมชน โดยมากเป็นแรงงานที่อพยพมาจากภาคอีสาน เพื่อมาประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปและค้าขาย

ชุมชนสวนวัด

เป็นชุมชนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลางค่อนข้างยากจน ซึ่งโดยมากสมาชิกของชุมชนประกอบอาชีพรับจ้าง ประมงขนาดเล็ก ค้าขาย และมีผู้รับราชการเป็นส่วนน้อย สมาชิกในชุมชนเป็นคนท้องถิ่นร้อยละ 75 และเป็นคนต่างจังหวัดที่อพยพเข้ามาร้อยละ 25 บ้านเรือนที่อยู่อาศัยมีทั้งลักษณะเป็นบ้านเช่าและบ้านส่วนตัว การศึกษาของคนในชุมชน โดยมากอยู่ในระดับต่ำกว่า ปวช. และ ปวศ.

ชุมชนทุ่งโดนด-เนินพระ

เป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่ที่สุด ประกอบด้วย 466 หลังคาเรือน ลักษณะที่ตั้งชุมชนจะอยู่สองฟากของถนนสุขุมวิท มีพื้นที่ส่วนหนึ่งที่ติดกับป่าชายเลน และที่ทิ้งขยะของเทศบาลนครระยอง สมาชิกที่อาศัยอยู่ในชุมชนส่วนใหญ่มีพื้นเพเดิมเป็นคนจังหวัดระยอง ซึ่งโดยมากประกอบอาชีพรับจ้าง ขายปลา ค้าขาย และมีบางส่วนเป็นผู้อพยพเข้ามาทำมาหากินในช่วงภาวะเศรษฐกิจดี สมาชิกชุมชนส่วนมากมีฐานะปานกลาง การศึกษาของเด็กในชุมชน โดยมากอยู่ระดับต่ำกว่า ปวช. ปวช. และ ปวศ.

ชุมชนบ้านล่าง

ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลมาบตาพุด ห่างจากถนนสุขุมวิทประมาณ 1 กม. ใกล้กับนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดและโรงงานต่างๆ สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่เป็นคนท้องถิ่นในจังหวัดระยอง ประกอบอาชีพทำไร่ ทำสวน ค้าขาย รับจ้าง ส่วนผู้ที่ย้ายถิ่น (จากภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ) ส่วนมากมีอาชีพรับจ้างและกรรมกร การศึกษาอยู่ในระดับต่ำกว่า ปวช. ปวช. และ ปวศ.

สภาพเศรษฐกิจ

คนท้องถิ่นโดยส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่ทำการศึกษานั้น โดยมากประกอบอาชีพรับจ้างและค้าขาย ถึงแม้ว่าจังหวัดระยองจะมีโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมาก แต่คนงานในโรงงานต่าง ๆ มักเป็นคนต่างจังหวัด นอกจากนี้เนื่องจากจังหวัดระยองเป็นจังหวัดที่ติดอ่าวไทยเป็นทั้งแหล่งประมงและแหล่งท่องเที่ยว จึงทำให้คนท้องถิ่นอีกส่วนหนึ่งประกอบอาชีพประมงและค้าขายสินค้าเพื่อรองรับการท่องเที่ยว

โครงสร้างทางสังคม และการรวมกลุ่ม

การรวมกลุ่มในชุมชนที่ทำการศึกษานั้นพบว่ายังคงไม่มีความเข้มแข็งเท่าที่ควร เพราะความเป็นชุมชนเมืองที่มีลักษณะต่างคนต่างอยู่ สำหรับสมาชิกของชุมชนที่อยากจนและต้องประกอบอาชีพหาเช้ากินค่ำ การรวมตัวกันเพื่อเรียกร้องสิทธิหรือการแก้ปัญหาต่างๆ ทำให้เสียเวลาในการประกอบอาชีพและไม่สามารถสร้างรายได้เพื่อเป็นทุนทรัพย์สำหรับวันต่อไป สมาชิกจะรวมตัวกันได้ดีในกิจกรรมที่เป็นงานประเพณีหรือกิจกรรมสาธารณประโยชน์ หรือเป็นกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เช่น กลุ่มออมทรัพย์เครดิตยูเนียน ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มกันเพื่อแก้ไขปัญหาดอกเบี้ยที่สูงของธนาคาร โดยให้สมาชิกสามารถกู้เงินได้ในดอกเบี้ยต่ำ อีกทั้งไม่จำเป็นต้องมีหลักทรัพย์มาค้ำประกัน

2.2.1.7 พื้นที่เมืองชายแดนและท่องเที่ยว (จังหวัดเชียงราย)

สภาพชุมชน

ชุมชนเมืองชายแดนและการท่องเที่ยวนับว่ามีตัวแปรที่มีความหลากหลายและมีความเฉพาะตัว แต่ทั้งนี้อาจพิจารณาจำแนกองค์ประกอบของเมืองในบริบทของจังหวัดเชียงรายออกตามองค์ประกอบของชุมชนที่เป็นตัวแทนการศึกษาในเรื่องเมืองชายแดนและการท่องเที่ยวได้ ดังนี้

1. มีลักษณะเป็นตลาดขายสินค้า และเป็นศูนย์การค้าส่งสินค้าออกที่ใหญ่ที่สุดของจังหวัดเชียงราย โดยมีนักท่องเที่ยวที่จะข้ามไปเที่ยวฝั่งพม่าเป็นจำนวนมากในทุกวัน
2. เป็นตลาดขายสินค้าให้กับนักท่องเที่ยวและเป็นทางผ่านไปท่องเที่ยวฝั่งลาว กล่าวคือเป็นท่าเรือและศูนย์การค้าส่งสินค้าระหว่างไทย-ลาว ที่มีการนำเข้าสินค้าอุปโภคบริโภคที่ส่งมาจากประเทศเพื่อนบ้านและถูกผ่านต่อไปยังประเทศที่สาม โดยมีลักษณะเป็นเมืองท่าที่มีรถบรรทุกสินค้าที่มาขนถ่ายสินค้าอยู่ตลอดเวลา
3. มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สวยงามและมีชื่อเสียงบริเวณสามเหลี่ยมทองคำ และมีโบราณสถานในเขตเมือง ที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวเดินทางมาตลอดเวลา และเกือบทั้งปี
4. เป็นศูนย์กลางการบริการการท่องเที่ยวทั้งหมดแบบครบวงจร เนื่องจากมีความเป็นเมืองบริการ มีโรงแรมได้มาตรฐาน สำหรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาพักในตัวเมืองและเป็นจุดเชื่อมต่อการไปเที่ยวเมืองชายแดน และแต่ละจุดอยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองมากนัก นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางไปกลับได้ภายในหนึ่งวันเพื่อกลับมาพักที่พักในเมือง นอกจากนี้ยังเป็นจุดพักก่อนเดินทางต่อไปยังประเทศเพื่อนบ้านอีกด้วย

สภาพเศรษฐกิจและวิถีชีวิต

สมาชิกที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่ทำการศึกษามีความหลากหลายในการประกอบอาชีพทำมาหากิน แม้ว่าส่วนมากยังคงพึ่งพาด้านเกษตรกรรมเป็นหลัก สำหรับการประกอบธุรกิจการค้าและบริการส่วนใหญ่จะมีสถานที่ตั้งสถานประกอบการหนาแน่นในบริเวณใจกลางเมืองของจังหวัด รองลงมาจะเป็นพื้นที่บริเวณชุมชนที่มีชายแดนติดต่อการค้ากับประเทศเพื่อนบ้าน ดังรายละเอียดสภาพเศรษฐกิจและวิถีชีวิตในแต่ละชุมชนที่ศึกษา ดังนี้

ชุมชนเทศบาลนครเชียงราย

คนที่่องที่ประกอบกิจการต่างๆซึ่งส่วนใหญ่เป็นลักษณะประกอบกิจการการค้าการท่องเที่ยวและบริการ เนื่องจากมีความเป็นเมืองบริการจึงมีนักท่องเที่ยวนิยมพักในตัวเมืองเพื่อท่องเที่ยวในเมืองเชียงราย โดยนักท่องเที่ยวสามารถเดินทาง ไปได้กลับได้ภายในหนึ่งวันระหว่างเมืองที่เป็นจุดท่องเที่ยวต่างๆ ได้สะดวก นอกจากนี้ยังเป็นจุดพักผ่อนก่อนเดินทางต่อไปยังประเทศเพื่อนบ้านได้อีก จึงทำให้มีโรงแรมได้มาตรฐานรองรับจำนวนมาก แต่ในขณะเดียวกันบางพื้นที่ในชุมชนนี้ยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้แก่ทำนาและปลูกพืชไร่ จากแต่เดิมที่ชาวบ้านทำนาอย่างเดียวแต่ปัจจุบันเนื่องจากค่าใช้จ่ายมากขึ้นต้องหารายได้เพิ่มโดยการปลูกพืชหมุนเวียนทำให้ชาวบ้านมีรายได้ตลอดปี

ชุมชนเทศบาลตำบลจันจว้า

สมาชิกของชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะการปลูกข้าว ซึ่งถือว่าเป็นรายได้หลักของชุมชน นอกจากนี้พบว่าสมาชิกในชุมชนยังคงเห็นความสำคัญของชุมชนเกษตร จึงได้มีการเสนอให้ทางเทศบาลดูแลและคงสภาพความเป็นเมืองชนบทไว้โดยมีการผสมผสานให้เข้ากับการท่องเที่ยว ทั้งนี้ยังส่งผลให้สมาชิกของชุมชนสามารถประกอบอาชีพค้าขายเพื่อเพิ่มรายได้เนื่องจากเป็นเมืองที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้อีกด้วย

ชุมชนเทศบาลตำบลแม่สาย

เป็นเมืองที่มีลักษณะเป็นตลาดชายสินค้าสำหรับนักท่องเที่ยวที่จะข้ามไปเที่ยวฝั่งพม่า และเป็นศูนย์ส่งสินค้าออกและนำเข้าที่ใหญ่ที่สุดของจังหวัดเชียงราย เนื่องจากเป็นชุมชนที่อยู่ติดกับแม่น้ำสาย ใกล้ตลาดท่าขี้เหล็กของประเทศพม่า สมาชิกของชุมชนจึงประกอบด้วยคนไทยประมาณ 20% นอกนั้นเป็นคนต่างด้าวที่อพยพเข้ามาจากแหล่งอื่นเพื่อทำการค้าขายบริเวณชายแดน ได้แก่ ไทยลื้อและไทยใหญ่ ซึ่งเข้ามาอาศัยเป็นเวลานานแล้ว สมาชิกของชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย และมีกิจการบ้านเช่าภายในชุมชน แต่ภายหลังจากเกิดปัญหาเศรษฐกิจทำให้บ้านเช่าเหล่านั้นว่างลง และการค้าขายบริเวณชายแดนซบเซา ด้านวิถีการดำเนินชีวิตยังคงมีการสืบทอดประเพณีที่ดีงาม นอกจากนี้ชาวไทยลื้อที่อาศัยอยู่ยังคงมีการนับถือผีอยู่

โครงสร้างทางสังคมและการรวมกลุ่ม

กลุ่มต่างๆในชุมชนที่ศึกษาโดยมากเป็นกลุ่มที่เกิดจากการส่งเสริมการกระจายอำนาจท้องถิ่นเพื่อการทำงานร่วมกันระหว่างสมาชิกของชุมชนและตัวแทนจากองค์กรท้องถิ่น ในส่วนของการรวมกลุ่มตามธรรมชาติเกิดจากการที่สมาชิกในชุมชนรวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น กลุ่มผู้ใช้น้ำ กลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มผู้คิดเชื้อเฮดส์ นอกจากนี้พบว่าสมาชิกในชุมชนที่ศึกษาส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน โดยคนที่มีความรู้ปานกลางจะเป็นคนทำงานและช่วยเหลือคนจนในชุมชน โดยคนรวยหรือคนที่มีความรู้ดีจะคอยให้การสนับสนุน

2.2.1.8 พื้นที่ชุมชนแออัด (กรุงเทพมหานคร)

ประวัติความเป็นมาของชุมชน

ชุมชนสุขสันต์ 26

สมาชิกชุมชนสุขสันต์ 26 ประมาณ 80% เป็นผู้ย้ายถิ่นจากชนบทเข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดต่างๆทั่วทุกภาคของประเทศโดยเฉพาะภาคอีสาน สมาชิกบางคนเดินทางเข้ากรุงเทพฯมาพร้อมครอบครัว บางคนมากับญาติเพื่อมาหางานทำ โดยเช่าบ้านอยู่ร่วมกันในที่ต่างๆใกล้แหล่งงาน เช่น คลองเตย ดินแดง เป็นต้น ลักษณะงานที่ทำส่วนใหญ่เป็นงานรับจ้างรายวัน เช่น ทำงานในโรงงาน หรืองานก่อสร้าง บางคนมาค้าขาย เช่น ขายอาหารหรือขนม จนกระทั่งบ้านเช่าที่อยู่เดิมถูกไล่ที่ จึงมีผู้เริ่มมาเช่าซื้อที่ดินในชุมชนนี้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2526 เป็นต้นมา เพื่อสร้างอาคารบ้านเรือนเป็นที่อยู่อาศัย ทั้งนี้ที่ดินที่ชาวชุมชนมาเช่าซื้อนี้ จัดสรรโดยนายอนันต์ สุขสันต์ (ซึ่งเป็นที่มาของชื่อชุมชน) โดยจัดแบ่งที่ดินให้เช่าซื้อเป็นแปลงๆละ 45-60 ตารางวา จำนวนทั้งหมด 220 แปลง ให้ผ่อนชำระเป็นรายเดือน โดยผู้เช่าซื้อสร้างบ้านพักอาศัยเอง ในปี พ.ศ. 2529 มีบ้านในชุมชนจำนวน 51 หลังคาเรือน และได้ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มโดยใช้ชื่อว่า "ชาวบ้านสุขสันต์ 26" มีประธานกลุ่มและการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันตลอดมาจนกระทั่งจำนวนบ้านได้ค่อยๆขยายขึ้นจนถึงปัจจุบัน

ในระหว่างการเช่าซื้อที่จัดสรรของชาวบ้านในชุมชนนี้ ผู้จัดสรรที่ดินของชุมชนไม่รับผิดชอบสร้างถนนและจัดหาสาธารณูปโภคต่างๆให้กับชุมชน ทำให้ผู้ที่มาเช่าซื้อทุกคนได้รับความเดือดร้อน โดยเฉพาะเรื่องถนนที่ใช้ในการเดินทางสัญจรเป็นถนนดิน มีสภาพเป็นโคลนเฉอะแฉะในช่วงหน้าฝนและเป็นฝุ่นดินฟุ้งตลบในช่วงหน้าร้อน เมื่อสมาชิกในชุมชนประสบปัญหาทางสัญจรไม่สะดวก จึงได้ร่วมกันไปร้องเรียนที่เขตบางกะปิ เจ้าหน้าที่งานส่งเสริมของเขตได้แนะนำให้จดทะเบียนเป็นชุมชน และจัดตั้งประธานคณะกรรมการชุมชนเพื่อดูแลดำเนินงานของชุมชน หลังจากนั้นสมาชิกของชุมชนจึงได้แก้ปัญหาโดยร่วมบริจาคเงินเพื่อซื้อดินลูกรังมาถมถนน ต่อมาเขตบางกะปิได้แนะนำให้โอนถนนของชุมชนเป็นของราชการเพื่อที่ทางราชการจะได้เข้ามาดูแลปรับปรุงให้สภาพดีขึ้น จากนั้นจึงมีไฟฟ้าและน้ำประปาเข้ามา

ชุมชนริมคลองสามเสน

กว่า 30 ปีที่ผ่านมา บริเวณนี้มีสภาพเป็นท้องทุ่ง เต็มไปด้วยหญ้าและกอสวะ การคมนาคมไม่สะดวก การสัญจรไปมาใช้การเดินทางเท้าและทางเรือเชื่อมคลองแสนแสบกับตลาดมหานาคและอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ บริเวณคลองสามเสนเชื่อมติดกับบึงมักกะสันมีชาวบ้านปลูกบ้านอยู่อาศัยมาเป็นเวลานานกว่า 40 ปี ชาวบ้านส่วนหนึ่งเป็นเจ้าของที่ดินอยู่ริมคลองสามเสนและปลูกสร้างบ้านเรือนบนที่ดินของตนเอง ซึ่งเรียกว่าเป็น "ฝั่งเอกชน" โดยมีชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งซึ่งเริ่มแรกมีจำนวนเพียงไม่กี่หลังที่เริ่มปลูกสร้างบ้านอยู่ในคลองและต่อมาได้ขยายจำนวนมากขึ้นตามแนวฝั่งคลองจนมีจำนวนถึง 50-60 หลังคาเรือน ราวปี พ.ศ. 2515-2516 ทางเขตฯต้องการจะลอกคลอง จึงมีคำสั่งให้ชุมชนในคลองย้ายออกไป ชาวบ้านเหล่านี้จึงรวมตัวกันมาสร้างบ้านเรือนในเขตบึงขนานตามแนวของบึง จึงได้ชื่อว่าเป็น "ชุมชนฝั่งบุกรุก" ต่อมาในปี พ.ศ. 2526 เกิดน้ำท่วมกรุงเทพฯ เจ้าหน้าที่จึงไล่รื้อบ้านเรือนของประชาชนที่ปลูกสร้างอยู่ตามคูคลองหลายแห่ง (รวมถึงชุมชนริมคลองสามเสน) เพื่อเป็นการระบายน้ำ โดยไม่ได้ให้ความช่วยเหลือค่ารื้อถอนและไม่จัดที่อยู่อาศัย (แฟลต) ให้ตามสัญญา แต่พาชาวบ้านไปคูที่ดินของการเคหะแห่งชาติที่เขตหนองจอกและลาดกระบัง ขนาด

20 ตารางวา ผ่อนเดือนละ 400 บาท ในระยะเวลา 20 ปี ซึ่งชาวบ้านส่วนมากไม่สามารถไปอยู่ได้ เพราะห่างไกลจากย่านชุมชนและไกลจากแหล่งงาน จึงได้กลับมาบูรณปฏิสังขรณ์สร้างบ้านพักอาศัยในบริเวณบึงมักกะสันซึ่งเป็นที่ดินของการรถไฟฯต่อไป

หลังจากนั้นไม่นาน ได้มีชาวบ้านจากที่ต่างๆ อพยพเข้ามาอยู่อาศัยมากขึ้น บ้างก็ชักชวนกันมาอยู่อาศัยและขยายตัวสร้างบ้านเรือนบนที่ว่างริมบึง บ้างก็มาเช่าอยู่ในระยะแรกแล้วหาที่ว่างสร้างบ้านอยู่อาศัยในเวลาต่อมา ผู้เข้ามาอยู่ในภายหลังเหล่านี้ส่วนใหญ่จะมาจากภาคอีสาน บางส่วนมาจากการไล่อพยพหรือการแข่งแพ้คดีดินแดง มาจากสลัมย่านห้วยขวาง และย่านใกล้เคียง จึงมีผู้อยู่อาศัยมากขึ้นเรื่อยๆ โดยอยู่กันตามลักษณะเครือญาติเป็นกลุ่มๆ ละ 5-6 หลังเรียงตามแนวยาวของบึงมักกะสัน ดำรงชีวิตแบบพึ่งพาอาศัยกัน ชื้อน้ำประปาและไฟฟ้าจากเอกชนใกล้ชุมชน บางส่วนใช้น้ำคลอง เมื่อแออัดมากขึ้นการรถไฟฯ ก็ส่งเจ้าหน้าที่มาไล่อู้อาศัย

สภาพชุมชน : ที่ตั้งและลักษณะทางกายภาพ

ชุมชนสุขสันต์ 26

ชุมชนสุขสันต์ 26 ตั้งอยู่ในซอยลาดพร้าว 101 เขตบางกะปิ มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 45 ไร่ ลักษณะบ้านเรือนในชุมชนเป็นการสร้างบ้านเรือนในที่ดินของตนเองจากการเช่าซื้อที่ดินจากเอกชน โดยปัจจุบันมีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 160 ครัวเรือน ลักษณะของอาคารบ้านเรือนทั้งสองฝั่งบนถนนสายหลักจะเป็นอาคารพาณิชย์ (ตึกแถว 2 ชั้น) สลับกับอาคารปูนหรืออาคารไม้ล้อมรั้วมีบริเวณและแปลงที่ดินว่างเป็นช่วงๆ อาคารพาณิชย์จะเปิดเป็นร้านค้าต่างๆ มีทั้งที่เป็นเจ้าของที่ดินเปิดกิจการเองและให้เช่าเพื่อเปิดกิจการ ส่วนอาคารที่ตั้งสลับกับอาคารพาณิชย์มีทั้งที่เป็นที่อยู่อาศัยของครอบครัวและที่แบ่งเช่าหรือสร้างอาคารไว้ให้เช่า ส่วนอาคารบ้านเรือนในถนนซอยส่วนใหญ่เป็นที่อยู่อาศัย ซึ่งมีที่ดินหลายแปลงที่เจ้าของสร้างบ้านหรือพาร์ทเมนท์ให้เช่า

ชุมชนริมคลองสามเสน

ชุมชนริมคลองสามเสนในปัจจุบันเป็นชุมชนแออัดบุกรุกอยู่ในที่ดินของการรถไฟแห่งประเทศไทย ตั้งอยู่ข้างทางด่วนชั้นที่ 2 ในบริเวณบึงมักกะสัน เขตราชเทวี ทิศเหนือเป็นสะพานทางเข้า-ออกติดกับคลองสามเสน ซึ่งเป็นส่วนที่อยู่ด้านหลังแฟลต 20 ดินแดง ทิศตะวันตกติดกับทางด่วนด้านซอชมอเหล้ง ทิศตะวันออกเป็นทางเข้า-ออกบริเวณซอยตลาดขวัญพัฒนา บ้านเรือนเป็นเพิงไม้ชั้นเดียวทำด้วยเศษวัสดุเก่า-ใหม่แตกต่างกันตามความสามารถที่จะหาได้ หลังคามุงด้วยสังกะสี บ้านมีขนาดใกล้เคียงกันปลูกเรียงเป็นแถวยาวซ้อนกัน 2-3 แถว มีสะพานซอกแยกกับแคบมีร้านค้าขนาดเล็กขายอาหารและของชำภายในชุมชนตั้งอยู่ห่างเป็นระยะๆ มีศูนย์เด็กเล็กก่อนวัยเรียนและศูนย์อเนกประสงค์อย่างละ 1 แห่ง ปัจจุบันได้ใช้น้ำประปาและไฟฟ้าจากทางราชการ จำนวนครัวเรือนในชุมชนทั้งหมดในปี 2541 มี 218 ครัวเรือน เป็นครัวเรือนที่มีบ้านเลขที่ 180 ครัวเรือน และไม่มีบ้านเลขที่ 38 ครัวเรือน มีจำนวนประชากรทั้งหมดประมาณ 800 คน

สภาพทางเศรษฐกิจ วิถีชีวิต และการรวมกลุ่ม

ชุมชนสุขสันต์ 26

สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่มีฐานะความเป็นอยู่ปานกลาง มีอาชีพที่หลากหลาย ทั้งราชการและเอกชน บางคนเปิดร้านค้าของตนเอง บางคนก็ขายของที่ตลาดนัดในชุมชนสัปดาห์ละ 3 วัน

หรือขายอาหารที่โรงเรียนวัดบึงทองกลาง ขายต้นไม้ หรือหาสินค้าบรรทุกใส่รถไปเร่ขายตาม แหล่งชุมชนต่างๆ บางคนก็รับจ้างทำงาน เช่น รับเหมาก่อสร้าง ทาสี ตัดเย็บเสื้อผ้า เป็นต้น

ด้านความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนจะถ้อยทีถ้อยอาศัยคอยดูแลกัน ในชุมชนไม่มี ปัญหาเรื่องขโมยหรือของหาย หลายครอบครัวจะมีญาติพี่น้องมาซื้อที่ดินอยู่ใกล้ๆ หรืออยู่แปลง ติดยากัน และมาอยู่อาศัยร่วมกันเป็นกลุ่มเครือญาติ ช่วยดูแลบ้านและลูกหลานให้กันและกัน ส่วน พ่อแม่ที่ไม่มีเวลาดูแลลูกในตอนกลางวันและไม่สามารถหาใครมาดูแลได้ ก็จะพาลูกไปฝากที่ศูนย์ เด็กเล็กให้ช่วยดูแล โดยเสียค่าใช้จ่ายวันละ 20 บาท อย่างไรก็ตามแม้ว่าสมาชิกโดยทั่วไปจะมีความ รู้สึกเอื้อเฟื้อถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน แต่สมาชิกบางกลุ่มก็รู้สึกถึงการแข่งขันกันด้านฐานะอยู่ในที่ เช่น ถ้าใครมีเงินก็จะซื้อรถ หรือพอมิฐานะมีเงินก็จะสร้างอพาร์ทเมนท์ หรือห้องเช่าเพื่อหารายได้ หรือ เปิดร้านค้าขายอาหารและของชำคล้ายๆกัน แต่การแข่งขันนี้ก็ไม่ได้รุนแรงจนกลายเป็นความขัดแย้ง เนื่องจากสมาชิกจะสำนึกถึงความเป็นคนร่วมชุมชนเดียวกันมากกว่า

สรุปภาพรวมความเข้มแข็งและการรวมตัวของชุมชนสุขสันต์ 26 เป็นชุมชนที่ไม่มีปัญหา ในเรื่องความมั่นคงในที่อยู่อาศัย ส่วนใหญ่จะเป็นเจ้าของที่ดินเองและอยู่มานานจนรู้สึกมีส่วนร่วม ในการก่อตั้งชุมชน หลายครอบครัวเป็นเครือญาติกัน หรือมาจากจังหวัดเดียวกัน อาชีพส่วนใหญ่ เป็นพนักงานประจำและค้าขาย จึงมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีผู้นำชุมชนและคณะกรรมการซึ่งอยู่มาตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง จึงรู้สึกมีส่วนร่วมและต้องการพัฒนาชุมชนให้ปลอดภัยและน่าอยู่ จนกระทั่งมีการจัดตั้งกองทุนของชุมชนเพื่อช่วยเหลือสมาชิกในรูปแบบต่างๆ โดย สมาชิกร่วมเป็นเจ้าของกองทุน และเมื่อมีกิจกรรมของชุมชนสมาชิกหลายๆวัยจะเข้ามามีส่วนร่วม อย่างกระตือรือร้น เนื่องจากเงื่อนไขทางกายภาพดังกล่าวข้างต้น ทำให้ชาวชุมชนพอมีเวลาให้กับ งานสาธารณะของชุมชนได้บ้าง อาจกล่าวได้ว่าการที่สมาชิกค่อนข้างจะมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน ทำให้ชุมชนนี้มีความเข้มแข็งและสมาชิกสามารถรวมตัวกันได้ในระดับหนึ่ง

ชุมชนริมคลองสามเสน

ร้อยละ 80 ของสมาชิกในชุมชนมาจากจังหวัดต่างๆ ในภาคอีสาน รองมาเป็นภาคกลางและ ภาคตะวันออก ส่วนภาคเหนือและภาคใต้พบน้อยมากเพียงภาคละ 1 ครอบครัว กลุ่มแรกนี้ส่วนมาก จะมากรุงเทพฯ เมื่อยังเด็กหรือช่วงวัยรุ่น อายุประมาณ 13-15 ปี มาพร้อมกับครอบครัวหรือญาติ บ้างก็มาอยู่ก่อนแล้วชักชวนญาติพี่น้องมาอยู่ด้วย มาทำงานรับจ้างตามบ้านหรือในโรงงาน ต่อมา เมื่อมีครอบครัวจึงตั้งหลักแหล่งอยู่ในกรุงเทพฯ ไม่อพยพกลับภูมิลำเนาเดิม โดยขยับขยายหาที่ ปลูกสร้างบ้านตามคำชักชวนของเพื่อนบ้านบนพื้นที่ว่างเปล่าซึ่งในขณะนั้นมีอยู่เป็นจำนวนมาก เนื่องจากค่าใช้จ่ายด้านที่อยู่อาศัยแพงขึ้น ปัจจุบันคนกลุ่มนี้มีอายุประมาณ 48-50 ปี มีสภาพที่คุ้นชิน กับภาวะความเป็นอยู่ในกรุงเทพฯ แม้ว่าหลายปีที่ผ่านมาจะประสบปัญหาทางเศรษฐกิจแต่ก็ต้องดิ้นรนต่อสู้ ไม่สามารถกลับภูมิลำเนาเดิมได้เนื่องจากกลัววัยอายุญาติพี่น้องถ้าต้องกลับไปพึ่งพิงอาศัย และไม่สามารถหางานทำได้ เพราะไม่มีช่องทางทำมาหากินในภูมิลำเนาเดิม

สรุปภาพรวมของความเข้มแข็งและการรวมตัวของชุมชนริมคลองสามเสน ชุมชนนี้มีเงื่อนไข ในด้านความมั่นคงของที่อยู่อาศัยและอาชีพของชาวชุมชน เนื่องจากพื้นที่ครึ่งหนึ่งของชุมชนนี้ อยู่บนพื้นที่สาธารณะที่บุกรุกมาเป็นเวลานานและยังคงมีปัญหาตลอดมา และเป็นปัญหาหลักที่ สร้างความกังวลใจให้กับสมาชิกในชุมชน ในด้านอาชีพส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง รายได้ไม่มีความ แน่นนอน ขาดความมั่นคงในชีวิต ต้องดิ้นรนทำมาหากิน ทำให้ไม่มีเวลาสนใจกับงานสาธารณะมากนัก แม้ว่าจะมีสมาชิกของชุมชนหลายคนที่เห็นความสำคัญของการพัฒนาชุมชนให้น่าอยู่ และเห็น

ว่าหากสมาชิกร่วมมือกันดีแล้ว การขอความสนับสนุนช่วยเหลือจากรัฐก็จะเป็นไปได้อย่างมาก
ขึ้น จึงได้พยายามรณรงค์ชักชวนสมาชิกให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชน
ให้ดีขึ้น แต่ก็ไม่ได้รับความร่วมมือหรือให้ความสนใจที่จะแก้ไขอย่างจริงจัง เพราะคิดว่าลำพังตัว
เองไม่สามารถจัดการปัญหาได้ ควรเป็นหน้าที่ของประธานชุมชนหรือเจ้าหน้าที่รัฐหรือเขตปก
ครอง แต่ในความเป็นจริงผู้นำชุมชนก็ไม่สามารถเป็นแกนนำหรือศูนย์รวมของชุมชนได้เนื่องจากมี
ภาระส่วนตัวต้องรับผิดชอบมาก และการขอความร่วมมือต่าง ๆ จากชุมชนได้รับผลสำเร็จต่อเมื่อ
สมาชิกของชุมชนได้ประโยชน์ร่วมกันและไม่ขัดกับการรับผิดชอบส่วนตัวของสมาชิกและครอบครัว

2.2.2 ประเมินสภาพปัญหาของชุมชนที่ศึกษา

จากการประเมินสภาพทั่วไปของชุมชน ทำให้ได้ข้อค้นพบเกี่ยวกับสภาพปัญหาของแต่ละ
พื้นที่ที่ศึกษา ดังนี้

สถาบันวิทย์บริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พื้นที่ศึกษา	สภาพปัญหา
พื้นที่ต้นน้ำและลำน้ำ	● ปัญหาการว่างงาน ● ปัญหาสุขภาพจิต ● ปัญหาป่าไม้ถูกทำลาย ● ปัญหาดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ● ปัญหาองค์กรชุมชนยังไม่มีประสิทธิภาพ ● ปัญหาความขัดแย้งกับส่วนราชการในเรื่องที่ทำกิน ● ปัญหาการประสานงานระหว่างหน่วยงานราชการกับ NGO
พื้นที่เกษตรอุตสาหกรรม	● ปัญหาป่าไม้ถูกทำลาย ● ปัญหาการใช้สารเคมีในอาชีพการเกษตร ● ปัญหาการใช้และค้ายาเสพติด ● ปัญหาที่ทำกินอยู่ในเขตป่าสงวน ● ปัญหาดินเสื่อมคุณภาพ ● ปัญหาครอบครัวหย่าร้าง ● ปัญหาการสื่อสารระหว่างชนเผ่าต่างๆ
พื้นที่ชายฝั่งทะเล	● ปัญหาทรัพยากรชายฝั่งเสื่อมโทรมจากการทำนาเกลือ ● ปัญหาการกว้านซื้อที่ดิน ● ปัญหาหนี้สิน ● การว่างงานและรายได้ไม่แน่นอน ● ปัญหาสุขภาพลักษณะในชุมชน ● ปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย ● ปัญหาอาชญากรรมและยาเสพติด ● ปัญหาการขาดการใส่ใจจากหน่วยงานของรัฐ ● ปัญหาอาชีพขาดความมั่นคง ● ปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยว
พื้นที่เกษตรที่ราบลุ่ม	● ปัญหาหนี้สินของเกษตรกร ● ปัญหาการใช้สารเคมีในอาชีพการเกษตร ● ปัญหาราคาพืชผลการเกษตรตกต่ำ ● ปัญหาการจัดการแหล่งน้ำ ● ปัญหาการพึ่งพาเทคโนโลยีจากภายนอก ไม่พึ่งพามีปัญหาท้องถิ่น ● ปัญหาหนี้สิน ● ปัญหาสุขภาพจิต ● ปัญหาด้านสวัสดิการของผู้อยู่ในกลุ่มอาชีพแรงงานรับจ้าง
พื้นที่เกษตรที่ราบสูง	● ปัญหาดินเสื่อมสภาพและขาดความอุดมสมบูรณ์ ● ปัญหาความไม่มั่นคงในอาชีพ ● ปัญหาการขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้ง ● ปัญหาหนี้สิน ● ปัญหาหนี้ท่วม
พื้นที่อุตสาหกรรม	● ปัญหากลิ่นเหม็นที่มาจากโรงงานอุตสาหกรรม ● ปัญหากลิ่นเหม็นจากท่อระบายน้ำ ● ปัญหาการบุกรุกที่สาธารณะตามลำน้ำ ● ปัญหาขยะ ● ปัญหาสุขภาพจิต ● ปัญหาแรงงานต่างด้าว ● ปัญหาการขาดแคลนสาธารณสุขโลก
พื้นที่เมืองบริการธุรกิจและท่องเที่ยวชายแดน	● ปัญหาการเปลี่ยนสภาพของแม่น้ำกก ● ปัญหาน้ำเสียในเขตเทศบาล ● ปัญหาฝุ่นละอองและอากาศเป็นพิษ
พื้นที่ชุมชนแออัด	● ปัญหาการถูกไล่ที่ ● ปัญหาสุขภาพจิต ● ปัญหาหนี้สิน ● ปัญหาการพนัน ● ปัญหาขยะ ● ปัญหาสุขภาพอนามัย ● ปัญหาคลองน้ำเสีย

ข้อค้นพบที่ได้จากการดำเนินงานของคณะวิจัยทั้ง 8 พื้นที่จะคล้ายคลึงกัน โดยมุ่งไปที่ประเด็นเกี่ยวกับปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม การประกอบอาชีพ และสุขภาพอนามัย เป็นปัญหาหลัก โดยรายละเอียดของแต่ละประเด็นปัญหามีความแตกต่างระหว่างพื้นที่ศึกษาในเขตชนบทและเมืองดังนี้

(1) เขตชนบท สภาพปัญหาของเขตชนบทโดยภาพรวม จำแนกตามลำดับความสำคัญได้ดังนี้

ก. ด้านสิ่งแวดล้อม ปัญหาที่เด่นชัด ได้แก่ ปัญหาการเสื่อมโทรมและสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติโดยมีปัญหาที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันคือ ปัญหาป่าไม้ถูกทำลาย ปัญหาดินเสื่อมสภาพและขาดความอุดมสมบูรณ์ ปัญหาการจัดการแหล่งน้ำ รวมถึงปัญหาการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้งด้วย ทั้งนี้ในบางพื้นที่ยังได้ระบุปัญหาเฉพาะของพื้นที่ศึกษาด้วย เช่น ในพื้นที่ชายฝั่งทะเลสมาชิกในชุมชนประสบปัญหาการเสื่อมโทรมของทรัพยากรชายฝั่งอันเนื่องมาจากการทำนาเกลือและปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยว ขณะที่ปัญหาเฉพาะของพื้นที่เกษตรที่ราบสูง คือ ปัญหาน้ำท่วมหรือในพื้นที่เกษตรอุตสาหกรรมมีการใช้สารเคมีในการเกษตรมากจนเกิดผลกระทบต่อทั้งสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของเกษตรกร

ข. ปัญหาเศรษฐกิจและการทำมาหากิน ปัญหาที่เด่นชัดคือปัญหาขาดความมั่นคงในอาชีพอันเป็นปัญหาที่เกี่ยวเนื่องกับความไม่มั่นคงในการถือครองที่ดินเพื่อการเกษตร อย่างเช่นกรณีปัญหาที่ดินทำกินอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติหรือพื้นที่อนุรักษ์ประเภทอื่นๆ ซึ่งส่งผลสมาชิกในหลายชุมชนเกิดความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ (โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ป่าไม้และอุทยานแห่งชาติ) รวมทั้งปัญหาการถูกนายทุนเข้ามากว้านซื้อที่ดินในพื้นที่ชายฝั่งทะเล ทำให้เกษตรกรเกิดความไม่มั่นใจในการพัฒนาพื้นที่เกษตรกรรมของตนเอง นอกจากนี้จากสภาพปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมได้ส่งผลกระทบต่อสภาพดินอยู่ในสถานะที่เสื่อมสภาพ ทำให้ผลผลิตการเกษตรตกต่ำ ในขณะที่มีต้นทุนการผลิตที่สูง แต่ขายได้ราคาต่ำและขาดการสนับสนุนจากรัฐในด้านการตลาดและประกันราคาพืชผล ทำให้รายได้ของเกษตรกรไม่เพียงพอต่อต้นทุนการผลิตและค่าใช้จ่ายในครอบครัว และส่งผลให้ปัญหาหนี้สินกระจายตัวให้เห็นในทุกพื้นที่ศึกษา เมื่อการเกษตรไม่สามารถสร้างหลักประกันทางรายได้ของครอบครัวได้ เกษตรกรจำนวนมากจึงหันไปพึ่งอาชีพนอกเกษตร แต่ในภาวะเศรษฐกิจที่ยังไม่ฟื้นตัวจากวิกฤติเศรษฐกิจ ปัญหาหารว่างงานจึงกลายเป็นอีกปัญหาหนึ่งในเขตชนบท

ค. ปัญหาสุขภาพอนามัยและสาธารณสุข ปัจจุบันปัญหาสาธารณสุขกลายเป็นปัญหาใหญ่ในเกือบทุกพื้นที่ศึกษาในเขตชนบท ซึ่งมีทั้งปัญหาการเสพและค้ายาเสพติด ผลของยาเสพติดกระทบทั้งสุขภาพอนามัยของผู้เสพเอง ความสงบสุขในครอบครัว และการเพิ่มขึ้นของปัญหาอาชญากรรมในชนบท สำหรับปัญหาสุขภาพอนามัยและสาธารณสุขในเขตชนบทที่กล่าวถึงกันมากคือ การขาดสถานอนามัยและสถานบริการสาธารณสุขที่พอเพียงต่อความต้องการของสมาชิกในชุมชน และปัญหาขาดการให้ความรู้ที่เพียงพอให้สมาชิกสามารถดูแลสุขภาพอนามัยของตนเองและการใช้ชีวิตที่ถูกสุขลักษณะ เช่น ความรู้ด้านการบริโภคอาหารสุกๆดิบๆ หรือความรู้ในการใช้สารเคมีการเกษตร เป็นต้น

ง. ปัญหาหาด้านประชาสังคมและความมั่นคงของชุมชน ปัญหาที่กล่าวถึงกันมากคือปัญหาการขาดการเอาใจใส่จากหน่วยงานของรัฐในการพัฒนา อันเป็นผลกระทบโดยตรงให้องค์กรชุมชนยังไม่เข้มแข็งและไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอที่จะส่งเสริมการพัฒนาตนเองในชุมชน รวม

ไปถึงปัญหาการประสานงานระหว่างหน่วยงานราชการกับองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ที่เข้าไปดำเนินงานในชุมชน ปัญหาความขัดแย้งระหว่างชนเผ่าต่างๆ โดยปัญหาพื้นฐานเหล่านี้ได้ส่งผลให้การพัฒนาในชุมชนยังคงมีลักษณะที่ต้องพึ่งพิงรัฐและเทคโนโลยีจากภายนอก ละทิ้งภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้ชุมชนอ่อนแอลงทางการพัฒนา นอกจากนี้ปัญหาคมนกทั้งถิ่นไปทำงานนอกชุมชนยังส่งผลให้ชุมชนชนบทขาดบุคลากรที่มีศักยภาพที่จะช่วยพัฒนาชุมชนของตนเองอย่างต่อเนื่อง

(2) เขตเมือง สภาพปัญหาด้านต่างๆของชุมชนที่ศึกษาในเขตเมืองมีความแตกต่างในรายละเอียดและผลกระทบของปัญหา ดังนี้

ก. ด้านสิ่งแวดล้อม ปัญหามลพิษจะเป็นปัญหาใหญ่ที่สุดของทุกพื้นที่ศึกษาในเขตเมือง ทั้งปัญหากลิ่นเหม็นและน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม ปัญหากลิ่นเหม็น น้ำเสีย ขยะมูลฝอย และฝุ่นละอองหรืออากาศเสียในพื้นที่เขตเทศบาลและกรุงเทพมหานคร ซึ่งทุกปัญหาล้วนแต่มีผลกระทบโดยตรงต่อสุขภาพอนามัยของสมาชิกในชุมชน ดังจะเห็นได้จากกรณีปัญหาที่มีสมาชิกของชุมชนในหลายพื้นที่ศึกษาจำนวนมากป่วยเป็นโรคทางเดินหายใจ และ โรคภูมิแพ้

ข. ปัญหาสุขภาพอนามัยและสาธารณสุข เช่นเดียวกับเขตชนบทปัญหาขาดแคลนเป็นปัญหาใหญ่ในเขตเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่เมืองบริการธุรกิจและท่องเที่ยวชายแดนและพื้นที่ชุมชนแออัดกรุงเทพมหานคร สำหรับปัญหาสุขภาพอนามัยในพื้นที่เมืองล้วนเกิดจากปัญหามลพิษ นอกจากนี้เฉพาะในพื้นที่เมืองบริการธุรกิจและท่องเที่ยวชายแดน (จังหวัดเชียงราย) ยังมีปัญหาสำคัญอีกปัญหาหนึ่งคือ ปัญหาโรคเอดส์ เนื่องจากการให้ความรู้และบริการด้านการป้องกันและการดูแลสุขภาพอนามัยแก่ประชาชนของภาครัฐยังมีไม่ทั่วถึงทุกหมู่บ้าน และการเที่ยวโสเภณีในพื้นที่ทำให้มีการเพิ่มจำนวนของผู้ติดเชื้อเอดส์และส่งผลให้เกิดปัญหาเด็กกำพร้าจากการเสียชีวิตของบิดามารดาที่เป็นผู้ป่วยโรคเอดส์

ค. ด้านสวัสดิการและความมั่นคงของชุมชน สภาพปัญหาที่เด่นชัดในด้านนี้คือ ความไม่พอเพียงของบริการสาธารณูปโภคของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นถนนหนทาง น้ำประปา ไฟฟ้า ระบบบำบัดน้ำเสีย และการกำจัดขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลและชุมชนแออัด โดยในพื้นที่ชุมชนแออัด กรุงเทพมหานครและชุมชนเก่าเสี่ยงในจังหวัดสงขลา ยังมีปัญหาการถูกไล่ที่อันเนื่องมาจากการบุกเข้าไปตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยในที่สาธารณะของรัฐ นอกจากนี้ในบางพื้นที่ยังมีปัญหาการพนันและการเข้ามาอยู่อาศัยและทำงานของคนต่างด้าว ซึ่งเป็นผลกระทบให้สมาชิกในชุมชนส่วนหนึ่งรู้สึกถึงความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

2.2.3 ขั้นตอนย่อยที่ 2 : ประมวลและสังเคราะห์นิยาม "คุณภาพชีวิต" "ชุมชน" และ "การพัฒนา"

หลังจากทราบข้อมูลพื้นฐานและสภาพปัญหาของชุมชนที่ศึกษาแล้ว ในขั้นตอนต่อไปคณะผู้วิจัยจำเป็นต้องหาคำตอบในนิยามของ 3 ประเด็นสำคัญ คือ "คุณภาพชีวิต" "ชุมชน" และ "การพัฒนา" เพื่อให้เข้าใจถึงพื้นฐานแนวคิดและแนวทางการพัฒนาของสมาชิกในชุมชนที่ศึกษา ทั้งนี้

เพราะสมาชิกต้องเข้าใจตรงกันก่อนที่จะก้าวไปสู่ขั้นตอนการสร้างและพัฒนาตัวชีวิต การค้นหา นิยามดังกล่าวของสมาชิกในชุมชนที่ศึกษาทั้ง 8 พื้นที่ เน้นเทคนิคการสนทนากลุ่ม โดยผู้วิจัยจะเป็นผู้จุดประเด็นเพื่อค้นหาความหมายของแต่ละนิยามตามแนวคิดและมุมมองของชุมชนเอง โดยใช้แนวความคิด “ความอยู่ดีมีสุข” เป็นจุดเริ่มต้นของการสนทนา ซึ่งเริ่มจาก “อยู่อย่างไรถึงจะเรียกว่าอยู่ดีมีสุข” คำอธิบายโดยย่อของคำนิยามเหล่านี้ปรากฏในหัวข้อ 2.3.1 ถึง 2.3.3 ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.2.3.1 การวัด “คุณภาพชีวิต”

จากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของสมาชิกของชุมชนเกี่ยวกับ “คุณภาพชีวิต” พบว่าโดยภาพรวมแล้วสมาชิกมองการวัดคุณภาพชีวิตว่ามีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อเป็นแนวทางสำหรับการติดตามและประเมินสถานการณ์ล่วงหน้าว่าวิถีชีวิตและการพัฒนาของชุมชนกำลังมุ่งไปในทิศทางอันนำไปสู่ความสำเร็จหรือความล้มเหลวในระยะยาวอย่างไร และเป็นตัวชี้ให้เห็นว่ามีองค์ประกอบใดที่ก่อผลกระทบต่อชุมชน ซึ่งความสำเร็จหรือความล้มเหลวนั้นอาจเกิดจากสิ่งบอกเหตุหลาย ๆ อย่าง เช่น การมีระบบสาธารณสุขปกเ็นชนบทห่างไกล การเข้าถึงบริการด้านสาธารณสุข อัตราอาชญากรรม คุณภาพสิ่งแวดล้อม ความยากลำบากในการทำมาหากิน เป็นต้น นอกจากนี้แล้วสิ่งบอกเหตุอาจเป็นนามธรรมที่ค่อนข้างยากในการวัดอย่างเช่น ความพึงพอใจของประชาชนในการใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนน้อยลง ทำให้มีการย้ายถิ่นและในที่สุดอาจก่อให้เกิดปัญหาครอบครัวและการละทิ้งวัฒนธรรมดั้งเดิม

สมาชิกของชุมชนร่วมกันพิจารณาคุณภาพชีวิตในเชิง “คุณค่า” ว่าเป็นคุณค่าที่มนุษย์เราสามารถกำหนดขึ้นได้เอง ให้เป็นอะไรก็ได้สำหรับตัวเองหรือชุมชนที่อาศัยอยู่ โดยพิจารณาว่าสิ่งเหล่านั้นมีความสัมพันธ์กับอะไรบ้างในเรื่องต่าง ๆ รอบตัว แต่การบรรลุถึงการมีคุณภาพชีวิตที่ดี มนุษย์เราต้องตัดสินใจว่าจะเลือกดำรงชีวิตแบบใดในสภาพแวดล้อมอย่างไร ซึ่งในที่สุดแล้วสมาชิกของแต่ละชุมชนควรเป็นผู้กำหนดเองว่าชุมชนจะต้องทำอะไรเพื่อไปสู่จุดมุ่งหมาย ด้วยการกำหนดตัวแปรสำคัญเพื่อจะทำการวัดให้เป็นรูปธรรม โดยควรครอบคลุมถึงพฤติกรรมทั้งในระดับบุคคล ระดับครอบครัว และระดับชุมชน และจะต้องคำนึงถึงความสอดคล้องกันของความ ต้องการในเรื่องต่าง ๆ ในอันที่จะตอบสนองขบวนการนำไปสู่ความมีคุณภาพชีวิตที่ดี สรุปได้ว่าคุณภาพชีวิตขึ้นอยู่กับปัจจัยและองค์ประกอบอันเป็นสิ่งแวดล้อมของสมาชิกและชุมชนซึ่งแปรผันไปตามสภาพสังคมด้วย

จากการค้นหาความหมายของคำว่า “คุณภาพชีวิต” คณะผู้วิจัยได้พบว่ามีคำตอบอยู่มากมายหลายประการ และส่วนมากเป็นประเด็นที่สอดคล้องกับปัญหาพื้นฐานของชุมชน ทั้งนี้สมาชิกส่วนใหญ่ล้วนต้องการให้ตนเองและชุมชนได้รับการปรับปรุงไปในทางที่ดีกว่าอยู่เสมอ โดยมีพื้นฐานแนวคิดที่เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนควรได้รับการปฏิบัติด้วยความเป็นธรรมและเท่าเทียมกันในทุกๆด้าน ตัวอย่างเช่นคุณภาพชีวิตในด้านสิ่งแวดล้อมนั้นสมาชิกส่วนใหญ่ต้องการให้สิ่งแวดล้อมที่เขาอาศัยอยู่มีความยั่งยืน ไม่ถูกทำลายหรือมีการแย่งชิงทรัพยากรเพื่อผลประโยชน์ตอบแทนของคนกลุ่มใด

กลุ่มหนึ่งหรือเพื่อเงินตราเพียงอย่างเดียว โดยนิยาม "คุณภาพชีวิต" ของแต่ละพื้นที่ศึกษาสามารถสรุปได้ดังรายละเอียดในตารางข้างล่าง

คุณภาพชีวิต

พื้นที่	นิยาม
พื้นที่ต้นน้ำและอุ้มน้ำ	● การดำรงชีวิตในหมู่บ้านที่สงบสุขและอยู่ร่วมกันเหมือนญาติพี่น้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (วิถีชีวิตอย่างจนค่า) ● มีป่าและทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งพอเป็นแหล่งอาหารให้ยามไม่มีเงิน ● ผลผลิตดีและขายได้ราคาไม่ถูกกดราคา ● ไม่ต้องตกอยู่ในภาวะหนี้สิน โดยเฉพาะการ "ตกเขียว" ● การที่ถูกหลานได้เรียนสูงขึ้นและสามารถหางานทำได้ ● มีแหล่งรายได้เสริมจากนอกภาคเกษตร ● การไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ ● มีความมั่นคงในการครองครองกรรมสิทธิ์ที่ดิน ● การมีความสามารถรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้ได้เพื่อใช้เป็นฐานการผลิตเพื่อการยังชีพต่อไป
พื้นที่เกษตรอุตสาหกรรม	● การมีสุขภาพอนามัยดี ● การมีครอบครัวอบอุ่นหรือครอบครัวมีความสุข ● การมีสิ่งอำนวยความสะดวกด้านสาธารณสุขโลกและด้านการสื่อสาร ● การมีจิตใจดีมีวัฒนธรรมมีการอบรมสั่งสอน ● มีเศรษฐกิจดีหรือการกินดีอยู่ดี ● มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ● การได้รับการสนับสนุนจากภายนอก (ราชการ) ● มีโอกาสได้รับการศึกษาสูง ● การมีระบบการเมืองและการปกครองท้องถิ่นที่เข้มแข็ง
พื้นที่ชายฝั่งทะเล	● การมีข้าวกิน ● มีที่อยู่อาศัย ● มีอาชีพและรายได้ดี ● มีสุขภาพอนามัยดี ไม่เจ็บป่วย ● มีอาชีพอื่น ● มีสวัสดิการตรวจรักษาโรครฟรี ● บุตรหลานมีโอกาสได้รับการศึกษาสูงขึ้น ● สามารถรับข่าวสารจากสื่อต่างๆ ได้มากขึ้น ● ทำมาหากินได้คล่อง มีเงินใช้พอเพียง ไม่มีหนี้สินหรือต้องไปกู้ยืมผู้อื่น ● สภาพแวดล้อมมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ● สมาชิกในครอบครัวอยู่พร้อมหน้า สามัคคีรักเข้าใจกัน ทำมาหากินร่วมกัน ● พ่อแม่เปิดโอกาสให้ลูกเรียนและทำอาชีพตามที่ชอบและถนัด ● พ่อแม่ไม่วิตกกังวลว่าลูกจะคิดขบเสพคิด ถกเถียง โหม่นหรือเป็นโจร ● ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ชุมชนปลอดภัย ● ปลอดภัย
พื้นที่เกษตรที่ราบลุ่ม	● การลดการใช้ยาฆ่าแมลง และการใช้ปุ๋ยเคมีในการเกษตร ● การไม่ทิ้งขยะ ● การมีสุขภาพกายและจิตใจดี ● การได้รับประทานอาหารที่ถูกสุขลักษณะ และปราศจากสารปนเปื้อน ● มีโรคภัยไข้เจ็บน้อย ● การศึกษาที่ดี ทั้งในระบบและนอกระบบ ● มีการส่งเสริมสนับสนุนผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ● ส่งเสริมการศึกษาด้วยตนเองเป็นการศึกษาดลจรชีวิต ● การมีครอบครัวที่อบอุ่นปราศจากการทะเลาะวิวาทการใช้ความรุนแรงในครอบครัว และการไม่ทอดทิ้งเด็กและคนชราให้อยู่กันตามลำพังในครอบครัว ● มีความกล้ายอมรับในสิ่งที่ผิดและกล้าที่จะทำความดี "รู้จักรับและรู้จักให้" ● การมีเศรษฐกิจที่ดี คนในชุมชนไม่มีหนี้สิน หรือ คนในชุมชนปลอดภัยหนี้สิน ครอบครัวมีความมั่นคงในเรื่องของรายได้ ● การมีผู้ประกอบการที่ดีมีศีลธรรม ชื่อสัตย์สุจริต ไม่โกงกินบ้านเมืองและประชาชนไม่ขายเสียง ประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพ ● การมีสวัสดิการที่ดี การมีสวัสดิการและการประกันสังคมให้กับกลุ่มอาชีพทุกๆ กลุ่ม ● ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การมีสิทธิที่จะได้รับการปฏิบัติภายใต้ขอบเขตแห่งรัฐธรรมนูญ
พื้นที่เกษตรที่ราบสูง	● ครอบครัวอบอุ่น ● มีอาหารพอเพียง ● สภาพแวดล้อมดี ● สุขภาพดี ● การเงินดี ● สภาพสังคมมั่นคง (สร้างปัจจัยสี่ด้วยตนเอง) ● มีเวลาช่วยเหลือสังคม (ให้มีวิถีชีวิตที่ถูกต้อง) ● มีความสุขสงบร่มเย็น ● มีดินทุนชีวิต (ดิน น้ำ ป่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น) และสามารถสืบทอดสู่ลูกหลาน ● ไม่มีหนี้สิน ● มีโอกาสแสวงหา (มีทางเลือก) ● พึ่งตนเองและพึ่งพาตนเองได้

พื้นที่	นิยาม
พื้นที่อุตสาหกรรม	● การที่ลูกหลานได้เรียนสูงขึ้นและสามารถหางานทำได้ ● ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน ● มีการส่งเสริมอาชีพที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดและชุมชน ● ไม่เจ็บป่วย ● มีระบบสาธารณสุขไปโรคและสาธารณสุขการที่พอเพียง ● มีสิ่งแวดล้อมที่ดี ไม่มีมลพิษ ● ไม่มียาเสพติดในชุมชน
พื้นที่เมืองบริการธุรกิจและท่องเที่ยวชายแดน	● ความอยู่ดีกินดี ● สุขภาพที่ดี ● ครอบครัวอบอุ่น ● มีงานทำ ● ไม่มีหนี้สิน ● ปลอดภัยจากอาชญากรรม ● ปลอดภัยเสพติด ● ลูกหลานมีโอกาสทางการศึกษาสูง
พื้นที่ชุมชนแออัด	● ความอบอุ่นในครอบครัว สมาชิกมีความเข้าใจกัน ● สุขภาพดีทั้งกายและใจ ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ● ชุมชนปลอดภัยเสพติดและการพนัน ● สมาชิกมีการศึกษาดี มีงานทำ มีรายได้เพียงพอต่อการใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็น ● เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกัน ● ชุมชนสะอาด ปลอดภัย มีสิ่งแวดล้อมที่ดี ● สมาชิกในชุมชนให้ความร่วมมือกัน มีผู้นำ-ผู้ตามที่ดี ● ที่อยู่อาศัยมั่นคง

2.2.3.2 การนิยาม “ชุมชน” ของชุมชน

คำว่า “ชุมชน” เป็นคำที่นิยามความหมายได้ยาก เพราะหมู่บ้านกับชุมชนบางครั้งไม่ใช่สิ่งเดียวกัน เพราะถ้าคนในหมู่บ้านไม่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ไม่มีการจัดการชุมชนร่วมกัน ก็ไม่ถือว่าเป็นชุมชน ความเป็นชุมชนจะวัดหรือดูได้จากกิจกรรมหรือการเคลื่อนไหวหรือการรวมตัวกันว่ามีลักษณะอย่างไร ไม่ใช่แค่เพียงเฉพาะอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน หรือในพื้นที่หนึ่งพื้นที่ใดเท่านั้น แต่การรวมตัวนั้นต้องพิจารณาถึงวัตถุประสงค์ กิจกรรม การมีส่วนร่วมของคนในกลุ่ม และการจัดการกลุ่มหรือองค์กรนั้นๆ ด้วย

การศึกษานิยามของ “ชุมชน” เป็นส่วนสำคัญของงานวิจัยชิ้นนี้ เพราะหน่วยศึกษาคือชุมชน ในเบื้องต้นคณะผู้วิจัยตกลงที่จะใช้คำว่า “ชุมชน” ในความหมายที่สอดคล้องกับความเป็นจริงในพื้นที่ และสอดคล้องกับการให้นิยามของสมาชิกในชุมชนนั้นๆเอง โดยผลจากการเก็บรวบรวมข้อมูลนิยามของคำว่า “ชุมชน” จากการเสนอแนวความคิดของคนในชุมชนที่ศึกษาสามารถสรุปเป็นนิยามสังเขปได้ว่า ชุมชนประกอบด้วยสมาชิกที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตบางส่วนร่วมกัน ติดต่อสื่อสารและร่วมกันทำกิจกรรม เพื่อบรรลุเป้าหมายที่ชุมชนกำหนดหรือคาดหวังไว้ร่วมกัน ความหมายของชุมชนในลักษณะนี้เป็นการให้ความหมายในลักษณะกระบวนการปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกที่มีวัตถุประสงค์และกิจกรรมร่วมกัน ในแต่ละพื้นที่ ความเป็นชุมชนจึงมีลักษณะแตกต่างกันไปจากเงื่อนไขทางกายภาพและเขตการปกครอง บางชุมชนอาจมีลักษณะเป็นหมู่บ้านตั้งอยู่ห่างไกลจากชุมชนอื่น บางชุมชนอาจประกอบด้วยสมาชิกจากหลายหมู่บ้านและต่างตำบลที่มีการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมบางอย่างมุ่งสู่เป้าประสงค์เดียวกัน ทั้งนี้รายละเอียดของนิยามคำว่า “ชุมชน” ในแต่ละพื้นที่ศึกษาปรากฏในตารางต่อไปนี้

ชุมชน

พื้นที่	นิยาม
พื้นที่ต้นน้ำและลุ่มน้ำ	● การสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของสมาชิกในชุมชน ● มีผู้นำมีความรู้ประสบการณ์ซึ่งนำชาวบ้านได้ ● การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสมาชิกในชุมชน และการเคารพมติของชุมชนร่วมกัน
พื้นที่เกษตรอุตสาหกรรม	● เป็นการรวมกลุ่มโดยของคนที่มีสภาพความเป็นอยู่และมีพื้นฐานวัฒนธรรมประเพณีที่คล้ายคลึงกัน ● มี ● การทำกิจกรรมร่วมกันในชุมชน และเกิดการเรียนรู้ร่วมกันจากกิจกรรมนั้นๆ
พื้นที่ชายฝั่งทะเล	● กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ที่เดียวกัน ● มีการทำมาหากินเหมือนๆ กัน ● มีปัญหาเหมือนกันหรือคล้ายๆ กัน ● ● มีสภาพความเป็นอยู่ใกล้เคียงกัน ● มีวัฒนธรรมประเพณีร่วมกัน
พื้นที่เกษตรที่ราบลุ่ม	● อาศัยเกณฑ์จากงานและการทำงานร่วมกันที่มีผลกระทบต่อคนในชุมชนที่ได้รับประโยชน์และก่อให้เกิด ● เกิดการเรียนรู้ร่วมกันจากกิจกรรมนั้นๆ จึงถือได้ว่ามีความเป็นชุมชนเดียวกัน ● การกำหนดพื้นที่หรือ ● ขอบเขตของชุมชน
พื้นที่เกษตรที่ราบสูง	● กลุ่มคนที่มีแนวความคิดร่วมกันมารวมตัวกันเพื่อที่จะเปลี่ยนแปลงกระบวนการความคิดและมีการเรียนรู้ ● ทุก ● คนมีความคิดเห็นของตนบนฐานความคิดในทิศทางเดียวกัน และร่วมกันในการพัฒนาชุมชน
พื้นที่อุตสาหกรรม	● การอาศัยร่วมกันและรวมตัวกันของคนในละแวกใกล้เคียง ● ทำกิจกรรมหรือร่วมงานประเพณีต่างๆ ● ● มีการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยร่วมกัน โดยไม่คำนึงระยะเวลาจะยาวนานเท่าไรหรือเป็นการถาวรหรือไม่ ● มีการตั้ง ● ปรชชาชุมชน และคณะกรรมการชุมชนในการบริหารชุมชน
พื้นที่เมืองบริการธุรกิจ และท่องเที่ยวชายแดน	● การร่วมแรงร่วมใจกันของกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกัน ● มีการช่วยเหลือกันทำกิจกรรม ● การรวมกันเป็นกลุ่ม ● ที่มีบทบาท ● เน้นการพัฒนาชุมชนเพื่อส่วนรวม
พื้นที่ชุมชนแออัด	● การมีพื้นที่และที่ตั้งของชุมชนและที่อยู่อาศัยชัดเจนไม่เคลื่อนย้าย ไม่จำกัดขนาดเล็ก-ใหญ่ (ถ้าพื้นที่กว้าง ● เกินไปควรแบ่งเป็น 2 ชุมชน) ● มีกลุ่มสมาชิกที่ชัดเจนมาอยู่ร่วมกัน โดยมีกฎระเบียบกติกาของชุมชนร่วม ● กัน ● มีความผูกพันกันในระดับหนึ่ง ได้แก่ ความเป็นเครือญาติ หรือเป็นสมาชิกร่วมชุมชนที่เกิดและเติบโต ● อยู่ในวัฒนธรรมที่คล้ายกัน ● มีกิจกรรมร่วมกันระหว่างสมาชิกสม่ำเสมอ

2.2.3.3 อุดมการณ์ของการพัฒนา

จากผลการจัดสนทนากลุ่มในแต่ละพื้นที่ศึกษาพบว่า “การพัฒนา” ในระดับชุมชน มีแนวความคิดที่มองว่าการพัฒนาควรผลักดันให้เกิดขึ้น โดยมีประชาชนหรือชุมชนนั้นๆ เป็นผู้กำหนดแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตในสังคมของตนเอง เนื่องจากการเข้ามามีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางในกระบวนการตัดสินใจปัญหาที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของส่วนรวม เป็นการก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างมีระบบ อันจะเป็นกลไกที่สำคัญในการสร้างศักยภาพที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง และสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด ดังนั้นการค้นหาคำความหมายของคำว่า “การพัฒนา” ในบริบทของชุมชน จึงเป็นช่องทางหนึ่งของการเสริมสร้างโอกาสของสมาชิกในชุมชนเพื่อเตรียมพร้อมในการปรับเปลี่ยนตามกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ตนเองเห็นว่าเหมาะสมสอดคล้องกับกรอบแนวคิดของชุมชน อย่างไรก็ตามสิ่งที่สำคัญมาในแนวทางการพัฒนา คือ หลักในการพัฒนานั้นจะต้องระลึกถึงอยู่ตลอดเวลาว่าการลงมือกระทำใดๆก็ตามล้วนมีปฏิสัมพันธ์ และส่งผลกระทบต่อเชื่อมโยงในมุมต่างๆต่อวิถีชีวิตของคนและชุมชน เช่น การพัฒนา

เทคโนโลยีการเกษตร โดยใช้สารเคมีเป็นหลักย่อมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตและการลงทุนทางการเกษตร หรือแม้กระทั่งกระทบต่อสุขภาพอนามัยของคน อันนำไปสู่ผลกระทบต่อวิถีชีวิต การทำงาน และการร่วมมือในกิจกรรมต่างๆภายในชุมชน ดังนั้นเป้าประสงค์ในการพัฒนาจะต้องมุ่งไปสู่ขบวนการที่สามารถแก้ไขปัญหาได้ โดยไม่ก่อให้เกิดปัญหาอื่นๆ ตามมาทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ผลการศึกษาแนวคิดการพัฒนาของชุมชนในแต่ละพื้นที่ศึกษาปรากฏผลดังรายละเอียดต่อไปนี้

การพัฒนา

พื้นที่	ความหมาย
พื้นที่ต้นน้ำและลุ่มน้ำ	● ต้องนำไปปฏิบัติและตอบสนองความต้องการของประชาชน ● เป็นความตั้งใจของผู้วางแผนและรัฐบาล ● มีความต่อเนื่องและเพื่อมุ่งปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างแท้จริง
พื้นที่เกษตรอุตสาหกรรม	● การทำให้ดีขึ้น มีอาชีพ มีรายได้ สิ่งแวดล้อมทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ ● การพัฒนาต้องให้การศึกษาความรู้แก่ประชาชนในด้านต่างๆ ● การเปลี่ยนแปลงหรือทำให้ดีขึ้นทุกทางเริ่มที่บุคคล ครอบครัวและสังคม จึงเรียกว่าพัฒนา มีรัฐให้การสนับสนุนด้วย ประชาชนทำฝ่ายเดียวไม่ได้ ● การพัฒนาด้านจิตใจ การ “พัฒนา” ต้องพัฒนา “คน”
พื้นที่ชายฝั่งทะเล	● การที่รัฐบาลคิดตั้งไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ ทำถนนคอนกรีต ขุดลอกร่องน้ำ สร้างห้องส้วม เพื่อให้ประชาชนในชุมชนได้รับความสะดวกสบาย ● การส่งเสริมอุตสาหกรรมซึ่งไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและคุณภาพทรัพยากร ● การพัฒนาด้านจิตใจ และจริยธรรมของคนในสังคม ● การทำให้คนมีคุณธรรม จริยธรรมอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข
พื้นที่เกษตรที่ราบลุ่ม	● การทำให้ดีขึ้นกว่าเดิม ดีขึ้นกว่าเดิม ซึ่งอาจมีจุดเริ่มต้นที่ต่างกัน ● การสร้างสำนึกเกี่ยวกับการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนและให้ประชาชนมีความรู้เท่าทันต่อสถานการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ● การพัฒนาการเมืองในระดับต่างๆ ทั้งในท้องถิ่นและระดับชาติ ● การพัฒนาทางด้านวัตถุ ด้านสาธารณสุขโลก ● การพัฒนาด้านจิตใจ เช่น การที่คนในชุมชนเป็นผู้มีศีลธรรม ● การพัฒนาการศึกษา การนำเทคโนโลยีมาใช้ในเรื่องการศึกษา และสอดคล้องกับเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ● พระสงฆ์ต้องเน้นบทบาทในด้านการสั่งสอนธรรมะ ● การสร้างกิจกรรมร่วมกันในครอบครัว ● การพัฒนาชุมชน กลุ่มอาชีพ พื้นฟูภูมิปัญญาของท้องถิ่น ● การพัฒนาด้านอาชีพ การพัฒนาอาชีพทางการเกษตรแบบครบวงจร มีที่ดินทำกินอย่างพอเพียง ลดหนี้สิน การรวมกลุ่มอาชีพ รวมทั้งการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตและการพัฒนาแบบยั่งยืน ● การพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์ การใช้ การฟื้นฟูและการจัดการสิ่งแวดล้อม ● การเรียนรู้การดูแลสุขภาพตนเอง โดยอาศัยทั้งภูมิปัญญาชาวบ้านและการแพทย์แผนใหม่
พื้นที่เกษตรที่ราบสูง	● การสร้างระบบความคิด วิถีคิด และวิถีทำงานใหม่บนฐานกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อให้การครองชีพการเกษตรสามารถอยู่รอด ● สามารถพึ่งพาตนเอง และพึ่งพากันเองได้

พื้นที่	ความหมาย
พื้นที่อุตสาหกรรม	● การพัฒนาควรพัฒนาที่จิตใจ ● ความรับผิดชอบของแต่ละคนโดยให้มีความรับผิดชอบในหน้าที่ รับผิดชอบร่วมกันคิดและทำงานในพื้นที่ของชุมชน ● จัดบริการสาธารณสุขโลกขั้นพื้นฐานให้ดี ● มีงานทำ มีเงินทุนโดยไม่ต้องเสียดอกเบี้ย ● มีการจัดฝึกอบรมด้านอาชีพเสริมให้ ● ช่วยเหลือเกษตรกรไม่ให้โดนบีบราคาจากพ่อค้าคนกลาง
พื้นที่เมืองบริการธุรกิจและท่องเที่ยวชายแดน	● การพัฒนาความจำเป็นพื้นฐานของแต่ละสภาพสังคม ● การพัฒนาทางด้านจิตใจของตนเอง อันส่งผลไปถึงสังคมที่ดี
พื้นที่ชุมชนแออัด	● การทำกิจกรรมเพื่อปรับปรุงแก้ไขปัญหาดังกล่าวให้ดีขึ้นและต้องทำอย่างต่อเนื่อง ● มีเป้าหมายชัดเจน โดยเน้นการพัฒนาคน/จิตใจเป็นสำคัญ เพื่อ (1) ปรับปรุงแก้ไขความบกพร่องส่วนตัว (2) พัฒนาระดับชุมชนคือต้องร่วมมือกันทำงานเพื่อส่วนรวม ● ที่สำคัญคือ ต้องมีการพัฒนาผู้นำทั้งที่มีอยู่แล้วและสร้างคนใหม่อย่างสม่ำเสมอ ● เน้นให้คนสามารถพึ่งตนเองได้มาก รู้จักประมาณตน รู้จักเพียงพอ ● ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและไม่ทำเกินตัว

โดยสรุปผลการศึกษการให้นิยามคำว่า "คุณภาพชีวิต" "ชุมชน" และ "การพัฒนา" กล่าวได้ว่าทั้ง 3 ประเด็นมีความสัมพันธ์ต่อกันและกัน ทั้งนี้การพัฒนาโดยทั่วไปมีวัตถุประสงค์เพื่อการเปลี่ยนแปลงไปสู่สถานภาพที่ดีขึ้น โดยการพัฒนาจะรวมถึง การปรับปรุงคุณภาพชีวิตที่เป็นอยู่ของคนในรุ่นปัจจุบันให้ดีขึ้นและเตรียมพร้อมสำหรับคนรุ่นหลัง ความสำเร็จในการพัฒนาคุณภาพชีวิตนอกจากจะมองในภาพของปัจเจกบุคคลแล้ว ควรจะมองในองค์รวมของชุมชนด้วย เนื่องจากมนุษย์เรามีชีวิตอยู่ในสังคมและต้องทำกิจกรรมที่มีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆอยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้แต่ละชุมชนยังมีพื้นฐานความต้องการและรูปแบบการดำรงชีวิตที่แตกต่างกัน อันรวมถึงค่านิยมของสังคม การสืบสานวัฒนธรรม ตลอดจนเงื่อนไขและสภาพสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ซึ่งการเข้าใจถึงความแตกต่างของแต่ละชุมชนจะทำให้การพัฒนาเพื่อไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีมีความถูกต้อง และใกล้เคียงกับประเด็นความต้องการของปัจเจกบุคคลและชุมชนได้มากขึ้น

แนวคิดของทั้ง 3 ประเด็นที่ได้จากชุมชนจะถูกนำไปใช้ประมวลและสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดเรื่องคุณภาพชีวิตที่จะถูกนำไปใช้เป็นฐานความคิดในการพัฒนาตัวชีวิตที่ระดับชุมชนมีสอดคล้องกับกระแสการพัฒนาและความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง นอกจากนี้นิยามของทั้ง 3 ประเด็นยังจะถูกใช้ในการตรวจสอบตัวชีวิตที่จะสร้างหรือพัฒนาขึ้นว่าจะไม่เบี่ยงเบนออกไปจากพื้นฐานแนวคิดของชุมชน

บทที่ 3

กระบวนการจัดทำตัวชี้วัดแบบชุมชนมีส่วนร่วมในระดับพื้นที่

เนื้อหาในบทนี้จะเป็นการนำเสนอขั้นตอนและกระบวนการจัดทำตัวชี้วัดแบบชุมชนมีส่วนร่วม โดยมุ่งให้เห็นกระบวนการในภาพรวมของการดำเนินงานใน 8 พื้นที่ศึกษา และผลลัพธ์ที่ได้จากการทำงานในแต่ละขั้นตอน เนื้อหาในบทนี้ได้สะท้อนให้เห็นภาพของความหลากหลายและมิติที่แตกต่างกัน รวมทั้งศักยภาพของแต่ละพื้นที่ในการจัดทำตัวชี้วัดแบบชุมชนมีส่วนร่วม กระบวนการจัดทำตัวชี้วัดแบบชุมชนมีส่วนร่วมที่จะกล่าวถึงในบทนี้จะเริ่มจากการสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการค้นพบในประเด็นเรื่องสภาพปัญหาของชุมชน รวมถึงนิยามของ “คุณภาพชีวิต” “ชุมชน” และ “การพัฒนา” เพื่อให้ได้กรอบแนวคิดเรื่องคุณภาพชีวิตที่ได้จากการศึกษาชุมชนแบบมีส่วนร่วม (PLA) และวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ในแต่ละพื้นที่ศึกษาอันจะนำไปสู่การวิเคราะห์ประเด็นตัวชี้วัดและการจัดทำตัวชี้วัดในแต่ละด้านต่อไป ดังรายละเอียดในขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

3.1 ขั้นตอนย่อยที่ 3 : นำกรอบแนวคิดคุณภาพชีวิตมากำหนดเป็นประเด็นตัวชี้วัด

หลังจากที่ได้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพทั่วไปและปัญหาของชุมชน ตลอดจนนิยามของประเด็นคุณภาพชีวิต การพัฒนาสังคม และประเด็นเกี่ยวกับชุมชนแล้ว นักวิจัยได้นำข้อมูลเหล่านั้นมาวิเคราะห์เพื่อเป็นฐานข้อมูลการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัด โดยการประชุมระดมสมองของคณะวิจัยทั้ง 8 พื้นที่ศึกษา ทั้งนี้โดยได้เอาข้อมูลของแต่ละพื้นที่มาสังเคราะห์ร่วมกัน เพื่อจัดให้เป็นหมวดหมู่ตามกรอบแนวคิดคุณภาพชีวิตในแต่ละด้าน

ผลลัพธ์

ผลจากการประมวลและสังเคราะห์ข้อมูลตามกรอบแนวคิดคุณภาพชีวิตแต่ละด้าน ปรากฏว่า กรณีจังหวัดสงขลา บุรีรัมย์ น่าน เชียงใหม่ และกรุงเทพมหานคร มีกรอบแนวคิดแบ่งออกเป็น 8 ด้าน ส่วนพื้นที่อื่นๆ เช่น พระนครศรีอยุธยา เชียงราย และระยอง ประมวลออกมาแล้วมีกรอบแนวคิดเรื่องคุณภาพชีวิตมากกว่า 8 ด้าน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

● เขตชนบท

ตารางที่ 3-1 (ก) : พื้นที่ต้นน้ำและลุ่มน้ำ จังหวัดน่าน

ด้าน	กรอบแนวคิดเรื่องคุณภาพชีวิต
1. เศรษฐกิจ	ชุมชนมีทรัพยากรธรรมชาติเป็นแหล่งอาหารเพื่อยังชีพ มีรายได้อาจจากการเกษตรและนอกเกษตรอย่างพอเพียง ไม่มีหนี้สิน มีความสามารถในการปรับปรุงการผลิตและรักษาผลประโยชน์ทางการตลาด
2. การศึกษา	มีการสนับสนุนผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา มีทุนการศึกษา
3. สุขภาพอนามัย	มีโอกาสได้รับการบริการสาธารณสุขอย่างพอเพียง สมาชิกในครอบครัวมีสุขภาพดีไม่ป่วยไข้ รับประทานอาหารที่ถูกสุขลักษณะ
4. โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม	ชุมชนร่วมกันอนุรักษ์ป่า ดิน และแหล่งน้ำ มีความสามารถรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้ได้เพื่อเป็นฐานการยังชีพแบบยั่งยืน
5. วัฒนธรรมและจิตใจ	ชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสงบ ไม่เบียดเบียนและทะเลาะวิวาท คนในชุมชนไม่เห็นแก่ตัว ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน
6. สื่อและข้อมูลข่าวสาร	ได้รับคำแนะนำและความรู้พื้นฐานด้านกฎหมายและการปกครอง มีโอกาสเข้าถึงข่าวสารข้อมูลทางราชการ
7. ประชาสังคม	ชุมชนร่วมมือร่วมใจกันรักษาทรัพยากรของชุมชน มีองค์กรชุมชนช่วยต่อรองและรักษาผลประโยชน์ของสมาชิก
8. ครอบครัว	มีครอบครัวอบอุ่นอยู่พร้อมหน้าพ่อแม่ลูก ห่วงใยช่วยเหลือกัน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3-1 (ค) : พื้นที่ประมงชายฝั่ง จังหวัดสงขลา

ด้าน	กรอบแนวคิดเรื่องคุณภาพชีวิต
1. เศรษฐกิจ	สมาชิกชุมชนมีงานทำ มีเงินใช้ อยู่แบบพอมีพอกิน ไม่มีหนี้สิน อาชีพมั่นคง มีนายทุนที่ช่วยเหลือคนจนได้ ไม่มีการกดราคาผลผลิต
2. การศึกษา	เด็กจบการศึกษาระดับพื้นฐาน ครุมีคุณภาพ มีทุนการศึกษา ลูกเรียนสูงกว่าพ่อแม่ การนำความรู้ที่ได้ไปประกอบอาชีพ
3. สุขภาพอนามัย	สมาชิกในครอบครัวไม่ป่วยไข้ ปลอดภัยเสพติด โรงพยาบาลของรัฐ ปรับปรุงด้านบริการและปริมาณของหมอ / พยาบาล อาหารพื้นบ้าน ปลอดภัยสารพิษ
4. โครงสร้างพื้นฐาน และสิ่งแวดล้อม	ทะเลสาบมีกุ้ง ปลา อุดมสมบูรณ์ ป่าชายเลนไม่ถูกทำลาย ไม่มีปัญหาเรื่องอวนรุน
5. วัฒนธรรมและจิตใจ	ไม่มีความเจริญในรูปของสถานเริงรมย์ แหล่งอบายมุข ผู้คนอยู่ร่วมกันอย่างสงบ คนในชุมชนไม่เห็นแก่ตัว มีผู้นำที่ดี มีการรักษาภูมิปัญญาและประเพณีพื้นบ้าน
6. สื่อและข้อมูลข่าวสาร	มีข่าวหรือข้อเสนอแนะเกี่ยวกับอาชีพประมง รู้จักเลือกบริโภคข่าวสาร และสารเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน มีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน มีตู้โทรศัพท์สาธารณะ
7. ประชาสังคม	มีสติปัญญาสามารถแก้ปัญหาเองได้ สังคมช่วยเหลือกัน รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม ไม่หวังได้หน้า มีความมั่นใจในเรื่องที่อยู่อาศัย ปลอดภัยจากไฟไหม้หรือไล่ที่
8. ครอบครัว	สมาชิกในครอบครัวไม่ทะเลาะวิวาท เข้าอกเข้าใจกัน พุดคุยปรึกษาปัญหาต่างๆ ให้อภัยซึ่งกันและกัน มีเวลาให้ลูก พ่อแม่เป็นตัวอย่างที่ดี

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3-1 (ง) : พื้นที่เกษตรที่ราบสูง จังหวัดบุรีรัมย์

ด้าน	กรอบแนวคิดเรื่องคุณภาพชีวิต
1. เศรษฐกิจ	ไม่มีภาระหนี้สิน มีเงินออม มีอาหารเพียงพอ ครอบครัวมีรายได้ที่มั่นคง ชุมชนมีความหลากหลายในอาชีพ
2. การศึกษา	มีระบบการศึกษาที่ตอบสนองต่อวิถีชีวิตของคนในชนบท มีโอกาสเลือกทางการศึกษา มีการฝึกฝนอาชีพใหม่ๆ ในรูปแบบผสมผสานกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน
3. สุขภาพอนามัย	รับประทานอาหารที่ปลอดภัยและยาม่าแมลงปนเปื้อน มีสุขภาพจิตและกายดี ดูแลดีกว่าวัย มีจิตใจสงบไม่กังวล
4. โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม	ต้นทุนทางธรรมชาติ (น้ำ ดิน ป่าไม้) ได้รับการดูแลและฟื้นฟู ไม่ทิ้งขยะลงในคลองและที่สาธารณะ ไม่มีความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ การลดการใช้ยาม่าแมลงและปุ๋ยเคมีในการทำเกษตร
5. วัฒนธรรมและจิตใจ	มีการดำรงไว้ซึ่งประเพณีท้องถิ่น มีการสืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน (เช่น ด้านการรักษาพยาบาล) มีการนับถือคุณงามความดี
6. สื่อและข้อมูลข่าวสาร	ชุมชนมีแหล่งข้อมูลข่าวสารทางราชการที่น่าเชื่อถือ ชุมชนได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ
7. ประชาสังคม	การมีความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน การมีสิทธิในการตรวจสอบการบริหารงานของรัฐ ผู้ด้อยโอกาสได้รับการคุ้มครองและดูแล
8. ครอบครัว	สมาชิกในครอบครัวอยู่พร้อมหน้ากัน ผู้นำครอบครัวเป็นคนดี ไม่มีการทะเลาะเบาะแว้งและใช้ความรุนแรงในครอบครัว การไม่ทอดทิ้งเด็กและคนชราให้อยู่ตามลำพัง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3-1 (จ) : พื้นที่เกษตรที่ลุ่ม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ด้าน	กรอบแนวคิดเรื่องคุณภาพชีวิต
1. เศรษฐกิจ	คนในชุมชนปลอดภัยหนี้สิน ครอบครัวมีความมั่นคงในเรื่องของรายได้ มีความมั่นคงในเรื่องอาหาร มีกินมีใช้อย่างเพียงพอ สามารถสร้างเทคโนโลยีที่เหมาะสมเพื่อการผลิตและลดการพึ่งพิงจากภายนอก
2. การศึกษา	มีการปรับปรุงการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ ให้การส่งเสริมสนับสนุนผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ทุนการศึกษา ส่งเสริมการศึกษาด้วยตนเอง การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการแก้ปัญหาและรู้จักปรับตัว การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสนับสนุนซึ่งกันและกันจากเครือข่ายทั้งภาครัฐและภาคเอกชนอย่างต่อเนื่อง
3. สุขภาพอนามัย	การมีสุขภาพกายและจิตดี รับประทานอาหารที่ถูกสุขลักษณะ และปราศจากสารปนเปื้อน โรคภัยไข้เจ็บลดน้อยลง
4. โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม	การลดการใช้ข่าฆ่าแมลงและปุ๋ยเคมีในการเกษตร ลดการปล่อยน้ำเสียของโรงงาน และทิ้งขยะลงคลอง
5. วัฒนธรรมและจิตใจ	ไม่ทำลายและเบียดเบียนธรรมชาติสิ่งแวดล้อม การเป็นผู้มีศีลธรรมในจิตใจ มีจิตใจที่มั่นคงไม่หวั่นไหวตามกระแส มีความกล้ายอมรับในสิ่งที่ผิด กล้าที่จะทำความดี การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ไม่มัวเมาอยู่ในกิเลส ให้ความสำคัญกับส่วนรวม รู้จักรับและรู้จักให้
6. สื่อและข้อมูลข่าวสาร	การมีสื่อที่หลากหลายในชุมชน คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการสื่อที่หลากหลาย คนในชุมชนมีความรู้เท่าทันสื่อและสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปในทางบวก
7. ประชาสังคม	การมีผู้นำ / นักการเมืองที่ดีมีศีลธรรม ซื่อสัตย์สุจริต ไม่โกงกินบ้านเมือง ประชาชนไม่ขายเสียง ประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพทั้งในด้านความคิดและการกระทำ ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการจัดการการพัฒนาในด้านต่างๆ การมีสิทธิที่จะได้รับการปฏิบัติภายใต้ขอบเขตแห่งรัฐธรรมนูญอย่างเสมอภาคและยุติธรรม
8. ครอบครัว	ปราศจากการทะเลาะวิวาทการใช้ความรุนแรงในครอบครัว การไม่ทอดทิ้งเด็กและคนชราให้อยู่กันตามลำพังในครอบครัว
9. สวัสดิการสังคมและความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน	การประกันสังคมให้กับกลุ่มอาชีพต่างๆกลุ่ม รวมทั้งผู้ใช้แรงงานทั้งในภาคเกษตรและภาคอุตสาหกรรม ตลอดจนให้ความสำคัญคุ้มครองการจัดสวัสดิการ

● เขตเมือง

ตารางที่ 3-1 (ก) : พื้นที่อุตสาหกรรม จังหวัดระยอง

ด้าน	กรอบแนวคิดเรื่องคุณภาพชีวิต
1. การประกอบอาชีพ / เศรษฐกิจ	การมีงานทำ การค้าขายมีผลกำไรในการประกอบการ มีแหล่งทุนในการกู้เงินทั้งในระบบและนอกระบบ ผลผลิตเกษตรกรรม (ผลไม้) ได้ราคา
2. สิ่งแวดล้อม	การควบคุมกลิ่นเหม็นจากโรงงานอุตสาหกรรม ขยะ น้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม โลหะหนักจากโรงงานเหล็ก ลดปริมาณการใช้ยาฆ่าแมลงของชาวนา มีระบบท่อระบายน้ำทิ้งที่ดีในเขตเมือง
3. ครอบครัว	มีความอบอุ่นจากพ่อแม่ รายได้พอเลี้ยงคนในครอบครัว พ่อแม่ลูกอยู่คนละที่ไม่ได้อยู่พร้อมหน้ากัน
4. การรวมกลุ่ม	มีการรวมตัวกันเพื่อพยุงราคาผลผลิตจากพ่อค้าคนกลาง และลดปัญหาสิ่งแวดล้อมจากโรงงาน
5. ข้อมูลข่าวสาร	มีแหล่งข้อมูลที่ทั่วถึงโดยการประชาสัมพันธ์ ข่าวสารไม่ล่าช้า และเกี่ยวข้องกับชีวิตคนในชุมชน เป็นข่าวสารที่เทศบาลเป็นผู้จัดทำ และตรงกับความต้องการ
6. สุขภาพอนามัยและสาธารณสุข	มีการบริการของโรงพยาบาลของรัฐบาลที่ดีพอ ลดอัตราการป่วยโรคเอดส์ ค่าใช้จ่ายสำหรับสุขภาพ การออกกำลังกายเป็นประจำ
7. วัฒนธรรมและจิตใจ	มีผู้นำทางศาสนาที่มีบทบาทกับคนในชุมชน สร้างความสามัคคีกันในชุมชน
8. ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน	ลดการลักขโมย ผลักดันแรงงานต่างถิ่นที่เข้ามาทำงาน- ขจัดปัญหายาเสพติดกับกลุ่มเด็กวัยรุ่น
9. การศึกษา	การศึกษาตอบสนองต่อการประกอบอาชีพ
10. สาธารณูปโภค / สาธารณูปการ	มีบริการด้านน้ำประปาและน้ำดื่ม การวางผังเมืองโดยเฉพาะเรื่องระบบระบายน้ำทิ้ง มีโทรศัพท์สาธารณะและตู้สายเพียงพอสำหรับชุมชน

ตารางที่ 3-1 (ข) : พื้นที่เมืองชายแดนและท่องเที่ยว จังหวัดเชียงราย

ด้าน	กรอบแนวคิดเรื่องคุณภาพชีวิต
1. การประกอบอาชีพและการค้า	การไม่เป็นหนี้สิน หรือความสามารถในการชำระหนี้ ไม่ถูกกดราคา ค่าแรง การมีงานทำและมีรายได้ ไม่ถูกแย่งงานจากแรงงานต่างชาติ ราคาถูก มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกิน ไม่ขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง มีตลาดผลผลิตเพื่อรองรับ
2. การศึกษา	มีโอกาสทางการศึกษา มีแหล่งทุนการศึกษา โอกาสและข้อเสียของการเรียนพิเศษ คุณภาพของครู
3. สุขภาพอนามัย	มีสวัสดิการด้านสุขภาพ การเข้าถึงบริการ อาหารและผักไม่มีสารพิษ ไม่เจ็บไม่ป่วย
4. ข้อมูลและข่าวสาร	มีที่อ่านหนังสือ มีการเปิดรับฟังสื่อในชุมชน
5. สิ่งแวดล้อม	มีการจัดผังเมืองที่ดี มีพื้นที่ว่างในชุมชนเพื่อสาธารณประโยชน์ มีการจัดการขยะและควบคุมมลพิษด้านเสียงจากแหล่งบันเทิง
6. ครอบครัว	สามีภรรยาใช้เวลาให้กัน มีลูกดีและประสบความสำเร็จ
7. วัฒนธรรมและจิตใจ	การสืบทอดวัฒนธรรม โดยเฉพาะประเพณีของชาวล้านนา
8. ที่อยู่อาศัยและสาธารณูปโภค	การมีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง การเข้าถึงน้ำสะอาด / น้ำประปา มีโทรศัพท์สาธารณะในชุมชนเพื่อติดต่อกับภายนอก
9. ประชาสังคม	ไม่มีการลักเล็กขโมยน้อย ไม่มีอิทธิพลจากนักการเมืองในชุมชน ไม่มีการแตกแยกจากการมีกลุ่มมากเกินไป มีผู้นำที่ดี โครงการสนับสนุนจากรัฐเพื่อการจัดการชุมชน
10. โรคนอกรีต	เรื่องการเลี้ยงดูเด็กและทารกที่เกิดจากผู้ป่วยและผู้ติดเชื้อ มีระบบการช่วยเหลือของรัฐที่ไม่ล่าช้าสำหรับผู้ป่วย
11. ยาเสพติด	สามารถลดการใช้ยาบ้าในกลุ่มวัยรุ่น ลดการค้ายาเสพติดในพื้นที่

สถาบันวิจัยประชากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3-1 (ช) : พื้นที่ชุมชนแออัด กรุงเทพมหานคร

ด้าน	กรอบแนวคิดเรื่องคุณภาพชีวิต
1. เศรษฐกิจ	มีงานทำ ไม่มีหนี้สิน และใช้จ่ายเหมาะสมกับฐานะ
2. การศึกษา	มีระบบการศึกษาที่เสมอภาค เด็กทุกคนมีโอกาสในการเรียน โดยมีค่าใช้จ่ายต่ำลง ครูมีคุณภาพ ผู้เรียนมีความรู้ด้านการประกอบอาชีพ
3. สุขภาพอนามัย	กินอาหารถูกสุขลักษณะ มีการออกกำลังกายและพักผ่อนอย่างเพียงพอ มีความรู้ในการดูแลและรักษาตนเอง การบริการของรัฐ บุคลากรและยา
4. โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม	ไม่มีปัญหามลพิษจากขยะ น้ำ และอากาศ มีสาธารณสุขมูลฐาน น้ำสะอาด ไฟฟ้า ความมั่นคงในเรื่องที่อยู่อาศัย และพื้นที่สาธารณะ เช่น ทางเดิน สวน และสนามกีฬา
5. วัฒนธรรมและจิตใจ	เป็นคนดี ซื่อสัตย์ พุดจริงทำจริง มีศีลธรรม ไม่ยุ่งเรื่องส่วนตัวของผู้อื่น
6. สื่อและข้อมูลข่าวสาร	สื่อมีคุณภาพ ชุมชนมีโอกาสรับรู้ข้อมูลข่าวสาร สื่อเน้นเนื้อหาสาระ และสามารถใช้ประโยชน์จากสื่อในการแก้ปัญหาประจำวัน
7. ประชาสังคม	ความมั่นคงของชีวิตและสิทธิเสรีภาพ มีสิทธิและเสรีภาพ ไม่มีการละเมิดสิทธิส่วนบุคคลและสาธารณะ
8. ครอบครัว	ครอบครัวมีหน้าที่ดูแลสมาชิกกันเอง และให้ความร่วมมือกับชุมชน ลูกเลี้ยงดูพ่อแม่เมื่อแก่ชรา การยอมรับและเข้าใจกันระหว่างคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่

หลังจากที่ประมวลและสังเคราะห์ข้อมูลตามกรอบแนวคิดคุณภาพชีวิตของแต่ละพื้นที่ดังแสดงข้างต้นแล้ว คณะวิจัยทั้ง 8 พื้นที่ ได้ร่วมกันพัฒนาตัวชี้วัดจากประเด็นที่ได้จากชุมชนและปรับให้เป็นประเด็นตัวชี้วัด 9 ด้าน สำหรับประเด็นตัวชี้วัดทั้ง 9 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านเศรษฐกิจ 2) ด้านการศึกษา 3) ด้านสุขภาพอนามัย 4) ด้านโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม 5) ด้านจิตใจและวัฒนธรรม 6) ด้านสื่อและข้อมูลข่าวสาร 7) ด้านประชาสังคม 8) ด้านครอบครัว และ 9) ด้านสวัสดิการสังคมและความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน

สรุปประเด็นตัวชี้วัดและตัวชี้วัดทั้ง 9 ด้านที่ได้จากการประชุมระดมสมองของคณะวิจัยทั้ง 8 พื้นที่ ดังนี้

ตารางที่ 3-2 : ชุดตัวชี้วัด 9 ด้าน

1. ด้านเศรษฐกิจ		
แนวคิด	ปัญหา / ประเด็นตัวชี้วัด	ตัวชี้วัดที่นักวิจัยทดลองนำเสนอ
1. หนี้สิน / เงินออม	• ชาวบ้านเป็นหนี้ ธกส., หนี้นอกระบบ, ไม่มีเงินออม, ตกเขียว / ลดภาวะหนี้สิน	• คริวเรือนที่มีหนี้สินในระบบในชุมชน • คริวเรือนที่มีหนี้นอกระบบในชุมชน (เช่น ตกเขียว) • คริวเรือนที่เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ (1 + 2 ในหนึ่งคริวเรือนอาจจะมีการนับซ้ำทั้งหนี้ในระบบและนอกระบบ)
2. รายได้ลดลง /ว่างงาน / งานลดลง / อาชีพ เสริม / แหล่งอาชีพอื่นๆ	• ถูกเลิกจ้าง, ว่างงาน / การมีแหล่งงานในชุมชน	• การว่างงานของประชากรในวัยทำงาน (13-60 ปี) — เกษตร / นอกเกษตร (โรงงาน / ก่อสร้าง / ฯลฯ)
3. ตลาด / ราคาผลผลิต	• ผลผลิตล้นตลาด — ไม่มีตลาดรองรับในชุมชน / มีตลาดรองรับผลผลิตในชุมชน • ผู้ผลิตไม่สามารถกำหนดราคาเอง — ถูกพ่อค้าคนกลางกดราคา / ผู้ผลิตกำหนดราคาผลผลิตเองได้	• มีโครงการแทรกแซงตลาดผลผลิตทางเกษตรกรรม • จำนวนคริวเรือนที่มีส่วนร่วมโครงการส่งเสริมการขายและแลกเปลี่ยนสินค้าในชุมชน • จำนวนคริวเรือนที่ร่วมสนับสนุนธุรกิจชุมชน (ผลิต + ขาย + ใช้)
4. แหล่งทุน	• การเข้าถึงแหล่งเงินทุน / การมีแหล่งเงินทุน	• มีแหล่งเงินทุนที่มีการจัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชน ของชุมชน • การขยายตัว (คูที่เครือข่าย, สมาชิก, เงินทุนที่เพิ่มขึ้น)
5. ผลิตอาหารพอกิน	• มีผลผลิตสำหรับบริโภค โดยไม่ต้องซื้อ / ไม่ทำเกษตรเชิงเดี่ยว	• คริวเรือนที่ทำเกษตรผสมผสาน / ทางเลือก (พึ่งพาตนเอง) • คริวเรือนมีรายได้เพียงพอที่ใช้ซื้ออาหารบริโภคตลอดปี • คริวเรือนที่ต้องซื้ออาหารร้านค้ามาบริโภค (สลัม) • คริวเรือนที่ต้องกู้เงินนอกระบบเพื่อเป็นค่าอาหาร

2. ด้านการศึกษา

แนวคิด	ปัญหา / ประเด็นตัวชี้วัด	ตัวชี้วัดที่นักวิจัยทดลองนำเสนอ
1. การศึกษาควรได้รับ ทั้งใน และนอกกระบบ	● มีประชากรที่อ่านออกเขียนได้ ● มีการเรียนการสอนเพื่อประกอบวิชาชีพ ● ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาและหลักสูตร	● สมาชิกครัวเรือนในชุมชนที่จบการศึกษาภาคบังคับในระดับชุมชนและมีงานทำในชุมชน ● จำนวนวิชาที่สอนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชน / ภูมิปัญญาในการเรียนการสอน ● สมาชิกครัวเรือนที่ได้รับการฝึกวิชาชีพมาแล้วมีงานทำและมีรายได้ประจำ ● การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในระดับชุมชน (องค์กรหรือกรรมการชุมชน) ***
2. การศึกษาไม่ตอบสนองต่อการมีงานทำและวิถีชีวิต	รวมกับข้อ 1	รวมกับข้อ 1
3. ภาระค่าใช้จ่ายในการศึกษา (แหล่งทุน)	● ราคาหนังสือแพงขึ้น รวมกับข้อ 1	รวมกับข้อ 1
4. คุณภาพของครู	รวมกับข้อ 1	รวมกับข้อ 1
5. การบริการการศึกษา (เด็กก่อนวัยเรียน)	รวมกับข้อ 1	รวมกับข้อ 1

*** ตัวชี้วัดนี้อาจจะไปใช้ร่วมกับประเด็นประชาสังคมได้

3. ด้านสุขภาพอนามัย

แนวคิด	ปัญหา / ประเด็นตัวชี้วัด	ตัวชี้วัดที่นักวิจัยทดลองนำเสนอ
1. การดูแลสุขภาพด้วยตนเอง	● การบริโภคอาหารที่ปลอดภัยแปลกปลอม ● ลดการพึ่งพายาแผนปัจจุบัน / ใช้การรักษาพื้นบ้าน ● การออกกำลังกาย ● ดูแลจัดการสุขลักษณะของที่อยู่อาศัย / ที่ทำงาน	● ผู้ป่วยด้วยโรค... (ถามเฉพาะโรคที่มีในชุมชน) ● การลดการพึ่งพายาแผนปัจจุบัน
2. ผลกระทบต่อสุขภาพจากปัญหาสังคม / เศรษฐกิจ / สิ่งแวดล้อม	● โรคเครียด – โรกระบบทางเดินอาหาร – โรคพยาธิ – โรคเอดส์ – ทางเดินหายใจ – อาชีวอนามัย – มลภาวะ ● การใช้สารเสพติด	● จำนวนครัวเรือนที่มีสมาชิกเจ็บป่วยจากการใช้ / ผลกระทบสารเคมีในรอบปี (มองในแง่อาชีวอนามัย)
3. สวัสดิการและการบริการด้านสาธารณสุข	● บุคลากรสูงอายุ บุตร สปร. บุตรสงเคราะห์ บุตรสุขภาพ ฯลฯ	● ครัวเรือน / ประชากรที่มีการประกันสุขภาพ (บุตรต่างๆ) ● การเข้าถึง / บริการ / เท่าเทียม / เพียงพอของการบริการทางการสาธารณสุข

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4. ด้านโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม (เมือง + ชนบท)

แนวคิด	ปัญหา / ประเด็นตัวชี้วัด	ตัวชี้วัดที่นักวิจัยทดลองนำเสนอ
1. ปัญหาและการจัดการมลพิษ	• ดินเสื่อม, ปริมาณการใช้สารเคมี, น้ำในทะเลสาบ, คลองชลประทานเสีย, ปริมาณขยะในชุมชน, ระบบบำบัดน้ำเสียและระบายน้ำ, เสียงจากแหล่งบันเทิง, ฝุ่นละออง, กลิ่น, ควันท่อไอเสีย, ปัญหาภูมิทัศน์ / มีการจัดการด้านมลพิษ	• มีองค์การหรือกลุ่มที่ร่วมจัดการปัญหาขยะในชุมชน (มีการจัดเก็บ / จัดการในชุมชน) • จำนวนครัวเรือนที่มีการกำจัดขยะโดยการเผา / แยก / กลบ / ฟังและนำกลับไปใช้ใหม่ • จำนวนครัวเรือนที่ใช้น้ำจากแหล่งธรรมชาติผิวดินเพื่อการบริโภคตลอดปี • จำนวนครัวเรือนที่ใช้น้ำจากแหล่งธรรมชาติใต้ดินเพื่อการบริโภคตลอดปี • จำนวนครัวเรือนที่ใช้น้ำจากแหล่งธรรมชาติผิวดินเพื่อการอุปโภคตลอดปี • จำนวนครัวเรือนที่ใช้น้ำจากแหล่งธรรมชาติใต้ดินเพื่อการอุปโภคตลอดปี • ครัวเรือนที่ทำการเกษตรและใช้สารเคมี (ปุ๋ย / ยาปราบศัตรูพืช) การเกษตร • จำนวนครัวเรือนที่สมาชิกเป็นโรคเกี่ยวกับทางเดินหายใจอันเนื่องมาจากมลพิษในอากาศ (ฝุ่นละออง) จากโรงงานอุตสาหกรรม • จำนวนการร้องเรียนกรณีปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน / ปี • การร้องเรียนเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ได้รับการแก้ไข • มีกฎหมายสาธารณะหรือมีข้อบังคับสำหรับชุมชนเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ***
2. สาธารณูปโภคสาธารณูปการ (มีหรือไม่มี)	• การขาดแคลน — สภาพถนน, แหล่งน้ำกิน / น้ำใช้, คูคลอง, การระบายน้ำ, ราคาสูง, สวนสาธารณะ, พื้นที่ทำกิจกรรม, ไฟฟ้า	

แนวคิด	ปัญหา / ประเด็นตัวชี้วัด	ตัวชี้วัดที่นักวิจัยทดลองนำเสนอ
3. การเพิ่มจำนวนประชากร	● ความแออัด, สลัม, การอพยพโยกย้ายเข้าในพื้นที่	● จำนวนครัวเรือนต่อพื้นที่ชุมชน (เขตเมือง) ● จำนวนครัวเรือนที่ย้ายเข้าชุมชนในรอบ 1 ปี
4. การแข่งขันทรัพยากร ธรรมชาติ	● รุกป่าชายเลน, ป่าต้นน้ำ, ที่สาธารณะ / ความขัดแย้งระหว่างชุมชน, ราษฎร, รัฐ, ชาวบ้าน, กลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ	● จำนวนเพิ่มขึ้นของความขัดแย้งภายในและระหว่างชุมชนในการแข่งขันทรัพยากร ● จำนวนเพิ่มขึ้นของความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐ กับกลุ่มผลประโยชน์ (เช่น การสร้างเขื่อน ป่าชุมชน ที่สาธารณะ) ● มีการเข้ามาใช้ทรัพยากรและก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชน
5. การดูแลและจัดการทรัพยากรโดยชุมชน	● การอนุรักษ์ (พันธุ์สัตว์ / ไม้) การส่งเสริม / พัฒนา / การมีส่วนร่วมของชุมชน	● จำนวนกิจกรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน (กลุ่มเครื่องมือประมงพื้นบ้าน, กิจกรรมเกษตรกรต้นแบบ, กลุ่มอนุรักษ์ไฟฟ้า, เกษตรผสมผสานทฤษฎีใหม่) ● ครัวเรือนที่เข้าร่วมกิจกรรม กลุ่มเครื่องมือประมงพื้นบ้าน, กิจกรรมเกษตรกรต้นแบบ, กลุ่มอนุรักษ์ไฟฟ้า, เกษตรผสมผสานทฤษฎีใหม่)
*** ที่ประชุมจะพิจารณาทีหลัง		

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5. ด้านวัฒนธรรมและจิตใจ

แนวคิด	ปัญหา / ประเด็นตัวชี้วัด	ตัวชี้วัดที่นักวิจัยทดลองนำเสนอ
1. เน้นวิถีนิยมไม่ให้ ความสำคัญต่อ ภูมิปัญญาและ ประเพณีท้องถิ่น	● การยึดถือการดำรงชีวิตตามประเพณีท้องถิ่นและการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว	● คราวเรือนที่เห็นว่าชุมชนของตนยังรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อดั้งเดิมและหรือศิลปะพื้นบ้านไว้ได้
	● การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพึ่งตนเองในชุมชน	● คราวเรือนในชุมชนที่พึ่งตนเองได้โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการรักษาพยาบาลและการผลิตเครื่องอุปโภคบริโภค
	● สถานเริงรมย์ แหล่งอบายมุข	● จำนวน สถานเริงรมย์ / แหล่งอบายมุขใน ชุมชน ● จำนวนสมาชิกชุมชนที่เข้าสถานเริงรมย์เป็นประจำ ● คราวเรือนที่สมาชิกไม่ติดอบายมุข
	● วัฒนธรรม และ พฤติกรรมการบริโภคอย่างฟุ่มเฟือย	● รายจ่ายจากการซื้อผ่อนส่งสินค้าเกินความจำเป็นต่อรายได้ของครัวเรือน
2. ความศรัทธาและ การปฏิบัติตน ตามหลักจริย ธรรมและศาสนา ความเอื้อเฟื้อเผื่อ แผ่และการทำ ความดีดลลง	● ผู้นำทางศาสนา (พระ, ไต๊ะอิหม่าม, ไต๊ะหมอ ฯลฯ) และหรือผู้นำท้องถิ่นเป็นที่พึ่งทางใจของสมาชิกในชุมชน	● คราวเรือนในชุมชนที่คิดว่ามีผู้นำทางศาสนาและหรือผู้นำท้องถิ่นที่เป็นตัวอย่างที่ดีและเป็นที่ยึดเหนี่ยวใจได้
	● ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่	● คราวเรือนในชุมชนที่ร่วมประเพณีลงแขก ลงขัน หรือการแลกเปลี่ยนอื่นๆ
	● การมีส่วนร่วมเพื่องานสาธารณประโยชน์	● จำนวนครั้งการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมเพื่อสาธารณชน ● สมาชิกในชุมชนที่ช่วยเหลืองานสาธารณประโยชน์เป็นประจำ
3. ความสัมพันธ์ใน ครอบครัวเสื่อม ถอย บทบาท สมาชิกในครอบครัว เปลี่ยน	● คนชราถูกปล่อยให้อยู่ลำพัง ไม่มีลูกหลานดูแลใกล้ชิด	● คราวเรือนที่มีคนชราอยู่เพียงลำพัง
	● การออกไปหางานนอกชุมชนของสมาชิกวัยทำงาน	● สมาชิกในชุมชนที่มีอายุต่ำกว่า 25 ปี ที่ออกไปทำงานนอกชุมชนเป็นระยะเวลาเกินกว่า 6 เดือนต่อหนึ่งปี

6. ด้านสื่อและข้อมูลข่าวสาร		
แนวคิด	ปัญหา / ประเด็นตัวชี้วัด	ตัวชี้วัดที่นักวิจัยทดลองนำเสนอ
1. บทบาทของข้อมูลข่าวสาร	การแพร่ขยายของวัฒนธรรมต่างชาติผ่านทางสื่อต่างๆ โดยเฉพาะสื่อโทรทัศน์และผ่านนักท่องเที่ยว ทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นค่อยๆ สูญหายไป	ครัวเรือนที่คิดว่าสมาชิกได้รับอิทธิพลด้านลบของสื่อ
7. ด้านประชาสังคม		
แนวคิด	ปัญหา / ประเด็นตัวชี้วัด	ตัวชี้วัดที่นักวิจัยทดลองนำเสนอ
1. สิทธิเสรีภาพและความเท่าเทียมในสังคม	บทบาทของสตรีที่เพิ่มขึ้น	สตรีในชุมชนที่มีบทบาทในกลุ่มสมาคมหรือองค์กรระดับชุมชน / ระดับจังหวัด / ระดับประเทศ ***
*** อาจจะอยู่ในประเด็นครอบครัวก็ได้		
8. ด้านครอบครัว		
แนวคิด	ปัญหา / ประเด็นตัวชี้วัด	ตัวชี้วัดที่นักวิจัยทดลองนำเสนอ
1. ครอบครัวอบอุ่น / ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว	สมาชิกในครอบครัวไม่ถูกทอดทิ้งและทำร้าย	ชุมชนจัดสวัสดิการแก่ผู้ยากไร้
9. ด้านสวัสดิการสังคมและความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน		
แนวคิด	ปัญหา / ประเด็นตัวชี้วัด	ตัวชี้วัดที่นักวิจัยทดลองนำเสนอ
1. ความมั่นคงของที่อยู่อาศัย (เอกสารสิทธิ์, ผังเมือง)	ความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย / มีที่ทำกิน, การเช่าที่เพื่อประกอบเกษตรกรรม, การมีเอกสารสิทธิ์, การขอทะเบียน บ้าน	

3.2 ขั้นตอนย่อยที่ 4: นำประเด็นตัวชี้วัดไปปรึกษาและปรับในชุมชน

ก่อนที่จะนำประเด็นตัวชี้วัดทั้ง 9 ด้านไปปรึกษาและปรับในชุมชน คณะวิจัยทั้ง 8 พื้นที่ได้มา ร่วมกันพิจารณาเกณฑ์ตัวชี้วัดด้านเทคนิค 4 ด้าน (ตารางที่ 3) คือ 1) ด้านความสะดวกในการเก็บ (Practicality) 2) ความอ่อนไหว (Sensitivity) 3) ความเที่ยงตรง (Validity) และ 4) ความน่าเชื่อถือ (Reliability) ขณะเดียวกันได้ร่วมกันปรับปรุงเนื้อหาในช่อง ปัญหา / ประเด็นตัวชี้วัดให้เป็น “ประเด็น ตัวชี้วัด” ทั้งหมด

ตารางที่ 3-3 : เกณฑ์ตัวชี้วัดด้านเทคนิค

เกณฑ์ตัวชี้วัดด้านเทคนิค P = Practicality, S = Sensitivity, V = Validity, R = Reliability

1. ด้านเศรษฐกิจ						
แนวคิด	ประเด็นตัวชี้วัด	ตัวชี้วัด	P	S	V	R
1. หนี้สิน / ไม่มีเงินออม	• การลดภาวะหนี้สิน	1. ร้อยละของครัวเรือนที่สามารถผ่อนชำระหนี้ได้ตามข้อตกลงเสมอโดยไม่กู้หนี้สินเพิ่ม	✓	✓	✓	✓
		2. ร้อยละของครัวเรือนที่เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์				
2. รายได้ลดลง /ว่างงาน / งานลดลง / อาชีพเสริม / แหล่งอาชีพอื่น ๆ	• มีแหล่งงานในชุมชน / การมีงานทำ	1. อัตราการว่างงานของประชากรในวัยทำงาน (13-60 ปี) — เกษตร / นอกเกษตร (โรงงาน / ก่อสร้าง / ฯลฯ)	✓	✓	✓	✓
3. ธุรกิจชุมชน / ตลาด / ราคาผลผลิต	• ผู้ผลิตสามารถกำหนดราคาเอง-ไม่ถูกพ่อค้าคนกลางกดราคา	1. จำนวนครัวเรือนที่มีส่วนร่วมโครงการส่งเสริมการขายและแลกเปลี่ยนสินค้าในชุมชน (ผลิต+ขาย+ใช้)	✓	✓	✓	✓
4. แหล่งทุน	• การเข้าถึงแหล่งเงินทุน / การมีแหล่งเงินทุน	1. มีแหล่งเงินทุนที่มีการจัดการโดยชุมชนเพื่อ ชุมชนของชุมชน	✓	✓	✓	✓
		2. อัตราการขยายตัว (คู่ที่เครือข่าย, สมาชิก, เงินทุนที่เพิ่มขึ้น)				
5. มีอาหารพอกิน	• มีอาหารพอกิน	1. อัตราครัวเรือนที่ทำเกษตรผสมผสาน / ทางเลือก (พึ่งพาตนเอง)				
		2. อัตราครัวเรือนที่มีอาหารบริโภคตลอดปี	✓	✓	✓	✓

2. ด้านการศึกษา

แนวคิด	ประเด็นตัวชี้วัด	ตัวชี้วัด	P	S	V	R
1. การศึกษาควรได้รับทั้งในและนอกระบบ	• การอ่านออกเขียนได้ของประชากร • โอกาสทางการศึกษา	1. ร้อยละของเด็กที่ไม่ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน (9 ปี)	✓	✓	✓	✓
		2. ร้อยละของครัวเรือนที่มีสมาชิกในวัยแรงงานที่จบการศึกษาภาคบังคับในระดับชุมชนและมีงานทำในชุมชน	✓	✓	✓	✓
	• การเรียนการสอนเพื่อประกอบวิชาชีพ • การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการศึกษาและหลักสูตร	1. สัดส่วนวิชาที่ใช้สอนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของ ชุมชน / ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการเรียนการสอน	✓	✓	✓	✓
		2. อัตราสมาชิกครัวเรือนที่ได้รับการฝึกวิชาชีพมาแล้วมีงานทำ	✓	✓	✓	✓
		3. อัตราส่วนของการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในระดับชุมชน (องค์กรหรือกรรมการชุมชน) ตัวชี้วัดนี้อาจจะไปใช้ร่วมกับประชาสังคมและความเข้มแข็งชุมชนได้	✓	✓	✓	✓

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3. ด้านสุขภาพอนามัย

แนวคิด	ประเด็นตัวชี้วัด	ตัวชี้วัด	P	S	V	R
1. การดูแลสุขภาพด้วยตนเอง	• อาหารที่บริโภคปลอดภัย • การออกกำลังกาย • ลดการพึ่งพาแผนปัจจุบัน / ใช้การรักษาพื้นบ้าน • ดูแลจัดการสุขลักษณะของที่อยู่อาศัย / ที่ทำงาน	1. อัตราผู้ป่วยด้วยโรค... (โรคเฉพาะที่มีในชุมชน)	✓	✓	✓	✓
		2. สัดส่วนค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพต่อรายได้ต่อเดือน	✓	✓	✓	✓
2. ผลกระทบต่อสุขภาพจากปัญหาสังคม / เศรษฐกิจ / สิ่งแวดล้อม	• โรคเครียด-โรคระบบทางเดินอาหาร-โรคพยาธิ-โรคเอดส์-ทางเดินหายใจ-อาชีวอนามัย-มลภาวะ • การใช้สารเสพติด, ยากระตุ้น	1. จำนวนครัวเรือนที่มีสมาชิกเจ็บป่วยจากการใช้ / ผลกระทบสารเคมีในรอบปี (มองในแง่อาชีว-อนามัย)	✓	✓	✓	✓
		2. โรคเครียด	✓	✓	✓	✓
		3. โรคเอดส์	✓	✓	✓	✓
3. สวัสดิการและการบริการด้านสาธารณสุข	• บัตรผู้สูงอายุ บัตร สปร. บัตรสงเคราะห์ บัตรสุขภาพ ฯลฯ	1. อัตราส่วนของครัวเรือน / ประชากรที่ใช้การประกันสุขภาพ (บัตรต่างๆ)	✓	✓	✓	✓
		2. ร้อยละของผู้ด้อยโอกาส, คนพิการ, ผู้สูงอายุ ที่สามารถเข้าถึงบริการทางการสาธารณสุข	✓	✓	✓	✓

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4. ด้านโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม

แนวคิด	ประเด็นตัวชี้วัด	ตัวชี้วัด	P	S	V	R
1. ปัญหาและการจัดการมลพิษ	• การจัดการที่ดีด้านมลพิษ	1. มีองค์กรหรือกลุ่มที่ร่วมจัดการปัญหา (เช่น ขยะ, น้ำเสีย, ...) ในชุมชน	✓	✓	✓	✓
		2. จำนวนครัวเรือนที่มีการจำกัดขยะโดยการเผา / แยก / กลบ / ผึ่งและนำกลับไปใช้ใหม่	✓	✓	✓	✓
		3. อัตราส่วนของการร้องเรียนเกี่ยวกับปัญหา สิ่งแวดล้อมที่ได้รับการแก้ไข	✓	✓		
		4. ชุมชนมีการบังคับใช้กฎจารีตและกฎหมายสาธารณะเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมของชุมชน	✓	✓	✓	✓
2. การเพิ่มจำนวนประชากร	• ความแออัด, สดัม, การอพยพโยกย้ายเข้าในพื้นที่	1. จำนวนครัวเรือนต่อพื้นที่ชุมชน (เขตเมือง)	✓	✓	✓	✓
3. การแข่งขันทรัพยากรธรรมชาติ	• ความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ • การเข้ามาใช้ทรัพยากรและก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชน	1. จำนวนเพิ่มขึ้นของความขัดแย้งภายในชุมชน	✓	✓	✓	✓
		2. จำนวนเพิ่มขึ้นของความขัดแย้งระหว่างชุมชนในการแข่งขันทรัพยากร	✓	✓	✓	✓
		3. จำนวนเพิ่มขึ้นของความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐ	✓	✓	✓	✓
		4. จำนวนเพิ่มขึ้นของความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับกลุ่มผลประโยชน์ (เช่น การสร้างเขื่อน ป่าชุมชน ที่สาธารณะ)	✓	✓	✓	✓
4. การดูแลและจัดการทรัพยากรโดยชุมชน	• การอนุรักษ์ (พันธุ์สัตว์ / ไม้) การส่งเสริม / ฟื้นฟู / การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากร	1. ร้อยละของครัวเรือนที่เข้าร่วมกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม เช่น กลุ่มเครื่องมือประมงพื้นบ้าน, กิจกรรมเกษตรกรต้นแบบ, กลุ่มอนุรักษ์ ไฟป่า, เกษตรผสมผสานทฤษฎีใหม่)	✓	✓	✓	✓

5. ด้านวัฒนธรรมและจิตใจ

แนวคิด	ประเด็นตัวชี้วัด	ตัวชี้วัด	P	S	V	R
1. เน้นวัตถุนิยม ไม่ให้ความสำคัญสำคัญต่อภูมิปัญญาและประเพณีท้องถิ่น	• การยึดถือการดำรงชีวิตตามประเพณีท้องถิ่นและการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว • การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพึ่งตนเองในชุมชน • สถานเริงรมย์ แหล่งอบายมุข • วัตถุนิยมและพฤติกรรม การบริโภคอย่างฟุ่มเฟือย	1. ร้อยละของครัวเรือนที่ยังรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นที่จรรโลงจิตวิญญาณหรือความสัมพันธ์ความเชื่อดั้งเดิมและศิลปะพื้นบ้านในชุมชน	✓		✓	
		2. ร้อยละของครัวเรือนในชุมชนที่พึ่งตนเองได้โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการรักษาพยาบาลและการผลิตเครื่องอุปโภคบริโภค	✓		✓	
		3. จำนวนสถานเริงรมย์ / แหล่งอบายมุขในชุมชน	✓	✓	✓	✓
		4. จำนวนสมาชิกชุมชนที่เข้าสถานเริงรมย์เป็นประจำ	✓		✓	
		5. ร้อยละของครัวเรือนที่สมาชิกไม่ติดอบายมุข	✓		✓	
		6. สัดส่วนรายจ่ายจากการซื้อผ่อนส่งสินค้าเกินความจำเป็นต่อรายได้ของครัวเรือน	✓		✓	✓
2. ความศรัทธาและการปฏิบัติตนตามหลักจริยธรรมและศาสนา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และการทำความดีลดลง	• ผู้นำทางศาสนา(พระ, โตะะฮิมาม, โตะะหมอ ฯลฯ) และหรือผู้นำท้องถิ่นเป็นที่พึ่งทางใจของชาวบ้าน • ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ลดลง • การมีส่วนร่วมเพื่องานสาธารณประโยชน์	1. ร้อยละของครัวเรือนในชุมชนที่คิดว่ามีผู้นำทางศาสนาและหรือผู้นำท้องถิ่นที่เป็นตัวอย่างที่ดีและเป็นที่ยึดเหนี่ยวใจได้	✓		✓	
		2. ร้อยละของครัวเรือนในชุมชนที่ร่วมประเพณีลงแขก ลงขันหรือการแลกเปลี่ยนอื่นๆ	✓	✓	✓	✓
		3. จำนวนครั้งในรอบปีที่มีการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมเพื่อคนในชุมชน	✓	✓	✓	✓
		4. ร้อยละของสมาชิกในชุมชนที่ช่วยเหลืองาน สาธารณประโยชน์เป็นประจำ	✓	✓	✓	✓

6. ด้านสื่อและข้อมูลข่าวสาร

แนวคิด	ประเด็นตัวชี้วัด	ตัวชี้วัด	P	S	V	R
1. การเข้าถึงสื่อและข้อมูลข่าวสาร	• อิสรภาพ / หอบธรรม / ทางเลือก / โปร่งใส / ตรวจสอบได้ • การกระจายข้อมูลข่าวสารในชุมชน / ข้อมูลข่าวสารไม่ถูกนำมาเปิดเผย	1. สัดส่วนของประชาชนขอออกสารข้อมูลทางราชการและได้ดู	✓	✓	✓	
		2. มีสถานที่เผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร (เช่น หอกระจายข่าว, ที่อ่านหนังสือ) ที่มีการจัดการโดยชุมชน	✓		✓	
2. คุณภาพของสื่อและข้อมูลข่าวสาร	• พัฒนาการผู้ผลิตสื่อ • พัฒนาการบริหาร / การจัดการ • รายการที่ให้ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ • การถ่ายทอดด้วยภาษาท้องถิ่นเข้าใจง่าย เช่น คำาน เกษตร, อาชีพ	1. จำนวนครัวเรือนในชุมชนที่นำความรู้จากสื่อ (เช่น วิทยู, โทรทัศน์, บุคคล) นำมาปรับปรุงและใช้ประโยชน์ด้านอาชีพได้	✓	✓	✓	
3. การใช้ประโยชน์และผลกระทบ	• การรู้เท่าทัน (ผู้รับสื่อ) • การแพร่ขยายของวัฒนธรรมต่างชาติผ่านทางสื่อต่างๆ โดยเฉพาะสื่อโทรทัศน์และผ่านนักท่องเที่ยงทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นค่อยๆ สูญหายไป	1. อัตราครัวเรือนที่ใช้ประโยชน์จากสื่อช่วยแก้ปัญหาประจำวัน	✓	✓	✓	✓
		2. ร้อยละของครัวเรือนที่มีสมาชิกได้รับอิทธิพลด้านลบจากสื่อและสร้างปัญหาในชุมชน		✓	✓	

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

7. ด้านประชาสังคม

แนวคิด	ประเด็นตัวชี้วัด	ตัวชี้วัด	P	S	V	R
1. ความสามารถในการรวมกลุ่มและบริหารจัดการกลุ่ม	• การมีการรวมกลุ่มเพื่อพึ่งตนเอง / รักษาผลประโยชน์ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ • มีการขยายเครือข่ายและการเป็นต้นแบบ ฯลฯ	1. จำนวนกลุ่มที่ไม่เป็นทางการและมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องอย่างน้อย 5 ปี	✓	✓	✓	✓
		2. จำนวนสมาชิกของกลุ่มที่ไม่เป็นทางการเพิ่มขึ้นต่อปี (กรณีที่มีสมาชิกเต็มแล้วจำนวนอาจจะไม่เพิ่มขึ้น)	✓	✓	✓	✓
		3. มี / ไม่มีระบบการจัดการแก้ไขความขัดแย้งในชุมชน (โดยผู้นำ) ด้วยสันติวิธี	✓	✓	✓	✓
2. สิทธิและหน้าที่พื้นฐานของประชาชน	• ไม่ซื้อสิทธิขายเสียง • องค์กรชุมชนสามารถตรวจสอบความโปร่งใสการทำงานขององค์กรท้องถิ่นและประเทศ • องค์กรบริหารท้องถิ่นมีกลไกเพื่อตรวจสอบกลุ่มผลประโยชน์ที่เข้ามาใช้ทรัพยากรในชุมชน • องค์กรบริหารท้องถิ่นมีกลไกดูแลกลุ่มผู้ด้อยโอกาสต่างๆ	1. จำนวนครัวเรือนที่ไม่ซื้อสิทธิขายเสียง	✓		✓	
		2. จำนวนปัญหา (ต้องจัดหมวดหมู่ของปัญหาด้วย) ในชุมชนที่ได้รับการแก้ไขโดยองค์กรชุมชน	✓	✓	✓	✓
3. การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน	• บทบาทของสตรีที่เพิ่มขึ้น • ความเสมอภาคทางเพศต่อบทบาทการมีส่วนร่วมในองค์กรชุมชน	1. สัดส่วนหนึ่งในสามของสมาชิกองค์กรที่เพศหญิงหรือเพศชายมีส่วนร่วมในกลุ่มสมาคมหรือองค์กรระดับชุมชน / ระดับจังหวัด / ระดับประเทศ	✓	✓	✓	✓

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

8. ด้านครอบครัว

แนวคิด	ประเด็นตัวชี้วัด	ตัวชี้วัด	P	S	V	R
1. ครอบครัวอบอุ่น /ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวดี	• ครอบครัวที่ปลอดสารเสพติด • ครอบครัวสามารถเป็นที่พึ่งพิง	1. จำนวนครอบครัวที่ไม่มีสมาชิกติดยาเสพติด				
		2. ร้อยละของครอบครัวเป็นที่พึ่งให้สมาชิก		✓		
		3. ร้อยละของครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่หาเลี้ยงคนเดียว	✓	✓		✓
2. ความสัมพันธ์ในครอบครัวเสื่อมถอย บทบาทสมาชิกในครอบครัวเปลี่ยนไป	• สมาชิกในครอบครัวไม่ถูกทิ้งและทำร้าย • สมาชิกวัยทำงานต้องออกไปหางานนอกชุมชน	1. ร้อยละของสมาชิกในครอบครัวไม่ถูกทิ้งและทำร้าย	✓	✓	✓	✓
		2. ร้อยละของสมาชิกในชุมชนที่มีอยู่ในวัยทำงานที่ออกไปทำงานนอกชุมชนเป็นระยะเวลากว่า 6 เดือนต่อหนึ่งปี	✓	✓	✓	✓

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

9. ด้านสวัสดิการสังคมและความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน

แนวคิด	ประเด็นตัวชี้วัด	ตัวชี้วัด	P	S	V	R
1. ความมั่นคงในที่อยู่อาศัย / ที่ทำกิน / สังคม	• การครอบครองที่ทำกิน • การเช่าที่ในการทำเกษตร • การมีเอกสารสิทธิในที่อยู่อาศัย/ ที่ทำกิน • การมีทะเบียนบ้าน / เลขที่บ้าน • การได้สัญชาติไทย	1. ร้อยละของครัวเรือนที่ไม่มีเอกสารสิทธิในที่ทำกิน	✓	✓	✓	✓
		2. ร้อยละของครัวเรือนที่ไม่มีเอกสารสิทธิในที่อยู่อาศัย	✓	✓	✓	✓
		3. จำนวนบ้านที่ไม่มีทะเบียน	✓	✓	✓	✓
		4. ร้อยละของครัวเรือนที่มีสมาชิกที่เกิดในประเทศไทยโดยไม่ได้รับสัญชาติ	✓	✓	✓	✓
2. สวัสดิการทางสังคม	• การจัดสวัสดิการให้สมาชิกผู้ด้อยโอกาสในชุมชน (เช่น คนแก่, เด็ก, คนพิการ, คนว่างงาน) • การได้สัญชาติของชนกลุ่มน้อย • สวัสดิการขั้นพื้นฐานโดยรัฐอย่างทั่วถึง	1. ชุมชนมีโครงการ / กลไก (เช่น ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก / คนชรา) เพื่อสวัสดิการเพื่อดูแลคนด้อยโอกาส	✓	✓	✓	✓
		2. สัดส่วนงบประมาณของ อบต. ต่อปี เพื่อสวัสดิการชุมชน	✓	✓	✓	✓
3. ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน	• ความไม่ปลอดภัยจากคนต่างถิ่น • การคิดยาเสพติด / การพนัน / การทะเลาะวิวาท • อาชญากรรม / ลักขโมย	1. อัตราส่วนของคดีที่เกิดจากคนต่างถิ่นต่อคดีทั้งหมด	✓	✓	✓	✓
		2. ร้อยละของครอบครัวที่มีสมาชิกไม่คิดยาเสพติด	✓	✓	✓	✓
		3. ร้อยละของครอบครัวที่มีสมาชิกไม่คิดการพนัน	✓	✓	✓	✓
		4. ร้อยละของครอบครัวที่มีสมาชิกลักขโมยเพื่อการพนัน / ยาเสพติด	✓	✓	✓	✓
		5. ร้อยละของกรณีปัญหา (เช่น ลักขโมย, ปล้น, ทำร้ายร่างกาย) ที่เกิดอันเนื่องมาจากยาเสพติด / การพนัน	✓	✓	✓	✓
		6. ร้อยละของคดีปัญหา (เช่น ลักขโมย, ปล้น, ทำร้ายร่างกาย) ที่เกิดอันเนื่องมาจากยาเสพติด / การพนัน	✓	✓	✓	✓
		7. ร้อยละของครอบครัวในชุมชนที่มีความขัดแย้งขั้นรุนแรง	✓	✓	✓	✓

***หมายเหตุ ตัวชี้วัดเกี่ยวกับความมั่นคงชีวิตและทรัพย์สินที่เกี่ยวข้องกับอาชญากรรมและสถิติไม่นำมาใช้เป็นตัวชี้วัดระดับชุมชน เพราะว่ามีผู้เก็บข้อมูลแล้ว

เมื่อร่วมพิจารณาเกณฑ์ตัวชี้วัดด้านเทคนิคทั้ง 4 ด้านแล้ว คณะวิจัยในแต่ละพื้นที่ศึกษาได้กลับไปประชุมเพื่อนำประเด็นตัวชี้วัดที่ได้ทั้ง 9 ด้านไปให้ชุมชนร่วมพิจารณาและแสดงความคิดเห็นว่ามีความเหมาะสมกับพื้นที่หรือไม่และอย่างไร การนำประเด็นตัวชี้วัดทั้ง 9 ด้านไปให้ชุมชนร่วมกันพิจารณาจะทำประมาณ 2-3 ครั้ง ซึ่งแต่ละครั้งนักวิจัยแต่ละทีมจะนำกลับมาปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมและกลับไปให้ชุมชนได้ทบทวนตรวจสอบซ้ำอีก เพื่อยืนยันว่ารายการกลุ่มตัวชี้วัดที่ปรับปรุงใหม่นี้มาจากความคิดเห็นร่วมกันของสมาชิกในชุมชน นอกจากนี้ชุมชนในแต่ละพื้นที่ยังได้มีส่วนร่วมพิจารณาเกณฑ์ตัวชี้วัดด้านเทคนิค 2 ด้าน คือ 1) ด้านความสะดวกในการเก็บ (Practicality) และ 2) ด้านความน่าเชื่อถือ (Reliability) การนำตัวชี้วัดทั้ง 9 ด้านไปให้ชุมชนได้พิจารณา นอกจากจะมีการปรับเปลี่ยนข้อมูลตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตแล้ว ยังทำให้คณะวิจัยแต่ละพื้นที่ได้รับฟังความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็น “ชุมชนเข้มแข็ง” ซึ่งมีส่วนสะท้อนให้เห็นถึงมุมมองและความเข้าใจคำว่า “ชุมชนเข้มแข็ง” ในบริบทของชุมชนอีกด้วย

ผลลัพธ์

ขั้นตอนย่อยที่ 4 เป็นกระบวนการเก็บข้อมูลที่ต้องมีการประชุมหลายครั้งเพื่อถ่วงถ่วงแนวคิดเชิงนามธรรมไปสู่รูปธรรม ซึ่งผลลัพธ์ที่ได้จะเป็นชุดตัวชี้วัดตามเกณฑ์ด้านเทคนิค ทั้งนี้ชุดตัวชี้วัดในแต่ละพื้นที่ศึกษาจะมีความแตกต่างกันไปตามบริบทของชุมชนนั้นๆ

3.3 ขั้นตอนย่อยที่ 5 : การสำรวจข้อมูลและการจัดทำฐานข้อมูล

เมื่อได้ตัวชี้วัดตามเกณฑ์ด้านเทคนิคแล้ว คณะวิจัยในแต่ละพื้นที่ได้นำชุดตัวชี้วัดที่ชุมชนได้ร่วมกันสร้างไปจัดทำแบบสำรวจเพื่อให้ชุมชนทดลองใช้สำรวจภาวะคุณภาพชีวิตภายในชุมชนเอง หลังจากการดำเนินงานในขั้นตอนย่อยที่ 5 เสร็จสิ้นแล้ว คณะวิจัยของแต่ละพื้นที่ศึกษาได้นำแบบสำรวจที่บันทึกข้อมูลแล้ว กลับไปจัดพิมพ์และส่งสำเนาคืนให้ชุมชนเพื่อการจัดทำฐานข้อมูลตัวชี้วัดระดับชุมชน

ผลลัพธ์

แบบสำรวจข้อมูลตัวชี้วัดระดับชุมชนที่บันทึกข้อมูลเสร็จสิ้นแล้ว ดังแสดงตัวอย่างของแบบสำรวจในชุมชนหัวน้ำ ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน (ตารางที่ 3-4)

ตารางที่ 3-4 : การทดลองสำรวจข้อมูลตัวชี้วัดระดับชุมชน บ้านหัวน้ำ ตำบลศิลาแล อำเภอบัว จังหวัดน่าน

1. ด้านเศรษฐกิจ								
ประเด็น	ข้อ	ตัวชี้วัด	หน่วยนับ	มี	ไม่มี	จำนวน	ใช่	ไม่ใช่
1. มีพอกิน อาชีพ รายได้	1.1	ครอบครัวผลิตข้าวได้พอกินตลอดปี	ครัวเรือน	✓		118		
	1.2	ครอบครัวผลิตข้าวได้เหลือขาย	ครัวเรือน	✓		9		
	1.3	ครอบครัวทำเกษตรและอาชีพนอก เกษตร	ครัวเรือน	✓		127		
	1.4	ครอบครัวมีแหล่งรายได้มากกว่า 2 แหล่ง	ครัวเรือน	✓		85		
	1.5	จำนวนครัวเรือนที่มีสมาชิกที่อพยพ ไปทำงานทำยังถิ่นอื่นในช่วงฤดูแล้ง	ครัวเรือน	✓		36		
2. สภาพแรงงาน	2.1	หมู่บ้านนี้มีคนว่างงาน	คน	✓		65		
		1. เพศชาย	คน			30		
		2. เพศหญิง	คน			35		
	2.2	มีแรงงานต่างชาตินำเข้ามารับจ้างทำงาน ในหมู่บ้านนี้	คน		✓	-		
3. แหล่งสินเชื่อ เพื่อการผลิต ในหมู่บ้าน หรือตำบล	3.1	กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต	ครัวเรือน	✓		115		
	3.2	สหกรณ์		✓		40		
	3.3	รทส.	ครัวเรือน		✓	-		
	3.4	พ่อค้า	ครัวเรือน	✓		5		
	3.5	ธนาคารพาณิชย์หรือธนาคารออมสิน	แห่ง		✓	-		
	3.6	บริษัทเงินทุนอุตสาหกรรม	แห่ง		✓	-		
	3.7	เงินทุนหมุนเวียนจากราชการ	แห่ง	✓		4		
	3.8	อื่นๆ (ระบุ)		✓		2		

ประเด็น	ข้อ	ตัวชี้วัด	หน่วยนับ	มี	ไม่มี	จำนวน	ใช่	ไม่ใช่
4. อุตสาหกรรม ท้องถิ่น	4.1	มีภาคธุรกิจเอกชนเปิดโรงงานอุตสาหกรรม	แห่ง		✓	-		
		(1) คนในหมู่บ้านนี้ไปทำงานในโรงงานดังกล่าว	คน		✓	-		
		(2) สินค้า/ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตมากที่สุดคือ		✓		ผ้าทอ		
	4.2	ชาวบ้านรวมกลุ่มตั้งโรงงานอุตสาหกรรมชุมชน			✓	-		
	4.3	จำนวนสมาชิก	ครัวเรือน		✓			
5. มีตลาดรับซื้อ ผลผลิต	5.1	มีคนกลางรับซื้อผลผลิตในหมู่บ้าน	คน		✓	2		
	5.2	มีตลาดหรือแหล่งรับซื้อผลผลิตในหมู่บ้าน	แห่ง		✓	-		
	5.3	ครอบครัวขายผลผลิตที่ได้ราคาคุ้มค่าการลงทุน	ครัวเรือน			75		
	5.4	มีสถานที่ / องค์กรที่เกษตรกรสามารถร้องทุกข์ในกรณีถูกกดราคาพืชผล	แห่ง		✓	-		
	5.5	มีกลุ่มเกษตรกร / สหกรณ์การผลิตในชุมชน	กลุ่ม	✓		1		
	5.6	มีร้านค้าปัจจัยการผลิตบริหารโดยชุมชน	แห่ง	✓		1		
6. มีเงินออมและ ไม่ถูกขูดรีด ด้วยระบบ” ตกเขียว”	6.1	ครอบครัวมีเงินออม	ครัวเรือน	✓		115		
	6.2	ครอบครัวมีหนี้สินจากการ “ตกเขียว” หรือนายทุน ผู้รับซื้อผลผลิต	ครัวเรือน	✓		35		
	6.3	ครอบครัวที่กู้เงินจากนายทุนเงินกู้นอกระบบอื่นๆ	ครัวเรือน	✓		15		
7. แหล่งน้ำเพื่อ การเกษตร	7.1	ครัวเรือนที่มีน้ำเพื่อการเกษตรเพียงพอตลอดปี	ครัวเรือน	✓		110		

2. ด้านการศึกษา

ประเด็น	ข้อ	ตัวชี้วัด	หน่วยนับ	มี	ไม่มี	จำนวน	ใช่	มี
1. เด็กเรียนจบมีงานทำ (นอกเกษตร) และมีโอกาสพัฒนาทักษะและอาชีพ	1.1	จำนวนเด็กที่จบการศึกษาแล้ว และมีงานทำ มีเงินเดือน	คน	✓		15		
	1.2	มีศูนย์ฝึกฝีมือแรงงานในหมู่บ้าน / ตำบล / อำเภอ / จังหวัด	แห่ง	✓		1		
	1.3	จำนวนเด็กที่จบการศึกษาและผ่านการฝึกฝีมือ แรงงาน	คน	✓		5		
	1.4	จำนวนเด็กที่ได้รับทุนการศึกษา ระดับมัธยม / อุดมศึกษา	คน	✓		5		
	1.5	ครัวเรือนที่ต้องกู้ยืมเงินมาเพื่อส่งลูกเรียน	ครัวเรือน	✓		16		
2. การศึกษา	2.1	ผู้ที่จบเฉพาะการศึกษาภาคบังคับ	คน	✓		3		
	2.2	ผู้ที่จบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นหรือเทียบเท่า	คน	✓		12		
3. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยคนท้องถิ่น	3.1	มีสมาคมครู — ผู้ปกครอง	แห่ง		✓	-		
	3.2	ครัวเรือนเป็นสมาชิก สมาคมครู - ผู้ปกครอง	ครัวเรือน		✓	-		
	3.3	การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในกิจกรรมของโรงเรียนประจำหมู่บ้าน	ครัวเรือน	✓		127		
	3.4	จำนวนครูในโรงเรียนประจำหมู่บ้านที่เป็นคนพื้นถิ่นจากหมู่บ้านเดียวกัน	คน		✓	-		
	3.5	โรงเรียนหมู่บ้านมีโครงการสอนเสริมหลักสูตรด้านวิชาชีพ	แห่ง	✓		2		
	3.6	อาสาสมัครจากชุมชน ช่วยกิจการสอนเสริม หลักสูตรโรงเรียนในหมู่บ้าน	คน		✓	-		
4. บริการสาธารณะ	4.1	โรงเรียนอนุบาลชนบท	แห่ง	✓		1		
	4.2	โรงเรียนระดับประถมศึกษา	แห่ง	✓		1		
	4.3	โรงเรียนระดับมัธยม	แห่ง		✓	-		
	4.4	โรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่	แห่ง		✓	-		
	4.5	ศูนย์ฝึกอาชีพ	แห่ง		✓	-		

3. ด้านสุขภาพอนามัย									
ประเด็น	ข้อ	ตัวชี้วัด	หน่วยนับ	มี	ไม่มี	จำนวน	ใช่	มี	
1. การดูแลสุขภาพ	1.1	เมื่อเจ็บป่วยเล็กน้อยคนในหมู่บ้านส่วนมาก							
		(1) ซักยากินเอง		✓		25			
		(2) รักษาที่สถานบริการสาธารณะ / คลินิก		✓		7			
			(3) รักษาโดย อสม. / ศสมช.		✓		15		
	1.2	เมื่อเจ็บป่วยรุนแรง คนในหมู่บ้านส่วนมากสามารถไปรับการรักษาพยาบาลจากโรงพยาบาลของรัฐได้ด้วยพาหนะที่นิยมกันโดยใช้เวลาเดินทาง							
		(1) ภายในครึ่ง ชม.		✓				✓	
		(2) มากกว่าครึ่ง ชม. แต่ไม่เกิน 1 ชม.				✓			
		(3) มากกว่า 1 ชม.		✓				✓	
2. การเข้าถึงบริการและความรู้เรื่องสุขอนามัย	2.1	มีเจ้าหน้าที่อนามัยหรือทางเภสัชเข้ามาตรวจ สุขภาพและให้ความรู้สม่ำเสมอ	ครั้ง / ปี	✓		ทุกเดือน			
	2.2	ครัวเรือนมีบัตรประกันสุขภาพ	ครัวเรือน	✓		119			
	2.3	ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชนและอาสาสมัครสาธารณสุขให้บริการ	แห่ง	✓		1			
	2.4	คนในหมู่บ้านได้รับการฝึกอบรมด้าน สุขภาพอนามัย	คน	✓		450			
	2.5	มีร้านขายของชำที่ไม่ขายยาชุด ยาอันตราย ยาควบคุมพิเศษ หรือยาวัตถุออกฤทธิ์	แห่ง	✓		4			
3. สวัสดิการด้านการรักษา	3.1	คนในหมู่บ้านที่มีสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาล และการช่วยเหลือเกื้อกูลจากรัฐหรือได้รับการคุ้มครองด้านการรักษาพยาบาลภายใต้การประกันสุขภาพตลอดจนกองทุนต่างๆ	คน	✓		35			

ประเด็น	ข้อ	ตัวชี้วัด	หน่วยนับ	มี	ไม่มี	จำนวน	ใช่	มี
4. การเจ็บป่วย	4.1	จำนวนผู้ป่วยเกี่ยวกับโรคตับและพยาธิ	คน		✓	-		
	4.2	จำนวนผู้ป่วยเกี่ยวกับการแพ้สารเคมี	คน	✓		4		
	4.3	ครัวเรือนที่ยังบริโภคเนื้อสัตว์สุกๆ ดิบๆ	ครัวเรือน	✓		75		
	4.4	มีคนตายด้วยโรคต่างๆ	คน	✓		1		
5. แหล่งน้ำ	5.1	บ่อน้ำตื้น (ที่ใช้ได้)	บ่อ	✓		31		
	5.2	น้ำประปาใช้	ครัวเรือน	✓		115		
	5.3	แหล่งน้ำผิวดินที่มีคุณภาพเหมาะสมดี		✓			✓	
	5.4	ครัวเรือนที่มีน้ำสะอาดดื่มและบริโภคเพียงพอตลอดปี	ครัวเรือน		✓	127		

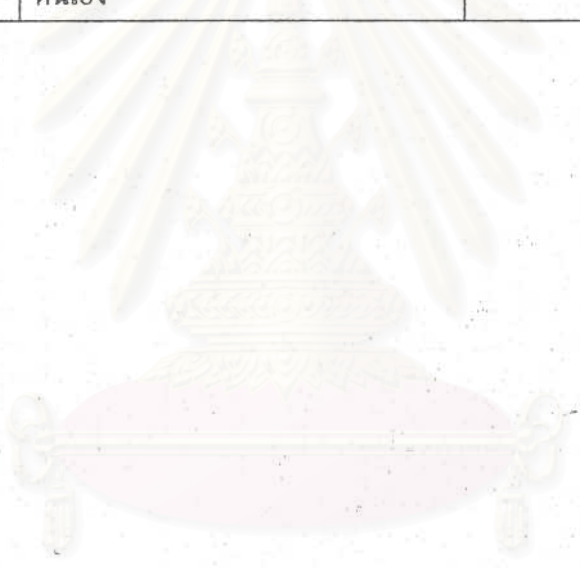
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4. ด้านโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม

ประเด็น	ข้อ	ตัวชี้วัด	หน่วยนับ	มี	ไม่มี	จำนวน	ใช่	ไม่ใช่
1. การจัดการดูแลโดยชุมชน	1.1	หมู่บ้านได้รับงบประมาณจัดสรรจาก อบต. เพื่อดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม / ทรัพยากร ธรรมชาติ		✓				
	1.2	หมู่บ้านมีกฎเกณฑ์ในการป้องกัน รักษาสิ่งแวดล้อมในชุมชน		✓				
	1.3	มีการจัดตั้งคณะกรรมการดูแลอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม		✓				
	1.4	มีโครงการอนุรักษ์ดินและน้ำในระดับหมู่บ้าน		✓				
	1.5	ครัวเรือนที่มีการบำรุงรักษาดินในระดับไร่นา	ครัวเรือน	✓		80		
	1.6	ครัวเรือนที่ใช้ปุ๋ยธรรมชาติ (ปุ๋ยคอก / หมัก) ในการเพาะปลูก	ครัวเรือน	✓		80		
2. การใช้ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน	2.1	จำนวนครั้งการเกิดไฟป่า	ครั้ง	✓		1		
	2.2	จำนวนครัวเรือนทำไร่เลื่อนลอย	ครัวเรือน		✓			
	2.3	จำนวนครัวเรือนที่ใช้พื้นที่ลาดชันในการเพาะปลูก(พืชไร่และพืชล้มลุก)		✓		14		
	2.4	หมู่บ้านมีปัญหาเรื่อง (มี / ไม่มี) - ดิน ถูกชะล้าง, ดินจืด, กรด - น้ำเกษตร ขาดแคลน (ฤดูแล้ง) - ป่าและของป่าลดลง		✓				
3. ปัญหาขัดแย้งในชุมชน	3.1	จำนวนกรณีขัดแย้งด้านทรัพยากร ธรรมชาติ - ในหมู่บ้าน - ระหว่างหมู่บ้าน	ครั้ง		✓			
	3.2	จำนวนครั้งการปรับผู้ละเมิดกฎในการรักษา สิ่งแวดล้อมในชุมชน	ครั้ง	✓		1		
4. การใช้สารเคมี	4.1.1	ค่าใช้จ่ายในการซื้อสารเคมีป้องกันและกำจัดแมลง วัชพืช โรคพืชและสัตว์ที่เป็นศัตรูพืชเฉลี่ย ครัวเรือนละ	บาทต่อไร่	✓		500 (บาท/ไร่)		
	4.2.1	ค่าใช้จ่ายในการซื้อสารเคมีป้องกันและกำจัดแมลง วัชพืช โรคพืชและสัตว์ที่เป็นศัตรูพืชเฉลี่ย ครัวเรือนละ	บาทต่อไร่			260 (บาท/ไร่)		

5. ด้านวัฒนธรรมและจิตใจ

ประเด็น	ข้อ	ตัวชี้วัด	หน่วยนับ	มี	ไม่มี	จำนวน	ใช่	มี
1. ถิ่นปฏิบัติ ประเพณีและ ภูมิปัญญา ท้องถิ่น	1.1	ชุมชนมีประเพณีพื้นถิ่นที่สืบทอดมา แต่โบราณและยังถือปฏิบัติอยู่ (มี/ไม่ มี)		✓				
	1.2	ชุมชนมีประเพณี “ลงขัน” ช่วย เหลือกันยามป่วยไข้ หรือช่วยเหลือผู้ ด้อยโอกาส		✓				
	1.3	ชุมชนมีวัดประจำหมู่บ้าน		✓				
	1.4	วัดเป็นที่พึ่งและศูนย์รวมทางจิตใจ ของหมู่บ้าน					✓	
2. ในหมู่บ้านนี้	2.1	ในรอบปีที่ผ่านมามีคนฆ่าตัวตาย	คน		✓	-		
	2.2	ในรอบปีที่ผ่านมามีคนทำร้ายร่างกาย ตนเอง	คน		✓	-		

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

6. ด้านสื่อและข้อมูลข่าวสาร

ประเด็น	ข้อ	ตัวชี้วัด	หน่วยนับ	มี	ไม่มี	จำนวน	ใช่	มี
1. การให้ข่าวสารตรงกับความต้องการในวิถีชีวิตประจำวัน	1.1	มีการประชุมลูกบ้านเพื่อแจ้งข่าวสารเป็นประจำทุกเดือน		✓		12 ครั้ง/ปี		
	1.2	การให้ข้อมูลข่าวสารจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ : สาธารณสุขอำเภอ เกษตรตำบล พัฒนาการอำเภอ นายอำเภอ ปลัดอำเภอ โดยการตรวจเยี่ยมความถี่: 1) ปีละครั้ง 2) ปีละ 2 ครั้ง	ครั้ง/ปี	✓		12 ครั้ง/ปี		
	1.3	มีเจ้าหน้าที่ / หน่วยงานมาให้ความรู้ด้านการตลาดและราคาสินค้าปีละครั้ง		✓		1 ครั้ง		
		อาสาสมัครหมู่บ้านด้านสาธารณสุข เกษตร พัฒนาชุมชน หมอดิน		✓		16		
	1.4	จำนวนครัวเรือนที่สามารถนำความรู้จากข้อมูลข่าวสารไปเป็นประโยชน์ต่อความเป็นอยู่		✓		120		
2. การเข้าถึงบริการสาธารณะ	2.1	หมู่บ้านมีศูนย์ข้อมูล	แห่ง	✓		1		
	2.2	หมู่บ้านมีแผ่นป้ายติดประกาศ	แห่ง	✓		6		
	2.3	วิธีการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของชาวบ้าน (จัดเรียงลำดับที่ใช้มากที่สุด 3 ลำดับ)		✓				
		ศูนย์ข้อมูลหมู่บ้าน / ป้ายประกาศ		✓				
		หนังสือพิมพ์		✓				
		วิทยุ		✓				
		โทรทัศน์		✓				
	สอบถามเจ้าหน้าที่		✓					
2.4	ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน	แห่ง	✓		1			
2.5	หอกระจายข่าว	แห่ง	✓		1			
2.6	ห้องสมุดประชาชนหรือห้องสมุดโรงเรียนหรือห้องสมุดวัด	แห่ง	✓		2			

7. ด้านประชาสังคม								
ประเด็น	ข้อ	ตัวชี้วัด	หน่วยนับ	มี	ไม่มี	จำนวน	ใช่	มิใช่
1. ชุมชนเคารพ กติกาคูแผล ประโยชน์ ร่วมกัน	1.1	ชุมชนมีกฎระเบียบในการรักษา ความสงบเรียบร้อย		✓				
	1.2	จำนวน ครั้งของการละเมิดกฎ ระเบียบหมู่บ้าน	ครั้ง	✓		4		
	1.3	แหล่งทุนสนับสนุนที่องค์กรชุมชน หามาได้ เพื่อใช้เป็นสาธารณะ ประโยชน์	แห่ง	✓		4		
	1.4	มีโครงการพัฒนาที่ดำริและบริหาร โดย ชุมชน		✓		2		
2. ผู้นำชุมชน โปร่งใส	2.1	ผู้นำชุมชน / องค์กรชุมชนมีการ ประชุมสื่อสารกับสมาชิกเป็นประจำ ทุกเดือน		✓		เดือนละ ครั้ง		
	2.2	มีการติดตามประเมินผลงานของ คณะกรรมการชุมชนเป็นประจำทุกปี โดยสมาชิกชุมชน		✓				
	2.3	มีคณะกรรมการและระบบตรวจสอบ บัญชีเงินกองทุนต่างๆของหมู่บ้าน เป็นประจำทุกปี		✓				
3. การจัดสวัสดิ การชุมชน โดยชุมชน	3.1	บริการชุมชน	แห่ง	✓		1		
		-ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก		✓		1		
		-ศูนย์สงเคราะห์ผู้ยากไร้		✓		1		
		-สมาคมอาชีพนกิจ		✓				
		-ธนาคารข้าว / โคน / กระบือ		✓		1		
	-ศูนย์สงเคราะห์และดูแลคนชราใน หมู่บ้าน		✓	✓				
3.2	มีกองทุนหมู่บ้าน (เงินจากงบพัฒนา ต่างๆ)	กองทุน	✓		4			
3.3	การบริหารเงินกองทุนนอกงบมีดอก ออกผล		✓					

ประเด็น	ข้อ	ตัวชี้วัด	หน่วยนับ	มี	ไม่มี	จำนวน	ใช่	มี
4. ธุรกิจการค้า ในชุมชนและ การจัดการ	4.1	โรงสีข้าวของชุมชน	โรง		✓			
	4.2	มีร้านค้าชุมชน	แห่ง	✓		1		
	4.3	มีกลุ่มเกษตรกรรวมตัวกันซื้อปัจจัย การผลิตและขายผลผลิต	กลุ่ม		✓			
	4.4	มีกลุ่มออมทรัพย์ในหมู่บ้าน	กลุ่ม	✓		2		
	4.5	จำนวนครอบครัวเป็นสมาชิกกลุ่มออม ทรัพย์	ครัวเรือน	✓		115		
5. การวางแผน พัฒนาโดย ชุมชน	5.1	มีการทำแผนพัฒนาหมู่บ้าน โดย ประชาชนมีส่วนร่วม		✓				
6. ความมั่นคง ในชีวิต ทรัพย์สิน	6.1	จำนวนคดีลักขโมย (วัว / ควาย) ในหมู่ บ้าน	คดี / ครั้ง		✓	-		
7. ความมั่นคง ในที่ดินและ ปัจจัยการ ผลิต	7.1	จำนวนครัวเรือนมีที่ดินทำกินของคน เอง	ครัวเรือน			120		
	7.2	จำนวนครัวเรือนมีที่ดินมีเอกสาร สิทธิ (โฉนด นส.3ก นส.3 สปก4- 01)	ครัวเรือน			111		
	7.3	จำนวนครัวเรือนมีที่ดิน ไม่มีเอกสาร สิทธิ (ใบจองและ บปท.6)	ครัวเรือน	✓		120		
	7.4	ครัวเรือนที่มีที่ดินทำกินไม่เพียงพอ ต้องเช่าเพิ่ม	ครัวเรือน	✓		25		
	7.5	ครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินทำกินต้องเช่าทำ กิน	ครัวเรือน	✓		10		
	7.6	หมู่บ้านมีพื้นที่รวมทั้งหมด	ไร่	✓		120		
8. ความปลอดภัย ในชีวิต / ทรัพย์สิน	8.1	มีคนถูกฆ่าตาย	คน		✓			
	8.2	มีคนถูกทำร้ายร่างกาย	คน		✓			

ประเด็น	ข้อ	ตัวชี้วัด	หน่วยนับ	มี	ไม่มี	จำนวน	ใช่	มิใช่	
9. ยาเสพติด	9.1	ในหมู่บ้านนี้มีการใช้ยาเสพติดหรือไม่		✓		8			
	9.2	กิจกรรมที่ดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหา ยาเสพติดในหมู่บ้าน		✓		เข้าค่าย อบรม			
	9.3	ผู้ใช้หรือเสพยาเสพติด ในหมู่บ้านนี้ได้รับหรือซื้อยาเสพติดมาจากที่ใด		✓		ตำบล ใกล้เคียง			
		(1) ภายในหมู่บ้าน			✓				
		(2) จากหมู่บ้านอื่น		✓				✓	
		(3) ทั้งสองแหล่ง							
10. บริการ สาธารณะ	10.1	สถานที่เก็บกักผลผลิตทางการเกษตร ส่วนรวม	แห่ง		✓				
	10.2	คลังยาสัตว์ หรือ สัตว์แพทย์อาสา หรือ อาสาพัฒนาปศุสัตว์	แห่ง	✓					
	10.3	ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก / อนุบาล	แห่ง	✓		1			
	10.4	สถานที่พักผ่อน สวนสาธารณะของ หมู่บ้าน	แห่ง		✓				
	10.5	โทรศัพท์สาธารณะ	แห่ง		✓				
	10.6	ลาน / สนามกีฬา	แห่ง	✓		1			
11. ไฟฟ้า การ คมนาคม	11.1	ในหมู่บ้านมีไฟฟ้าของรัฐใช้หรือไม่		✓			✓		
	11.2	ครัวเรือนที่ไม่มีไฟฟ้าใช้	ครัวเรือน		✓				
	11.3	ระยะทางจากหมู่บ้านถึงอำเภอที่ใกล้ ที่สุด	ก.ม.			6			
	11.4	สภาพถนน - ดูกรัง							
		- ลาดยาง						✓	

8. ด้านครอบครัว								
ประเด็น	ข้อ	ตัวชี้วัด	หน่วยนับ	มี	ไม่มี	จำนวน	ใช่	มี
1. ชุมชนสามัคคี อยู่อย่างพึ่งพา กัน	1.1	ชุมชนมีประเพณีเอาแรงหรือช่วยแรง งานกันโดยไม่เอาค่าจ้าง (มี / ไม่มี)		✓				
	1.2	ชุมชนมีกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านร่วม กันเป็นประจำทุกเดือน (มี / ไม่มี)		✓				
	1.3	จำนวนครัวเรือนอพยพทิ้งถิ่น ไปอยู่ที่ อื่นถาวร			✓			
2. สถาบันครอบครัว	2.1	จำนวนครัวเรือนที่หย่าร้างหรือแยก ทางกัน	ครัวเรือน	✓		6		
	2.2	จำนวนครัวเรือนที่มีพ่อหรือแม่ดูแล ลูกๆ (ลูกในวัยเด็กและกำลังเรียน) เพียงคนเดียว	ครัวเรือน	✓		9		
	2.3	จำนวนครัวเรือนที่ยังมีพ่อ-แม่ชรา ภาพอาศัยอยู่ด้วย	ครัวเรือน	✓		25		
	2.4	จำนวนคนชราไร้ที่พึ่ง ไม่มีลูกหลานดู แล	คน	✓		1		
3. เด็กกำพร้า เด็กถูกทอด ทิ้ง	3.1	มีเด็กกำพร้า	คน	✓		12		
	3.2	มีเด็กเร่ร่อน	คน		✓			
	3.3	มีเด็กถูกทอดทิ้ง	คน	✓		1		
	3.4	เด็กที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์	คน		✓	-		
4. คนพิการ	4.1	คนพิการที่ไม่มีที่อยู่อาศัย ไม่มีผู้เลี้ยงดู	คน		✓	-		

3.4 ขั้นตอนย่อยที่ 6 : การจัดทำตัวชี้วัดตามเป้าหมายการพัฒนา

การดำเนินการวิจัยในขั้นตอนนี้เป็นการนำตัวชี้วัดที่เสนอโดยชุมชนมาประมวลร่วมกัน โดยนักวิจัยทั้ง 8 พื้นที่ศึกษา เพื่อพิจารณาเปรียบเทียบตัวชี้วัดในแต่ละพื้นที่ เมื่อได้ลักษณะร่วม-ต่างของตัวชี้วัดในแต่ละพื้นที่แล้วจากนั้นได้ร่วมกันสังเคราะห์และเรียบเรียงข้อมูลตัวชี้วัดเป็น 8 ด้าน โดยได้พิจารณาเอาตัวชี้วัดด้านสวัสดิการและความมั่นคงทางสังคม ไปรวมกับด้านประชาสังคมและชุมชนเข้มแข็ง สำหรับตัวชี้วัดที่เกี่ยวกับสิทธิอาชญากรรม ได้ตัดออกไปเนื่องจากมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับผิดชอบเก็บข้อมูลเหล่านี้อยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นที่จะนำมาใช้เป็นตัวชี้วัดในระดับชุมชน

สำหรับในขั้นตอนนี้ นักวิจัยในแต่ละพื้นที่ได้ทำการวิเคราะห์ตัวชี้วัดระดับพื้นที่ตามเป้าหมายการพัฒนา โดยนักวิจัยได้ข้อสรุปร่วมจากทุกพื้นที่ว่า เป้าหมายการพัฒนาคือ **ชุมชนมีศักยภาพในการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน** ซึ่งหมายถึงหลักคิดพื้นฐานคือ (ดังรายละเอียดในบทที่ 1)

- ความสามารถในการพึ่งตนเอง (Self-Reliance)
- การรวมตัวขององค์กรประชาชน (People's Organization)
- การมีส่วนร่วมของประชาชน (Participation)
- ความเป็นธรรมในสังคม (Equity)

ผลลัพธ์

คณะวิจัยได้จัดแยกตัวชี้วัดระดับพื้นที่ตามกรอบปรัชญาการพัฒนาที่เน้นหลักคิดพื้นฐานเพื่อหาตัวร่วม 4 ด้าน (ROPE) และเป็นเป้าหมายการพัฒนารายจังหวัด ซึ่งสรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 3-5 (ก) : พื้นที่ต้นน้ำและลุ่มน้ำ จังหวัดน่าน

ประเด็นคุณ ภาพชีวิต	ตัวชี้วัด	เป้า หมาย
ด้าน เศรษฐกิจ	ร้อยละของครัวเรือน ที่มีอาหารพอกินตลอดปี	R
	ร้อยละของครัวเรือนผลิตข้าวได้เหลือขาย	R
	ร้อยละของครัวเรือนมีแหล่งรายได้มากกว่า 1 แหล่ง	R
	ร้อยละของครัวเรือนที่มีที่ดินทำกินของตนเองโดยไม่ต้องเช่าหรือใช้ฟรี จากคนอื่น	R
	ร้อยละของครัวเรือนที่มีที่ดินทำกินสามารถปลูกพืชได้ตลอดปีและพอ เลี้ยงครอบครัว	R
	ร้อยละของครัวเรือนที่มีรายได้เสริมจากอุตสาหกรรมครัวเรือน	R
	มีกลุ่ม / องค์กรชุมชนดำเนินการตลาดผลผลิตและปัจจัยการผลิต (บริหาร โดยชุมชน)	R/O/P
	ร้อยละของครัวเรือนที่มีเงินออมเพื่อการผลิตพอเพียงตลอดปี	R
	ร้อยละของครัวเรือนที่ไม่มีหนี้สิน	R
	ร้อยละของครัวเรือนเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์	R/O/P

ด้านการ ศึกษา	ร้อยละของเด็กที่จบการศึกษาแล้ว และมีงานทำ มีเงินเดือน	R
	ร้อยละของเด็กที่ได้รับการฝึกวิชาชีพตามความสนใจและมีงานทำตามความสนใจ	R/E
	ร้อยละของครูในโรงเรียนประจำหมู่บ้านที่เป็นคนพื้นถิ่นจากหมู่บ้านเดียวกัน	R
	สัดส่วนการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในกิจกรรมการศึกษาของโรงเรียนประจำหมู่บ้าน	R/P
	ร้อยละของเด็กที่ได้รับทุนการศึกษาระดับสูงกว่าภาคบังคับ	E
ด้านสุขภาพ อนามัย	ร้อยละของครัวเรือนมีบัตรประกันสุขภาพ	E
	ร้อยละของผู้ป่วยเกี่ยวกับโรคตับและพยาธิ	E
	ร้อยละของผู้ป่วยเกี่ยวกับการแพ้สารเคมี	E
	มีเจ้าหน้าที่อนามัยหรือทางการแพทย์ เข้ามาตรวจสุขภาพและให้ความรู้สม่ำเสมอ	E
ด้านโครง สร้างพื้นฐาน และสิ่งแวดล้อม	สัดส่วนงบประมาณจัดสรรจาก อบต. เพื่อดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม / ทรัพยากรธรรมชาติ	R/O/P/E
	มีกฎเกณฑ์ในการป้องกันรักษาสิ่งแวดล้อม โดยชุมชนเอง	R/P
	มีการจัดตั้งองค์กรชุมชนเพื่อการดูแลอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	R/O/P
	จำนวนครั้งการเกิดไฟป่า	R
	สัดส่วนครัวเรือนทำไร่เลื่อนลอย	R
	สัดส่วนครัวเรือนที่ใช้พื้นที่ลาดชันในการเพาะปลูกพืชไร่และพืชล้มลุก	R
	สัดส่วนครัวเรือนที่มีการบำรุงรักษาดินในระดับไร่นา	R
	สัดส่วนครัวเรือนมีการกำจัดขยะที่เหมาะสมถูกสุขอนามัย	R/P
ด้านวัฒน ธรรมและจิต ใจ	ชุมชนมีประเพณีพื้นถิ่นที่สืบทอดมาแต่โบราณและยังถือปฏิบัติอยู่	R/P
	ชุมชนมีประเพณี “ลงขัน” ช่วยเหลือกันยามป่วยไข้ หรือช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส	R/P/E
	สัดส่วนผู้สูงอายุและพระที่เป็นที่พึ่งและศูนย์รวมทางจิตใจของหมู่บ้าน	R
ด้านสื่อและ ข้อมูลข่าว สาร	มีศูนย์ข้อมูลที่เป็นแหล่งให้ข่าวสารความรู้แก่ชาวบ้าน	O/E
	มีการประชุมลูกบ้านเพื่อแจ้งข่าวสารเป็นประจำทุกเดือน	P/E
	มีเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้ามาประชุมและเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเป็นประจำทุกเดือน	E
	มีอาสาสมัครหมู่บ้านเป็นแหล่งข่าวสารข้อมูลด้านต่างๆ (สาธารณสุข เกษตร ฯลฯ)	R/O/P/E

ด้านประชา สังคม	ชุมชนมีกฎระเบียบในการรักษาความสงบเรียบร้อย	R/P
	ร้อยละของการละเมิดกฎระเบียบชุมชน	R/P
	มีประเพณีเอาแรงหรือช่วยแรงงานกัน โดยไม่เอาค่าจ้าง	R/P
	มีกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านร่วมกันเป็นประจำทุกเดือน	R/P
	สัดส่วนของสมาชิกในชุมชนที่มีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลงานของคณะกรรมการ / กลุ่ม / องค์กรของชุมชนเป็นประจำทุกปี	R/O/P
	ร้อยละของสมาชิกที่เข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนาของกลุ่ม / องค์กรที่ชุมชนจัดตั้งขึ้น	R/O/P
	มีการทำแผนพัฒนาหมู่บ้านทุกปีโดยพื้นฐานการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน	R/P
	มีโครงการพัฒนาที่ดำริและบริหารโดยชุมชน	R/P
ด้านครอบครัว	มีการอนุเคราะห์ด้านต่างๆ แก่ครัวเรือนยากจนและผู้ด้อยโอกาส	E
	ร้อยละของคนชราไร้ที่พึ่ง (ไม่มีญาติพี่น้องลูกหลานดูแล)	R/E
	ร้อยละของครัวเรือนอพยพทั้งถิ่นไปอยู่ที่อื่นติดต่อกันนานกว่า 6 เดือน	R
	ร้อยละของครัวเรือนที่หย่าร้างหรือแยกทางกัน	R
	ร้อยละของครัวเรือนที่มีพ่อหรือแม่ดูแลลูกๆ (ลูกในวัยเด็กและกำลังเรียน) เพียงคนเดียว	R
	ร้อยละของครัวเรือนที่ยังมีพ่อ-แม่ชราภาพอาศัยอยู่ด้วย	R

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3-5 (ข) : พื้นที่ชนบทเกษตรอุตสาหกรรม จังหวัดเชียงใหม่

ประเด็นคุณภาพชีวิต	ตัวชี้วัด	เป้าหมาย
ด้านเศรษฐกิจ	จำนวนครัวเรือนที่มีที่นาทำกิน มีการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์	R
	จำนวนครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินทำเกษตรมีรายได้เดือนละ 5,000 บาท	R
	จำนวนครัวเรือนที่ขายผลผลิตได้สูงกว่าต้นทุนที่ลงไป	R
	จำนวนครัวเรือนที่มีความรู้ด้านการใช้เทคโนโลยีด้านการผลิตการเกษตร	R
	จำนวนครัวเรือนที่ขายผลผลิตโดยตรงให้ผู้บริโภคโดยไม่ผ่านคนกลาง	R
	จำนวนครัวเรือนที่ขายผลผลิตได้โดยเป็นผู้กำหนดราคาเอง	R
	จำนวนครัวเรือนที่เป็นเจ้าของบ้านอยู่อาศัย รถยนต์และโทรทัศน์	R
	จำนวนครัวเรือนที่มีลูกและสามารถส่งเสียให้ลูกเรียนหนังสือได้ทุกคน	E
ด้านการศึกษา	จำนวนโรงเรียนที่สอนเน้นด้านจริยธรรม จิตใจและภูมิปัญญาท้องถิ่น	R
	จำนวนโรงเรียนที่มีการร่วมวางแผนการศึกษาระหว่างพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครู อบต. และกรรมการหมู่บ้าน	P/O
	จำนวนโรงเรียนที่ประชาชนในชุมชนร่วมกำหนดหลักสูตร	P/O
	จำนวนประชากรในชุมชนที่ได้เรียนหนังสือจบสูงกว่าภาคบังคับ	E
	ชุมชนที่มีสถานศึกษาระดับอาชีวศึกษาหรือสูงกว่านั้น	E
	จำนวนเด็กยากจนที่ได้รับทุนการศึกษา	E
	จำนวนโรงเรียนที่มีบริการ โครงการอาหารกลางวัน	E
	จำนวนโรงเรียนที่มีทุนการศึกษาให้เด็กนักเรียน	E
ด้านสุขภาพอนามัย	จำนวนคนในชุมชนที่มีการตรวจสุขภาพเป็นประจำทุกปี	E
	จำนวนครัวเรือนที่มีน้ำสะอาดบริโภคพอเพียงตลอดปี	-
	จำนวนครัวเรือนที่มีหลักประกันสุขภาพ (มี สปร. ประกันสังคม ประกันสุขภาพ)	E

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ด้านโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม	จำนวนครัวเรือนที่ทำเกษตรทางเลือก	R
	ชุมชนมีระบบควบคุมดูแลรักษาป่าไม้	O/P
	จำนวนครัวเรือนที่มีที่ทิ้งขยะเป็นสัดส่วน	R/P
	จำนวนครัวเรือนมีแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรมเพียงพอทุกฤดูกาล	E
ด้านวัฒนธรรมและจิตใจ	ชุมชนมี “พระ” เป็นแหล่งที่ชาวบ้านเคารพนับถือและเป็นที่พัก	R
	ชุมชนมีการดำรงประเพณีเก่า เช่น ทำบุญ ปอย ทำพิธีบูชาบรรพบุรุษ	O/P
	ชุมชนมีประเพณีการช่วยแรงงานในการทำเกษตรกรรม	O/P
	จำนวนเยาวชนที่บวชเณรระยะหนึ่ง	-
ด้านสื่อและข้อมูลข่าวสาร	จำนวนครั้งที่หอกระจายข่าวส่งข้อมูลต่อวัน	-
	จำนวนครั้งที่ชาวบ้านได้รับข้อมูลและข่าวสารเกี่ยวกับผลเสียของการใช้สารเคมีในการเกษตร	-
	จำนวนครั้งที่ชาวบ้านได้ฟังข่าวสารเกี่ยวกับการเกษตรใน 1 เดือน	-
	จำนวนครั้งที่หอกระจายข่าวนำคำสั่งสอนของ “พระ” ออกเผยแพร่ต่อเดือน	-
	ครัวเรือนที่ไม่เคยดูโทรทัศน์	E
ด้านประชาสังคม	ชุมชนมีผู้นำเข้มแข็ง ชี้อิสต์ย เสียสละ	-
	ชุมชนมีการทำกิจกรรม พัฒนาชุมชนร่วมกัน	O/P
	ชุมชนไม่เคยมีพฤติกรรมซื้อสิทธิขายเสียง	-
	ชุมชนไม่มีปัญหาหายาเสพติด	O/P
ด้านครอบครัว	จำนวนครัวเรือนที่พ่อ แม่ ลูกอยู่พร้อมหน้า	R
	จำนวนครัวเรือนที่ไม่มีสมาชิกติดยาเสพติด	-
	จำนวนครัวเรือนที่สมาชิกจะมาพบปะ สังสรรค์พร้อมหน้าในวันสำคัญ เช่น ปีใหม่ สงกรานต์ เข้าพรรษา	O/P
	จำนวนครัวเรือนที่พ่อบ้านไม่มีภรรยาบ่อย	E
	จำนวนครัวเรือนที่ไม่ทะเลาะเบาะแว้ง	-

ตารางที่ 3-5 (ค) : พื้นที่ประมงชายฝั่ง จังหวัดสงขลา

ประเด็นคุณ ภาพชีวิต	ตัวชี้วัด	เป้าหมาย
ด้านเศรษฐกิจ	ร้อยละของครัวเรือนที่ไม่มีหนี้สิน	R
	ร้อยละของครัวเรือนที่มีเงินออม	R
	ร้อยละของครัวเรือนที่มีเครื่องมืออุปกรณ์ทำมาหากินเป็นของตนเอง ไม่ ต้องพึ่งพา เจ้าแก่	R
	ร้อยละของครัวเรือนที่มีความประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือย และไม่ติดอบายมุข	R
	ร้อยละของครัวเรือนที่สมาชิกต้องออกทำมาหากินเป็นระยะเวลานานๆ (วันละมากกว่า 8 ชั่วโมง)	R
	จำนวนสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์	R
	ร้อยละของครัวเรือนที่สมาชิกต้องออกไปทำงานรับจ้างนอกหมู่บ้าน	R
ด้านการศึกษา	ร้อยละของเด็กที่ได้เรียนต่อ	E
	จำนวนทุนการศึกษาให้เด็กในชุมชนเพื่อเรียนต่อในระดับสูง	E
	ร้อยละของครูที่ตั้งใจสอนหนังสืออย่างสม่ำเสมอ ครูมีแนวการสอนที่ สร้างสรรค์ผ่านสื่อต่างๆ ไม่ใช่แค่สอนตามแบบเรียน	R
	เนื้อหาที่เรียนน่าสนใจ น่าเรียนรู้ ไม่ใช่แค่ท่องจำและควรเป็นเรื่องใกล้ตัว นำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้	R
	มีการสื่อสารอย่างสม่ำเสมอระหว่างครูและผู้ปกครอง	P
	จำนวนเด็กที่จบการศึกษาแล้วไม่มีงานทำที่เหมาะสมกับความถนัด	R
	จำนวนสมาชิกชุมชนที่ชวนช่วยในการเรียนรู้และนำความรู้ที่ได้ไปใช้ ประโยชน์ในการประกอบอาชีพ	R
ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ร่างหลักสูตร และบูรณาการภูมิ ปัญญาท้องถิ่นในหลักสูตร	R/P	

ด้านสุขภาพ อนามัย	ร้อยละของสมาชิกชุมชนที่สูบบุหรี่	R
	ร้อยละของสมาชิกชุมชนที่มีหลักประกันสุขภาพ	E
	จำนวนสมาชิกในชุมชนที่ติดเชื้อ HIV	R
	ร้อยละของครอบครัวที่มีสมาชิกสุขภาพดีไม่ป่วยไข้	R
	จำนวนสมาชิกชุมชนเจ็บป่วยและไปรับบริการจากสถานอนามัยหรือโรงพยาบาล	R
	จำนวนคนไข้ที่ป่วยจากโรคระบาด เช่น โรคฉี่หนู	R
ด้านโครงสร้าง พื้นฐานและ สิ่งแวดล้อม	ชุมชนมีระบบกำจัดขยะที่มีประสิทธิภาพ	R
	ชุมชนมีคูระบายน้ำที่ได้มาตรฐาน	R
	ชุมชนมีจิตสำนึกในการรักษาความสะอาดและช่วยดูแลการจัดการเรื่องขยะ	O
	ชุมชนมีความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากร (ภายในชุมชนหรือกับชุมชนอื่น)	R
	ทะเลมีกุ้งปลาอุดมสมบูรณ์	R
	น้ำในทะเลสาบสะอาด ไม่เป็นที่ระบายน้ำทิ้งจากนาุ้ง หรือโรงงาน โรง พยาบาล	R
	น้ำใช้จากคลองชลประทาน ไม่มีน้ำจากนาุ้งซึมเข้ามา และไม่มีรสกร่อย	E
	ชุมชนมีบ่อบำบัดน้ำที่ปล่อยออกมาจากนาุ้ง	E
	ร้อยละของชาวบ้านที่ใช้เครื่องมือประมงที่เหมาะสมและอนุรักษ์ไม่มีเรือ อวนรุนที่ทำลายเครื่องมือประมงของชาวบ้าน / มีกฎระเบียบการประมงที่ เข้มงวด	P
ชุมชนมีพื้นที่ป่าสงวน	R/P	

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ด้านวัฒนธรรมและจิตใจ	ชุมชนมีผู้นำที่ดี เป็นตัวอย่างให้กับคนในหมู่บ้านได้ เช่น มีความขยัน ใจกว้าง ช่วยเหลือผู้อื่น พுகุศยปรึกษาชาวบ้านและยุติธรรม	R/O
	จำนวนเด็กวัยรุ่นที่ว่างงาน หรือไม่ได้เรียนหนังสือต่อจับกลุ่มชวนกันเกร	R
	ร้อยละของสมาชิกในชุมชนที่เป็นคนดี ไม่เห็นแก่ตัว ช่วยเหลือสังคม โอบอ้อมอารี	O
	ร้อยละของสมาชิกชุมชนที่ชอบเที่ยวแหล่งเรีงรมย์	R
	ร้อยละของสมาชิกชุมชนที่ชอบเล่นหวย	R
	ชุมชนมีหมอปั่นบ้าน มีภูมิปัญญาพื้นบ้าน ในด้านสุขภาพและการรักษาพยาบาล	R
	ร้อยละของคนที่ใช้ภาษาท้องถิ่นดั้งเดิม (ภาษาสะกอม)	R/P
	ชุมชนมีประเพณีพื้นบ้านที่สืบทอดมานาน	R
ด้านสื่อและข้อมูลข่าวสาร	ร้อยละของครัวเรือนที่พ่อแม่มีโอกาศดูโทรทัศน์ร่วมกับลูก สั่งสอนและตักเตือน โดยใช้เนื้อหาของรายการไม่ว่าจะเป็นละครหรือข่าว	R
	มีการนำข่าวสารมาวิเคราะห์วิพากษ์วิจารณ์กัน ในชุมชน	P
	มีที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน	R
	จำนวนเด็กวัยรุ่นที่ประพฤติดัวหรือแต่งตัวไม่เหมาะสมเลียนแบบสื่อ	R
	ร้อยละของครัวเรือนที่รู้จักเลือก (บริโภค) ข่าวสารและสาระเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน มีวิจารณญาณไม่เชื่อตามโฆษณา	R
	มีโทรศัพท์สาธารณะในชุมชน	R
ด้านประสาทสังคม	จำนวนคดีที่เกี่ยวกับความขัดแย้ง การทะเลาะเบาะแว้งในชุมชนหรือกับคนนอกชุมชน	O
	ถ้าเกิดปัญหาขึ้น ชาวบ้านมีสติปัญญาสามารถจะแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง ไม่ต้องหวังพึ่งผู้อื่น	R
	ชุมชนมีการอนุเคราะห์ในรูปแบบต่างๆแก่ครัวเรือนที่มีฐานะยากจน	E
	ร้อยละของครัวเรือนที่มีความมั่นใจในที่อยู่อาศัย โดยมีเอกสารสิทธิในที่ดิน มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน	R
	ร้อยละของครอบครัวที่มีทะเบียนบ้าน	R
	จำนวนสมาชิกชุมชนที่ไม่มีบัตรประชาชน	R
	จำนวนคดียาเสพติด (ยาบ้า กัญชา)	R/O

ด้านครอบครัว	ชุมชนมีความกลมเกลียวกัน ใจกว้างรับฟังเหตุผลที่แตกต่าง และรวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาในชุมชน	O
	จำนวนครัวเรือนที่เด็กหรือคนชราไม่ถูกทอดทิ้งหรือละเลย	R
	จำนวนครัวเรือนที่พ่อแม่เข้มงวดกับลูกในเรื่องคุณธรรมและศาสนา	R
	จำนวนครัวเรือนที่พ่อแม่เลิกกันแล้วเอาเด็กมาเป็นภาระให้ปู่ย่าตายายเลี้ยง	R
	จำนวนครัวเรือนที่มีการทะเลาะตบตีกัน ใช้ความรุนแรงหรือสมาชิกไม่รับผิดชอบต่อครัวเรือน	R
	จำนวนครอบครัวที่แตกแยกกันเนื่องจากต้องอพยพไปรับจ้างแรงงาน	R

ตารางที่ 3-5 (ง) : พื้นที่เกษตรที่ราบสูง จังหวัดบุรีรัมย์

ประเด็นคุณภาพชีวิต	ตัวชี้วัด	เป้าหมาย
ด้านเศรษฐกิจ	จำนวนครัวเรือนที่มีแหล่งรายได้มากกว่า 1 แห่ง	R
	จำนวนครัวเรือนที่เป็นสมาชิกในกลุ่มผู้ผลิตที่รวมตัวกันขายสินค้าทั้งในและนอกชุมชน โดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง	R/O/P
	จำนวนครัวเรือนที่มีสมาชิกอยู่ในวัยแรงงานมีงานทำประจำ	R
	จำนวนครัวเรือนที่มีรายได้เหลือเก็บต่อปี	R
	จำนวนครัวเรือนที่ทำเกษตรผสมผสาน	R
ด้านการศึกษา	จำนวนวิชาที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชนที่สอนในโรงเรียน	R/E
	การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในกิจกรรมการศึกษาของโรงเรียนในหมู่บ้าน (เช่น ร่างธรรมนูญโรงเรียน กิจกรรมแข่งขันกีฬา การประชุมเชิงนโยบาย)	R/P/E
	จำนวนครัวเรือนที่มีสมาชิกได้รับการฝึกวิชาชีพตามความสนใจ / ถนัด และมีงานทำ	R/E
	จำนวนทรัพยากรบุคคลในหมู่บ้านที่โรงเรียนมาขอความร่วมมือในการให้ความรู้	R/P

ด้านสุขภาพ อนามัย	จำนวนครัวเรือนที่มีการตรวจร่างกายประจำปี	R
	จำนวนคนในหมู่บ้านที่สามารถมีกิจกรรมการออกกำลังกายตามความต้องการ	R
	จำนวนคนในหมู่บ้านที่มีการใช้บัตรประกันสุขภาพ	E
	มีการจัดประชุม / อบรม / ฝึกในโรคบางชนิดในหมู่บ้าน	R/O/P
	จำนวนเด็กที่ป่วยเป็นโรคขาดสารอาหาร (ระดับ 2)	-
	จำนวนผู้ป่วยที่เป็นโรคตาต้อกระจก	-
	จำนวนผู้ป่วยที่เป็นโรคไขข้ออักเสบ	-
	จำนวนผู้ป่วยที่เป็นโรคฉี่หนู	-
	จำนวนผู้ป่วยที่เป็นโรคพยาธิใบไม้ในตับ	-
	จำนวนผู้ป่วยที่ป่วยจากการใช้ / ผลกระทบสารเคมี	-
	จำนวนผู้ป่วยที่เป็นโรคเรื้อรัง (ระดับต้องทานยาเป็นประจำ)	-
ด้านโครงสร้างพื้นฐาน และสิ่งแวดล้อม	หมู่บ้านได้รับงบประมาณจัดสรรจาก อบต. เพื่อดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม / ทรัพยากรธรรมชาติ	R/E
	หมู่บ้านมีกลุ่มที่ร่วมจัดการป้องกันปัญหาด้านมลพิษ (เช่น ขยะ, น้ำเสีย ฯลฯ)	R/O/P
	หมู่บ้านมีกฎเกณฑ์ในการป้องกันรักษาสิ่งแวดล้อมในชุมชน	R/P/E
	จำนวนครั้งในกรณีขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ (เช่น การบุกรุกป่าสงวน, ที่สาธารณะ, ป่าชุมชน ฯลฯ)	R
	มีกลุ่มปลูกสร้างสวนป่าในหมู่บ้าน	R/O/P
	มีครัวเรือนที่เพิ่มสัดส่วนการปลูกต้นไม้ยืนต้นในพื้นที่ทำกิน	R
ด้านวัฒนธรรมและจิตใจ	ชุมชนมีประเพณีท้องถิ่นที่สืบทอดมาแต่โบราณ และยังมียึดถือปฏิบัติอยู่ (มี / ไม่มี)	R/O/P/E
	มีกิจกรรมการ “ลงแขก” ในการเกษตร	O/P
	จำนวนครั้งในรอบปีที่มีการจัดกิจกรรมเพื่อร่วมมือสร้าง / ซ่อมสิ่งสาธารณประโยชน์ในหมู่บ้าน	R/O/P
	จำนวนครัวเรือนที่ได้รับการสืบทอดความรู้ด้านการรักษาพยาบาลโดยใช้สมุนไพร (เช่น หมอยาพื้นบ้าน)	R
	ในรอบปีที่ผ่านมา มีจำนวนคดีขโมยทรัพย์สินในหมู่บ้าน	R
	มีคดีคนถูกฆ่าตาย	R
	มีคดีการทำร้ายร่างกาย	R
	มีคดีลักขโมยเพื่อการพนัน / ยาเสพติด	R

ด้านสื่อและข้อมูลข่าวสาร	มีศูนย์ข้อมูลให้สอบถามและตรวจสอบข้อมูลในหมู่บ้าน	R/E
	มีการประชุมลูกบ้านเพื่อแจ้งข่าวสารเป็นประจำทุกเดือน	R/O/P
	มีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร (เช่น หอกระจายข่าว) ที่เป็นภาษาท้องถิ่น	R/P
	จำนวนครัวเรือนที่สามารถนำความรู้จากสื่อ (เช่น วิทยุ โทรทัศน์ บุคคล) ไปเป็นประโยชน์ด้านอาชีพ	R/E
	จำนวนครัวเรือนที่สามารถนำความรู้จากสื่อ (เช่น วิทยุ โทรทัศน์ บุคคล) ไปเป็นประโยชน์ด้านสุขภาพ	R/E
	จำนวนครัวเรือนที่สามารถนำความรู้จากสื่อ (เช่น วิทยุ โทรทัศน์ บุคคล) ไปเป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวัน	R/E
ด้านประชาสังคม	จำนวนกลุ่มที่ไม่เป็นทางการและมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องอย่างน้อย 5 ปี	R/O/P/E
	มีองค์กรในระดับชุมชนที่มีเพศหญิงและเพศชายมีส่วนร่วมในสัดส่วนหนึ่งในสามของสมาชิกขององค์กร	R/O/P/E
	จำนวนครัวเรือนที่มีที่ดินทำกินของตนเอง	R
	จำนวนครัวเรือนที่มีที่ดินและเช่าเพิ่ม	R
	จำนวนครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินทำกินต้องเช่าทำกิน	R
	ชุมชนมีโครงการ / กลไก เพื่อสวัสดิการเพื่อช่วยเหลือคนด้อยโอกาส (มี / ไม่มี) คนพิการ คนชราคนยากจนที่ไม่มีที่ดิน	R/E
	หมู่บ้านได้รับงบประมาณจัดสรรจาก อบต. เพื่อเป็นกองทุนสงเคราะห์กลุ่มผู้ด้อยโอกาส	E
	มีชมรมกลุ่มออมทรัพย์ในหมู่บ้านเพื่อช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส (มี / ไม่มี)	R/O/P/E
ด้านครอบครัว	จำนวนครัวเรือนที่มีลูก (ในวัยเด็กและกำลังเรียน : ป.1-ม.3) ช่วยเหลือพ่อแม่ทำกิจการงานเป็นประจำ	R
	จำนวนครัวเรือนที่มีพ่อหรือแม่ดูแลลูกๆ (ลูกในวัยเด็กและกำลังเรียน) เพียงคนเดียว	R
	มีเด็กถูกทอดทิ้ง	R/E
	มีคนชราไร้ที่พึ่ง ไม่มีลูกหลานดูแล	R/E
	มีการทำร้ายร่างกายสมาชิกในครอบครัว	E
	จำนวนครัวเรือนที่มีสมาชิกในวัยทำงานที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้านเป็นระยะเวลากว่า 6 เดือน	R
จำนวนครัวเรือนที่มีปู่ ย่า ตา ยาย ดูแลสมาชิก (ในวัยเด็กและกำลังเรียน)	R	

ตารางที่ 3-5 (จ) : พื้นที่เกษตรที่ลุ่ม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ประเด็นคุณ ภาพชีวิต	ตัวชี้วัด	เป้าหมาย
ด้าน เศรษฐกิจ	สัดส่วนของครัวเรือนที่มีอาหารพอกินตลอดปี	R
	ร้อยละของครัวเรือนที่มีความสามารถในการลดภาระหนี้สิน	R
	ร้อยละของครัวเรือนที่เข้าร่วมกิจกรรมธุรกิจชุมชน	R/O/P
ด้านการ ศึกษา	สัดส่วนของโครงสร้างวิชาในโรงเรียนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน	R/P/E
	สัดส่วนของคนในท้องถิ่นที่จบการศึกษาและมีอาชีพอยู่ในชุมชน	R
	สัดส่วนผู้จบการศึกษาและกลับมาพัฒนาชุมชน	R/O
	คนในชุมชนที่มีอายุ 21 ปี ได้รับการศึกษาภาคบังคับครบทุกคน	R/E
ด้านสุขภาพ อนามัย	อัตราการป่วยด้วยโรคที่เกิดจากสารเคมีลดลง	R
	สัดส่วนค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลของคนในชุมชนลดลง	R
	สัดส่วนครัวเรือนที่ลดการใช้ยาแผนปัจจุบันมาใช้บริการแพทย์แผนไทย	R
	เด็กในชุมชนตั้งแต่แรกเกิด - 16 ปี ได้รับการบริการสาธารณสุขขั้นพื้นฐานครบทุกคน	E
	ครัวเรือนได้รับการน้ำดื่มที่สะอาดจาก อบต. ครบทุกครัวเรือน	O/E
	ครัวเรือนได้รับการกำจัดขยะมูลฝอยจาก อบต. ครบทุกครัวเรือน	O/E
	สัดส่วนงบประมาณของ อบต. ต่อปีเพื่อสวัสดิการชุมชน	R/O
	ชุมชนมีโครงการ / กลไก (เช่น ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก / คนชรา) เพื่อสวัสดิการ , ดูแลคนด้อยโอกาส	R/E
ด้านโครงสร้างพื้นฐาน และ สิ่งแวดล้อม	ร้อยละของครัวเรือนที่ทำการเกษตรลดการใช้สารเคมีมาใช้วัสดุจากธรรมชาติทดแทน	R
	ร้อยละของครัวเรือนที่สามารถลดปริมาณขยะได้ภายในครัวเรือน	R
	ร้อยละของครัวเรือนที่ใช้ประโยชน์จากลำคลองในด้านอุปโภคและบริโภค	R/P
	ร้อยละของครัวเรือนที่ใช้ประโยชน์จากลำคลองในการคมนาคม	R
ด้านวัฒนธรรมและจิตใจ	ร้อยละของครัวเรือนที่มีผู้นำทั้งทางโลกและทางธรรมเป็นที่พึ่งทางจิตใจ	R/O
	ร้อยละของครัวเรือนที่มีสมาชิกลดพฤติกรรมที่เป็นอบายมุข	R/O
	ร้อยละของครัวเรือนที่เข้าร่วมงานสาธารณประโยชน์	O/P
	ร้อยละของงบประมาณ อบต. เพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมต่องบประมาณของ อบต. ทั้งหมด	O/P

ด้านสื่อและข้อมูลข่าวสาร	ชุมชนสามารถจัดทำสื่อที่หลากหลายได้ด้วยตนเอง	R/E
	พฤติกรรมการเลียนแบบในเชิงลบของคนในชุมชนที่เกิดจากการบริโภคสื่อลดลง	R/P
ด้านประชาสังคม	ร้อยละของคนในชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายของ อบต.	O/P
	ร้อยละของคนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจสอบงบประมาณ ความโปร่งใสของ อบต.	O/E
	ร้อยละของคนในชุมชนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายของ อบต.	O/P
	ร้อยละของโครงการที่นำไปปฏิบัติได้ ที่เกิดจากการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนที่มีสิทธิการเลือกตั้ง	O/P
	ร้อยละของการร้องเรียนที่เกิดขึ้นต่อการบริหารงานของ อบต.	R/O/P
	ร้อยละของกรณีปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนอันเนื่องมาจากยาเสพติดลดลง	O
	ร้อยละของครัวเรือนที่ถูกลักขโมยอันเนื่องมาจากผู้ติดยาเสพติดลดลง	R/P/O
	ร้อยละของครัวเรือนที่สมาชิกถูกทำร้าย ประทุษร้าย อันเนื่องมาจากยาเสพติดลดลง	R/P/O
	สัดส่วนของคนชรา / คนพิการ / ผู้ด้อยโอกาสที่ได้รับสวัสดิการและสิ่งอำนวยความสะดวก	E
	ร้อยละของอุบัติเหตุอันเกิดจากการจราจรในชุมชนลดลง	O/P
ด้านครอบครัว	ร้อยละของครัวเรือนที่ไม่ใช้ความรุนแรงในการตัดสินใจปัญหา	R
	ร้อยละของเด็กและคนชราที่ถูกทอดทิ้ง	R

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3-5 (ฉ) : พื้นที่อุตสาหกรรม จังหวัดระยอง

ประเด็นคุณภาพชีวิต	ตัวชี้วัด	เป้าหมาย
ด้านเศรษฐกิจ	ร้อยละของครัวเรือนที่มีรายได้น้อยกว่า 12,000 บาทต่อเดือน	R
	ร้อยละของครัวเรือนที่มีรายได้น้อยพอค่าใช้จ่าย	R
	ร้อยละของครัวเรือนที่มีความสามารถในการผ่อนชำระหนี้ได้	R
	จำนวนครัวเรือนที่เป็นหนี้จากการประกอบอาชีพ	R
	จำนวนคนว่างงานในชุมชนที่อยู่ในวัยแรงงาน	O/P
ด้านการศึกษา	จำนวนโรงเรียนของรัฐต่อปริมาณเด็กวัยเรียนทั้งหมด	O/P
	ร้อยละของเด็กที่จบมาแล้วไม่มีงานทำ	R/O/P/E
	จำนวนโครงการฝึกอาชีพของกรมพัฒนาฝีมือแรงงานที่จัดขึ้นในชุมชน	O/P
	จำนวนคนที่เข้ารับการฝึกอบรมตลอดหลักสูตร	R/O/P/E
	จำนวนคนที่เข้ารับการฝึกอบรมและนำไปใช้ประโยชน์ในการประกอบอาชีพ	R/O/P/E
ด้านสุขภาพอนามัย	ค่าใช้จ่ายในการซื้อยาแผนปัจจุบันในร้านที่มีเภสัชกรประจำต่อปี	R
	จำนวนคนที่มีบัตรสุขภาพในการรักษาพยาบาล	R
	จำนวนคนที่ป่วยเป็นโรคทางเดินหายใจ อากาศทางผิวหนังผื่นคัน และภูมิแพ้	-
	จำนวนเยาวชนที่ใช้สารเสพติด	-
	ร้อยละของสมาชิกในชุมชนที่เข้ารับการตรวจสุขภาพจากส่วนราชการต่อสัปดาห์	R/O/P/E
	สัดส่วนพื้นที่ในการออกกำลังกายต่อคนในชุมชน	R/E
	จำนวนสมาชิกในชุมชนที่มีความรู้ในเรื่องการดูแลสุขภาพ	R
	จำนวนครั้งโดยเฉลี่ยที่ชาวบ้านออกกำลังกายต่อสัปดาห์	R/E
	สัดส่วนจำนวนสมาชิกในชุมชนที่มีบัตรสุขภาพต่อจำนวนสมาชิกในชุมชนที่ใช้บัตรสุขภาพ	R/E/O

	จำนวนครั้งต่อปีที่ชาวบ้านร้องเรียนเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ชุมชนได้รับ	R/E
	สัดส่วนจำนวนครั้งต่อปีที่ชาวบ้านได้รับการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมจากการร้องเรียนผ่านหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อจำนวนการร้องเรียนทั้งหมด	R/O/P/E
	จำนวนครัวเรือนที่มีการอพยพไปอยู่ที่อื่นอย่างถาวรเนื่องจากปัญหาจากโรงงานอุตสาหกรรม	R
	จำนวนยานยนต์ที่โดนจับเพราะเสียงดังเกินกำหนดต่อวัน	E/O
	ปริมาณขยะสารพิษที่ถูกทิ้งในที่สาธารณะของชุมชน	E/O
	จำนวนครั้งในการเก็บขยะสารพิษของเทศบาลต่อสัปดาห์	E/O
	จำนวนโรงงานในชุมชน/ร้านในชุมชนที่ทำให้เกิดขยะสารพิษ	-
ด้านวัฒนธรรมและจิตใจ	จำนวนครัวเรือนที่ยังคงรักษานับธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น หรือความสัมพันธ์ความเชื่อดั้งเดิม และศิลปะพื้นบ้านในชุมชน	O/P
	จำนวนคนในชุมชนที่ร่วมกิจกรรมของชุมชน เช่น ในงานเทศกาลต่างๆ งานช่วยเหลือในชุมชน	O/P
	จำนวนผู้สูงอายุและพระที่เป็นผู้นำทางจิตใจของคนในชุมชน	P
ด้านสื่อและข้อมูลข่าวสาร	วิธีการรับสื่อและข่าวสารของชาวบ้านในชุมชน หอกระจายข่าว วิทยุโทรทัศน์ ศูนย์ข้อมูล / ป้ายประกาศ ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ของรัฐ	R/E
	จำนวนครัวเรือนที่รับสื่อและข่าวสารในช่วงเวลา 08.00 น.	R
	จำนวนครัวเรือนที่รับสื่อและข่าวสารในช่วงเวลา 12.00 น.	R
	จำนวนครัวเรือนที่รับสื่อและข่าวสารในช่วงเวลา 18.00 น.	R
	จำนวนสถานที่เผยแพร่ข่าวสารที่มีการจัดการโดยชุมชน	R/O/P
	จำนวนครัวเรือนที่สามารถนำข้อมูลข่าวสารไปใช้ในชีวิตประจำวันได้	R

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ด้านประชาสัมพันธ์	จำนวนองค์กรชุมชนที่มีทั้งเพศหญิงและเพศชายเป็นสมาชิกและกรรมการอย่างอิสระและเท่าเทียมกันในกิจกรรมชุมชน	O/P/E
	ร้อยละของคนในชุมชนที่เป็นสมาชิกในกลุ่มต่างๆ ที่มีโอกาสได้แสดงความคิดเห็น	R/O/P/E
	จำนวนปัญหาที่ได้รับการแก้ไขโดยคณะกรรมการชุมชน / ผู้นำกลุ่ม / ตัวแทนกลุ่ม	R/O/P/E
	จำนวนสมาชิกในชุมชนที่เห็นว่าผู้นำเป็นคนดีและสามารถฟังได้	R/E
	จำนวนครัวเรือนที่มีปัญหาเรื่องค่าบริการโทรศัพท์	-
	อัตราส่วนค่าใช้จ่ายด้านสาธารณูปโภคเปรียบเทียบค่าใช้จ่ายทั้งหมดในครัวเรือน	O/E
	จำนวนครัวเรือนที่ต้องซื้อน้ำกิน	R/E
	จำนวนครัวเรือนที่ต้องซื้อน้ำใช้ (น้ำประปา)	R/E
	อัตราส่วนค่าใช้จ่ายในการซื้อน้ำกินน้ำใช้เปรียบเทียบค่าใช้จ่ายทั้งหมดในครัวเรือน	R/E
ด้านครอบครัว	จำนวนครัวเรือนที่มีสามี-ภรรยาทั้งสองคนช่วยกันหารายได้แบ่งเบาภาระของครอบครัว	E
	จำนวนครัวเรือนที่มีเวลาให้กัน 1-2 ครั้งต่อสัปดาห์	P
	จำนวนกิจกรรมของสมาชิกในครอบครัวที่ทำร่วมกันต่อสัปดาห์	R/O/P
	จำนวนกิจกรรมทางด้านกีฬาเพื่อต่อต้านยาเสพติดของชุมชน	R/O

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3-5 (ข) : พื้นที่เมืองชายแดนและท่องเที่ยว จังหวัดเชียงราย

ประเด็นคุณ ภาพชีวิต	ตัวชี้วัด	เป้า หมาย
ด้านเศรษฐกิจ	จำนวนนักท่องเที่ยวต่อปี	R
	ร้อยละของครัวเรือนที่มีรายได้น้อยกว่า 5,000 บาทต่อเดือน	R
	จำนวนครัวเรือนที่มีการออมเงินกันภายในครอบครัวและหมู่เพื่อนฝูง	R
	อัตราการมีงานทำ	R/O/P/E
	จำนวนครัวเรือนที่มีความสามารถในการผ่อนซื้อสินค้าที่จำเป็นต่อชีวิตประจำวันได้	R
	จำนวนครัวเรือนที่ไม่ถูกยึดค้ำสินค้าที่ผ่อนชำระ	R
ด้านการศึกษา	จำนวนชั่วโมงโดยเฉลี่ยต่อสัปดาห์ในการเรียนพิเศษของเด็กนักเรียน	R/P/E
	มีศูนย์ฝึกอาชีพโดยชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดหลักสูตร	R/O/P/E
	มีโรงเรียนสายวิชาชีพในชุมชน (ปวช. ปวส.)	R/O/E
	มีโรงเรียนสำหรับเด็กที่มีพัฒนาการทางปัญญาต่ำ	R/O/E
ด้านสุขภาพ อนามัย	สัดส่วนค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพต่อรายได้อต่อเดือน (ต่อปี)	R/O/P/E
	ร้อยละของประชากรที่มีโอกาสเข้าถึงแหล่งสันตนาการที่ตนเองต้องการ	O/P/E
	จำนวนครัวเรือนที่มีสมาชิกอย่างน้อย 1 คนที่มีความรู้ในเรื่องการดูแลสุขภาพ	R
	จำนวนร้านค้าที่ถูกตรวจพบว่าจำหน่ายผลิตภัณฑ์ที่มีสารปนเปื้อน	R/O/P/E
	สัดส่วนพื้นที่ต่อประชากรทั้งหมดในชุมชนที่ใช้เพื่อการออกกำลังกายโดยเฉพาะ	R/P/E
	จำนวนคนที่ใช้บัตรสุขภาพในการรักษาพยาบาล	R/O
ด้านโครงสร้าง พื้นฐานและ สิ่งแวดล้อม	จำนวนบ้านที่มีการออกเลขทะเบียนซ้ำซ้อน	O/P
	ความถี่ในการจัดเก็บขยะในชุมชน	R/O/P/E
	จำนวนวันโดยเฉลี่ยต่อปีที่ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนจากการขุด รื้อ ก่อสร้างงานสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ	-
	จำนวนครัวเรือนที่ได้รับความเดือดร้อนจากแหล่งบันเทิงหรือบริการทางเพศ	R/E
	จำนวนครัวเรือนที่ไม่มีปัญหาเรื่องค่าบริการโทรศัพท์	-

ด้านวัฒนธรรม และจิตใจ	จำนวนงานประเพณีที่มีการจัดร่วมกันระหว่างประเทศเพื่อนบ้านชายแดนใน รอบปี	R/O/P/E
	ร้อยละของครัวเรือนที่ยังคงรักษานบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นหรือความ สัมพันธ์ความเชื่อดั้งเดิมและศิลปะล้านนา	P
	จำนวนบ่อนในชุมชน	R/O/P
	อัตราการบวชเณรของเด็กในรอบปี	R/O/P/E
	จำนวนเด็กกำพร้าที่เกิดจากพ่อแม่ที่เสียชีวิตด้วยโรคเอดส์	R
ด้านสื่อและ ข้อมูลข่าวสาร	จำนวนรายการข่าวสารความรู้ที่ถ่ายทอดช่วงเวลา 07.00 น.และ17.00 น.	R/O/P/E
	จำนวนครัวเรือนที่รับสื่อช่วงเวลา 07.00 น. และ17.00 น. โดยหอกระจายข่าว ชุมชนเป็นประจำทุกวัน	R/O/P/E
	จำนวนครัวเรือนที่มีปัญหาการรับคลื่น โทรทัศน์แทรกบริเวณชายแดน	E
	จำนวนสถานที่เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่มีการจัดการ โดยชุมชน	R/O/P
ด้านประชา สังคม	จำนวนปัญหาที่ได้รับการแก้ปัญหาโดยการรวมกลุ่ม	O
	ร้อยละของสมาชิกในชุมชนที่เห็นว่าผู้นำเป็นคนดี	E
	ร้อยละของประชากรที่มีโอกาสได้แสดงความคิดเห็นอย่างอิสระและเท่าเทียม กันในกิจกรรมของชุมชน	P/E
	ร้อยละของสมาชิกในชุมชนที่เห็นว่านักการเมืองมีอิทธิพลต่อผู้นำชุมชนและใน ชุมชน	O
	จำนวนคดีการค้ายาเสพติดในรอบปี	R/P
ด้านครอบครัว	จำนวนครัวเรือนที่สามีและภรรยาทั้งสองคนช่วยกันหารายได้	R/E
	ร้อยละของครัวเรือนที่มีเวลาให้กัน 1-2 ครั้งต่ออาทิตย์	R

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3-5 (ข) : พื้นที่ชุมชนแออัด กรุงเทพมหานคร

ประเด็นคุณภาพชีวิต	ตัวชี้วัด	เป้าหมาย
ด้านเศรษฐกิจ	ร้อยละของครัวเรือนที่สามารถผ่อนชำระหนี้ได้	R
	ร้อยละของครัวเรือนที่สามารถลดหนี้ในระบบ	R
	ร้อยละของครัวเรือนที่เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ หรือกองทุนเพื่อพัฒนาชุมชน	R/O/P
	ร้อยละของครัวเรือนที่มีเงินออม	R
	ร้อยละของครัวเรือนที่สามารถหารายได้เสริม	R
	จำนวนครัวเรือนที่สมาชิกมีอาชีพที่ชุมชนจัดหาให้	R
	ร้อยละของคนที่มีงานทำและมีรายได้	R
	อัตราการว่างงานของประชากรในวัยทำงาน (13-60 ปี)	R
	จำนวนแหล่งเงินทุนที่ชุมชนสามารถเข้าถึงได้ (แหล่งเงินทุนในระบบ)	E
	จำนวนแหล่งเงินทุนที่มีการจัดการโดยชุมชน	R/O
	ร้อยละของครัวเรือนที่ใช้แหล่งเงินทุนจากการจัดการของชุมชน	R/O/P
	ร้อยละของครัวเรือนที่ใช้สินเชื่อกจากแหล่งเงินทุนนอกระบบ	R
	อัตราการขยายตัวของเงินทุนจากแหล่งเงินทุนนอกระบบ	R
	อัตราการขยายตัวของสมาชิกและเครือข่ายการจัดการของชุมชน	R/O/P

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ด้านการ ศึกษา	ร้อยละของเด็กที่ไม่ได้เรียนถึงชั้น ม.3	E
	ร้อยละของครัวเรือนที่มีสมาชิกในวัยแรงงานที่จบการศึกษาภาคบังคับและมีงานทำ	R/E
	จำนวนคนที่ได้รับการอบรมต่างๆ ทั้งจากภาครัฐและเอกชนอย่างน้อย 2 ครั้งต่อปี	E
	สัดส่วนวิชาที่สอนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชนและภูมิปัญญาพื้นบ้าน	R
	ร้อยละของเด็กและเยาวชนที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้ด้านอาชีพจากครอบครัว	R
	ร้อยละของเด็กและเยาวชนที่มีสัมมาคารวะ รู้จักการเสียสละ ช่วยเหลือกิจกรรมของครอบครัวและชุมชน	R
	อัตราสมาชิกครัวเรือนที่ได้รับการฝึกวิชาชีพตามความสนใจหรือความถนัดแล้วมีงานทำ	R
	อัตราส่วนของสมาชิกในชุมชนหรือกรรมการชุมชนที่มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาและหลักสูตรในระดับชุมชนหรือร่วมเป็นวิทยากร	P
	จำนวนโครงการต่อปี (ทั้งของหน่วยงานรัฐและเอกชน) ที่ชุมชนมีโอกาสเข้าร่วมเพื่อเพิ่มพูนความรู้	P/E
ด้านสุขภาพ อนามัย	อัตราครัวเรือนที่ได้บริโภคอาหารครบ 5 หมู่	R
	ร้อยละของสมาชิกในชุมชนที่ต้องไปหาหมอเป็นประจำ	R
	สัดส่วนของสมาชิกในชุมชนที่ได้รับการตรวจร่างกายประจำปี	R
	จำนวนครัวเรือนที่มีสมาชิกเจ็บป่วยจากการใช้หรือได้รับผลกระทบจากสารเคมีในรอบปี (อาชีวอนามัย)	R/O
	อัตราผู้ป่วยด้วยโรกระบบทางเดินหายใจ ระบบทางเดินอาหาร เอดส์ ความดันโลหิตสูง เบาหวาน ภูมิแพ้ มะเร็ง พยาธิ โรคเครียด ไข้เลือดออก	O
	จำนวนครัวเรือนที่มีสมาชิกใช้สารเสพติด	R/O/P
	อัตราส่วนของครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการประกันสุขภาพ	R
	ร้อยละของผู้ด้อยโอกาส / คนพิการ / ผู้สูงอายุที่สามารถเข้าถึงบริการทางด้านสาธารณสุข	E
	ร้อยละของผู้มีบัตรประกันสุขภาพ (บัตร สปร.) ที่เจ็บป่วยและได้ใช้บัตรเพื่อรับบริการจากรัฐ	E

ด้านโครงสร้างพื้นฐาน และสิ่งแวดล้อม	ชุมชนมีการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม (เช่น ขยะ, น้ำเสีย, ฯลฯ) โดยองค์กร ของชุมชน	R/O/P
	จำนวนครัวเรือนที่มีการกำจัดขยะโดยวิธีใดวิธีหนึ่งคือการเผา / แยก / กลบ / ฝังหรือนำกลับไปใช้ใหม่	R/P
	อัตราส่วนของการร้องเรียนเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ได้รับการแก้ไข	R/P
	ชุมชนมีการบังคับใช้ระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมของชุมชน เช่น เรื่องขยะ เสียขัง	R/P
	จำนวนครัวเรือนต่อพื้นที่ชุมชน (ทั้งที่มีและไม่มีทะเบียนบ้าน)	E
	จำนวนประชากรต่อพื้นที่	E
	จำนวนครัวเรือน (บ้าน) ที่มีการแบ่งให้ผู้เช่า	E
	จำนวนครั้งของความขัดแย้งภายในชุมชนในการแข่งขันทรัพยากร	E
	จำนวนครั้งของความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐในการแข่งขันทรัพยากร	P
	จำนวนครั้งต่อปีที่เกิดความขัดแย้งในการแข่งขันทรัพยากร	P/O
	ร้อยละของครัวเรือนที่เข้าร่วมกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม (แยกตามกิจกรรม)	R
	จำนวนอาสาสมัครเพื่อป้องกันอัคคีภัยพลเรือนต่อจำนวนประชากรในชุมชน (อพปร.)	
	จำนวนเครื่องดับเพลิงสาธารณะ	

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ด้านวัฒนธรรมและจิตใจ	ร้อยละของครัวเรือนที่ยังคงรักษานับธรรมเนียมนิยมประเพณีท้องถิ่น ได้แก่ การไปวัดทุกวันพระและเทศกาลทางศาสนา การใส่บาตรเป็นประจำ	R
	ร้อยละของครัวเรือนในชุมชนที่พึ่งตนเองได้โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการรักษาพยาบาล และการผลิตเครื่องอุปโภคบริโภค	R
	จำนวนสถานเริงรมย์ / แหล่งอบายมุขในชุมชน	R
	จำนวนสมาชิกชุมชนที่เข้าสถานเริงรมย์เป็นประจำ	R
	ร้อยละของครัวเรือนที่สมาชิกไม่ติดอบายมุข (แยกตามประเภทอบายมุข)	R
	จำนวนครัวเรือนที่ไม่ซื้อสินค้าเงินผ่อน	R
	จำนวนครัวเรือนที่มีพฤติกรรมใช้จ่ายเกินฐานะ	R
	ร้อยละของครัวเรือนในชุมชนที่คิดว่ามีผู้นำทางศาสนาและหรือผู้นำท้องถิ่นที่เป็นตัวอย่างที่ดีและเป็นที่ยึดทางใจได้	R
	ร้อยละของครัวเรือนในชุมชนที่ร่วมประเพณีขอแรงหรือการแลกเปลี่ยนอื่นๆ แยกตามกิจกรรม เช่น ซ่อม / สร้างบ้าน งานบวชงานบุญต่างๆ	R
	จำนวนครั้งในรอบปีที่มีการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมเพื่อคนในชุมชน	P
จำนวนคนเข้าร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ชุมชนจัดขึ้น (ระบุกิจกรรม)	P	
ร้อยละของสมาชิกในชุมชน (หรือครัวเรือน) ที่ช่วยเหลืองานสาธารณประโยชน์เป็นประจำ	P	
ด้านสื่อและข้อมูลข่าวสาร	ชุมชนมี / ไม่มีช่องทางที่จะเข้าถึงแหล่งความรู้ ข้อมูลทางวิชาการที่ถูกต้อง (โดยชุมชนอาจเป็นสื่อกลางในการประสานข้อมูล)	E
	จำนวนช่องทางเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร (เช่น หอกระจายข่าว ที่อ่านหนังสือ สื่อบุคคลเอกสาร ใบปิด) ที่มีการจัดการโดยชุมชน	E
	จำนวนครัวเรือนที่นำความรู้จากสื่อต่าง ๆ ได้แก่ โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ ข่าวสารจากราชการหรือเจ้าหน้าที่มาปรับปรุงและใช้ประโยชน์ด้านอาชีพได้	R
	อัตราครัวเรือนที่ใช้ประโยชน์จากสื่อในการช่วยแก้ปัญหาประจำวันตามชนิดของสื่อ	R
	ร้อยละของครัวเรือนที่มีสมาชิกได้รับอิทธิพลด้านลบจากสื่อ	R

ด้านประชา สังคม	จำนวนกลุ่มที่ไม่เป็นทางการและมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องอย่างน้อย 5 ปี	O
	จำนวนเพิ่มขึ้นของสมาชิกกลุ่มที่ไม่เป็นทางการต่อปี (ถ้าสมาชิกเต็มแล้ว จำนวนอาจไม่เพิ่มขึ้น)	O
	มี / ไม่มีระบบการจัดการแก้ไขความขัดแย้งในชุมชนโดยผู้นำด้วยสันติวิธี	R/O
	จำนวนปัญหาสำคัญในชุมชนที่ได้รับการแก้ไขโดยองค์กรชุมชน (ระบุ ปัญหา)	O
	จำนวนสมาชิกที่อยู่นอกชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน เช่น สมาชิก กลุ่มออมทรัพย์	O
	จำนวนกลุ่ม / ชุมชนที่เพิ่มขึ้นเพื่อร่วมเป็นเครือข่ายทำกิจกรรมต่างๆ	O
	มีแหล่งทุนสนับสนุนที่องค์กรชุมชนหามาได้เพื่อใช้เป็นสาธารณประโยชน์	O
	มีการติดตามประเมินผลงานของคณะกรรมการชุมชนเป็นประจำทุกปีโดยสมาชิกชุมชน	P/O
	มีคณะกรรมการและระบบตรวจสอบบัญชีเงินกองทุนต่างๆ ของชุมชนเป็นประจำทุกปี	O
	ชุมชนมีกลไกเพื่อตรวจสอบกลุ่มผลประโยชน์ที่เข้ามาใช้ทรัพยากรในชุมชน	P
	ชุมชนมีทั้งเพศหญิงและเพศชายเป็นคณะกรรมการชุมชนหรือคณะกรรมการกลุ่มต่างๆ	E
	จำนวนกิจกรรมที่ให้เด็กร่วมทำในชุมชน	P/E
	จำนวนโครงการพัฒนาที่คิดและบริหาร โดยชุมชน	P
	ร้อยละของครัวเรือนที่ไม่มีเอกสารสิทธิในที่อยู่อาศัย	E
	ร้อยละของครัวเรือนที่มีบ้านที่ไม่มีทะเบียน	E
	สัดส่วนโทรศัพท์สาธารณะต่อประชากร	E
	ชุมชนมีโครงการ / กลไก (เช่น ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก / คนชรา กองทุนชุมชน) เพื่อสวัสดิการของคนด้อยโอกาสต่างๆ	E
	จำนวนผู้รับการสงเคราะห์ในแต่ละปี แยกตามประเภท เช่น คนชรา เด็ก	E
	สัดส่วนงบประมาณของ กทม.ต่อปีเพื่อเป็นสวัสดิการชุมชน (เข้ากองทุนพัฒนาชุมชน)	E
	อัตราส่วนของคดีที่เกิดจากคนต่างถิ่นต่อคดีทั้งหมด	R/O/P
ร้อยละของกรณีปัญหา (เช่น ลักข โหมย ทำร้ายร่างกาย) ที่เกิดอันเนื่องมาจาก ยาเสพติด / การพนัน	R/O/P	
ร้อยละของคดีปัญหา (เช่น ลักข โหมย ทำร้ายร่างกาย) ที่เกิดอันเนื่องมาจากยาเสพติด / การพนัน	R/O/P	

ด้านครอบครัว	ร้อยละของครอบครัวที่สมาชิกฟังฟังกันได้	R
	ร้อยละของครอบครัวในชุมชนที่มีความขัดแย้งขั้นรุนแรงเป็นประจำ	R
	ร้อยละของครอบครัวที่มีสมาชิกไม่ติดการพนัน	R
	ร้อยละของครอบครัวที่ไม่มีสมาชิกติดยาเสพติด	R
	ร้อยละของครอบครัวที่สมาชิกทำกิจกรรมบางอย่างร่วมกันเป็นประจำ เช่น กินข้าว ไปเที่ยวในวันหยุด (เน้นครอบครัวที่มีสมาชิกอยู่ในวัยเรียน)	P
	จำนวนครอบครัวที่หย่าร้างหรือแยกทางกัน	R
	ร้อยละของครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่ดูแลลูก (ในวัยเด็กและกำลังเรียน) เพียงคนเดียว	R
	ร้อยละของครอบครัวที่มีพ่อ-แม่ชราภาพอาศัยอยู่ด้วย	R
	จำนวนคนชราไร้ที่พึ่ง ไม่มีลูกหลานดูแล	R
	จำนวนเด็กกำพร้า	R
	จำนวนเด็กเร่ร่อน	R
	จำนวนเด็กถูกทอดทิ้ง	R
	จำนวนเด็กที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์	R
จำนวนคนพิการที่ไม่มีที่อยู่อาศัย ไม่มีผู้เลี้ยงดู	R	

จากการประมวลผลตัวชี้วัดระดับพื้นที่ตามเป้าหมายการพัฒนาและวิเคราะห์หาตัวร่วม 4 ด้าน (ROPE) ของทั้ง 8 พื้นที่ที่ทำการศึกษา สามารถสรุปผลได้ดังนี้

- เขตชนบท (จังหวัดน่าน เชียงใหม่ สงขลา บุรีรัมย์ และพระนครศรีอยุธยา)

ด้านเศรษฐกิจ จากการวิเคราะห์ตัวชี้วัดด้านเศรษฐกิจของทั้ง 5 พื้นที่ตามแนวคิดพื้นฐาน (ROPE) 4 แนวคิด ปรากฏว่า ตัวชี้วัดของทุกพื้นที่ที่ศึกษาได้สะท้อนความคิดเห็นของชุมชนที่เน้นเรื่องการทำมาหากินและเรื่องปากท้องของครัวเรือนเป็นสำคัญ โดยแนวคิดของชุมชนเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตที่ดีคือ ต้องสามารถดำรงชีวิตอยู่รอดได้โดยไม่ขัดสนและไม่มีหนี้สิน ตัวชี้วัดที่แต่ละพื้นที่สะท้อนออกมาจึงเป็นประเด็นเกี่ยวกับรายได้ ผลผลิต แหล่งรายได้ การมีงานทำ และปัจจัยในการผลิต (เช่น ที่ดิน หรือเรือและอุปกรณ์ประมงในกรณีของชุมชนชายฝั่ง) รวมทั้งการรวมกลุ่ม ซึ่งประเด็นเหล่านี้ ชุมชนจะให้น้ำหนักไปที่แนวคิดของ “การพึ่งตนเอง” (R) เป็นหลัก จากการวิเคราะห์การจัดทำตัวชี้วัดตามเป้าหมายการพัฒนา พบว่าในหมวดเศรษฐกิจของพื้นที่ทั้ง 5 จังหวัด ตัวชี้วัดในหมวดนี้แทบทุกตัวได้สะท้อนแนวคิด “การพึ่งตนเอง” รองลงมาคือ แนวคิดด้าน “การรวมตัวขององค์กรประชาชน” (O) และ “การมีส่วนร่วมของประชาชน” (P) สำหรับบุรีรัมย์ได้เน้นในเรื่องเศรษฐกิจพออยู่พอกินเป็นการเริ่มต้น พระนครศรีอยุธยาได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการเข้าร่วมกิจกรรมธุรกิจชุมชน และสงขลาออกไปถึงการที่ชุมชนต้องสร้างงานรองรับสมาชิกเพื่อป้องกันการที่ต้องออกไปหางานรับจ้างนอกชุมชน และทำให้ความเข้มแข็งและการพึ่งพาตัวเองลดลง

ด้านการศึกษา แนวคิดพื้นฐานด้าน “ความเป็นธรรมในสังคม” (E) เป็นแนวคิดที่สะท้อนออกมาในตัวชี้วัดของพื้นที่ทั้ง 5 มากที่สุดในหมวดการศึกษา โดยชุมชนมองว่าเด็กทุกคนควรมีโอกาสเท่าเทียมกันในการศึกษาต่อในระดับสูงกว่าภาคบังคับ รองลงมาคือ แนวคิดด้าน “การมีส่วนร่วมของประชาชน” (P) ดังจะเห็นได้จากจังหวัดเชียงใหม่ ชุมชนมองว่าคุณภาพชีวิตที่ดีนั้น ชุมชนจะต้องมีส่วนร่วมในการวางแผนการศึกษาและกำหนดหลักสูตร “ชุมชน” ซึ่งมีความหมายรวมถึง พ่อ แม่ ผู้ปกครอง ครู อบต. ตลอดจนกรรมการหมู่บ้าน เช่นเดียวกับกรณีของจังหวัดบุรีรัมย์และสงขลาที่ให้น้ำหนักในเรื่องของการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในกิจกรรมของโรงเรียนที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน (เช่น การมีส่วนร่วมถ่ายทอดความรู้เทคนิคพื้นบ้านให้แก่นักเรียนในโรงเรียน) ซึ่งจะทำให้ความรู้ที่ได้จากการศึกษาเล่าเรียนมีประโยชน์ในเชิงประยุกต์อย่างแท้จริง จังหวัดพระนครศรีอยุธยาให้น้ำหนักในด้านการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งเป็นหลักสูตรการศึกษาที่สอดคล้องกับชุมชน โดยชุมชนร่วมกันสร้างและพัฒนาาร่วมกัน

ด้านสุขภาพอนามัย ในหมวดสุขภาพอนามัย ตัวชี้วัดของจังหวัดน่าน เชียงใหม่ จะให้น้ำหนักไปที่แนวคิดพื้นฐานด้าน “ความเสมอภาค” หรือ “ความเป็นธรรมในสังคม” (E) มากที่สุด ซึ่งได้สะท้อนถึงความคิดของชุมชนที่มองว่า การเข้าถึงการให้บริการจากภาครัฐ (เช่น การมี สปร. ประกันสังคม ประกันสุขภาพ) เป็นเป้าหมายของการมีคุณภาพชีวิตที่ดี ในขณะที่เดียวกันจังหวัดพระนครศรีอยุธยา บุรีรัมย์ และสงขลา จะเน้นและให้น้ำหนักไปที่แนวคิดด้าน “การพึ่งตนเอง” (R) มากที่สุดในหมวดสุขภาพอนามัย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการดูแลสุขภาพของตนเองหรือการป้องกัน เช่น มีการตรวจร่างกายประจำปี มีการจัดประชุมหรือรณรงค์ในโรคบางชนิด การลดการใช้ยาแผนปัจจุบัน มาใช้การแพทย์แผนไทย เป็นต้น

ด้านโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม สำหรับตัวชี้วัดของ 5 พื้นที่ในหมวดโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม ได้สะท้อนแนวคิดของชุมชนที่ให้น้ำหนักความสำคัญกับ “การพึ่งตนเอง” (R) “การรวมตัวขององค์กรประชาชน” (O) และ “การมีส่วนร่วมของประชาชน” (P) ทั้งนี้ กลุ่มตัวชี้วัดของจังหวัดน่าน บุรีรัมย์ พระนครศรีอยุธยา และสงขลา จะเน้นแนวคิด “การพึ่งตนเอง” มากที่สุด รองลงมาคือ “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ส่วนจังหวัดเชียงใหม่ได้เน้นและให้ความสำคัญกับ “การมีส่วนร่วมของประชาชน” มากที่สุด รองลงมาคือ “การพึ่งตนเอง” และ “การรวมตัวขององค์กรประชาชน” ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากชุมชนที่ศึกษาของจังหวัดเชียงใหม่เป็นชุมชนชนบทเกษตรผสมอุตสาหกรรม ดังนั้น แนวคิดของชุมชนเกี่ยวกับการมีคุณภาพชีวิตที่ดีนั้น องค์กรประชาชนด้านการควบคุมดูแลรักษาป่าไม้สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมในเมืองด้านขยะมูลฝอย จึงมีความสำคัญและจำเป็น ตัวชี้วัดดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นลักษณะของความเป็นชุมชนเกษตรกึ่งอุตสาหกรรมเป็นอย่างมาก ซึ่งแตกต่างไปจากชุมชนเกษตรกรรมทั่วไปที่แนวคิด “การพึ่งตนเอง” ค่อนข้างจะโดดเด่น โดยเฉพาะจังหวัดบุรีรัมย์และพระนครศรีอยุธยา เพราะชุมชนที่ศึกษาของทั้ง 2 จังหวัด ได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติมาเป็นเวลานาน โดยเห็นความสำคัญว่าต้นทุนชีวิตของคนชนบทคือ ทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ ป่า) การรักษาด้านทุนชีวิตคือชุมชนต้องเป็นผู้ดูแลและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติขึ้นมาเอง ดังนั้นตัวชี้วัดของจังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จึงได้สะท้อนแนวคิด “การพึ่งตนเอง” เป็นหลัก ส่วนจังหวัดน่าน แม้จะไม่ได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ในลักษณะเดียวกันกับจังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดพระนครศรีอยุธยา แต่ประสบการณ์ทางระบบนิเวศ

ของพื้นที่ เช่น การเป็นชุมชนเขตต้นน้ำและลุ่มน้ำ ทำให้ชุมชนมองเห็นความสำคัญด้านสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำและป่าไม้ที่เหมาะสมเพื่อความอยู่รอดของชุมชนเอง ดังนั้นตัวชี้วัดของจังหวัดน่านในหมวดสิ่งแวดล้อมจึงเน้นและให้ความสำคัญกับ “การพึ่งตนเอง” และ “การมีส่วนร่วมของประชาชน” เพื่อการอนุรักษ์ป่าไม้และแหล่งพื้นที่ต้นน้ำเพื่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ด้านวัฒนธรรมและจิตใจ จากการวิเคราะห์ตัวชี้วัดในหมวดวัฒนธรรมและจิตใจ พบว่ากลุ่มตัวชี้วัดในหมวดนี้ของพื้นที่ทั้ง 5 จังหวัดได้สะท้อนความคิดของชุมชนที่เน้นความสำคัญของพื้นฐานแนวคิดด้าน “การพึ่งตนเอง” (R) “การรวมตัวขององค์กรประชาชน” (O) และ “การมีส่วนร่วมของประชาชน” (P) โดยชุมชนมองว่าการมีคุณภาพชีวิตที่ดีนั้นชุมชนจะต้องมีความร่วมมือหรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆของชุมชน เช่น ร่วมมือกันจัดกิจกรรมเพื่อสร้างหรือซ่อมสิ่งสาธารณประโยชน์ในชุมชน การดำรงไว้ซึ่งประเพณีท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาแต่ดั้งเดิม สำหรับหมวดวัฒนธรรมและจิตใจนั้น พื้นที่ทั้ง 5 ยังให้ความสำคัญกับวัดหรือสถานที่สำคัญทางศาสนา เช่น มัสยิดและสุเหร่า โดยมองว่าวัดหรือมัสยิดและสุเหร่าคือศูนย์รวมทั้งทางกิจกรรมและจิตใจของคนในชุมชน

ด้านสื่อและข้อมูลข่าวสาร แนวคิดด้าน “การพึ่งตนเอง” (R) และ “ความเสมอภาค” หรือ “ความเป็นธรรมในสังคม” (E) มีความสำคัญที่ชัดเจนในกลุ่มตัวชี้วัดหมวดสื่อและข้อมูลข่าวสารของทั้ง 5 พื้นที่ ทั้งนี้อาจเป็นภาพสะท้อนที่เด่นชัดถึงปัญหาการกระจายความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของประชาชนในเขตชนบท ดังจะเห็นได้จากตัวชี้วัดของแต่ละพื้นที่จะเน้นการมีแหล่งข้อมูลเพื่อให้ข่าวสารความรู้แก่ชุมชน อย่างไรก็ตามตัวชี้วัดที่แสดงการมีคุณภาพชีวิตที่ดีโดยเน้นแนวคิดความเสมอภาคในการเข้าถึงและการรับรู้ข้อมูลข่าวสารด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลด้านผลเสียของการใช้สารเคมีหรือข่าวสารด้านการเกษตร สะท้อนให้เห็นว่าข้อมูลข่าวสารประเภทนี้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตและการครองชีพของชุมชนเป็นอย่างยิ่ง รวมทั้งการมีสิทธิเข้าถึงข้อมูลทางราชการซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนดำเนินชีวิตของคนในชุมชน แต่สมาชิกชุมชนควรจะ “รู้เท่าทัน” สื่อ และเลือกบริโภคข่าวสาร หรือมีวิจารณ์ญาณที่จะเลือกสิ่งดีๆ มาปรับใช้ด้วย ไม่หลงตามแรงโฆษณากระตุ้นการบริโภคของสื่อ

ด้านประชาสังคม สำหรับจังหวัดน่านเน้นแนวคิดด้าน “การพึ่งตนเอง” (R) และ “การมีส่วนร่วมของประชาชน” (P) ในจังหวัดสงขลา แนวคิดด้าน “การพึ่งตนเอง” มีความสำคัญและเด่นชัดในตัวชี้วัดหมวดประชาสังคม ส่วนในจังหวัดเชียงใหม่เน้นชุมชนให้น้ำหนักไปที่แนวคิด “การมีส่วนร่วมของประชาชน” และ “การรวมตัวขององค์กรประชาชน” (O) สำหรับจังหวัดบุรีรัมย์ แนวคิดพื้นฐานด้าน “การพึ่งตนเอง” มีความสำคัญและชัดเจนในกลุ่มตัวชี้วัดของหมวดประชาสังคม ความเห็นของชุมชนเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็งคือ เน้นเรื่องการรวมกลุ่มเพื่อพึ่งตนเอง เช่น ชุมชนมีการรวมกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการเพื่อรักษาผลประโยชน์และสามารถดำเนินกิจกรรมต่างๆได้อย่างต่อเนื่อง และในกลุ่มนั้นๆจะต้องมีความเสมอภาคของชายและหญิง ตัวชี้วัดในหมวดประชาสังคมนอกจากจะสะท้อนแนวคิดของชุมชนเกี่ยวกับการพึ่งตนเองแล้ว (เช่น การมีชมรมออมทรัพย์ที่ดำเนินการโดยชุมชนเพื่อช่วยเหลือกลุ่มผู้ด้อยโอกาส) ยังสะท้อนให้เห็นความคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการกลุ่ม สำหรับจังหวัดพระนครศรีอยุธยาแนวคิดพื้นฐานด้าน “การรวมตัวขององค์กรประชาชน” และ “การมีส่วนร่วมของ

ประชาชน” มีความโดดเด่นมากที่สุด เนื่องจากชุมชนให้ความสำคัญกับการเข้ามาตรวจสอบความโปร่งใสในการดำเนินนโยบายขององค์กรท้องถิ่น

ด้านครอบครัว ตัวชี้วัดของทั้ง 5 พื้นที่ในหมวดครอบครัว พบว่าแนวคิดพื้นฐานด้าน “การพึ่งตนเอง” ก่อนข้างโดดเด่นในกลุ่มตัวชี้วัดหมวดดังกล่าวของทุกพื้นที่ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าคุณภาพชีวิตที่ดีของชุมชนจึงมีตัวชี้วัดในด้านความอบอุ่นมั่นคงของครอบครัว โดยชุมชนให้ความสำคัญกับการมีสมาชิกในครอบครัวอยู่พร้อมหน้า มีความเป็นลูกที่ดี ไม่มีการทะเลาะวิวาทหรือการใช้ความรุนแรงในครอบครัว รวมทั้งไม่ทอดทิ้งเด็กและคนชราให้อยู่ตามลำพังในครอบครัว

● เขตเมือง (จังหวัดระยอง เชียงราย สงขลา และกรุงเทพมหานคร)

ด้านเศรษฐกิจ จากการวิเคราะห์ตัวชี้วัดในหมวดเศรษฐกิจ พบว่าสมาชิกชุมชนของทั้ง 4 พื้นที่ศึกษาได้ให้น้ำหนักกับแนวคิด “การพึ่งตนเอง” (R) มากที่สุด เช่น กรุงเทพมหานคร มีตัวชี้วัดในแนวคิด “การพึ่งตนเอง” ถึง 13 ตัวชี้วัด จากทั้งหมด 14 ตัวชี้วัดของหมวดเศรษฐกิจ จังหวัดระยองมี 4 ตัวชี้วัดจากทั้งหมด 5 ตัวชี้วัด สงขลามี 5 ตัวชี้วัดจากทั้งหมด 6 ตัวชี้วัด และเชียงรามี 9 ตัวชี้วัดจากทั้งหมด 9 ตัวชี้วัด เนื่องจากชุมชนที่ทำการศึกษาทั้ง 4 พื้นที่ที่มีความคล้ายคลึงกันในด้านของการเป็นชุมชนในเขตเมือง ดังนั้นสถานการณ์ทางสังคมของพื้นที่จึงไม่แตกต่างกันมากนัก โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ ดังจะเห็นได้จากความคิดเห็นของชุมชนในแต่ละพื้นที่เกี่ยวกับคุณภาพชีวิตที่ดีที่ได้สะท้อนออกมาในทิศทางเดียวกัน โดยให้ความสำคัญกับการมีงานทำ มีรายได้เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย ตัวชี้วัดที่ชุมชนร่วมสร้างขึ้นมาได้ชี้ให้เห็นว่า การว่างงานของคนในพื้นที่เป็นปัญหาที่มักเกิดขึ้นกับชุมชนเมืองและชุมชนอุตสาหกรรม เช่น จังหวัดระยองที่ปัญหาการว่างงานของคนในท้องถิ่นมีมากเพราะมีแรงงานต่างถิ่นราคาถูกเข้ามาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ดังนั้นกลุ่มตัวชี้วัดจึงเน้นไปที่การมีงานทำและการมีรายได้เพียงพอเป็นหลัก

ด้านการศึกษา ชุมชนตัวชี้วัดของกรุงเทพมหานครได้ให้ความสำคัญกับแนวคิด “การพึ่งตนเอง” (R) มากที่สุดในหมวดการศึกษา (5 ตัวชี้วัดจากทั้งหมด 9 ตัวชี้วัด) ส่วนตัวชี้วัดของจังหวัดระยองในหมวดเดียวกันได้ให้น้ำหนักกับแนวคิด “การมีส่วนร่วมของประชาชน” (P) และ “การรวมตัวขององค์กรประชาชน” (O) ทั้งนี้โดยชุมชนมีความเห็นว่าการศึกษาคือสิ่งจำเป็นต่อการพัฒนา ดังนั้นชุมชนจำเป็นต้องมีส่วนร่วมในการวางแผนการศึกษาและกำหนดหลักสูตรเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน สำหรับตัวชี้วัดในหมวดการศึกษาของจังหวัดสงขลา เน้นแนวคิด “การพึ่งตนเอง” มากที่สุด และจังหวัดเชียงรายได้ให้ความสำคัญกับแนวคิด “การพึ่งตนเอง” เท่าๆ กับแนวคิด “ความเป็นธรรมในสังคม” (E) ซึ่งแนวคิดดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นปัญหาของการขาดโอกาสทางการศึกษาของเด็กด้อยโอกาสในชุมชนแออัดจังหวัดสงขลาและเด็กชนกลุ่มน้อยในพื้นที่จังหวัดเชียงรายที่เป็นชุมชนเมืองชายแดนและท้องเที่ยว

ด้านสุขภาพอนามัย ชุมชนตัวชี้วัดของกรุงเทพมหานครในหมวดสุขภาพอนามัย ชุมชนได้เน้นแนวคิดด้าน “การพึ่งตนเอง” (R) มากที่สุด (6 ตัวชี้วัดจากทั้งหมด 9 ตัวชี้วัด) รองลงมาคือ แนวคิดด้าน “การรวมตัวขององค์กรประชาชน” (O) ในขณะที่ตัวชี้วัดในหมวดสุขภาพอนามัยของจังหวัดระยองได้

สร้างและพัฒนาขึ้นมาบนพื้นฐานแนวคิด “การพึ่งตนเอง” เช่นเดียวกับของจังหวัดสงขลาและเชียงราย ที่เน้น “การพึ่งตนเอง”

ด้านโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม ตัวชี้วัดในหมวดโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อมของกรุงเทพมหานครเน้นแนวคิดด้าน “การมีส่วนร่วมของประชาชน” (P) “การพึ่งตนเอง” (R) และ “ความเป็นธรรมในสังคม” (E) ซึ่งสะท้อนให้เห็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนในเขตเมือง เช่น ปัญหาขยะ เสียงดัง และการใช้พื้นที่ ซึ่งปัญหาเหล่านี้ชุมชนมองว่า “การมีส่วนร่วมของประชาชน” เป็นสิ่งสำคัญในการหาทางออกให้กับปัญหา ส่วนตัวชี้วัดของจังหวัดระยองในหมวดโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อมนั้น ชุมชนได้ให้น้ำหนักไปกับแนวคิด “ความเป็นธรรมในสังคม” มากที่สุด รองลงมาคือ “การรวมตัวขององค์กรประชาชน” (O) ซึ่งได้สะท้อนให้เห็นความคิดของชุมชนที่เห็นว่าองค์กรประชาชนมีส่วนจำเป็นในการดูแลปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม และสมาชิกในชุมชนควรมีโอกาสที่จะเข้าไปมีบทบาทในการกำหนดนโยบายด้านอุตสาหกรรมของท้องถิ่นซึ่งสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่าสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมของจังหวัดระยองได้สร้างปัญหาด้านมลภาวะที่เกิดจากโรงงานอุตสาหกรรมให้กับชุมชน ซึ่งปัญหาดังกล่าวควรได้รับการแก้ไข สำหรับจังหวัดเชียงรายในด้านโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อมนั้น ได้มีการเน้นแนวคิดทั้ง 4 ด้าน ขณะเดียวกันเชียงรายซึ่งเป็นจังหวัดท่องเที่ยว ชุมชนที่ศึกษาจึงต้องการที่จะให้มีการจัดการด้านความเดือดร้อนจากสถานบันเทิง

ด้านวัฒนธรรมและจิตใจ ตัวชี้วัดของชุมชนในกรุงเทพมหานครในหมวดวัฒนธรรมและจิตใจ ชุมชนจะให้น้ำหนักไปที่แนวคิด “การพึ่งตนเอง” (R) มากที่สุด (9 ตัวชี้วัดจากทั้งหมด 12 ตัวชี้วัด) ส่วนจังหวัดระยองจะให้ความสำคัญไปที่แนวคิด “การมีส่วนร่วมของประชาชน” (P) ดังนั้นความคิดเห็นของชุมชนเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือกิจกรรมของชุมชน สำหรับตัวชี้วัดในหมวดวัฒนธรรมและจิตใจในกรณีของจังหวัดเชียงราย แนวคิด “การมีส่วนร่วมของประชาชน” มีความโดดเด่นมากที่สุด ส่วนจังหวัดสงขลาเช่นเดียวกับกรณีของกรุงเทพมหานครที่ชุมชนได้ให้ความสำคัญกับแนวคิดด้าน “การพึ่งตนเอง” มากที่สุด โดยมี 7 ตัวชี้วัดจากทั้งหมด 8 ตัวชี้วัด

ด้านสื่อและข้อมูลข่าวสาร ตัวชี้วัดของกรุงเทพมหานครในหมวดสื่อและข้อมูลข่าวสารได้เน้นแนวคิด “การพึ่งตนเอง” (R) รองลงมาคือ “ความเป็นธรรมในสังคม” (E) สำหรับจังหวัดระยองได้เน้นแนวคิดด้าน “การพึ่งตนเอง” เช่นเดียวกับกรุงเทพมหานครและสงขลา คือชุมชนควรจะรู้จักเลือกสารประโยชน์จากสื่อมาใช้ และพ่อแม่ควรจะใช้เนื้อหาจากสื่อมาสั่งสอนลูกเพื่อไม่ให้เด็กๆหลงเชื่อหรือคล้อยตามสื่ออย่างง่ายดาย ส่วนในจังหวัดเชียงราย ตัวชี้วัดในหมวดสื่อและข้อมูลข่าวสารที่ชุมชนช่วยสร้างขึ้นมาได้ให้ความสำคัญกับแนวคิดทั้ง 4 ด้าน ซึ่งสะท้อนให้เห็นความต้องการในการรับรู้ข่าวสารของสมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพของชุมชน รวมทั้งชุมชนต้องการจะมีส่วนร่วมในการกำหนดและการจัดการสื่อ

ด้านประชาสังคม จากการวิเคราะห์ตัวชี้วัดของกรุงเทพมหานครในหมวดประชาสังคม พบว่าชุมชนได้เน้นแนวคิดด้าน “การรวมตัวขององค์กรประชาชน” (O) มากที่สุด รองลงมาคือ “การมีส่วนร่วมของประชาชน” (P) และ “ความเป็นธรรมในสังคม” (E) สำหรับตัวชี้วัดในหมวดนี้ของ

จังหวัดระยอง ชุมชนจะให้ความสำคัญไปที่แนวคิด “ความเป็นธรรมในสังคม” มากที่สุด โดยสมาชิกของชุมชนมองว่าประชาชนควรได้รับความเท่าเทียมและเป็นธรรมในการรับบริการด้านต่างๆ เช่น การรับบริการด้านสาธารณสุขไปทั่ว เป็นต้น สำหรับเชียงราย ให้ความสำคัญเท่าๆ กันเกี่ยวกับแนวคิดด้าน “ความเป็นธรรมในสังคม” “การรวมตัวขององค์กรประชาชน” และ “การพึ่งตนเอง” ส่วนจังหวัดสงขลานั้นเน้นที่ “การพึ่งตนเอง” เป็นหลัก โดยเฉพาะความมั่นใจในเรื่องที่อยู่อาศัย การแก้ปัญหาต่างๆ ด้วยตนเอง การมีทะเบียนบ้านและมีบัตรประชาชน

ด้านครอบครัว ตัวชี้วัดในหมวดครอบครัวของกรุงเทพมหานคร เน้นแนวคิด “การพึ่งตนเอง” (R) มากที่สุด เช่นเดียวกับจังหวัดเชียงราย สงขลาและระยอง สมาชิกในชุมชนของทั้ง 4 จังหวัดมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีคุณภาพชีวิตที่ดีนั้น สามี-ภรรยาจะต้องช่วยกันหารายได้เลี้ยงครอบครัว และสมาชิกในครอบครัวไม่คิดการพนันและยาเสพติด รวมทั้งมีความรับผิดชอบต่อครอบครัว ความเห็นของสมาชิกในชุมชนที่ศึกษาของทั้ง 4 จังหวัดได้สะท้อนให้เห็นลักษณะของความเป็นชุมชนในเขตเมืองค่อนข้างชัดเจน

3.5 ขั้นตอนย่อยที่ 7 : การวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนในการสร้างและพัฒนา

ตัวชี้วัด

จากการวิเคราะห์ศักยภาพของสมาชิกในพื้นที่ศึกษาในการจัดทำตัวชี้วัดนับตั้งแต่ขั้นตอนเริ่มต้นมาจนถึงขั้นตอนการทดลองใช้ตัวชี้วัด อาจกล่าวได้ว่าสมาชิกในชุมชนทั้ง 8 ลักษณะพื้นที่ทำการศึกษามีศักยภาพในการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดในระดับที่แตกต่างกัน ดังนี้

- พื้นที่ต้นน้ำและลุ่มน้ำ (จังหวัดน่าน)

การสร้างเครื่องชี้วัดในระดับชุมชนโดยชุมชนมีส่วนร่วมเป็นเรื่องค่อนข้างยากสำหรับผู้วิจัยและชุมชนเอง เนื่องจากจะต้องแปลแนวคิดในเชิงนามธรรมออกมาให้เป็นรูปธรรมที่ชุมชนสามารถเข้าใจได้ และเพื่อให้เกิดความร่วมมือในการร่วมคิด ร่วมทำเครื่องชี้วัดเหล่านี้ นักวิจัยจึงมีภาระที่จะต้องสร้างความเข้าใจให้กับชุมชน ทั้งในแง่ของประโยชน์ การนำไปใช้ เนื้อหา และวิธีการ

ดังนั้นกระบวนการสร้างเครื่องชี้วัดระดับชุมชน จึงต้องใช้เวลาค่อนข้างมากไปกับการจัดสนทนากลุ่มอย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาความคิดของชุมชนและเก็บเกี่ยวข้อมูลในแต่ละครั้ง เพื่อนำไปสังเคราะห์สรุปประเด็นนำเสนอในครั้งต่อไป จนกว่าจะได้ผลลัพธ์ในรูปของเครื่องชี้วัดชุมชน

จากแนวคิดดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นว่า ประเด็นตัวชี้วัดหลายตัวมีลักษณะที่เป็นปัจจัยจากนโยบายรัฐซึ่งแท้จริงแล้วคือเงื่อนไขที่จะช่วยเสริมสร้างและเพิ่มขีดความสามารถให้ชุมชนพัฒนาตนเองได้ต่อไป จากการศึกษาพบว่า ชุมชน/กลุ่มผู้นำมีทักษะพอสมควรในการบริหารจัดการการเก็บข้อมูล และสามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลทุกภูมิภาคต่างๆ เช่น จาก จปฐ. อสม. กลุ่มสตรี และ อบต. ฯลฯ

เมื่อเปรียบเทียบศักยภาพระหว่างชุมชนที่ศึกษาเห็นได้ชัดเจนว่าชุมชนที่มีประสบการณ์และโอกาสในการติดต่อสื่อสารกับโลกภายนอกได้มาก ประกอบกับการมีผู้นำที่ตื่นตัวและมีความคิดริเริ่ม เช่น ชุมชนหัวน้ำจะเป็นชุมชนที่สามารถเข้าใจประเด็นตัวชีวิตได้เร็ว และเสนอข้อคิดเห็นได้หลากหลายกว่าชุมชนหัวเตา ซึ่งเป็นชุมชนห่างไกลและมีวิถีชีวิตในลักษณะของการพึ่งตนเองมากกว่า ในกรณีหลังนี้นักวิจัยต้องพึ่งพาอาศัยกลุ่มผู้นำหรือกรรมการหมู่บ้านเป็นหลักในการร่วมสนทนากลุ่มและให้ข้อมูลความคิดเห็น

จากการทดสอบพบว่า แบบสำรวจต้องมีการปรับภาษาเขียนให้ชัดเจนเจาะจงและง่ายต่อความเข้าใจของชุมชน

● พื้นที่ชนบทเกษตรกึ่งอุตสาหกรรม (จังหวัดเชียงใหม่)

กระบวนการทำงานร่วมกับชุมชน ซึ่งใช้เวลาเป็นช่วงๆตลอด 2 ปีไปสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและกระตุ้นให้ชุมชนร่วมกันคิดและสร้างตัวชีวิต วิธีนี้เป็นกิจกรรมรูปแบบที่สมาชิกของทั้ง 3 ชุมชนที่ศึกษาไม่เคยปฏิบัติมาก่อน การสร้างความเข้าใจต่อกระบวนการทำงานในโครงการวิจัยนี้จึงต้องใช้เวลาก่อนข้างนาน เพื่อให้ชุมชนถึงเห็นประโยชน์และเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมทำงานอย่างเต็มที่

ในขั้นตอนการช่วยคิดและสร้างตัวชีวิตเป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่นักวิจัยและชุมชนต้องใช้เวลาทำความเข้าใจกันนานพอสมควร นักวิจัยต้องใช้ความพยายามและกลวิธีหลายแบบเพื่อรวบรวมความคิดเห็นที่แตกต่างของสมาชิกในชุมชนที่ร่วมทำงานให้อยู่ในกรอบที่นักวิจัยต้องการ โดยไม่กระทบต่อระเบียบวิธีวิจัย ดังนั้นสิ่งที่ชุมชนร่วมคิดและแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นหลัก 8 ประเด็น (เศรษฐกิจ การศึกษา สุขภาพอนามัย โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและจิตใจ สื่อและข้อมูลข่าวสาร ประชาสังคม และครอบครัว) จึงเป็นกรอบที่คณะวิจัยกำหนดไว้ก่อนเข้าไปศึกษาในกระบวนการวิจัย เพื่อให้ชุมชนแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับตัวชีวิต สรุปได้ว่ายังไม่สามารถทำให้สมาชิกในชุมชนคิดได้ทุกขั้นตอนตลอดจนถึงการสร้างตัวชีวิตที่นำมาใช้ได้ ความคิดเห็นของชุมชนที่ได้ในกระบวนการวิจัยเป็นเพียงประเด็นที่ใกล้เคียงกับตัวชีวิต ต่อจากนั้นนักวิจัยต้องนำประเด็นต่างๆที่ชุมชนคิดและแสดงความคิดเห็นมาตีความว่าตัวชีวิตแต่ละประเด็นควรจะเป็นอะไร ดังนั้นตัวชีวิตที่ปรากฏในการวิจัยนี้ จึงเป็นตัวชีวิตที่ได้จากการตีความ อย่างไรก็ตามตัวชีวิตเหล่านี้เมื่อนำกลับมาปรึกษาหารือกับกลุ่มสมาชิกในชุมชนที่ร่วมทำงานวิจัย ไม่ปรากฏว่ามีการคัดค้านหรือมีความเห็นขัดแย้งกับตัวชีวิตที่นักวิจัยนำมาเสนอเพื่อขอความคิดเห็นและการปรับปรุง

อย่างไรก็ตาม ชุมชนได้เห็นประโยชน์ของการมีตัวชีวิตของชุมชนเมื่อเวลาโครงการวิจัยผ่านไปใกล้เสร็จ เมื่อนักวิจัยพัฒนาเครื่องมือการเก็บข้อมูลเพื่อใช้สำหรับประเมินความเปลี่ยนแปลงในชุมชนมาทดลองใช้กับสมาชิกในชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการวิจัยขั้นตอนสุดท้ายก่อนสิ้นสุดโครงการสังเกตได้ว่าชุมชนเริ่มเข้าใจวัตถุประสงค์การทำงานร่วมกันระหว่างนักวิจัยและสมาชิกในชุมชนซึ่งดำเนินมาเป็นเวลา 2 ปี สมาชิกเริ่มเข้าใจและเห็นว่า “ตัวชีวิต” มีประโยชน์ต่อการใช้วัดความเปลี่ยนแปลงของชุมชนของเขา

- พื้นที่ชายฝั่งทะเล (จังหวัดสงขลา)

ในช่วงแรกของการวิจัย สมาชิกของชุมชนส่วนใหญ่ไม่เข้าใจว่าตัวชี้วัดหมายถึงอะไรและมีประโยชน์อย่างไรต่อชุมชน ชุมชนมองว่าการเก็บข้อมูลเรื่องตัวชี้วัดจะเป็นประโยชน์ต่อฝ่ายบริหารหรืองานทางวิชาการมากกว่าเป็นประโยชน์ของชุมชนโดยตรง

อย่างไรก็ตามในช่วงกลางของการวิจัย เมื่อคณะวิจัยได้ปรับประเด็นตัวชี้วัดให้เป็นตัวชี้วัดและนำมาให้สมาชิกในชุมชนพิจารณาคัดเลือกและลำดับความสำคัญแล้ว ชุมชนมีความเข้าใจในเรื่องตัวชี้วัดเพิ่มขึ้น เห็นประโยชน์และความสำคัญของการเก็บข้อมูลเรื่องตัวชี้วัด นอกจากนี้ ชุมชนยังเห็นว่าข้อมูลดังกล่าวเป็นข้อมูลของชุมชน ชุมชนควรจะเป็นผู้ใช้ประโยชน์จากข้อมูล แม้ว่าจะมีปัญหาหลายๆด้านที่ชุมชนไม่สามารถร่วมกันแก้ปัญหาเองได้ แต่ชุมชนก็มีแนวคิดจะนำข้อมูลที่ได้ส่งต่อไปกับฝ่ายบริหารหรือหน่วยงานรัฐซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบดูแลในด้านนั้นๆช่วยจัดการต่อไป

บางชุมชนก้าวขึ้นไปถึงขั้นที่สร้างตัวชี้วัดเองโดยที่มีแกนนำบางคนเป็นผู้กระตุ้นให้สมาชิกในชุมชน ได้รู้จักขบคิดแก้ปัญหา รวมตัวกัน และสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม โดยเริ่มจากการตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อให้มี “ทุน” หมุนเวียนเพื่อทำกิจกรรมพัฒนาในด้านต่างๆ

- พื้นที่เกษตรที่ราบสูง (จังหวัดบุรีรัมย์)

ศักยภาพของสมาชิกในชุมชนที่ทำการศึกษ (ชุมชนซูกสะอื้นและชุมชนอีสานการเกษตร) ในการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิต สามารถแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับสมาชิกของชุมชน และระดับผู้นำชุมชน

1) ระดับสมาชิกของชุมชน โดยภาพรวมสมาชิกของชุมชนซูกสะอื้นและชุมชนอีสานการเกษตรมีขีดความสามารถในการกำหนดตัวชี้วัด (คิดได้) และมีศักยภาพในการพัฒนาชุดตัวชี้วัดได้เอง แต่มีข้อสังเกตคือในขั้นตอนแรกๆของขบวนการ สมาชิกส่วนใหญ่ยังไม่มี ความชัดเจนมากนักว่าประโยชน์ของตัวชี้วัดคืออะไร จะนำไปใช้ประโยชน์อย่างไร และใครจะเป็นผู้ใช้ ส่วนมากจะมองในแง่การสร้าง “ความรู้” ให้กับตนเองมากกว่า โดยยอมรับว่าการเข้ามามีส่วนร่วมในการสนทนากลุ่มเป็นประโยชน์กับตนเองมากในแง่ได้เรียนรู้สิ่งใหม่ๆที่ไม่เคยรู้มาก่อนและได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ที่หลากหลายกับเพื่อนสมาชิกด้วยกัน รวมทั้งได้พัฒนาวิธีคิดของตนเองให้เป็นระบบขึ้น อย่างไรก็ตามความเข้าใจของสมาชิกเริ่มค่อยๆชัดเจนยิ่งขึ้นตามลำดับเมื่อมาถึงขั้นตอนที่ 8 ซึ่งเป็นขั้นตอนที่สมาชิกได้ลงมือทำการทดลองเก็บข้อมูลตัวชี้วัดด้วยตนเอง ทำให้สามารถตอบคำถามของตนได้ในหลายๆประเด็นและมีความตระหนักมากขึ้นถึงความสำคัญว่าชุมชนควรมีข้อมูลเป็นของตนเอง เพราะชุมชนจะสามารถติดตามการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ของชุมชนได้ เช่น ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม นอกจากนั้นการสร้างตัวชี้วัดยังช่วยให้ชุมชนมีข้อมูลที่นำไปใช้ในการวางแผนเพื่อการพัฒนาชุมชนได้เอง

2) ระดับผู้นำ เนื่องจากผู้นำของชุมชนชุกชกสะอื่น (ครูบาทูทินันท์ ปรัชญพฤทธิ) และผู้นำชุมชนอีสานการเกษตร (พ่อคำเคื่อง ภาษี) มีความคุ้นเคยและผ่านประสบการณ์การจัดทำตัวชี้วัดของชุมชนในบางเรื่องมาก่อน และปัจจุบันผู้นำชุมชนชุกชกสะอื่นกำลังมุ่งมั่นที่จะพัฒนาระบบการจัดเก็บข้อมูลของชุมชนให้สอดคล้องกับศักยภาพที่เป็นจริงของชุมชน จากประสบการณ์ที่ผ่านมาของผู้นำชุมชนทั้งสองเกี่ยวกับการจัดระบบข้อมูลของชุมชน ทำให้ผู้นำทั้งสองได้มีความเข้าใจและมองเห็นประโยชน์ของการจัดทำตัวชี้วัดในระดับชุมชน ได้ลึกซึ้งกว่าสมาชิกของชุมชน การที่ผู้นำชุมชนได้มองเห็นความสำคัญของการจัดทำตัวชี้วัด ได้มีส่วนช่วยกระตุ้นให้สมาชิกของชุมชนตระหนักถึงประโยชน์ของการมีส่วนร่วมสร้างตัวชี้วัดจะทำให้ “ชุมชนสามารถมีข้อมูลเป็นของตนเอง” ผู้นำชุมชนชุกชกสะอื่นได้มุ่งเน้นประโยชน์ของตัวชี้วัดไปที่ “การนำข้อมูลตัวชี้วัดมาใช้ประโยชน์ในการวางแผนชุมชน” และ “เพื่อยกระดับความเข้มแข็งของชุมชนให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ในทุกๆด้าน” เช่นเดียวกับผู้นำชุมชนอีสานการเกษตรที่มองว่าประโยชน์ของตัวชี้วัดคือ นอกจากจะเป็นเรื่องของการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนแล้ว ยังได้ให้ผู้นำหนักไปที่การมีส่วนร่วมช่วยให้สามารถติดตามสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆของชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง

● พื้นที่เกษตรที่ราบลุ่ม (จังหวัดพระนครศรีอยุธยา)

ผู้นำ / แกนนำของชุมชนวัฒนธรรมคลองขนมจินที่ทำงานร่วมกันเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีความรู้ความสามารถและมีความตระหนักดีในการพัฒนาชุมชน และทางผู้ศึกษาได้เลือกและใช้จุดเด่นนี้เป็นเทคนิคที่สำคัญและนำไปสู่การเข้าถึงและการยอมรับการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัด หากแต่การดำเนินงานการสร้างตัวชี้วัด ไม่ได้อยู่ในบริบทของชุมชนเกษตรที่ลุ่ม ซึ่งกำลังมีการเปลี่ยนแปลงเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทและเป็นการดำเนินงานกับคนซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้และมีภารกิจที่หลากหลาย ดังนั้นการสื่อสารและการดำเนินการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดจึงต้องมีความกระชับ ชัดเจน บรรยาการการทำงานเรียนรู้ร่วมกันจึงเป็นการเรียนรู้ในลักษณะที่เข้มข้นคือ มีความเป็นกันเองและเป็นการแลกเปลี่ยนในแง่ทางวิชาการค่อนข้างสูง การดำเนินการสร้างตัวชี้วัดจึงเป็นไปอย่างราบรื่น การสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดสำหรับชุมชนวัฒนธรรมคลองขนมจินจึงไม่มีอุปสรรคทั้งในแง่ของการคิด การแลกเปลี่ยน การเรียนรู้ และสร้างและพัฒนาตัวชี้วัด หากแต่สิ่งที่เป็นปัญหาที่เทคนิคการวิจัยอาจแก้ไขไม่ได้ คือ

- 1) ผู้นำที่เข้าร่วมในการเรียนรู้สร้างและพัฒนาตัวชี้วัดไม่มีเวลาและมีภาระงานที่มากเกินไป และท้ายที่สุดผู้นำไม่สามารถทดลองใช้ตัวชี้วัดที่กำหนดขึ้นได้ในเวลาที่กำหนด
- 2) ผู้นำเหล่านั้นอยู่ในฐานะทรัพยากรบุคคลของประเทศ ซึ่งยากต่อการทำการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดได้อย่างเต็มที่ และในขณะที่เดียวกันยังไม่สามารถประสานความเข้าใจกับประชาชนในระดับกว้างได้ และผู้นำมีความเห็นตรงกันว่าในการทำงานควรจะต้องทำงานกับ อบต. เป็นหลัก

● พื้นที่อุตสาหกรรม (จังหวัดระยอง)

ในเบื้องต้นสมาชิกของชุมชนส่วนใหญ่ยังไม่มี ความเข้าใจในเรื่องตัวชี้วัดและประโยชน์หรือผลที่ได้อย่างชัดเจน ทั้งนี้จากการที่คณะวิจัยได้สังเกตพบว่าระดับการศึกษาและการประกอบอาชีพ

ของผู้เข้าร่วมล้วนแต่ส่งผลต่อความเข้าใจในเรื่องตัวชี้วัด และมีผลต่อการสร้างตัวชี้วัดโดยชุมชนเอง การเก็บข้อมูลโดยชุมชน หรือแม้แต่การติดตามผลการใช้ตัวชี้วัดระดับชุมชนอีกด้วย แต่หลังจากที่การดำเนินงานผ่านไปได้ระยะหนึ่งแล้ว พบว่าชาวบ้านและชุมชนที่ทางคณะวิจัยได้เลือกทำการศึกษานั้น เริ่มเรียนรู้การสร้างตัวชี้วัดและเรียนรู้ถึงประโยชน์จากตัวชี้วัด ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นอันดีที่จะส่งผลอื่นตามมา เช่น ถ้าชุมชนเริ่มที่จะเรียนรู้การสร้างและประโยชน์ที่จะได้จากตัวชี้วัดจริงก็จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนได้ในอนาคต ซึ่งจากการเก็บข้อมูลโดยใช้เครื่องมือที่ร่วมสร้างกับชุมชน เพื่อทดสอบคุณสมบัติของตัวชี้วัดพบว่า เมื่อร่วมกันสร้างครบทั้ง 8 ด้านแล้วนั้นชุมชนจะให้ความสำคัญกับเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของชุมชนเท่านั้น ซึ่งได้แก่ ตัวชี้วัดที่เกี่ยวข้องกับด้านเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และประชาสังคม รวมไปถึงสวัสดิการจากรัฐที่ชุมชนพึงจะได้รับที่เห็นเด่นชัด ส่วนด้านอื่นๆ อาทิเช่น ด้านการศึกษา ด้านวัฒนธรรมและจิตใจ ด้านครอบครัวและชุมชน ชุมชนคิดว่ายังไม่ใช่ประเด็นสำคัญที่จะส่งผลต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของสมาชิก ทำให้การทดสอบเครื่องมือชุดนี้สามารถเลือกใช้ตัวชี้วัดได้เพียงบางตัวหรือเฉพาะเรื่องที่สำคัญต่อชุมชนเมืองอุตสาหกรรมเท่านั้น

● พื้นที่เมืองชายแดนและการท่องเที่ยว (จังหวัดเชียงราย)

การศึกษาในจังหวัดเชียงรายหลังจากที่ได้มีการสัมภาษณ์และพูดคุยกับสมาชิกของชุมชนและจากระดับแกนนำ ซึ่งประกอบด้วยเทศบาลนครฝ่ายโยธาซึ่งรักษาการแทนนายกเทศมนตรี เทศบาลนครเชียงราย และพัฒนากรชุมชนรวมทั้งผู้นำชุมชนในเขตเมือง พบว่าทั้งหมดมีความสนใจการใช้ตัวชี้วัดเพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนา โดยผู้เกี่ยวข้องในการดำเนินนโยบายนั้นก็ให้ความสำคัญกับเครื่องมือวัดนี้มาก โดยเฉพาะทางเทศบาลนครซึ่งมีงบประมาณมากสำหรับการพัฒนาต้องการให้มีข้อมูลรองรับสำหรับการพัฒนาเมืองเชียงราย ซึ่งถ้ามีตัวชี้วัดมาเป็นฐานข้อมูลก็必将มีความชัดเจนในแนวทางการพัฒนามากขึ้น อีกทั้งยังเล็งเห็นว่าตัวชี้วัดที่คณะวิจัยช่วยกระตุ้นให้ชุมชนร่วมกันสร้างนี้เป็นฐานข้อมูลของชุมชนอย่างแท้จริงเนื่องจากสมาชิกในชุมชนต่างๆ ได้มีส่วนร่วมในการพัฒนา และเป็นข้อมูลที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตามงานวิจัยเรื่องตัวชี้วัดนี้ชี้ให้เห็นว่าชุมชนมีการพัฒนาด้านระบบการเรียนรู้ในเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยชุมชนได้มีการเรียนรู้และพัฒนาความสามารถในการสร้างตัวชี้วัดเพื่อนำไปใช้ได้สำหรับการพัฒนาชุมชน ซึ่งช่วยให้สมาชิกชุมชนมีแนวคิดที่จะทำให้ชุมชนก้าวไปสู่ความเป็นชุมชนที่มีความสงบเรียบร้อย สมาชิกในชุมชนมีความรู้สึกรับผิดชอบในชีวิตรวมและมีโอกาสในการเข้าถึงข่าวสารมากขึ้น สามารถแสดงความรู้สึกรับผิดชอบของตนเองได้อย่างเสรี และสามารถรวมกลุ่มหรือองค์กรชุมชนขึ้นตามวิถีทางแห่งประชาธิปไตยเพื่อการปลูกจิตสำนึกรับผิดชอบแก่สมาชิกในชุมชน

● พื้นที่ชุมชนแออัด (กรุงเทพมหานคร)

ความเข้าใจเรื่องตัวชี้วัดยังไม่ชัดเจนนักในระยะแรก สมาชิกของชุมชนไม่มีความเข้าใจอย่างชัดเจนว่าตัวชี้วัดคืออะไรและจะนำไปใช้อย่างไรได้บ้าง ยังคงเข้าใจว่าคณะทำงานต้องการข้อมูลของชุมชนเพื่อนำไปวางแผนพัฒนาประเทศ จึงพยายามให้ข้อมูลในเชิงปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนเพื่อฝากไป

ถึงรัฐบาล ทั้งนี้คณะทำงานพบว่าระดับความเข้าใจของสมาชิกในชุมชนมีความแตกต่างกันมาก คนที่ทำงานคลุกคลีกับงานพัฒนาชุมชนมีความพร้อมที่จะทำความเข้าใจได้มากกว่าคนที่มีส่วนร่วมน้อย อย่างไรก็ตามแม้สมาชิกชุมชนโดยรวมจะไม่ได้เข้าใจตัวชี้วัดอย่างชัดเจนนัก แต่ก็มี ความเข้าใจในระดับหนึ่งว่าเป็นข้อมูลที่มีประโยชน์มากต่อชุมชนและควรจัดเก็บอย่างอึดเพื่อป้องกันให้ชุมชนรับรู้ถึงสภาพ และศักยภาพของตนเองในด้านต่างๆ การเก็บข้อมูลอย่างต่อเนื่องทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ว่าที่ผ่านมามีการพัฒนาที่ดีขึ้นหรือแย่ลงเพียงใด และคิดว่าจะสามารถนำข้อมูลจากตัวชี้วัดมาปรับทิศทางการพัฒนาได้

นอกจากนี้สมาชิกในชุมชนก็มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องของ “ตัวชี้วัด” “คุณภาพชีวิต” และ “การพัฒนา” ในระดับที่แตกต่างกัน โดยประชาชนชุมชน คณะกรรมการและสมาชิกในชุมชนบางส่วนจะมีความเข้าใจถึงประโยชน์ของตัวชี้วัดและวิธีการนำข้อมูลจากชุดตัวชี้วัดไปใช้ ในฐานะของเครื่องมือประเมินสภาพชุมชน และใช้ข้อมูลเพื่อการวางแผนพัฒนาชุมชนได้ ดังนั้นจึงสะท้อนออกมาเป็นความต้องการที่จะมีข้อมูลของชุมชนเก็บไว้ใช้ในชุมชน ในขณะที่สมาชิกทั่วไปยังไม่มี ความเข้าใจและยังไม่เห็นประโยชน์ของตัวชี้วัดและการเก็บข้อมูล จึงยังไม่ค่อยให้ความร่วมมือมากนัก การดำเนินงานต่างๆ ในชุมชนจึงมักจะเป็นภาระงานของประธานหรือคณะกรรมการที่ต้องรับผิดชอบ การขอความร่วมมือจากสมาชิกชุมชนในบางครั้งเป็นเรื่องที่ค่อนข้างยาก เพราะต่างก็มีภาระงานมาก ยกเว้นว่าจะมีการชี้แจงให้เห็นประโยชน์อย่างชัดเจน

โดยภาพรวมของการวิเคราะห์ศักยภาพของสมาชิกในชุมชนทั้ง 8 ลักษณะพื้นที่ศึกษาในการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดสามารถจำแนกได้เป็น 3 ระดับ คือ

1) ระดับที่สมาชิกมีศักยภาพเพียงพอในการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัด ได้แก่สมาชิกของชุมชนในจังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยสมาชิกของชุมชนใน 2 จังหวัดดังกล่าวมีความพร้อม และสามารถทำความเข้าใจกับกระบวนการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ และยอมรับในระดับที่จะนำตัวชี้วัดไปปรับใช้ให้เป็นประโยชน์สำหรับชุมชนตนเอง ชุมชนที่มีความพร้อมทั้ง 2 กรณี มีข้อสังเกตคือ เป็นชุมชนที่ค่อนข้างจะได้รับอิทธิพลจากองค์กรพัฒนาเอกชนและนักวิชาการ

2) ระดับที่สมาชิกกำลังพัฒนาศักยภาพ ได้แก่กรณีชุมชนในจังหวัดสงขลา กรุงเทพมหานคร เชียงใหม่ และระยอง ซึ่งสมาชิกของชุมชนเหล่านี้ยังไม่ค่อยเข้าใจกระบวนการศึกษาในครั้งนี้ อย่างชัดเจนนัก แต่ยอมรับว่าการทำตัวชี้วัดนี้จะเป็นประโยชน์กับชุมชนตนเองในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น เห็นการเปลี่ยนแปลงของชุมชน แต่ในส่วนของชุมชนเองยังไม่มี ความสามารถถึงระดับจัดทำตัวชี้วัด หากแต่สามารถเสนอประเด็นปัญหาที่เชื่อมโยงกับการทำตัวชี้วัดได้ ข้อสังเกตสำหรับชุมชนดังกล่าวคือ มักเป็นชุมชนใกล้เมืองหรือมีความเป็นคนเมือง ซึ่งยังต้องมีการพัฒนาศักยภาพและสร้างความพร้อมต่อไป

3) ระดับที่สมาชิกยังไม่เข้าใจกระบวนการศึกษาว่าเป็นประโยชน์อย่างไรกับชุมชน ได้แก่กรณีชุมชนในจังหวัดน่านและเชียงราย ซึ่งแม้ว่าจะมีบางคนเข้าใจและเห็นประโยชน์ของการทำตัวชี้วัด แต่การร่วมมือในชุมชนมีน้อยมาก และไม่สามารถกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมทั้งชุมชน การนำตัวชี้วัดไปปรับใช้ให้เป็นประโยชน์จะเป็นไปได้ยาก เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม เชื้อชาติ ภาษา ศาสนา แต่ยังสามารถจัดชุมชนในทั้ง 2 พื้นที่ดังกล่าวอยู่ในกลุ่มที่มีศักยภาพในการทำความเข้าใจในกระบวนการวิจัยเพื่อการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดได้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

การประมวลและสังเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ ในการจัดทำเครื่องมือชี้วัดคุณภาพชีวิต จากมุมมองและความเข้าใจของชุมชน

การจัดทำตัวชี้วัดในโครงการนี้เป็นกระบวนการวิจัยที่มีระเบียบวิธีหลายขั้นตอน และเป็นการทำงานอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นให้นักวิจัยและสมาชิกของชุมชนได้มีโอกาสเรียนรู้และปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งเป้าหมายที่เป็นผลผลิตของกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมนี้ คือ เพื่อให้เกิดการสร้างองค์ความรู้ สร้างเครื่องมือบริหารจัดการ และสร้างกระแสสำนึกและทิศทางการพัฒนาที่เหมาะสมกับชุมชนตามเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม กายภาพ และสิ่งแวดล้อมของชุมชน อย่างไรก็ตามดังที่กล่าวไว้ในบทที่ 1 และ 2 ว่าคณะวิจัยในแต่ละพื้นที่ศึกษาได้เลือกและปรับใช้วิธีการจัดเก็บข้อมูลให้สอดคล้องกับเงื่อนไขและข้อจำกัดบางประการของพื้นที่ ดังนั้นกระบวนการวิจัยและผลการวิจัยจึงมีความแตกต่างกันบ้างตามลักษณะทางกายภาพและบริบทของชุมชนนั้นๆ ในบทนี้เป็นการนำเสนอรายงานผลการประมวลและสังเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกชุมชนจากการดำเนินการจัดทำตัวชี้วัดระดับชุมชนและระดับพื้นที่ (ซึ่งอาจจะนำผลการศึกษาไปใช้ในการจัดทำตัวชี้วัดระดับชาติต่อไป) โดยการนำเสนอข้อมูลผลการประมวลและสังเคราะห์จำแนกได้เป็น 3 ประเด็นหลักคือ 1) ความเข้าใจของสมาชิกชุมชน 2) การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน และ 3) ข้อเสนอแนะที่ได้จากการจัดทำตัวชี้วัดระดับชุมชน ประเด็นต่างๆเหล่านี้จะนำเสนอรายละเอียดที่ระดับพื้นที่ศึกษาแล้วจึงสรุปภาพรวมอีกครั้งหนึ่ง พร้อมทั้งการประเมินเงื่อนไขหรือปัจจัยที่น่าจะมีส่วนเสริมศักยภาพการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัด โดยชุมชนมีส่วนร่วม

4.1 การประมวลและสังเคราะห์กระบวนการเรียนรู้การจัดทำตัวชี้วัดระดับพื้นที่

4.1.1 พื้นที่ต้นน้ำและลุ่มน้ำ (จังหวัดน่าน)

4.1.1.1 ความเข้าใจของสมาชิกในชุมชน

จากการประมวลและสังเคราะห์กระบวนการวิจัยใน 2 ชุมชนที่ศึกษาในจังหวัดน่าน กล่าวได้ว่าสมาชิกส่วนมากยังขาดความเข้าใจที่ชัดเจนในประเด็นเกี่ยวกับตัวชี้วัด ในการสนทนากลุ่มเพื่อจัดทำตัวชี้วัดสมาชิกมักจะเน้นย้ำการคิดถึงปัญหาของชุมชนมากกว่าจะก้าวขึ้นไปสู่การคิดถึงประเด็นและแนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต อันเป็นพื้นฐานที่จะนำไปสู่การคิดประเด็นตัวชี้วัดและการสร้างตัวชี้วัดในที่สุด

ขั้นตอนสำคัญที่นับว่าเป็น "หัวใจของหัวใจ" ของกระบวนการสร้างตัวชี้วัดที่จะต้องจัด
ปรับความคิดและความเข้าใจของสมาชิกที่ร่วมประชุมกลุ่มมี 3 ขั้นตอน คือ

- 1) ช่วงเริ่มต้นหรือการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย เป็นช่วงที่จะต้องสร้างความเข้าใจกับชุมชน
ในลักษณะที่เป็นนามธรรมน้อยที่สุด ทั้งในแง่ของความหมาย ประโยชน์ และ
ความสำคัญของตัวชี้วัด เพื่อปูทางไปสู่ความสนใจและความร่วมมือ
- 2) ช่วงที่สองคือเมื่อผู้วิจัยและชุมชนสามารถระบุประเด็นตัวชี้วัดได้แล้วและจะต้อง
พัฒนาหรือสร้างให้เป็นตัวชี้วัดที่เป็นรูปธรรม ซึ่งสามารถจับนับหรือจัดเก็บได้
- 3) ช่วงที่สามคือนำตัวชี้วัดที่ได้ไปบันทึกลงเป็นแบบสำรวจเพื่อให้ชุมชนทดลองใช้
หรือจัดเก็บข้อมูลได้

อย่างไรก็ดีการดำเนินการในกระบวนการเหล่านี้จำเป็นต้องใช้เวลาและความเข้าใจใน
บริบทของชุมชน ซึ่งในกรณีของพื้นที่ต้นน้ำและกลุ่มน้ำเป็นชุมชนเกษตรจึงมีข้อจำกัดของฤดู
การทำเกษตรที่เป็นอุปสรรคต่อการนัดหมายผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มอย่างต่อเนื่อง การวิจัยจึง
ต้องยืดหยุ่นและยึดถือความพร้อมของชุมชนเป็นหลัก

4.1.1.2 การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน

การสร้างตัวชี้วัดในระดับชุมชน โดยชุมชนมีส่วนร่วมเป็นเรื่องค่อนข้างยากสำหรับผู้
วิจัยและชุมชนเอง เนื่องจากจะต้องแปลแนวคิดในเชิงนามธรรมออกมาให้เป็นรูปธรรมที่
สมาชิกชุมชนสามารถเข้าใจได้ และเพื่อให้เกิดความร่วมมือในการร่วมคิดและร่วมทำตัวชี้วัด
เหล่านี้ นักวิจัยจึงมีภาระที่จะต้องสร้างความเข้าใจให้กับชุมชน ทั้งในแง่ของประ โยชน์ของตัวชี้
วัด การนำไปใช้ เนื้อหา และวิธีการ ดังนั้นกระบวนการสร้างตัวชี้วัดระดับชุมชนจึงต้องใช้เวลา
ค่อนข้างมากไปกับการจัดสนทนากลุ่มอย่างต่อเนื่อง เพื่อทำความเข้าใจและพัฒนาความคิดของ
ชุมชน รวมทั้งนักวิจัยได้ศึกษาข้อมูลให้รอบด้านในการจัดสนทนากลุ่มแต่ละครั้ง เพื่อนำไป
สรุปประเด็นนำเสนอในครั้งต่อไป จนกว่าจะได้ผลลัพธ์ในรูปของตัวชี้วัดชุมชน

ข้อค้นพบประการหนึ่งของการวิจัยคือ การจัดสนทนากลุ่ม โดยชุมชนมีส่วนร่วม
พิจารณาและให้ข้อคิดอย่างต่อเนื่องทั้งในแง่ของจำนวนครั้งและเนื้อหา จะมีส่วนอย่างมากใน
การกระตุ้นให้สมาชิกผู้ร่วมประชุม โดยเฉพาะกลุ่มผู้นำได้ฝึกทักษะการวิเคราะห์ปัญหาและ
สถานภาพของชุมชนตนเอง รวมทั้งได้เรียนรู้วิธีการคิดร่วมกันและทำงานร่วมกันเพื่อกำหนด
แนวทางและกิจกรรมต่างๆของชุมชน อย่างไรก็ตาม โดยภาพรวมแล้วกลุ่มผู้นำชุมชนยังมีบทบาท
สูงกว่าสมาชิกในการร่วมให้ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะการทำงานในกิจกรรมต่างๆ

4.1.1.3 บทเรียนจากการจัดทำตัวชี้วัด

- 1) การสร้างองค์ความรู้ เมื่อเปรียบเทียบเงื่อนไขการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ใน
กระบวนการจัดทำตัวชี้วัดระหว่างชุมชนที่ศึกษาทั้งสองชุมชน เห็นได้ชัดเจนว่าชุมชนที่มี
ประสบการณ์ และโอกาสในการติดต่อสื่อสารกับโลกภายนอกได้มาก ประกอบกับการมีผู้นำที่

ต้นตัวมีความคิดริเริ่ม เช่น ชุมชนหัวน้ำจะเป็นชุมชนที่สามารถเข้าใจประเด็นต่างๆ ได้เร็ว และเสนอข้อคิดเห็นได้หลากหลายกว่าชุมชนห้วยเลา ซึ่งเป็นชุมชนห่างไกลและมีวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมในลักษณะของการพึ่งตนเองมากกว่า ในกรณีหลังนี้นักวิจัยต้องพึ่งพาอาศัยกลุ่มผู้นำหรือกรรมการหมู่บ้านเป็นหลักในการร่วมสนทนาและให้ข้อมูลความคิดเห็น โดยสรุปองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่ในหมู่บ้านสมาชิกชุมชนจะเห็นได้ชัดเจนจากชุมชนหัวน้ำมากกว่าชุมชนห้วยเลา ทั้งนี้กลุ่มที่จะได้ประโยชน์จากการเข้าร่วมในกระบวนการวิจัยมากที่สุดคือกลุ่มแกนนำของชุมชนและองค์กรชุมชน

2) การใช้ตัวชี้วัดเป็นเครื่องมือในการพัฒนา เมื่อกระบวนการวิจัยดำเนินมาถึงช่วงต่างๆ พบว่าชุมชนมีความเข้าใจถึงประโยชน์ของตัวชี้วัดและให้ความร่วมมือในกิจกรรมต่างๆ มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขั้นตอนการทดสอบใช้แบบสำรวจตัวชี้วัด ซึ่งผลการทดลองปฏิบัติพบว่ากลุ่มผู้นำมีความเข้าใจและทักษะในการบริหารจัดการการเก็บข้อมูลในระดับที่ดี เช่น มีการแบ่งงานกันทำอย่างเหมาะสม และรู้ถึงวิธีการเข้าถึงแหล่งข้อมูลทุติยภูมิต่างๆ นอกจากนี้เมื่อพิจารณาจากแบบสำรวจซึ่งจัดทำโดยชุมชนเองพบว่า ประเด็นตัวชี้วัดหลายตัวมีลักษณะที่เป็นเงื่อนไขที่จะช่วยเสริมสร้างและเพิ่มขีดความสามารถให้ชุมชนพัฒนาตนเองได้ต่อไป อย่างไรก็ตามแบบสำรวจดังกล่าวยังต้องมีการปรับภาษาเขียนให้ชัดเจนขึ้น มีข้อมูลที่เจาะจงและง่ายต่อความเข้าใจของสมาชิกชุมชนมากขึ้นด้วย

บทเรียนสำคัญจากการวิจัยนี้พบว่า กลุ่มองค์กรที่จะสานต่อตัวชี้วัดในชุมชนควรจะเป็นองค์กรในชุมชนนั่นเอง เช่น กรรมการหมู่บ้านเป็นฝ่ายมอบหมายหรือจัดตั้งกลุ่มในรูปของคณะอนุกรรมการหรือคณะทำงานขึ้น เพื่อพัฒนาตัวชี้วัดและจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบต่อเนื่องให้สามารถนำข้อมูลไปใช้เพื่อการติดตามและวางแผนการพัฒนาได้ ทั้งนี้อาจมีการประสานกับ อบต. ในการบรรจุกิจกรรม/โครงการนี้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของภารกิจที่ อบต. ควรจะมีการตั้งงบประมาณสนับสนุนไว้อย่างชัดเจน และองค์กรเครือข่ายการทำงานน่าจะอยู่ในขอบเขตการบริหารของ อบต. เพื่อให้เกิดความสะดวกในการรวบรวมข้อมูลและตรวจสอบสภาพชุมชนหรือมาตรฐานการดำรงชีวิตของชุมชนต่างๆ ในตำบล อันอาจนำไปสู่การแปรเป็นนโยบายระดับ อบต. ได้

3) การใช้ตัวชี้วัดเพื่อสร้างสำนักด้านการพัฒนา ประเด็นในการสร้างสำนักด้านการพัฒนา ยังไม่เห็นชัดเจนนัก เพราะอาจจะเป็นเพียงช่วงเริ่มต้นการทำงาน ซึ่งสมาชิกชุมชนยังไม่เข้าใจชัดเจนต่อความสำคัญและประโยชน์ของการสร้างตัวชี้วัดของชุมชนในอนาคต องค์กรเอกชนหรือหน่วยงานของรัฐ เช่น กรมการพัฒนาชุมชน อาจจะมีส่วนช่วยเหลือในแง่ของวิชาการ การเป็นที่ปรึกษา และช่วยผลักดันและประชาสัมพันธ์ให้สมาชิกชุมชนมีความเข้าใจมากขึ้น ให้การยอมรับและมีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อให้มีผลในทางปฏิบัติได้อย่างแท้จริง

4.1.2 พื้นที่เกษตรกรรมอุตสาหกรรม (จังหวัดเชียงใหม่)

4.1.2.1 ความเข้าใจของสมาชิก

กระบวนการทำงานวิจัยร่วมกับสมาชิกชุมชน ซึ่งใช้เวลาต่อเนื่องตลอด 2 ปี ในการจัด สันทนาการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและกระตุ้นให้สมาชิกชุมชนคิดและสร้างตัวชี้วัดนี้เป็นกิจกรรมที่ สมาชิกในทั้ง 3 ชุมชนไม่เคยปฏิบัติมาก่อน การสร้างความเข้าใจต่อกระบวนการทำงานในโครงการ วิจัยนี้จึงต้องใช้เวลาค่อนข้างนาน เพื่อให้สมาชิกชุมชนถึงเห็นประโยชน์ และเข้าร่วมแสดง ความคิดเห็นและร่วมทำงานอย่างเต็มที่ ชุมชนแม่ทาแม่จะคุ้นเคยกับการทำงานร่วมกับองค์กร พัฒนาเอกชนมาก่อน (คือเป็นชุมชนที่มีกิจกรรมประจวบร่วมกันของกลุ่มเกษตรทางเลือกและชุมชน อนุรักษ์ป่าไม้) แต่กิจกรรมเพื่อช่วยคิดและกำหนดตัวชี้วัดนับเป็นเรื่องใหม่สำหรับชุมชน

ขั้นตอนการทำงานระหว่างนักวิจัยและสมาชิกชุมชนในระยะแรกที่เริ่มต้นช่วยกันคิดเกี่ยวกับ ความหมายของคำว่า "ชุมชน" "การพัฒนา" และ "คุณภาพชีวิต" นับว่าเป็นการสร้างกระบวนการ คิดที่เป็นระบบมากขึ้นให้แก่ชุมชน โดยเริ่มจากการคิดถึงชุมชน คิดถึงการเปลี่ยนแปลงคือการ พัฒนา และคิดถึงผลกระทบต่อบุคคลคือคุณภาพชีวิต ความพยายามในการสร้างกระบวนการคิด แบบนี้นักวิจัยเป็นตัวแปรสำคัญ ช่วยสร้างกระบวนการคิดวิเคราะห์ให้เห็นความเชื่อมโยงของคำ 3 คำให้เกิดขึ้น ก่อนที่จะนำไปสู่การช่วยคิดถึง "ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิต" กล่าวได้ว่าสมาชิกชุมชนใน 3 ชุมชนที่ศึกษาของจังหวัดเชียงใหม่มีศักยภาพสามารถผ่านขั้นตอนการระดมสมองช่วยคิดถึงความหมายของคำแต่ละคำได้ในระดับดีพอควร และมีความหลากหลายทางความคิด แต่ความคิดยังมี ลักษณะแยกเป็นส่วนๆ ไม่ได้ถูกนำมาเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน อันเป็นผลให้สมาชิกชุมชนส่วนหนึ่งไม่เห็นประโยชน์ของการมีตัวชี้วัดของชุมชน และไม่เห็น ประโยชน์ของการร่วมมือเก็บข้อมูล

ที่จริงคำว่า "ตัวชี้วัด" ไม่ใช่คำใหม่สำหรับผู้นำชุมชน ซึ่งบางคนเคยเข้าร่วมประชุมกับ หน่วยงานราชการเพื่อกำหนดและทำตัวชี้วัด ดังนั้นคำว่าตัวชี้วัดคืออะไรและมีประโยชน์ในการใช้ วัดความเปลี่ยนแปลงได้อย่างไร จึงไม่ใช่ประเด็นที่ต้องทำความเข้าใจและอธิบายนานในระหว่าง การจัดสนทนากลุ่ม ผู้นำที่มีความรู้เกี่ยวกับตัวชี้วัดบางคนจึงเป็นผู้อธิบายให้แก่สมาชิกชุมชนที่ไม่มี ความรู้ด้วยการยกตัวอย่างการเก็บข้อมูลของ จปฐ. ซึ่งเป็นระบบการเก็บข้อมูลซึ่งใกล้ชิดสมาชิกชุมชนมากที่สุด หรือการเก็บข้อมูลของแบบสำรวจ กชช2ค. ที่กำนันผู้ใหญ่บ้าน และเจ้าหน้าที่ของรัฐ เคยร่วมกันเก็บข้อมูล

สมาชิกชุมชนได้เห็นประโยชน์ของการมีตัวชี้วัดของชุมชนเมื่อเวลาโครงการวิจัยผ่านไป ใกล้เสร็จ คือเมื่อนักวิจัยพัฒนาเครื่องมือการเก็บข้อมูลเพื่อใช้สำหรับประเมินความเปลี่ยนแปลงใน ชุมชนมาทดลองใช้กับชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการวิจัยขั้นตอนสุดท้ายก่อนสิ้นสุดโครงการ ทั้งนี้ สังเกตได้ว่าสมาชิกชุมชนเริ่มเข้าใจวัตถุประสงค์การทำงานร่วมกันระหว่างนักวิจัยและชุมชน ตลอดจนเริ่มเข้าใจและเห็นว่า "ตัวชี้วัด" มีประโยชน์ต่อการวัดความเปลี่ยนแปลงของชุมชนของเขา

สมาชิกชุมชนใช้คำว่ากรณีตัวชี้วัดชุมชนก็เหมือนมี "ปรอท" ไว้วัดอาการไข้ เพราะเราจะรู้ว่าชุมชนของเราเจ็บป่วยเมื่อไร

4.1.2.2 การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน

ในกระบวนการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตนี้กล่าวได้ว่าช่วยให้สมาชิกในชุมชนได้รับประสบการณ์การเรียนรู้และมีส่วนร่วมจากงานวิจัยครั้งนี้ค่อนข้างน้อย เหตุผลประการแรก สมาชิกชุมชนไม่เคยชินกับกระบวนการทำงานในลักษณะนี้มาก่อน การมาร่วมสนทนากลุ่มเพื่อแสดงความคิดเห็นนั้นสมาชิกชุมชนอาจคิดว่าเสียเวลาในการทำภารกิจประจำของตน จึงเป็นกิจกรรมที่ไม่เกิดจากความเต็มใจ ผู้ที่มาร่วมแสดงความคิดเห็นมักเป็นบุคคลที่ผู้นำชุมชนมีความสนิทสนมจึงขอร้องให้มาร่วมกันทำงาน ได้ด้วยความเกรงใจ เหตุผลประการที่สองดังกล่าวแล้วในตอนต้นว่าสมาชิกในชุมชนยังไม่เข้าใจและเห็นประโยชน์ของการมีตัวชี้วัดที่เป็นของชุมชน ฉะนั้นความสนใจจะเรียนรู้เพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ก็กล่าวได้ว่ามีไม่มากนัก

เมื่อสิ้นสุดโครงการฯ ผู้วิจัยประเมินว่าสมาชิกชุมชนสามารถเรียนรู้จากโครงการได้เพียงระดับหนึ่งเท่านั้น และชุมชนที่ศึกษาทั้ง 3 แห่งมีระดับการเรียนรู้ไม่เท่ากัน ชุมชนแม่ทาอาจจะมีศักยภาพในการเรียนรู้ได้มากกว่าชุมชนอีก 2 แห่ง เนื่องจากสมาชิกชุมชนมีประสบการณ์การทำงานร่วมกับองค์กรเอกชนมาก่อน และได้เข้ามามีส่วนร่วมทำงานกับคณะวิจัยค่อนข้างสม่ำเสมอ และเป็นคนกลุ่มเดิมเป็นส่วนใหญ่ สำหรับชุมชนสบเตี๊ยะอาจมีศักยภาพในการเรียนรู้เป็นรองจากชุมชนแม่ทา เพราะมีความเป็นชุมชนเมืองอยู่มากกว่าชุมชนอื่น ทำให้ความสนใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของโครงการมีน้อย แต่โดยเปรียบเทียบแล้วชุมชนบ่อแก้วมีความรู้และการมีส่วนร่วมนับว่ามีน้อยกว่าทุกชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ความร่วมมือในชุมชนเองจึงมีน้อย ความเข้าใจภาษาก็ไม่ลึกซึ้ง และที่สำคัญในช่วงที่เข้าไปทำงานวิจัยผู้นำชุมชนมีการเปลี่ยนตัวบุคคล ผู้นำคนเดิมจึงไม่สามารถขอความร่วมมือจากสมาชิกได้เหมือนเดิม

4.1.2.3 บทเรียนจากสร้างตัวชี้วัด

1) การสร้างองค์ความรู้ การสร้างองค์ความรู้เป็นวัตถุประสงค์สำคัญอันหนึ่งของงานวิจัยครั้งนี้ โดยคาดหวังว่าเมื่อโครงการดำเนินไปจนเสร็จสิ้น สมาชิกชุมชนจะมีความเข้าใจในกระบวนการสร้างและใช้เครื่องมือวัดความเปลี่ยนแปลงของชุมชน โดยภาพรวมจากการทำงานในพื้นที่ศึกษาพบว่าความรู้สำหรับสมาชิกชุมชนที่ได้รับคือ การทำตัวชี้วัดไม่ใช่เรื่องยุ่งยาก สมาชิกในชุมชนสามารถทำเองได้ และเป็นประโยชน์สำหรับชุมชน แต่ยังไม่อาจสรุปได้ว่าชุมชนที่ศึกษาทั้ง 3 ชุมชนจะมีความสามารถพัฒนาแนวความคิดหรือประเด็นตัวชี้วัดของชุมชนตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาตัวชี้วัดที่จะนำไปใช้ต่อในกระบวนการพัฒนาได้

2) การใช้ตัวชี้วัดเป็นเครื่องมือในการพัฒนา ในกระบวนการทำงานร่วมกับชุมชน นักวิจัยเป็นตัวแปรที่มีความสำคัญในการสร้างความเข้าใจกับชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นเกี่ยวกับการใช้ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตเป็นเครื่องมือในการพัฒนา นักวิจัยบางคนอาจต้องใช้เวลาอยู่กับชุมชนนาน

กว่านักวิจัยบางคนเพื่อใช้เทคนิควิธีทำให้ชุมชนเข้าใจการใช้ประโยชน์ของตัวชี้วัด ในกรณี 3 ชุมชนที่ศึกษาของจังหวัดเชียงใหม่ นักวิจัยมีความเห็นว่าชุมชนมีความพร้อมต่างกัน ซึ่งเป็นปัญหาที่นักวิจัยต้องพยายามทำความเข้าใจข้อจำกัดของ 3 ชุมชนให้ชัดเจน กล่าวคือ ชุมชนบ่อแก้วนับว่าเป็นชุมชนที่ยังไม่พร้อมจะใช้ตัวชี้วัดเป็นเครื่องมือในการพัฒนา เพราะชุมชนมีความหลากหลายสูง มีความร่วมมือในชุมชนน้อย ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้ตัวชี้วัดมีน้อยมากหรือเกือบไม่มีเลย ส่วนชุมชนสบเตี๊ยะมีความเป็นเมืองสูงสมาชิกในชุมชนมีความตื่นตัว มีความรู้และประสบการณ์ในการทำงานกับหน่วยราชการ จึงเป็นชุมชนที่มีความพร้อมในการใช้ตัวชี้วัดเป็นเครื่องมือในการพัฒนาได้ในระดับที่ดีกว่าชุมชนบ่อแก้ว แต่สมาชิกชุมชนสบเตี๊ยะมีความเป็นตัวของตัวเองมาก เนื่องจากเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท จึงมองไม่เห็นความสำคัญของพลังชุมชนในภาพรวม ซึ่งต่างกับชุมชนแม่ทาที่มีประสบการณ์ของการต่อสู้ร่วมกันมาในหลายเรื่อง อาทิ เรื่องที่อยู่อาศัยในเขตอุทยานแห่งชาติหรือเรื่องพระราชบัญญัติป่าชุมชน ที่ชาวชุมชนแม่ทาเป็นผู้นำในเรื่องเหล่านี้ เป็นสาเหตุให้ชุมชนมีความเป็นชุมชนพัฒนาในด้านความคิดค่อนข้างสูง สมาชิกในชุมชนจึงมองการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของสมาชิกในชุมชนเป็นเรื่องจำเป็นและสำคัญ ดังนั้นการใช้ตัวชี้วัดเพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาจึงมีโอกาที่จะประสบความสำเร็จได้สูงในชุมชนที่มีลักษณะเช่นเดียวกับชุมชนแม่ทา

3) การใช้ตัวชี้วัดเพื่อสร้างสำนักด้านการพัฒนา ในประเด็นการใช้ตัวชี้วัดเพื่อสร้างสำนักด้านการพัฒนาในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การสร้างสำนักให้เห็นว่าตัวชี้วัดนี้มีความสำคัญต่อการพัฒนายังไม่เกิดขึ้นในชุมชนที่ศึกษาทั้ง 3 แห่ง อย่างไรก็ตามในชุมชนแม่ทาและชุมชนสบเตี๊ยะอาจมีผู้นำบางคนเห็นว่า การช่วยกันสร้างตัวชี้วัดชุมชนเองนี้ดี แต่ยังไม่สามารถมั่นใจได้ว่าผู้นำเหล่านั้นจะไปผลักดันให้ชุมชนมีการปฏิบัติแบบมีส่วนร่วมในตลอดกระบวนการวิจัยเพื่อสร้างและใช้ตัวชี้วัดที่ช่วยกันคิดขึ้นมาเพื่อผลักดันการพัฒนาในชุมชนร่วมกัน

4.1.3 พื้นที่ชายฝั่งทะเล (จังหวัดสงขลา)

4.1.3.1 ความเข้าใจของสมาชิกในชุมชน

ในช่วงแรกของการวิจัย สมาชิกชุมชนส่วนใหญ่ไม่เข้าใจว่าตัวชี้วัดหมายถึงอะไรและจะมีประโยชน์อย่างไรต่อชุมชน สมาชิกชุมชนมองว่าการสร้างและการเก็บข้อมูลเรื่องตัวชี้วัดจะเป็นประโยชน์ต่อฝ่ายบริหารหรืองานทางวิชาการมากกว่าเป็นประโยชน์ต่อชุมชนโดยตรง อย่างไรก็ตามในช่วงกลางของการวิจัย เมื่อคณะวิจัยได้ปรับประเด็นที่สำคัญเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตและการพัฒนาให้เป็นประเด็นตัวชี้วัดและนำมาให้สมาชิกชุมชนพิจารณาคัดเลือกและลำดับความสำคัญแล้ว สมาชิกชุมชนมีความเข้าใจในเรื่องตัวชี้วัดเพิ่มขึ้น เห็นประโยชน์และความสำคัญของการเก็บข้อมูลเรื่องตัวชี้วัด

บางชุมชนก้าวขึ้นไปถึงขั้นที่สามารถสร้างตัวชี้วัดเองได้ โดยที่มีแกนนำบางคนเป็นผู้กระตุ้นให้สมาชิกชุมชนรู้จักขบคิดแก้ปัญหาและรวมตัวกันเพื่อสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม แต่ที่จริงแล้วชุมชนเหล่านี้มีเงื่อนไขและประสบการณ์การทำงานในรูปกลุ่มอยู่ก่อนแล้ว โดยเริ่มจากการตั้งกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อให้มี "ทุน" หมุนเวียนเพื่อทำกิจกรรมพัฒนาในด้านต่างๆ จากการศึกษาวิจัยครั้ง

นี้พบว่าผู้นำที่มีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นส่งเสริมให้สมาชิกรวมกลุ่มกันแก้ไขปัญหาของตนเอง ในรูปกลุ่มออมทรัพย์ในหลายชุมชนคือ ครูชบ ยอดแก้ว ซึ่งครูชบได้เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มและชุมชนไว้ที่น่าสนใจ ดังนี้

“... ครูชบเสนอว่าชุมชนจะเข้มแข็งได้ รวมกลุ่มกันได้ จะต้องมีผลประโยชน์ร่วมกัน การรวมกลุ่มแบบอื่นๆ รวมกลุ่มกันสักพักก็เลิกกันไป ถ้าเป็นการรวมกลุ่มแบบสัจจะออมทรัพย์แล้วจะเลิกยากกว่า เนื่องจากการมีผลประโยชน์ร่วมกัน การสะสมและบริหารเงินของตัวเอง และเงินของกลุ่ม ซึ่งยึดหลักการพึ่งตนเอง ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้น การสะสมเงินร่วมกันทำให้มีประโยชน์ในหลายเรื่อง ที่สำคัญคือการมีเงินของชุมชนทำให้กู้ยืมง่ายขึ้น มีสวัสดิการในชุมชน สมาชิกสามารถเบิกค่ารักษาพยาบาลได้...”

ครูชบยังเสนอแนวคิดตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนไว้ดังนี้

- คนในชุมชนมีสุขภาพดี มีคุณธรรม จริยธรรม โอบอ้อมอารีช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
- คนในชุมชนมีอาชีพที่มั่นคง สุจริต
- คนในชุมชนมีกองทุนหมุนเวียนของตนเองอย่างเพียงพอตามอัตรา
- คนในชุมชนมีกองทุนสวัสดิการของตนเองอย่างพอเพียงตามอัตรา
- คนในชุมชนมีวัฒนธรรมไทยที่เข้มแข็ง ไม่ยอมให้วัฒนธรรมต่างชาติครอบงำ
- คนในชุมชนมีอบายมุขลดน้อยลง
- คนในชุมชนมีจิตสำนึกสาธารณะร่วมกัน คนในชุมชนมีกลุ่ม องค์กร และเครือข่าย เชื่อมโยงกันและกัน รวมถึงเครือข่ายกับองค์กรอื่นๆ และมีกิจกรรมรับใช้ชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ในช่วงกลางของการวิจัย สมาชิกชุมชนเริ่มเข้าใจว่าข้อมูลระดับชุมชนและตัวชี้วัดเป็นเรื่องสำคัญ เนื่องจากชุมชนควรจะเป็นผู้ใช้ประโยชน์จากข้อมูล โดยเฉพาะเพื่อประกอบการวางแผนที่จะตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นอย่างแท้จริง และแก้ปัญหาต่างๆ โดยที่สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมจากการเก็บข้อมูลพบว่ามีปัญหาหลายๆ ด้านที่ชุมชนไม่สามารถร่วมกันแก้ปัญหาเองได้ โดยเฉพาะปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมซึ่งมาจากเหตุปัจจัยที่หลากหลาย แต่สมาชิกชุมชนเหล่านี้ก็มีแนวคิดจะนำข้อมูลที่ได้ส่งต่อให้กับฝ่ายบริหารหรือหน่วยงานของรัฐซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบดูแลในด้านนั้นๆ เพื่อช่วยจัดการต่อไป

ในระหว่างที่คณะวิจัยเก็บข้อมูลเรื่องตัวชี้วัดในพื้นที่จังหวัดสงขลา ได้มีการจัดประชุมเรื่องตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคม สนับสนุน โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีการเชิญผู้แทนชุมชนมาร่วมอภิปรายประเด็นตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคม การประชุมครั้งนี้มีผลให้สมาชิกชุมชนผู้ร่วมประชุมเข้าใจถึงความจำเป็นในการสร้างตัวชี้วัดในระดับชุมชนมากขึ้น และเรียนรู้ว่าผู้สร้างตัวชี้วัดเหล่านี้ควรเป็นสมาชิกชุมชนหรือคนในท้องถิ่นเอง กระบวนการสร้างตัวชี้วัดนั้นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากสมาชิกชุมชนที่หลากหลายทั้งในด้านวัย เพศ อาชีพ ศาสนา ฯลฯ นอกจากสร้างตัวชี้วัดของตนเองแล้วชุมชนยัง

ควรจะมีการวางแผนเก็บข้อมูลและสร้างฐานข้อมูลของชุมชน โดยชุมชนเสนอว่าผู้ที่ควรจะมีบทบาทในการเก็บและสร้างฐานข้อมูลควรจะเป็นคณะกรรมการที่ประกอบด้วยตัวแทนจากหลายภาคส่วน เพื่อสะดวกต่อการรวบรวมข้อมูล และสามารถนำข้อมูลบางส่วนเสนอทางราชการเพื่อแก้ปัญหาต่างๆที่เกี่ยวกับชุมชนได้อย่างเหมาะสม โดยคณะกรรมการอาจแบ่งความรับผิดชอบออกตามประเภทของข้อมูล ดังนี้

- ข้อมูลเรื่องการศึกษาและศาสนา ผู้รับผิดชอบคือ ครูของโรงเรียนประจำชุมชน
- ข้อมูลเรื่องสาธารณสุข ผู้รับผิดชอบคือ อสม. และผู้แทนจากหน่วยอนามัยชุมชน
- ข้อมูลเรื่องเศรษฐกิจ ผู้รับผิดชอบคือ สมาชิก อบต. หรือ กรรมการหมู่บ้าน

การแบ่งหน้าที่ดังกล่าวจะทำให้การเก็บข้อมูลเรื่องตัวชี้วัดเป็นไปได้ง่ายขึ้น เกิดประโยชน์หลายทางและสามารถเก็บข้อมูลได้อย่างต่อเนื่อง ถึงแม้จะหมดวาระการเป็นกรรมการ แต่คนที่มาดำรงตำแหน่งแทนที่ก็สามารถสานต่อได้ ส่วนในแง่ของการดำเนินงานเก็บข้อมูลนั้นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาอาจช่วยเก็บข้อมูลพื้นฐานได้ ซึ่งการเก็บข้อมูลนี้จะเป็นการกระตุ้นให้นักเรียนมีความรู้เกี่ยวกับชุมชนมากขึ้น และตระหนักถึงปัญหาต่างๆในชุมชนดียิ่งขึ้นด้วย โรงเรียนและ อบต. อาจประสานงานกันและร่วมกันเป็นศูนย์ข้อมูลของชุมชนและสร้างฐานข้อมูลชุมชนเนื่องจากมีอุปกรณ์ (พิมพ์ดีด เครื่องถ่ายเอกสาร เครื่องอัดเทป เครื่องคอมพิวเตอร์ ฯลฯ) และบุคลากรพร้อมกว่า

4.1.3.2 การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน

งานวิจัยนี้เน้นกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมในการคิดและจัดทำตัวชี้วัด นักวิจัยพยายามกระตุ้นให้สมาชิกชุมชนมีโอกาสนทนาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นด้านต่างๆเกี่ยวกับชุมชน จนกระทั่งสมาชิกชุมชนเริ่มเห็นว่าชุมชนเป็นแหล่งข้อมูลที่หลากหลายและให้ความสำคัญกับข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชนมากขึ้น รวมทั้งเห็นความจำเป็นในการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานเพื่อนำมาวิเคราะห์และใช้ประโยชน์ด้านการพัฒนาชุมชนมากขึ้น

จากการทำงานร่วมกับชุมชน พบว่าปัญหาสำคัญของการเรียนรู้และมีส่วนร่วมในการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัด คือไม่มีความต่อเนื่องที่จะให้สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมและมีความสนใจในการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดอย่างเข้มข้น คณะวิจัยพื้นที่สงขลาได้เชิญสมาชิกชุมชนจากกลุ่มต่างๆและมีสถานภาพแตกต่างกันหลายมารวมสนทนากลุ่ม โดยในการจัดสนทนากลุ่มแต่ละครั้งได้พยายามเชิญคนเดิมที่เคยมาพูดคุยกันแล้ว เพื่อที่จะได้ไม่ต้องทำความเข้าใจกันใหม่ และเพื่อให้ต่อยอดได้อย่างต่อเนื่องและรวดเร็ว แต่ในบางพื้นที่พบว่าสมาชิกชุมชนที่สนใจกลับมาร่วมพูดคุยมีจำนวนลดน้อยลง มีบางส่วนที่เห็นว่าการพูดคุยดังกล่าวไม่เกิดประโยชน์ในเชิงรูปธรรมอย่างทันอกทันใจ จึงไม่ให้ความร่วมมือในครั้งต่อๆมา อย่างไรก็ตามการสนทนากลุ่มเล็กๆก็มีประโยชน์เช่นกัน เนื่องจากนักวิจัยมีโอกาสดูแลถามได้อย่างละเอียด และสมาชิกกลุ่มมีโอกาสดูแลความคิดเห็นอย่างเต็มที่ นอกจากนี้สมาชิกที่มาร่วมประชุมอย่างต่อเนื่องล้วนแต่เป็นผู้ที่มีความสนใจเรื่องตัวชี้วัดระดับชุม

ชนอย่างแท้จริง มีความยินดีที่จะใช้เวลาในการร่วมพัฒนาตัวชีวิต และยังอาจจะเป็นกำลังสำคัญใน
การสานต่อโครงการตัวชีวิตชุมชนในอนาคตอีกด้วย

ในช่วงท้ายของการศึกษาวิจัย พบว่าทุกชุมชนที่ศึกษามีแกนนำ (อบต. ครู ผู้นำทางศาสนา
หรือสมาชิกชุมชนที่มีความกระตือรือร้นเรื่องการมีส่วนร่วมในการพัฒนา) ที่ให้ความสนใจในเรื่อง
ตัวชีวิต และสนใจที่จะเก็บรวบรวมข้อมูลชุมชนเพื่อประโยชน์ในการวางแผนพัฒนาในอนาคต
คณะวิจัยจึงได้สร้างแบบเก็บข้อมูลตัวชีวิตอย่างง่าย ๆ เพื่อให้แกนนำเหล่านี้ได้นำไปทดลองเก็บข้อ
มูลทุก ๆ 6 เดือน แต่อย่างไรก็ตามคณะวิจัยยังเกรงว่าเมื่อขาดการกระตุ้นและแรงสนับสนุนจากภาย
นอก อีกทั้งยังมีงานหลากหลายที่ชุมชนต้องรับผิดชอบมากขึ้น เช่น การจัดการเรื่องกองทุนหมู่บ้าน
โครงการหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล ฯลฯ แกนนำและสมาชิกชุมชนอาจจะละความสนใจที่จะสาน
ต่อเรื่องการพัฒนาตัวชีวิต การเก็บข้อมูลและการนำตัวชีวิตมาเป็นพื้นฐานในการวางแผนพัฒนาชุม
ชน ดังนั้นจึงควรมีโครงการต่อเนื่อง (โดยหน่วยงานรัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชน) ที่กระตุ้นให้ชุม
ชนนำโจทย์เรื่องตัวชีวิต ไปพัฒนาและดำเนินงานต่อจากที่ทำมาแล้วในโครงการตัวชีวิตคุณภาพชีวิต
และการพัฒนาสังคมนี้

4.1.3.3 บทเรียนการสร้างตัวชีวิต

จุดประสงค์ของการสร้างตัวชีวิตมีหลายระดับ การได้ตัวชีวิตที่เป็นรูปธรรมเป็นเพียงระดับ
ต้นๆ การได้เรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกชุมชนและนักวิจัยเป็นระดับกลาง ส่วนจุดประสงค์ระดับ
ที่เป็นความสำเร็จที่แท้จริงนั้นมีดังนี้

1) **การสร้างองค์ความรู้** ในภาพรวมแล้ว งานวิจัยชิ้นนี้ทำให้ได้องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับตัว
ชีวิตที่สร้างและใช้โดยสมาชิกชุมชน โดยนักวิจัยเป็นเพียงตัวกระตุ้นที่ทำให้เกิดการคิด การพูดคุย
แลกเปลี่ยนความคิดเห็น นอกจากนี้การสร้างตัวชีวิตยังกระตุ้นให้สมาชิกชุมชนสำนึกว่าชุมชนเป็น
แหล่งข้อมูลที่สำคัญและมีคุณค่า ในช่วงท้ายของโครงการสมาชิกชุมชนเห็นความสำคัญของการ
เก็บรวบรวมข้อมูลชุมชน และมีการลงความเห็นว่าคนในชุมชนเองควรเป็นผู้เก็บข้อมูลเพราะว่าชุม
ชนจะเป็นผู้นำข้อมูลเหล่านี้มาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน รวมทั้งการใช้คนในชุมชนเป็นผู้
เก็บข้อมูลจะทำให้สมาชิกชุมชนกล้าให้ข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงมากกว่า ถ้าเป็นคนข้างนอกเข้ามาเก็บ
ข้อมูลสมาชิกชุมชนบางคนอาจจะระแวงกลัวว่าจะมาเก็บภาษี หรือนำข้อมูลไปใช้ในด้นลบ ซึ่งจะ
ทำให้การเก็บข้อมูลโดยคนภายนอกนั้นได้ข้อมูลที่คลาดเคลื่อน กล่าวโดยสรุปการเก็บรวบรวมข้อ
มูลเกี่ยวกับชุมชนจะทำให้มีการสร้างองค์ความรู้ในระดับท้องถิ่นได้เพิ่มมากขึ้นในอนาคต

2) **การใช้ตัวชีวิตเป็นเครื่องมือการพัฒนา** ดังที่กล่าวมาแล้วว่าชุมชนบางชุมชนก้าวไปถึง
ขั้นที่สามารถสร้างตัวชีวิตได้เอง รวมทั้งวางแผนการเก็บข้อมูลเพื่อนำมาวิเคราะห์สภาพชุมชนเพื่อ
นำผลการวิเคราะห์นั้นมาเป็นแนวทางในการวางแผน การบริหารจัดการ และการกำหนดทิศทางการ
พัฒนาชุมชน อย่างไรก็ตามถึงแม้ชุมชนส่วนใหญ่ที่นักวิจัยเข้าไปศึกษา ยังไม่สามารถก้าวมาถึงขั้น
ตอนการสร้างและพัฒนาตัวชีวิตของชุมชนเองได้ การวิจัยในโครงการนี้พบว่าภายหลังการกระตุ้น
ให้สมาชิกชุมชน ได้ครุ่นคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต โดยใช้มุมมองท้องถิ่นและทบทวนทิศทางการ

พัฒนาที่กำหนดโดยรัฐแล้ว สมาชิกชุมชนพัฒนาตัวชีวิตได้ และเห็นคุณค่าตัวชีวิตว่า "เป็นเครื่องชี้จุดจุดคือบของชุมชน" และ "สามารถนำมาใช้ประกอบการวางแผนของชุมชนได้"

โดยความเป็นจริงแล้วในทั้ง 4 ชุมชนที่ศึกษาวิจัยมีผู้นำหรือแกนนำในชุมชนที่เข้าใจเรื่องการใช้ประโยชน์ตัวชีวิตเพื่อประกอบการวางแผนบริหารจัดการชุมชน เช่น ครู ผู้นำทางศาสนา ผู้แทน อบต. กรรมการชุมชน สมาชิกชุมชนที่เป็นสมาชิกองค์กรพัฒนาเอกชน ตัวแทนสมาชิกชุมชน ฯลฯ แต่ประเด็นที่สำคัญก็คือจะทำอย่างไรให้สมาชิกชุมชนที่เหลือเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนและใช้ตัวชีวิตนี้ให้เป็นประโยชน์ ไม่เพียงแต่เป็นผู้ให้ข้อมูลเท่านั้น ซึ่งกระบวนการนี้เป็นเรื่องที่ต้องใช้เวลา จากการเก็บข้อมูลพบว่าสมาชิกชุมชนส่วนหนึ่งยังมองการณ์ระยะสั้นเพราะต้องพะวงเกี่ยวกับเรื่องปากท้องของครอบครัว ต้องทำมาหากินวันต่อวัน ยังไม่มีการวางแผนระยะยาวหรือมองสูงขึ้นไปในระดับชุมชน สำหรับสมาชิกชุมชนเหล่านี้ตัวชีวิตจะไม่เป็นประโยชน์เท่าใดนัก เพราะเป็นเรื่องของการบริหารจัดการและอยู่ในระดับของการวางแผน สิ่งที่ทำทาบสำหรับอนาคตก็คือการกระตุ้นให้สมาชิกชุมชนเหล่านี้เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนและร่วมมือพัฒนาชุมชนอย่างเต็มใจและทั่วถึง

3) การใช้ตัวชีวิตสร้างกระแสสำนึกและทิศทางการพัฒนา กระบวนการสร้างตัวชีวิตทำให้มีการตั้งคำถามถึงทิศทางการพัฒนาในชุมชน ที่จริงแล้วชุมชนประมงพื้นบ้านมีการตั้งคำถามเกี่ยวกับทิศทางการพัฒนาและนโยบายของรัฐบาลมาก่อนที่จะเกิดโครงการตัวชีวิตเสียอีก อย่างไรก็ตามนี้มุ่งเน้นที่นโยบายเกี่ยวกับการกำหนดเขตการทำประมงของเรืออวนรุนอวนลากและเรือปลากะตัก การกำหนดเขตการทำนาุ้ง และการกำหนดคุณภาพน้ำที่ปล่อยออกจากนาุ้ง รวมถึงการสนับสนุนหรือคัดค้านโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่อาจมีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชน เช่น โครงการท่าอากาศยาน-มาเลเซีย

จากการเก็บข้อมูลพบตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าเมื่อเกิดปัญหา ชุมชนสามารถรวมตัวกันปรึกษาหารือเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาได้ในระดับหนึ่ง แต่ปัญหาบางอย่างชุมชนจัดการเองไม่ได้ ต้องอาศัยความช่วยเหลือจากภาครัฐ หรือถึงขั้นที่รัฐต้องปรับเปลี่ยนทิศทางการพัฒนาประเทศ ตัวอย่างเช่นปัญหาเรื่องเรืออวนรุนอวนลากและเรือปลากะตัก สมาชิกชุมชนรวมตัวกันต่อต้านและร้องเรียนไปยังหน่วยงานภาครัฐ แต่ก็ไม่มีการแก้ไขปรับปรุงอย่างจริงจัง และปัญหาจะเพิ่มมากกว่าเดิมเสียอีก อีกปัญหาหนึ่งที่ชุมชนจัดการแก้ไขไม่ได้เองคือปัญหายาเสพติด อบายมุข และแหล่งเรีงรมย์ ซึ่งต้องอาศัยแก่นนำระดับอำเภอมาช่วย เพราะมักจะเป็นเรื่องของอิทธิพลท้องถิ่นและความเกรงใจกันภายในชุมชน สิ่งที่สมาชิกชุมชนทำได้คือการสร้างแรงกดดัน ไม่ส่งเสริมหรืออุดหนุน

อย่างไรก็ดีสิ่งที่โครงการตัวชีวิตมีส่วนกระตุ้นให้เกิดขึ้นก็คือการสร้างกระแสสำนึกและการตั้งคำถามถึงการพัฒนาในระดับท้องถิ่น สร้างความตระหนักในศักยภาพชุมชน และความต้องการที่จะนำ "ทุนทางสังคม" และศักยภาพนี้มาใช้เป็นฐานเพื่อต่อยอดการพัฒนา จากการเก็บข้อมูลพบว่าชุมชนที่ศึกษามีศักยภาพและทุนทางสังคมที่แตกต่างกัน มีจุดแข็งจุดอ่อนต่างกัน ดังนั้นแนวทางในการพัฒนาก็ย่อมแตกต่างกันด้วย

4.1.4 พื้นที่เกษตรที่ราบลุ่ม (จังหวัดพระนครศรีอยุธยา)

4.1.4.1 ความเข้าใจของสมาชิก

การทำงานวิจัยเพื่อสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและพัฒนาสังคมโดยประชาชนมีส่วนร่วมในพื้นที่ศึกษานี้ เป็นการดำเนินงานผ่านกระบวนการทำงานกับ “องค์กรประชาชน/องค์กรชุมชน” ที่ประกอบด้วยกลุ่มแกนนำของชุมชนจำนวนหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้ที่มีประสบการณ์เคยผ่านกระบวนการเรียนรู้ด้านแนวคิดการพัฒนา วิธีการและกระบวนการทำงานกับชุมชนร่วมกับนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาหลายแห่ง เช่น มหาวิทยาลัยมหิดล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นต้น นอกจากนี้กลุ่มองค์กรประชาชนนี้ยังได้รับทุนสนับสนุนจากองค์กรแหล่งทุนภายนอก เช่น สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) และเงินกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคมเพื่อดำเนินงานทั้งการศึกษาวิจัยและการพัฒนา แต่จากการสะท้อนภาพการทำงานร่วมกันของกลุ่มแกนนำกับคณะวิจัยได้พบข้อสังเกตในประเด็นเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจจากการทำงานร่วมกันดังนี้

1) การสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมเป็นความรู้ใหม่ ทั้งในด้านแนวคิด วิธีการ กระบวนการทำงาน และการทดลองนำไปใช้ ดังนั้นในช่วงเวลาที่จำกัดทั้งตัวโครงการเองและกลุ่มแกนนำ ทำให้กลุ่มแกนนำยังขาดทักษะในการที่จะนำองค์ความรู้ชุดนี้ไปประยุกต์ใช้และถ่ายทอดสู่ชุมชนและอบต. ซึ่งจะเป็นองค์กรหลักในการพัฒนาชุมชนต่อไปในอนาคต จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการเตรียมความพร้อมของชุมชน โดยเฉพาะการปรับเปลี่ยนระบบวิถีคิดจากการพึ่งพาท้องถิ่นภายนอกมาเป็นระบบความคิดที่มุ่งพัฒนาแบบองค์รวมและเพื่อการพึ่งพาตนเอง การมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตที่มีความห่วงใยไม่ทำลายทั้งในด้านสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่เน้นในเชิงอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์อย่างรู้คุณค่าและการฟื้นฟูอย่างถูกต้อง

2) ภาวะการเป็นผู้นำของกลุ่มแกนนำ จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและยังดำรงอยู่ในชุมชนแห่งนี้ ความเป็นผู้นำทั้งด้านปัญญาและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ทำให้ผู้นำ/แกนนำหลายคนต้องทำหน้าที่กระจายความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์การพัฒนาชุมชน โดยการเข้าไปเป็นที่ปรึกษาในสถานศึกษาบ้าง ชุมชน/พื้นที่อื่นๆบ้าง และ/หรือการที่ชุมชนต่างๆเข้ามาขอศึกษาดูงานบ้าง ฯลฯ ทำให้ผู้นำต้องพยายามฝึกฝนตนเองเพื่อแสดงบทบาทดังกล่าวให้เหมาะสมยิ่งขึ้น ส่งผลให้ผู้นำไม่มีเวลาทำงานให้กับชุมชนที่ตนเริ่มต้นทำงานพัฒนาไว้ จึงทำให้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันกับชุมชนขาดความต่อเนื่อง แม้ว่าทางกลุ่มแกนนำจะพยายามหาวิธีการสร้างผู้นำรุ่นใหม่ แต่ก็ยังไม่สามารถจะขจัดปัญหาอุปสรรคอันเกิดจากกระแสการพัฒนาที่มุ่งเน้นความเห็นแก่ประโยชน์ตนมากกว่าการเสียสละเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมได้ ผลก็คือความรู้ความเข้าใจของสมาชิกชุมชนยังอยู่ในระดับที่แตกต่างจากผู้นำแกนนำมาก

4.1.4.2 การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน

เนื่องจากผู้นำ/แกนนำของชุมชนวัฒนธรรมคลองขามเงินที่ทำงานร่วมกันเป็นผู้นำที่มีความรู้ความสามารถและได้รับการยอมรับจากสมาชิกในชุมชนสูงมาก สมาชิกชุมชนส่วนมากจึงคล้อยตามความคิดเห็นของผู้นำ ดังนั้นการดำเนินการสร้างตัวชี้วัดจึงเป็นไปอย่างราบรื่น และไม่มีอุปสรรคทั้งในแง่ของการคิด การแลกเปลี่ยน และการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัด หากแต่สิ่งที่เป็นปัญหาและทางด้านเทคนิคการวิจัยก็คือ ระดับการเรียนรู้ของสมาชิกชุมชนยังไม่อยู่ในระดับเข้มข้นที่ในอนาคตชุมชนจะสามารถสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดได้เอง โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาผู้นำชุมชนให้เป็นแกนนำในการดำเนินการในแต่ละขั้นตอน

4.1.4.3 บทเรียนจากการสร้างตัวชี้วัด

1) การสร้างองค์ความรู้ จากศักยภาพของกลุ่มแกนนำ/องค์กรชุมชนดังได้กล่าวแล้วทำให้องค์ความรู้ในเรื่องการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดไม่เป็นประเด็นปัญหาที่ยากจนเกินความสามารถในการรับรู้ และการสร้างความเข้าใจ โดยสามารถที่จะเป็นทรัพยากรบุคคล/กลุ่มบุคคลที่สำคัญในการที่จะนำองค์ความรู้ชุดนี้ไปดำเนินการต่อได้ แต่ถ้าหากไม่สามารถขจัดปัญหาและอุปสรรคในเรื่องของเวลาของผู้นำดัง ได้กล่าวแล้วนั้น ก็จะเป็นการยากที่จะนำไปสู่การทำงานที่จะสามารถขยายผลสู่ความเข้าใจของสมาชิกชุมชน โดยรวมได้อย่างประสบผลสำเร็จต่อไป

2) การใช้ตัวชี้วัดเป็นเครื่องมือในการพัฒนา ในประเด็นนี้สรุปได้ว่า กลุ่มแกนนำที่ร่วมทำงานมีความเห็นพ้องต้องกันว่า กระบวนการจัดทำตัวชี้วัดที่ทางผู้วิจัยได้ดำเนินการร่วมกับกลุ่มแกนนำนั้นสามารถเป็นเครื่องมือที่จะนำไปใช้ได้ทั้งในการพัฒนาบุคคลและชุมชนได้ในที่สุด หากการทำงานสามารถทำได้ครบถ้วนตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ ชุมชนจะได้มีเครื่องมือที่มีความชัดเจนทั้งในส่วนที่เป็นการวัดผลสำเร็จของการพัฒนาที่ชุมชนกำหนดเป้าหมายร่วมกันไว้ และเป็นเครื่องมือในการที่จะใช้ในการติดตามผลของการพัฒนาให้บรรลุเป้าหมายในที่สุดในส่วนของการพัฒนานั้น กลุ่มแกนนำได้กล่าวว่า จากการทำงานที่ผ่านมาทำให้พวกเขาเริ่มมีความรู้ความเข้าใจที่ชัดเจนขึ้นกว่าเดิมว่า การทำงานพัฒนาต้องมีเครื่องมือวัดความสำเร็จที่ชัดเจน แม้ว่าจะระดับการวัดของเครื่องมือเหล่านั้นอาจจะยังมีความแตกต่างกันอยู่ก็ตาม แต่ในประเด็นของการใช้เครื่องมือนี้อย่างสมบูรณ์แบบจะต้องมีการจัดระบบข้อมูลของชุมชนเพื่อเป็นฐานในการสร้างเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จนั้น กลุ่มแกนนำได้นำเสนอว่าจะต้องผ่านการทำงานโดยร่วมมือกับทั้ง อบต. และหน่วยงานของรัฐที่มีการจัดเก็บข้อมูลระดับชุมชน ได้แก่ ข้อมูล กชช.2ค. และ จปฐ. โดยการนำข้อมูลที่ชุมชนต้องการจัดเก็บนั้นมาตรวจสอบกับข้อมูลที่ทางหน่วยงานดังกล่าวจัดเก็บไว้ เพื่อประโยชน์ของการทำงานพัฒนาต่อไปในอนาคต

3) การใช้ตัวชี้วัดเพื่อสร้างสำนึกการพัฒนา จากการสรุปบทเรียนในประเด็นนี้ทางกลุ่มแกนนำได้แลกเปลี่ยนประเด็นไว้ว่า กระบวนการจัดทำตัวชี้วัดที่ทางคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการร่วมกับกลุ่มแกนนำนั้นเป็นถาวรกระตุนและปลูกสำนึกการพัฒนาที่กลุ่มแกนนำมีความตระหนกอยู่แล้วทั้งในด้านการพึ่งพาตนเอง การร่วมมือ การช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วยการสร้างเครือข่ายชุมชน แต่

กระบวนการนี้จะต้องมีความต่อเนื่องไปอีกระยะหนึ่ง เนื่องจากกลุ่มแกนนำยังขาดทักษะในการทำงานเพื่อสร้างสำนึกในการพัฒนาด้วยกระบวนการสร้างตัวชีวิต เพราะเป็นองค์ความรู้ใหม่สำหรับพวกเขา ประกอบกับในปัจจุบันมีการถ่ายโอนอำนาจให้ชุมชนบริหารจัดการ โดย อบต. ส่งผลให้การทำงานพัฒนาด้วยแนวคิดการพึ่งพาตนเองและมีส่วนร่วมในหมู่สมาชิกชุมชนมีความยากลำบากมากขึ้น จึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์ภายนอก โดยเฉพาะสถาบันศึกษามาช่วยเป็นที่เลี้ยงให้การสนับสนุนในด้านวิชาการ วิธีการ และกระบวนการทำงาน ไปอีกระยะหนึ่งเพื่อกระตุ้นสำนึกการพัฒนาของสมาชิกชุมชน

4.1.5 พื้นที่เกษตรที่ราบสูง (จังหวัดบุรีรัมย์)

4.1.5.1 ความเข้าใจของสมาชิกในชุมชน

ในการสร้างและพัฒนาตัวชีวิตในพื้นที่ศึกษานี้มีข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับความเข้าใจของสมาชิกชุมชน โดยภาพรวมกล่าวได้ว่าแม้ว่าสมาชิกแกนนำส่วนใหญ่ในชุมชนซูกสะอื่นและชุมชนอีสานการเกษตรจะมีขีดความสามารถและศักยภาพที่จะสร้างและพัฒนาตัวชีวิต ได้เองก็ตาม แต่สมาชิกยังไม่ชัดเจนเกี่ยวกับประโยชน์ของการสร้าง "ตัวชีวิต" มากนัก เช่น ยังไม่เข้าใจว่าจะนำชุดตัวชีวิตที่ได้ไปใช้ประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรมได้อย่างไร และใครจะเป็นผู้ใช้ ส่วนใหญ่จะมีมุมมองและให้ความเห็นเกี่ยวกับการเข้ามามีส่วนร่วมในการสนทนากลุ่มเพื่อจัดทำตัวชีวิตนั้นว่าเป็นประโยชน์กับตนเองในแง่ของการได้เรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ที่หลากหลายกับเพื่อนสมาชิกด้วยกัน ส่วนผู้นำชุมชนทั้งสอง เนื่องจากมีความคุ้นเคยและเข้าใจกับคำว่า "ตัวชีวิต" มาก่อนระดับหนึ่งเพราะได้มีการทำตัวชีวิตในชุมชนในบางเรื่องอยู่แล้ว จึงทำให้มองเห็นประโยชน์ของกระบวนการสร้างตัวชีวิตแบบมีส่วนร่วมได้มากกว่าสมาชิกในชุมชน เมื่อดำเนินการจนครบทุกขั้นตอนจึงพบว่าสมาชิกของชุมชนจะเข้าใจและมองเห็นประโยชน์ของการจัดทำตัวชีวิตได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้นก็ต่อเมื่อมาสู่ขั้นตอนของการปฏิบัติจริง

4.1.5.2 การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน

แม้การจัดทำตัวชีวิตจะเน้นการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนเป็นหลักก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนยังมีข้อจำกัดและอยู่ภายใต้เงื่อนไขต่างๆ ของขั้นตอนการวิจัย ดังจะเห็นได้จากในขั้นตอนการสังเคราะห์ประเด็นตัวชีวิตที่ได้จากการนำข้อมูลประเด็นสภาพทั่วไปและปัญหาของชุมชน ตลอดจนการนำเสนอประเด็นคุณภาพชีวิตกับชุมชน และการพัฒนาที่เป็นการ "ร่วมคิด" ของสมาชิกชุมชนมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อหาประเด็น "ตัวชีวิต" ที่นำมาใช้จริงนั้น สมาชิกชุมชนมิได้มีส่วนร่วมในกระบวนการดังกล่าว แต่เป็นกระบวนการประมวลและสังเคราะห์ร่วมกันระหว่างคณะวิจัยที่ทำการศึกษาชุมชนต่างๆ ใน 8 พื้นที่ศึกษา โดยลักษณะเช่นนี้เป็นเพราะบางชุมชนในพื้นที่ศึกษาอื่นๆ ยังมีข้อจำกัดในเรื่องการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับตัวชีวิต แม้ว่าชุมชนอีสานการเกษตรและชุมชนซูกสะอื่นจะมีความพร้อมต่อการมีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้ทุกพื้นที่ศึกษาจะต้องดำเนินการวิจัยบนพื้นฐานกระบวนการเดียวกัน คณะวิจัยจึงจำเป็นต้องใช้วิธีให้ผู้วิจัยมาร่วมประมวลและสังเคราะห์เอง ด้วยข้อจำกัดดัง

กล่าวจึงทำให้นำไปสู่การสรุปที่เกิดจากการเอาประเด็นต่างๆมาตีความเองว่าตัวชี้วัดที่ควรจะเป็นคือ อะไร ซึ่งประเด็นตัวชี้วัดนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นจุดอ่อนที่มีผลทำให้ตัวชี้วัดบางประเด็นไม่ตรงกับเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของชุมชนมากนัก และไม่อาจนำมาวัดผลการดำเนินงานในบางเรื่องของชุมชนที่ค่อนข้างก้าวหน้าได้ เพื่อให้ตัวชี้วัดที่จัดทำขึ้นมาสามารถนำไปใช้ประโยชน์สำหรับชุมชนได้ การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ประเด็นตัวชี้วัดของชุมชนที่มีศักยภาพและความพร้อมจึงมีความจำเป็นและสำคัญ ทั้งนี้เพื่อสร้างโอกาสการเรียนรู้ให้แก่ชุมชนในการปรับปรุงตัวชี้วัดให้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อการกำหนดเป้าหมายและแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมของชุมชนตนเองได้

4.1.5.3 บทเรียนจากการจัดทำตัวชี้วัด

1) การสร้างองค์ความรู้ การจัดทำตัวชี้วัดในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ได้สร้างองค์ความรู้ใหม่ๆเกี่ยวกับแนวคิดและความหมายของ “ชุมชนเข้มแข็ง” ในชุมชนที่ศึกษา ซึ่งหมายถึง ชุมชนที่สมาชิกต่างพึ่งพาตนเองและพึ่งพากันเองได้ ทั้งนี้ต้องเป็นชุมชนที่มีลักษณะของบุคคล/ชุมชนที่รู้จักตนเอง เข้าใจตนเอง และเป็นตัวของตัวเอง หรือเป็นชุมชนที่รู้ปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาของตนเอง/ชุมชน รู้ว่าจะนำหรือพัฒนาชุมชนของตนไปทิศทางใด และจะให้ไปถึงเป้าหมายนั้นได้อย่างไร ชุมชนจะเข้มแข็งได้ต้องเริ่มจากบุคคลและครัวเรือนในชุมชนมีความเข้มแข็งในอาชีพก่อน (คือมีการครองชีพการเกษตรที่สามารถอยู่รอดได้) นั่นคือบุคคลในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในเรื่องการทำมาหากิน เมื่อบุคคลในชุมชนที่ต่างพึ่งพาตนเองได้มาอยู่รวมกันย่อมทำให้เกิดพลังทำให้ชุมชนเข้มแข็ง เพราะแต่ละคนต่างทุ่มเททำงานมิใช่เพื่อให้เฉพาะตัวเองอยู่รอดแต่เพื่อให้ชุมชนอยู่รอดและมีการพัฒนาที่ยั่งยืน

2) การใช้ตัวชี้วัดเป็นเครื่องมือในการพัฒนา จากกระบวนการวิจัยพบว่าการจัดทำตัวชี้วัดโดยเน้นให้สมาชิกในแต่ละชุมชนมีส่วนร่วมในการสร้างตัวชี้วัดของตนเองย่อมทำให้ตัวชี้วัดดังกล่าวมีลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น ดังนั้นการจัดทำตัวชี้วัดเฉพาะของแต่ละพื้นที่จึงเป็นวิธีการสร้างเครื่องมือการพัฒนาที่เหมาะสมสำหรับการบริหารจัดการภายใต้ความหลากหลายของพื้นที่เป้าหมาย อย่างไรก็ตามจากประสบการณ์วิจัยร่วมกับชุมชนพบว่าเงื่อนไขสำคัญของการสร้างเครื่องมือในการพัฒนานั้นจำเป็นซึ่งต้องอาศัยปัจจัยต่างๆ ดังนี้

- อาศัยประสบการณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานชี้นำ
- อาศัยปราชญ์สมาชิกชุมชนเป็นผู้ชี้แนะและส่งเสริมทางความคิด
- อาศัยเทคนิคนักวิชาการเป็นตัวสานต่อการเรียนรู้
- อาศัยความตั้งใจและสำนึกใหม่ของคนชนบทเป็นพลังในการปฏิบัติเพื่อฟื้นฟูศักยภาพการพึ่งตนเอง

3) การใช้ตัวชี้วัดสร้างกระแสสำนึกและทิศทางการพัฒนา การจัดทำตัวชี้วัดโดยมีชุมชนเป็นผู้ร่วมสร้าง ทำให้เกิดพื้นฐานกระบวนการคิดและสร้างกระแสสำนึกว่าด้วยการพัฒนาสังคมที่เน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ทั้งนี้กลุ่มแกนนำของชุมชนมีความเห็นร่วมกันว่า กิจกรรมที่ดำเนินการในทุกขั้นตอนของกระบวนการวิจัย ได้มีส่วนผลักดันให้สมาชิกของชุมชนได้มี

โอกาสร่วมกันคิดในประเด็นต่างๆ ทำให้สมาชิกได้เรียนรู้ระบบวิธีคิดและวิธีทำงานใหม่บนฐานกระบวนการเรียนรู้ในการแก้ปัญหาและมีส่วนร่วมในการวางรากฐานกระบวนการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการช่วยเน้นย้ำการสร้างกระแสสำนึกและทิศทางการพัฒนาของชุมชนที่ให้ความสำคัญกับแนวเกษตรผสมผสานหรือเกษตรธรรมชาติ (ที่ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ผสมผสานกับเทคนิคพื้นบ้าน) เพื่อให้ชุมชนสามารถอยู่รอดและพึ่งพาตนเองได้ อีกทั้งยังเน้นการรักษาสิ่งแวดล้อมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

4.1.6 พื้นที่อุตสาหกรรม (จังหวัดระยอง)

4.1.6.1 ความเข้าใจของสมาชิก

สมาชิกของชุมชนในพื้นที่อุตสาหกรรมจังหวัดระยองได้รับการเรียนรู้และมีความเข้าใจจากกระบวนการวิจัยในโครงการนี้พอสมควรว่า ตัวชีวิตคืออะไรและมีประโยชน์อย่างไรต่อชุมชน แต่ความเข้าใจในกระบวนการสร้างและจัดทำตัวชีวิตนั้น สมาชิกชุมชนคิดว่าพวกเขาไม่สามารถทำได้และน่าจะเป็นการดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนและเจ้าหน้าที่ที่ทำงานด้านชุมชน แสดงให้เห็นว่าสมาชิกในชุมชนพอมีความเข้าใจในเรื่องตัวชีวิตและผลประโยชน์ของตัวชีวิต แต่คิดว่าไม่สามารถจะจัดทำเองได้

ในช่วงแรกของการวิจัยสมาชิกชุมชนส่วนมากคิดว่า "มีการทำวิจัยกันบ่อยเหลือเกิน มาเอาแต่ข้อมูลจะเอาไปทำอะไรกันหนักหนา" จนกระทั่งเมื่อถึงขั้นตอนการเรียนรู้และวิเคราะห์ร่วมกันในประเด็นเรื่องการพัฒนาที่เหมาะสมคืออะไร คุณภาพชีวิตที่ดีคืออะไร ชุมชนคืออะไร และตัวชีวิตคืออะไร สมาชิกก็เริ่มเข้าใจและให้ความสนใจร่วมกิจกรรมในกระบวนการวิจัยมากขึ้น จนถึงขั้นการวิเคราะห์ร่วมกันในประเด็นตัวชีวิตและสร้างตัวชีวิต ผลที่เกิดขึ้นคือสมาชิกชุมชนเกิดความรู้และความเข้าใจในกระบวนการคิดอย่างเป็นขั้นตอนมากขึ้นและเข้าใจว่าประโยชน์ที่ควรได้จากตัวชีวิตคืออะไร

4.1.6.2 การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน

จากการประเมินการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการสร้างและพัฒนาตัวชีวิตพบว่าพัฒนากรชุมชนและเจ้าหน้าที่ที่ทำงานด้านชุมชนจะมีบทบาทสำคัญมากกว่าผู้นำและสมาชิกของชุมชนที่เข้าร่วม ทั้งนี้เนื่องจากความเป็นสังคมเมืองทำให้สมาชิกแต่ละคนใช้เวลาสำหรับการทำมาหากินเพื่อความอยู่รอดของตนเองและครอบครัวมากกว่าความสนใจในการร่วมกิจกรรมของชุมชนรวมทั้งโดยเปรียบเทียบแล้วความสัมพันธ์และความใกล้ชิดระหว่างกันของสมาชิกในชุมชนมีน้อยกว่าในสังคมชนบทมาก ความร่วมมือระหว่างกันในกิจกรรมต่างๆจึงมีน้อยตามไปด้วย

หลังจากที่ได้มีการใส่องค์ความรู้และกระบวนการคิดให้กับชุมชนอย่างเป็นขั้นตอน สมาชิกในชุมชนส่วนมากเกิดการเรียนรู้ได้ในระดับหนึ่ง กล่าวคือ สามารถคิดเป็นลำดับขั้นตอน และสามารถคิดแก้ปัญหาได้ในบางเรื่อง แต่ก็ยังคงคิดว่าเรื่องต่างๆยังคงต้องพึ่งรัฐเป็นหลัก กล่าวได้ว่าผลจากการเรียนรู้ดังกล่าวสมาชิกชุมชนก็ยังคงได้เพียงแค่กระบวนการคิดอย่างมีระเบียบและเป็นขั้นตอน แต่ไม่ทราบว่าจะนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างไร เนื่องจากยังคงมีมุมมองที่มองภาพไม่ออกถึงพลังชุมชนในการทำงานร่วมกัน ทั้งนี้เพราะสาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งคือ ความเป็นสังคมเมือง ทำให้ความร่วมมือในเรื่องต่างๆของสมาชิกชุมชนมีน้อยกว่าในสังคมชนบท

4.1.6.3 บทเรียนการสร้างตัวชี้วัด

1) การสร้างองค์ความรู้ การสร้างองค์ความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้และมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยของสมาชิกชุมชนที่มีอยู่ก่อนเข้าร่วมกิจกรรมเทียบกับความรู้ที่สมาชิกชุมชนได้รับ หลังจากการร่วมทำวิจัยนั้น ในกรณีของจังหวัดระยองสรุปได้ว่าสมาชิกชุมชนมีความรู้และความเข้าใจในกระบวนการจัดทำตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตชัดเจนขึ้นหลังจากที่ได้เข้าร่วมในกระบวนการวิจัย อย่างไรก็ตามแนวความคิดของสมาชิกชุมชนยังคงไม่เปลี่ยนแปลง คือยังยึดติดกับปัญหาเฉพาะหน้าที่กระทบตนเองและครอบครัว จึงทำให้องค์ความรู้ที่ผู้ร่วมในกระบวนการวิจัยได้มีเพียงแนวความคิด การวางกรอบความคิด และกระบวนการคิดอย่างเป็นขั้นเป็นตอนเท่านั้น มากกว่าที่จะเป็นการมองภาพความสัมพันธ์ของประเด็นหรือปัจจัยต่างๆแบบองค์รวม ตัวอย่างเช่นสมาชิกและผู้นำชุมชนให้ความสำคัญกับเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตภายในชุมชนมากกว่าประเด็นอื่นๆ ดังนั้นตัวชี้วัดที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจและสภาพแวดล้อมของชุมชน ซึ่งรวมถึงสวัสดิการจากรัฐที่ชุมชนพึงจะได้รับจึงมีความเด่นชัดมากกว่าประเด็นตัวชี้วัดอื่นๆ

2) การใช้ตัวชี้วัดเป็นเครื่องมือการพัฒนา ภายหลังจากการร่วมกระบวนการวิจัยสมาชิกชุมชนเริ่มเห็นถึงความสำคัญของฐานข้อมูลตัวชี้วัดเหล่านี้ว่ามีประโยชน์ต่อชุมชนอย่างไร แต่สมาชิกยังคงมีความคิดเห็นว่าข้อมูลเหล่านี้ผู้ที่นำไปใช้คือหน่วยงานราชการ ขณะที่ประโยชน์จากการใช้งานข้อมูลอาจจะอยู่ที่สมาชิกและชุมชน ผลอีกประการหนึ่งที่ตามมาภายหลังการวิจัยคือหน่วยงานราชการระดับท้องถิ่นให้ความสนใจที่จะจัดทำฐานข้อมูลตัวชี้วัดชุดนี้ และคาดหวังว่าจะสามารถนำฐานข้อมูลตัวชี้วัดเหล่านี้มาใช้ประโยชน์ในการวางแผนระยะสั้นสำหรับปัญหาหรือข้อมูลเร่งด่วนของชุมชน รวมถึงแผนระยะยาวในการของบประมาณเพื่อพัฒนาศักยภาพของชุมชนในด้านต่างๆ ได้อีกด้วย อย่างไรก็ตามยังมีผู้นำและสมาชิกบางคนที่ยังไม่เห็นถึงประโยชน์ของตัวชี้วัดที่จะนำไปใช้ในการวางแผนเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองด้วย แต่เนื่องจากข้อจำกัดในศักยภาพและความพร้อมของสมาชิกและผู้นำในชุมชนเอง จึงคิดว่าคงไม่สามารถทำได้เพราะไม่มีเวลา ไม่มีค่าตอบแทน และไม่มีที่ปรึกษาคอยแนะนำอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะเริ่มแรกของการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่ของชุมชนยังไม่เข้าใจและไม่สนใจจะเข้าร่วม ดังนั้นสมาชิกชุมชนจึงมีความเห็นว่าควรให้หน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น พัฒนาการชุมชนของเทศบาลเป็นผู้ดำเนินการจัดทำ เพราะเป็นผู้มีความรู้ มีกำลังคน และมีงบประมาณในการจัดทำ และเมื่อได้ตัวชี้วัดแล้วชุมชนจะได้รับประโยชน์ในการนำไปสู่การวางแผนเพื่อของบประมาณมาดำเนินการในกิจกรรมที่จำเป็นสำหรับชุมชน โดยภาพรวมแล้วศักยภาพของชุมชนในการประยุกต์ใช้ตัวชี้วัดเพื่อการพัฒนาขึ้นกับ

คณะกรรมการชุมชน ประธานชุมชน อีกทั้งระดับความรู้ของสมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะในประเด็นที่สมาชิกชุมชนยังไม่แน่ใจและไม่เข้าใจว่าท้ายที่สุดแล้วเครื่องมือชุดนี้จะพัฒนาชุมชนของเขาได้อย่างไร

3) การใช้ตัวชี้วัดสร้างกระแสสำนึกและทิศทางในการพัฒนา ทั้งนี้ในกรณีของจังหวัดระยอง กระแสสำนึกของสมาชิกและผู้นำชุมชนต่อความสำคัญของตัวชี้วัดเพื่อใช้ประโยชน์ในการเป็นเครื่องมือนำไปสู่การพัฒนา กล่าวได้ว่าอยู่ในระดับต่ำ สมาชิกชุมชนส่วนมากคิดว่าผู้ที่จะทำได้คือหน่วยงานราชการเพราะมีความพร้อมกว่า โดยภาพรวมแล้วผู้วิจัยคิดว่าคงเป็นไปได้ยากที่ผู้นำหรือสมาชิกในชุมชนจะเข้ามามีบทบาทอย่างสำคัญในการพัฒนาชุมชน โดยอาศัยฐานข้อมูลตัวชี้วัดของชุมชน ในมุมมองของสมาชิกชุมชนยังคงคิดฟุ้งฟิงรัฐมากกว่าจะฟุ้งตนเอง จึงเป็นการยากที่ผู้นำและสมาชิกชุมชนจะหันมาให้ความสำคัญ สนใจ และร่วมมือกันสร้างตัวชี้วัดที่เหมาะสมกับชุมชนของตนเองได้ สมาชิกชุมชนส่วนมากยังคงคิดว่าเอาเวลาไปทำมาหากินจะดีกว่า แต่อย่างไรก็ตามถ้ามีองค์กรหรือชุมชนที่เกี่ยวข้องให้คำแนะนำหรือติดตามอย่างใกล้ชิดก็มีความเป็นไปได้สูงกว่าบางชุมชนอาจจะสามารถสร้างตัวชี้วัดหรือนำเครื่องมือที่สร้างไว้มาปรับปรุงให้เหมาะสมกับชุมชนของตนเองได้

4.1.7 พื้นที่ชายแดนและเมืองท่องเที่ยว (จังหวัดเชียงราย)

4.1.7.1 ความเข้าใจของสมาชิก

สมาชิกชุมชนมีความเข้าใจความหมายของตัวชี้วัดเพียงแค่ว่าเป็นการเก็บข้อมูลที่ชี้และทำให้รู้ว่าคนในชุมชนมีอะไรอยู่ที่ไหนบ้าง แต่ยังไม่เข้าใจถึงว่าตัวชี้วัดสามารถเป็นสิ่งที่วัดระดับความรุนแรงของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน นอกจากนี้สมาชิกชุมชนเองคิดว่าตนเองเป็นเพียงผู้ให้ข้อมูลที่ทางผู้ศึกษาต้องการแบบทางเดียวและผู้ที่จะเข้ามาดำเนินการแก้ไขปัญหาคือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กล่าวคือเมื่อสมาชิกชุมชนให้ข้อมูลไปครบถ้วนแล้วต่อไปก็เป็นหน้าที่ของหน่วยงานหรือองค์กรในระดับชุมชนที่จะต้องส่งข้อมูลที่ได้จากชุมชน ไปให้กับทางจังหวัด นอกจากนี้สมาชิกชุมชนยังไม่สามารถเข้าใจถึงขั้นตอนการทำงานเพื่อให้ได้มาซึ่งตัวชี้วัด เพราะไม่รู้แน่ชัดว่าจะวัดอะไรและวัดอย่างไร

ทั้งนี้กล่าวได้ว่าในระยะแรกสมาชิกชุมชนไม่รู้ถึงประโยชน์ของตัวชี้วัดเลย จนเมื่อได้รับคำอธิบายจึงสามารถเข้าใจได้และมีการเรียนรู้ว่าตัวชี้วัดที่ดีจะช่วยบอกถึงสิ่งที่มีคุณค่าหรือเป็นปัญหาในชุมชนของตนทั้งในปัจจุบันและที่ผ่านมาในอดีตทั้งที่ได้รับหรือยังไม่ได้รับการแก้ไข และช่วยบอกถึงระดับความรุนแรงของปัญหานั้นๆ รวมทั้งยังอาจเป็นแนวทางที่นำไปสู่การหาหนทางในการป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้ โดยสิ่งที่อาจจะเป็นผลตามมาก็คือสามารถตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของสมาชิกชุมชน อันเป็นการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นจากการตอบสนองความต้องการจากภายในมิใช่การมองจากภายนอกเช่นแต่ก่อน เนื่องจากชุมชนนั้นเป็นหน่วยพื้นฐานของการพัฒนาเพื่อนำไปสู่การพัฒนาประเทศต่อไป ดังนั้นสมาชิกชุมชนจึงเริ่มเห็นว่าการสร้างตัวชี้วัดที่ดีจัดทำขึ้นในชุมชนนั้นจะเป็นรากฐานที่สำคัญและสามารถเชื่อมโยงระหว่างประเด็นต่างๆ เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนและนำไปสู่การพัฒนาในระดับชุมชน อย่างไรก็ตามถึงแม้สมาชิกชุมชนจะเห็น

และเข้าใจว่าพวกเขาต้องมีการรวมตัวกันเพื่อให้เกิดอำนาจในการต่อรอง และสามารถผลักดันความต้องการขึ้นไปสู่ส่วนบนเพื่อการพัฒนาและพึ่งตนเองได้ แต่สมาชิกชุมชนยอมรับว่ายังไม่มีความพร้อมและการทำงานในกระบวนการสร้างตัวชี้วัดเพื่อการพัฒนาต้องเป็นหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐมากกว่าชุมชน

4.1.7.2 การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน

ในช่วงแรกของการเข้าทำการศึกษาชุมชนเพื่อการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดในพื้นที่นี้พบว่าสมาชิกในชุมชนยังไม่เห็นความสำคัญของการเข้าร่วมในกิจกรรมที่จัดขึ้น เพราะเห็นว่าไม่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตประจำวัน แต่เมื่อนักวิจัยได้เข้าไปให้ความรู้และช่วยปรับพื้นฐานความเข้าใจ สมาชิกชุมชนจึงเห็นความสำคัญและเริ่มตระหนักถึงประโยชน์ที่จะได้รับ สมาชิกจึงค่อยๆเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น แต่มีข้อสังเกตว่าการกระตุ้นเพื่อการเข้าร่วมของสมาชิกนั้นจำเป็นต้องมีการกระทำอย่างต่อเนื่องและมีความสม่ำเสมอ เพราะเมื่อเวลาผ่านไปถ้าผลของการมีส่วนร่วมนั้นยังคงไม่เกิดผลเชิงรูปธรรม สมาชิกจะลดความสนใจต่อการเข้าร่วมกิจกรรมลง เพราะพวกเขาคิดถึงการทำมาหากินและความเป็นอยู่ของครอบครัวมากกว่าส่วนรวม

โดยหลักการแล้วกระบวนการวิจัยที่เน้นการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้เป็นวิธีการที่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันทั้งฝ่ายนักวิจัยและสมาชิกชุมชน และในที่สุดก็จะได้ตัวชี้วัดในเชิงลึกและเป็นที่ยอมรับจากชุมชน เนื่องจากชุมชนและสมาชิกมีความรู้สึกเป็นเจ้าของอย่างแท้จริง จากกระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาตัวชี้วัดเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนในพื้นที่จังหวัดเชียงราย พบว่ามีเฉพาะผู้นำชุมชนที่สังเกตเห็นว่าตัวชี้วัดที่สร้างขึ้นนี้เป็นของชุมชนอย่างแท้จริง เนื่องจากสมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมในระดับต่ำ แม้ว่าข้อมูลที่ได้จะเป็นข้อมูลที่สอดคล้องกับความต้องการของสมาชิกและชุมชนอย่างแท้จริง

4.1.7.3 บทเรียนการสร้างตัวชี้วัด

1) การสร้างองค์ความรู้ จากผลการศึกษาตลอดทุกขั้นตอนการวิจัย คณะผู้วิจัยมีความตระหนักว่าการศึกษานี้ไม่สามารถที่จะนำสูตรสำเร็จใดๆมาใช้ในแต่ละพื้นที่ศึกษาได้ ทั้งนี้เพราะวิถีชีวิตและการแก้ไขปัญหาต่างๆในแต่ละชุมชนมีความซับซ้อนและแตกต่างกันไป รวมทั้งยังเป็นการยากที่จะคาดหวังให้ตัวชี้วัดที่สร้างขึ้นมาสามารถใช้แก้ปัญหาชุมชนได้อย่างครอบคลุมและถูกต้องในทุกมิติ การสร้างชุดตัวชี้วัดไม่ใช่วิธีการที่จะพาชุมชนไปถึงเป้าหมายการพัฒนาได้แต่เพียงลำพัง โดยวิธีการเดียว การสร้างตัวชี้วัดได้ของชุมชนไม่สามารถจะเอื้ออำนวยอำนวยการประโยชน์แบบเบ็ดเสร็จ หรือครอบคลุมบริบทของชุมชนที่สั่งสมมาอย่างยาวนานได้ทั้งหมดจากงานวิจัยเพียงชิ้นเดียว นอกจากนี้ผู้วิจัยยังจะต้องระมัดระวังถึงการตีความข้อมูลที่ได้จากชุมชน โดยต้องตระหนักถึงความหมายด้านต่างๆของทุกประเด็นบนพื้นฐานความต้องการของสมาชิกชุมชนเป็นหลัก ซึ่งจะเป็นสิ่งสำคัญที่จะไม่ทำให้เกิดการหลงทางในประเด็นตัวชี้วัดที่แท้จริงอันจะมีผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์ในวิถีชีวิตของสมาชิกและการพัฒนาชุมชน

2) การใช้ตัวชี้วัดเป็นเครื่องมือการพัฒนา ในส่วนของสมาชิกชุมชนนั้นพบว่าการกระตุ้นให้เกิดแนวคิดในการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดจะต้องเริ่มต้นที่ความต้องการของชุมชนก่อน จึงจะได้รับความสนใจเข้าร่วมในการระดมความคิดที่จะเป็นบันไดขั้นแรกในการกระตุ้นสมาชิกของชุมชนให้มาร่วมกันสร้างและพัฒนาตัวชี้วัด ทั้งนี้ผู้ศึกษาจะมีบทบาทเพียงการกระตุ้นให้ชุมชนมองเห็นปัญหาและสาเหตุ และเป็นผู้ประสานงานกับบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนสนับสนุนให้ชุมชนรู้จักเรียนรู้และเกิดทักษะในการคิดแก้ไขปัญหาชุมชนได้อย่างเป็นระบบถูกต้องและเป็นธรรม การวิจัยนี้เป็นรูปแบบที่ยึดคนเป็นศูนย์กลางและมีหลายฝ่ายเข้ามาร่วมคิดร่วมทำ รวมทั้งช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการพึ่งตนเองในระดับชุมชนและส่งเสริมการรวมตัวขององค์กรชุมชน อันนำไปสู่การเกิดประชาสังคมเพื่อความเป็นธรรมในสังคม ซึ่งการจะดำเนินการไปถึงจุดนั้นได้นักวิจัยจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือกับคนในชุมชนทั้งตัวผู้นำชุมชนและสมาชิก แต่ในหลายขั้นตอนของการวิจัยพบว่าเป็นการยากที่สมาชิกจะเข้ามาร่วมมืออย่างเต็มที่ ซึ่งนักวิจัยและผู้นำชุมชนมีความพยายามในการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงให้เกิดขึ้นในชุมชน อย่างไรก็ตามจากการดำเนินการครบทุกขั้นตอนสามารถกล่าวได้ว่าในระดับชุมชนเริ่มมีการเรียนรู้และพัฒนาความสามารถในการสร้างตัวชี้วัดเพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาชุมชนได้ในระดับหนึ่ง แต่ยังคงไม่ถึงขั้นการนำไปประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือการพัฒนาชุมชนได้ในลักษณะที่สามารถคาดหวังผลได้อย่างสอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของชุมชน

3) การใช้ตัวชี้วัดสร้างกระแสสำนึกและทิศทางในการพัฒนา กล่าวโดยสรุปได้ว่าการสร้างตัวชี้วัดนี้เป็นเรื่องของการทบทวนความคิดพื้นฐานจากการใช้ชีวิตประจำวันในชุมชนของสมาชิกเองเพื่อให้บรรลุถึงการเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่ เป็นวิธีการที่เริ่มต้นหาคำตอบหรือมองไปในอนาคตก่อนแล้วทำการวิเคราะห์ย้อนหลังกลับไป โดยให้สมาชิกเองเป็นผู้คิดร่วมกันว่าจะพัฒนาชุมชนได้ต้องเริ่มจากการวิเคราะห์ปัญหาที่จะนำไปสู่การแก้ไขและเข้าใจแล้วนำมากำหนดเป็นตัวชี้วัดในแต่ละประเด็นที่สะท้อนให้เห็นคุณภาพชีวิตที่พึงประสงค์ นอกจากนี้จะต้องมีการสร้างกระแสสำนึกและทิศทางในการพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน เพราะสิ่งที่สำคัญคือสมาชิกต้องรู้และแก้ไขร่วมกัน เป็นการระดมสมาชิกเพื่อร่วมมือในการสร้างตัวชี้วัดเพื่อการพัฒนาชุมชนของตนเอง ซึ่งช่วยให้ชุมชนสามารถร่วมกันกำหนดทิศทางการพัฒนาของชุมชนเองได้ แต่ในด้านกระแสสำนึกของการพัฒนายังไม่ชัดเจนจากการประเมินผ่านการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย

4.1.8 พื้นที่ชุมชนแออัด (กรุงเทพมหานคร)

4.1.8.1 ความเข้าใจของสมาชิกในชุมชน

เมื่อกระบวนการวิจัยดำเนินมาถึงขั้นตอนการพิจารณาประเด็นตัวชี้วัดและการสร้างตัวชี้วัด ผู้วิจัยพบว่าผู้ร่วมสนทนากลุ่มยังไม่มี ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในเรื่องการสร้างและการใช้ตัวชี้วัดในฐานะเป็นเครื่องมือประเมินชุมชน แต่มีความเข้าใจว่าตัวชี้วัดมีความเชื่อมโยงกับปัญหาต่างๆของชุมชน จึงพยายามอธิบายรายละเอียดของตัวชี้วัดในลักษณะของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ผู้วิจัยจึงได้อธิบายแนวทางการใช้ตัวชี้วัดพร้อมยกตัวอย่างเพื่อให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น เพื่อเชื่อมโยงกลับมาสู่การสร้างตัวชี้วัดที่มีความเหมาะสมสำหรับการใช้งานเพื่อการพัฒนา ทำให้ผู้เข้าร่วมสนทนามีความเข้าใจ

ใจมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามผู้เข้าร่วมสนทนาก็สามารถเชื่อมโยงได้เพียงบางประเด็นที่ค่อนข้างเป็นรูปธรรมและเป็นเรื่องที่อยู่ในความสนใจในลำดับต้นๆของชุมชนเท่านั้น เช่น ในเรื่องเศรษฐกิจ การมีงานทำ รายได้ การออม และหนี้สิน ส่วนประเด็นที่ค่อนข้างเป็นนามธรรมและให้ความสนใจในลำดับรองลงไป เป็นเรื่องที่ค่อนข้างยากที่จะโยงไปสู่การพิจารณาตัวชี้วัดให้มีความเหมาะสมสำหรับการใช้งานเก็บข้อมูลได้ กล่าวโดยสรุปก็คือในช่วงแรกผู้เข้าร่วมสนทนาส่วนมากไม่เข้าใจว่าตัวชี้วัดคืออะไร มีความสัมพันธ์และมีประโยชน์อย่างไรต่อการพัฒนาชุมชน

4.1.8.2 การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน

ระดับการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนในกระบวนการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดจะแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ศึกษาและจะมีความยากง่ายในการทำงานแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน ชุมชนที่มีโครงสร้างขององค์กรรองรับสมาชิกมักให้ความร่วมมือดี ยิ่งในชุมชนที่มีผู้นำองค์กรหรือผู้นำชุมชนที่เข้าใจแนวคิดในการพัฒนา สมาชิกมักจะให้ความสนใจมากกับโครงการพัฒนาต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการที่สอดคล้องกับนโยบายพื้นฐานและความต้องการของชุมชน ทำให้หน่วยงานที่มาร่วมงานด้วยทำงานได้ง่ายขึ้น สำหรับชุมชนที่ยังไม่มีโครงสร้างการจัดองค์กรและนโยบายการพัฒนาที่ชัดเจน หน่วยงานที่มาร่วมงานด้วยต้องใช้เทคนิควิธีการต่างๆรวมทั้งต้องใช้ความพยายามมากขึ้นเพื่อให้ชุมชนเข้าใจกระบวนการทำงานด้านต่างๆ ซึ่งรวมถึงในกระบวนการวิจัยนี้ด้วย เนื่องจากความเข้าใจของชุมชนต่อการจัดทำตัวชี้วัดที่ไม่ชัดเจนเพียงพอจึงส่งผลให้การให้ความสำคัญของสมาชิกและการมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดทำตัวชี้วัดไม่เข้มข้นและต่อเนื่อง

ตัวอย่างของความร่วมมือของสมาชิกครัวเรือนอาจดูได้จากในขั้นตอนการเก็บข้อมูลของชุมชนสุขสันต์ 26 คณะทำงานรับผิดชอบการเก็บข้อมูลได้แก่กรรมการบางคนและครูที่เลี้ยงเด็กได้ให้ข้อสังเกตว่าไม่ค่อยได้รับความร่วมมือจากสมาชิกชุมชนในการให้ข้อมูลมากนัก เมื่อเทียบกับการให้นักศึกษาหรือเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานอื่นมาเก็บข้อมูล ซึ่งจะได้รับความร่วมมือและความน่าเชื่อถือมากกว่า นอกจากนี้การให้คนในชุมชนเก็บข้อมูลกันเองมักจะมีปัญหาว่าเมื่อผู้ถามรู้ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับชุมชนอยู่แล้ว ผู้ตอบมักจะให้ผู้ถามกรอกข้อความเอง ในทางตรงกันข้ามสำหรับชุมชนริมคลองสามเสน ในขั้นตอนการสุ่มเก็บข้อมูลโดยกลุ่ม อสม.นั้น มีหลายครัวเรือนที่ไม่ถูกสุ่ม แต่เห็นกลุ่ม อสม.มาสำรวจข้อมูลจากครัวเรือนอื่น จึงต้องการที่จะมาร่วมให้ข้อมูลบ้าง จึงมาบอกกับกลุ่ม อสม.ว่ามีความสนใจจะร่วมให้ข้อมูล ให้นำแบบเก็บข้อมูลมาถาม

คณะวิจัยสังเกตเห็นว่าชุมชนมีความยินดีที่จะเข้าร่วมกับการทำงานของคณะวิจัยเพื่อให้การดำเนินงานลุล่วงไป ในการจัดสนทนากลุ่มสมาชิกชุมชนจะรู้สึกว่าเป็นโอกาสดีที่มีเวทีให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน และเป็นการเรียนรู้ในสิ่งใหม่ๆซึ่งไม่ได้มีโอกาสมากนัก แต่การมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนอาจกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้การมีส่วนร่วมในระดับต้นคือเรียนรู้การทำตัวชี้วัดจากการให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่างๆที่กำหนดมาให้ แม้จะไม่ใช่กระบวนการที่ริเริ่มมาจากความต้องการของชุมชนก็ตาม แต่การมีส่วนร่วมในกระบวนการต่างๆเหล่านี้ก็ทำให้ชุมชนเริ่มเห็นประโยชน์ของเครื่องมือ ซึ่งคือชุดตัวชี้วัดที่จะนำมาใช้ประเมินสภาพชุมชนได้

จากสภาพแวดล้อมของกรุงเทพมหานครที่มีส่วนสำคัญในการหล่อหลอมบุคลิกลักษณะ และแนวคิดของคนเมืองในเรื่องของการให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจการทำมาหากินเป็นอันดับต้นๆ และมีส่วนอย่างสำคัญที่ส่งผลให้โครงการที่มีได้เกี่ยวข้อง โดยตรงกับเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชน มักจะไม่ได้ได้รับความสำคัญในลำดับต้นๆ ระดับของความสนใจและความสำคัญของโครงการวิจัยนี้ ยังมีไม่มากพอที่จะกระตุ้นให้ชุมชนช่วยกันคิด ช่วยกันทำโครงการอย่างมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

4.1.8.3 บทเรียนจากการทำตัวชี้วัด

1) การสร้างองค์ความรู้ จากการร่วมประชุมพูดคุยกับสมาชิกชุมชนหลายครั้ง พบว่าในระหว่างชุมชนที่มีโครงสร้างและความพร้อมของชุมชนที่แตกต่างกัน ระดับความเข้าใจในประเด็น ตัวชี้วัดและการให้ความหมายของ “การพัฒนา” ก็มีความแตกต่างกัน ในชุมชนที่มีโครงสร้างการบริหารงานที่ดี มีความชัดเจนและมีความพร้อมในการพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่ง จะมีความเข้าใจ และพร้อมจะริเริ่มการพัฒนาจากภายในชุมชน เช่นการให้ความสำคัญกับการณรงค์เรื่องสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม มีการจัดสรรงบประมาณของชุมชนและขอสนับสนุนบางส่วนจากส่วนราชการสำหรับจัดกิจกรรมส่งเสริมอย่างต่อเนื่องหลากหลายรูปแบบเพื่อสร้างจิตสำนึกให้สมาชิกในชุมชน เป็นต้น ในขณะที่ชุมชนที่ยังไม่มีความพร้อมในด้านโครงสร้างการบริหารงานและความพร้อมในด้านการพัฒนาชุมชนจากภายใน ก็จะติดตามโครงการพัฒนาที่มาจากส่วนราชการหรือจากนักการเมือง เช่น สก. หรือ สส. ในเขตนั้นเป็นหลักเพื่อขอการสนับสนุนในด้านงบประมาณที่จะนำมาพัฒนาชุมชน

2) การใช้ตัวชี้วัดเป็นเครื่องมือในการพัฒนา นอกจากความเข้าใจเรื่อง “ตัวชี้วัด” แล้ว สมาชิกชุมชนก็มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็น “คุณภาพชีวิต” และ “การพัฒนา” ในระดับที่แตกต่างกัน ในชุมชนจะมีประธาน คณะกรรมการ และสมาชิกชุมชนบางส่วนที่มีความเข้าใจถึงประโยชน์ของตัวชี้วัดและวิธีการนำข้อมูลจากชุดตัวชี้วัดไปใช้ ในฐานะของเครื่องมือประเมินสภาพชุมชน และใช้ข้อมูลเพื่อการวางแผนพัฒนาชุมชนได้ ดังนั้นจึงสะท้อนออกมาเป็นความต้องการที่จะมีข้อมูลของชุมชนเก็บไว้ใช้ในชุมชน ในขณะที่สมาชิกชุมชนทั่วไปยังไม่มี ความเข้าใจ และยังไม่เห็นประโยชน์ของตัวชี้วัดและการเก็บข้อมูล จึงยังไม่ค่อยให้ความร่วมมือมากนัก การดำเนินงานต่างๆในชุมชน สมาชิกชุมชนมักจะขยาดภาระงานให้ประธานหรือคณะกรรมการเป็นผู้รับผิดชอบ การขอความร่วมมือจากสมาชิกชุมชนในบางครั้งเป็นเรื่องที่ค่อนข้างยาก เพราะต่างก็มีภาระงานมาก ยกเว้นว่าจะมีการชี้แจงให้เห็นประโยชน์อย่างชัดเจน

3) การใช้ตัวชี้วัดสร้างกระแสสำนึกและทิศทางการพัฒนา ในการสร้างตัวชี้วัดมาใช้เพื่อให้เกิดกระแสสำนึกและทิศทางการพัฒนานั้นควรทำร่วมกับกิจกรรมณรงค์ในเรื่องต่างๆ อย่างเป็นทางการและอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจนเมื่อมีการนำข้อมูลก่อนและหลังการร่วมกิจกรรมมาเปรียบเทียบกัน แต่ที่สำคัญคือการทำกิจกรรมเหล่านี้ควรเริ่มจากความสนใจของสมาชิกและชุมชนให้ความสำคัญ อันจะเป็นเงื่อนไขให้มีความพยายามสร้างตัวชี้วัดขึ้นมาใช้ นอกจากนี้ผู้ที่เข้าร่วมทำตัวชี้วัดควรเป็นกลุ่มคนที่ร่วมงานกันมาตั้งแต่แรก มีการเรียนรู้และทำความเข้าใจไปพร้อมๆ กัน และควรมีเวลาให้สำหรับการเข้าร่วมเสนอความคิดเห็น

อย่างสม่ำเสมอ อย่างไรก็ตามเงื่อนไขที่จะใช้ตัวชี้วัดช่วยสร้างกระแสสำนึกและทิศทางการพัฒนาได้นั้นปัจจัยสำคัญคือบุคลิกลักษณะของผู้นำ ซึ่งต้องมีความน่าเชื่อถือ กระตือรือร้น มีความก้าวหน้าทางความคิด และต้องมีความสามารถขยายความคิดไปสู่ผู้ร่วมงานได้ เหล่านี้เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญที่จะกระตุ้น ผลักดันการดำเนินงานไปสู่ความสำเร็จได้

4.2 ภาพรวมกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาตัวชี้วัดโดยชุมชนมีส่วนร่วม

ในส่วนนี้เป็นการประเมินภาพรวมของกระบวนการเรียนรู้เพื่อการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดโดยชุมชนมีส่วนร่วม ซึ่งจำแนกเป็นเขตชนบทและเขตเมือง ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การประเมินเงื่อนไขหรือปัจจัยที่น่าจะมีส่วนเสริมศักยภาพการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดที่เน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วม

4.2.1 กระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดในเขตชนบท

โดยภาพรวมกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดโดยชุมชนมีส่วนร่วมในเขตชนบทพบว่ามีความเงื่อนไขหรือองค์ประกอบของความแตกต่างกันที่สำคัญ 5 ประเด็น ดังนี้

1. ชุมชนที่มีประสบการณ์และโอกาสในการติดต่อสื่อสารกับโลกภายนอกได้มากจะเป็นชุมชนที่สามารถเรียนรู้และสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมได้มากและเร็วกว่าชุมชนที่อยู่ห่างไกลและมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับโลกภายนอกน้อยกว่า อย่างไรก็ตามโดยคุณลักษณะของชุมชนแบบหลังซึ่งมักจะมีเงื่อนไขความสัมพันธ์ทางสังคมที่ใกล้ชิดระหว่างสมาชิกชุมชนมากกว่าชุมชนแบบแรก เมื่อมีการสร้างองค์ความรู้และความเข้าใจให้สมาชิกชุมชนเข้าใจดีแล้ว การมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนจะอยู่ในระดับที่สูงกว่าอย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนที่ผู้นำชุมชนมีประสบการณ์สามารถนำสมาชิกชุมชนได้ และผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกชุมชนว่ามีความโปร่งใสและทำเพื่อส่วนรวม

2. เนื่องจากการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดในกระบวนการวิจัยนี้เป็นการเรียนรู้ร่วมกันและการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งต้องมีการจัดสนทนากลุ่มอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นในชุมชนที่มีผู้นำที่มีทักษะและประสบการณ์ในการวิเคราะห์ปัญหา สถานภาพ และความต้องการของชุมชน ผู้นำชุมชนจะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นให้สมาชิกชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยเพื่อสร้างตัวชี้วัดเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนของตน ถึงแม้ว่าผลของการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดครั้งนี้จะยังไม่สามารถยืนยันได้ว่าจะสามารถนำตัวชี้วัดที่สร้างขึ้นไปใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาได้ดี แต่ในหลายๆชุมชนอย่างเช่นกรณี ชุมชนซุชกสะอื่น ในจังหวัดบุรีรัมย์ ผลที่ปรากฏชัดเจนคือผู้นำชุมชนสามารถช่วยกระตุ้นกระแสสำนึกการพัฒนาและการมีส่วนร่วมของสมาชิกได้ค่อนข้างมาก เพราะเมื่อสมาชิกชุมชนมีความรู้ความเข้าใจมากขึ้นและเห็นประโยชน์ของการจัดทำตัวชี้วัด สมาชิกชุมชนก็จะให้ความสำคัญและเข้าร่วมในกระบวนการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดด้วยความเต็มใจ

3. ชุมชนที่มีกลุ่มหรือองค์กรเข้มแข็ง กลุ่มและองค์กรนั้นจะมีบทบาทสำคัญในกระบวนการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดระดับชุมชน เพราะกลุ่มและองค์กรชุมชนมีส่วนสำคัญในการกระตุ้นให้สมาชิกรู้จักขบคิดและมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา วางแผนและกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนตน

เองในบางปัญหาหรือหลายๆปัญหา พื้นฐานการร่วมทำกิจกรรมต่างๆเหล่านี้จะช่วยให้สมาชิกชุมชน มีความเข้าใจ เห็นความสำคัญ และมีส่วนร่วมในการจัดทำตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาในระดับชุมชน อย่างไรก็ตามไม่ใช่ทุกกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่มีอยู่จะมีส่วนสนับสนุนบทบาทนี้ได้ สิ่งสำคัญคือต้องเป็นกลุ่มและองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง จึงจะสามารถกระตุ้นและส่งเสริมการสร้าง และพัฒนาตัวชี้วัด โดยชุมชนมีส่วนร่วมได้

4. ภารกิจเป็นผู้นำของกลุ่มแกนนำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเป็นผู้นำทั้งด้านปัญญาและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ จะเป็นปัจจัยสำคัญในการชักนำสมาชิกชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการจัดทำตัวชี้วัดของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการช่วยประสานความเข้าใจกับสมาชิกชุมชนในระดับกว้าง ดังที่ปรากฏผลในการดำเนินกระบวนการวิจัยในชุมชนคลองขนมจีน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นอกจากนี้ถ้าผู้นำเป็นผู้ที่มีความเข้าใจและเห็นประโยชน์ของการสร้างตัวชี้วัด ก็จะมีบทบาทสำคัญช่วยกระตุ้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนได้มากในทุกขั้นตอนของการปฏิบัติจริง การจัดทำตัวชี้วัดให้สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาได้มีเงื่อนไขที่สำคัญอีกประการหนึ่งนอกจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนแล้วคือ การรู้จักประยุกต์ใช้ประสบการณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นฐานในการพัฒนา ซึ่งจะสร้างเงื่อนไขประการนี้ได้ ผู้นำชุมชนและปราชญ์ชาวบ้าน คือผู้ที่จะมีบทบาทสำคัญในการแยกแยะและนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมในการการพัฒนาของชุมชน

5. ความพร้อมของสมาชิกชุมชน ความพร้อมที่กล่าวถึงเป็นความพร้อมที่จะมีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัด ทั้งนี้การมีส่วนร่วมคือปัจจัยสำคัญพื้นฐานของกระบวนการดังกล่าวนี้ ความพร้อมของสมาชิกชุมชนสามารถพิจารณาได้จาก

- สมาชิกชุมชนเริ่มตระหนักถึงเป้าหมายและทิศทางในการพัฒนาที่เป็นของชุมชนเอง
- สมาชิกชุมชนเริ่มให้ความสนใจหรือตั้งคำถามเกี่ยวกับประเด็นคุณภาพชีวิตและทิศทางการพัฒนา รวมถึงความมุ่งหวังที่จะเห็นภาพอนาคตของชุมชน
- สมาชิกชุมชนต้องเต็มใจร่วมมือ รับผิดชอบ สนับสนุน และให้เวลากับวิทยากรชุมชนอย่างเต็มที่ในกระบวนการสร้างตัวชี้วัดชุมชน จนถึงขั้นตอนการนำตัวชี้วัดไปทดสอบและนำกลับมาปรับปรุงเพื่อใช้งานต่อไป
- ในกระบวนการต่างๆเหล่านี้ สมาชิกชุมชนต้องมีส่วนร่วมคิดและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้อย่างเต็มที่ โดยไม่ถูกรองรับจากวิทยากรชุมชนหรือผู้นำชุมชนอื่นๆ

4.2.2 กระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดในเขตเมือง

สำหรับพื้นที่ศึกษาในเขตเมือง กระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างและพัฒนาตัวชี้วัด โดยชุมชนมีส่วนร่วมมีเงื่อนไขที่สำคัญคือ

1. ความเป็นสังคมเมืองมีผลให้สมาชิกชุมชนใช้เวลาสำหรับการทำมาหากิน เพื่อความอยู่รอดของตนเองและครอบครัวมากกว่าความสนใจในการร่วมกิจกรรมของชุมชน เงื่อนไขดังกล่าวนี้เห็นได้ชัดเจนมากในพื้นที่ชุมชนแออัดกรุงเทพมหานคร ซึ่งภาวะเศรษฐกิจและสังคมในกรุงเทพมหานครที่ทุกคนต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของตนเองและครอบครัว มีส่วนสำคัญในการหล่อหลอมบุคลิกลักษณะและแนวคิดของคนในชุมชนที่ศึกษาที่ให้ความสำคัญกับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจและการทำมาหากินเป็นอันดับแรก โครงการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดซึ่งไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชนจึงไม่ได้รับความสนใจจากสมาชิกส่วนใหญ่ของชุมชน นอกจากนี้จากการจัดสนทนากลุ่ม ในพื้นที่ชุมชนแออัดกรุงเทพมหานคร พบว่าสมาชิกที่เข้าร่วมสนทนาจะสามารถเชื่อมโยงประเด็นตัวชี้วัดได้เฉพาะบางประเด็นที่ค่อนข้างเป็นรูปธรรมเกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจ การมีงานทำ รายได้ การออม และหนี้สิน ส่วนประเด็นตัวชี้วัดอื่นๆ โดยเฉพาะในประเด็นที่ค่อนข้างเป็นนามธรรมมักจะ ไม่ได้รับความสนใจที่จะยกมาถกเถียง และวิเคราะห์ร่วมกันในการสร้างตัวชี้วัด

2. ภาวะความสัมพันธ์ทางสังคมและความใกล้ชิดระหว่างกันของสมาชิกชุมชนในเขตเมืองมีน้อยกว่าในสังคมชนบทมาก ความร่วมมือระหว่างกัน ในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนจึงมีน้อยตามไปด้วย สมาชิกชุมชนเมืองมีลักษณะต่างคนต่างอยู่ ไม่ค่อยสนใจทุกข์สุขของเพื่อนบ้านและปัญหาของชุมชน ถ้าหากปัญหาของเพื่อนบ้านหรือของชุมชนนั้น ไม่กระทบกับวิถีชีวิตของตนเองและครอบครัว ดังนั้นการจะชักนำให้สมาชิกชุมชนมาร่วมกันคิดและพัฒนาตัวชี้วัด จำเป็นต้องพยายามหาจุดเริ่มต้นที่เป็นการสะท้อนปัญหาหรือความต้องการร่วมกันของชุมชนให้ได้ก่อน จึงจะสามารถสร้างจุดสนใจที่จะดึงให้สมาชิกชุมชนส่วนใหญ่เข้ามาช่วยกันระดมความคิดเห็น ในประเด็นต่างๆ ซึ่งอาจจะเป็นขั้นแรกของการกระตุ้นสมาชิกให้เข้ามาร่วมกับสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดของชุมชน แต่จากประสบการณ์การทำงานวิจัย โครงการนี้ในหลายพื้นที่ศึกษาในเขตเมืองพบว่าสมาชิกชุมชนส่วนใหญ่มองว่าการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัด ไม่ใช่เรื่องของตนเองและชุมชน แต่เป็นเรื่องของเจ้าหน้าที่เพราะมีทั้งงบประมาณและเวลา สมาชิกชุมชนที่มีเวลาว่างและสนใจก็อาจจะเข้าไปร่วมได้ ถือเป็นความสนใจส่วนบุคคล

3. การดำเนินงานต่างๆ ในชุมชนที่ศึกษา สมาชิกชุมชนมักจะยกภาระงาน ให้แก่นำชุมชนเป็นผู้รับผิดชอบ การขอความร่วมมือจากสมาชิกชุมชนบ่อยครั้งเป็นสิ่งที่ทำได้ค่อนข้างยาก เพราะสมาชิกส่วนมากคิดว่าตนเองมีภาระครอบครัวมาก ดังนั้นการจะปลุกกระแสสำนึกให้สมาชิกชุมชนในเขตเมืองเข้ามาร่วมจึงเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ยาก ยกเว้นว่าผู้นำของชุมชนจะมีบุคลิกลักษณะพิเศษเป็นผู้มีความน่าเชื่อถือ กระตือรือร้น มีความก้าวหน้าทางความคิด และที่สำคัญคือต้องมีกลยุทธ์ที่จะสามารถกระจายความคิดของตนไปสู่ผู้ร่วมงานและสมาชิกได้อย่างชัดเจน บังคับเหล่านี้จะมีส่วนสำคัญในการกระตุ้น หรือผลักดันให้สมาชิกมีความสนใจและเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนได้ ผู้นำชุมชนและความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนจึงมีความสำคัญมากต่อกระบวนการวิจัยเพื่อการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัด โดยชุมชนมีส่วนร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำชุมชนและองค์กรชุมชนจะต้องพยายามสร้างผลงานออกมาให้สมาชิกยอมรับอย่างต่อเนื่อง จึงจะสามารถดึงความสนใจและกระตุ้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนได้ในระยะยาว

4.3 การเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการจัดทำตัวชี้วัดโดยชุมชนมีส่วนร่วมผ่านกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม/องค์กรชุมชน

โดยเงื่อนไขความเปลี่ยนแปลงทางสังคมทั้งในเขตชนบทและเมืองที่มีผลต่อแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกชุมชน จากพื้นฐานความสัมพันธ์แบบเครือญาติและเพื่อนบ้านใกล้ชิด ไปสู่ลักษณะต่างคนต่างอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนเมืองทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็ก โดยในชนบทความสัมพันธ์ก็มีความเปลี่ยนแปลงและโน้มเอียงไปตามวิถีชีวิตของคนเมืองเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตามในหลายชุมชนที่ศึกษาทั้งในเขตเมืองและชนบทความเข้มแข็งของกลุ่มหรือองค์กรชุมชนมีส่วนร่วมเสริมอย่างสำคัญต่อการรื้อฟื้น “ทุนทางสังคม” ให้มีส่วนช่วยสร้างชุมชนเข้มแข็งที่จะมีผลอย่างสำคัญต่อการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการมีส่วนร่วมจัดทำตัวชี้วัดของชุมชน

ภาพที่เห็นเด่นชัดจากการวิจัยโครงการนี้ก็คือ ในหลายชุมชนที่ยังไม่มีการรวมกลุ่มกันแน่นแฟ้นนัก กระบวนการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดมีส่วนร่วมไม่มากนักในการกระตุ้นให้สมาชิกชุมชนรวมตัวกันเพื่อขบคิดโจทย์ใหม่ๆเกี่ยวกับการพัฒนาและการสร้างตัวชี้วัดเพื่อประเมินทิศทางการพัฒนาที่ผ่านมาและค้นหาทิศทางที่เหมาะสมสำหรับแต่ละชุมชน มีเฉพาะในบางชุมชนที่สมาชิกมีส่วนร่วมขบคิดเรื่องตัวชี้วัดและการพัฒนา แต่โดยรวมแล้วยังไม่เห็นประโยชน์ของตัวชี้วัดและแนวทางการนำไปประยุกต์ใช้เท่าใดนัก ส่วนในชุมชนที่มีการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งพอสมควร โครงการนี้ได้ช่วยสร้างประเด็นและกลุ่มตัวชี้วัดที่เป็นรูปธรรมเพื่อให้กลุ่มสามารถนำไปใช้ต่อในการวางแผนพัฒนาชุมชน และดังที่กล่าวมาแล้วว่ามีบางชุมชนที่มีกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งและพัฒนาไปถึงขั้นที่สามารถสร้างตัวชี้วัดเอง และสามารถนำตัวชี้วัดนั้นมาเป็นฐานในการวางแผนการพัฒนาได้ ชุมชนเหล่านี้นับว่าเป็นชุมชนก้าวหน้าที่มีความเข้มแข็ง และส่วนมากเป็นชุมชนที่มีการประสานงานในระดับเครือข่ายกับชุมชนหรือกลุ่มอื่นๆ ในวงกว้างด้วย

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามในโครงการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัด นักวิจัยพบว่าในแต่ละพื้นที่ศึกษาและแต่ละชุมชนที่ศึกษามีกระบวนการเกิดกลุ่มที่หลากหลาย และระดับความเข้มแข็งของกลุ่มที่แตกต่างกัน ในบางพื้นที่สมาชิกชุมชนยังไม่มีกรรวมตัวกันเป็นกลุ่ม แม้ว่าจะเคยมีกลุ่มที่รัฐช่วยจัดตั้ง เช่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้าน ฯลฯ แต่เมื่อการสนับสนุนโดยรัฐหมดไป กลุ่มเหล่านี้ก็ค่อยๆ สลายตัวลงไปด้วยเช่นกัน หรืออาจจะมิกิจกรรมเป็นครั้งคราวตามแต่ทางราชการจะกำหนดให้ในบางพื้นที่ สมาชิกในชุมชนที่ศึกษาส่วนใหญ่มีความผูกพันกันอย่างเหนียวแน่นและรวมตัวกันเป็นกลุ่มบนพื้นฐานของความสัมพันธ์เชิงเครือญาติหรือความศรัทธาในศาสนาเดียวกัน แต่ในบางพื้นที่สมาชิกของชุมชนก็มีการรวมกลุ่มกันเข้มแข็ง โดยที่ไม่ต้องอาศัยพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติหรือทางศาสนา กลุ่มเหล่านี้อาจจะมีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง มีการสร้างเครือข่ายการดำเนินงานร่วมกับกลุ่มหรือชุมชนอื่นๆ และมีการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้และประสบการณ์ร่วมกัน

ดังนั้น คำถามที่น่าสนใจคือ ทำไมบางพื้นที่จึงมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มที่เข้มแข็ง เงื่อนไขในการเกิดกลุ่มมีอะไรบ้าง และกระบวนการเกิดกลุ่มหรือความเป็นกลุ่มหรือชุมชนเข้มแข็งมีส่วนสัมพันธ์กับความเป็นไปได้หรือความสำเร็จของโครงการสร้างและพัฒนาตัวชีวิตหรือไม่อย่างไร

การเกิดกลุ่ม คือ การรวมตัวกันของสมาชิกในชุมชนจำนวนหนึ่ง เพื่อวัตถุประสงค์อันใดอันหนึ่งร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นและการเรียนรู้ไปพร้อมกัน มีการร่วมประชุมปรึกษากัน ในกิจกรรมต่างๆของกลุ่ม สำหรับเงื่อนไขของการเกิดกลุ่มโดยทั่วไป ซึ่งอาจจะมีผลหรือไม่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนมีเงื่อนไขพื้นฐาน 4 ประการ คือ

1. การที่รัฐให้การส่งเสริม ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่มีส่วนทำให้เกิดกลุ่มขึ้นในชุมชนมากที่สุด เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพต่างๆ เป็นต้น เงื่อนไขการเกิดกลุ่มจากการสนับสนุนจากรัฐนั้นมักจะเป็นผลในเชิงปริมาณ คือเกิดกลุ่มได้รวดเร็วและจำนวนมากกลุ่ม แต่กลุ่มที่รัฐสนับสนุนหลายๆกลุ่มไม่ตอบสนองความต้องการหรือแก้ปัญหาสมาชิกชุมชนได้อย่างแท้จริง จึงขาดความต่อเนื่องและขาดความเข้มแข็ง และสมาชิกชุมชนอาจไม่เข้าใจวัตถุประสงค์ของกลุ่มอย่างถ่องแท้ และคิดว่าเป็นเรื่องของทางการจึงไม่ยอมให้ความร่วมมือหรือเข้าร่วมกิจกรรม

2. การมีสิ่งจูงใจ เช่น เงินทุนเริ่มต้น เงินปันผล รวมถึงวัสดุอุปกรณ์ที่ได้รับการสนับสนุน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กลุ่มดำรงอยู่ได้ เงื่อนไขด้านสิ่งจูงใจแม้ว่าจะจะเป็นปัจจัยสำคัญต่อกระบวนการเกิดและการดำเนินงานของกลุ่ม แต่ก็ยังเป็นปัจจัยประเภทเสริมมากกว่าปัจจัยหลักที่กระตุ้นให้เกิดกลุ่ม หากสมาชิกกลุ่มรวมตัวกันและดำเนินงาน โดยพึ่งพาและยึดติดอยู่กับสิ่งจูงใจก็จะทำให้กลุ่มขาดความเข้มแข็ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเกิดอุปสรรคขึ้นและทำให้สิ่งจูงใจลดถอยลง ก็จะมีผลต่อการดำเนินงานของกลุ่มในที่สุด

3. การมีผู้นำที่ดี ผู้นำชุมชนเป็นสิ่งสำคัญที่จะผลักดันขบวนการต่างๆ ให้เกิดขึ้นและเกิดความต่อเนื่อง โดยเฉพาะในชุมชนชนบท สมาชิกชุมชนจะให้ความสำคัญกับผู้นำสูงมาก เงื่อนไขการมีผู้นำที่ดีและเป็นที่ยอมรับของสมาชิกชุมชนเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนา กลุ่มและการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่กลุ่มหรือองค์กรชุมชนนั้นๆ อาทิเช่น กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ที่มีรากฐานมาจากแนวคิดของครูชบ ยอดแก้ว เพื่อจัดตั้ง “สถาบันการเงิน” ในระดับชุมชนที่มีพื้นฐานอยู่ที่ความสนิทสนมกลมเกลียวและเอื้ออาทรของชุมชน มิใช่เพื่อการค้าหรือหวังกำไร อย่างสถาบันการเงินแบบทางการ กองทุนออมทรัพย์นี้แม้จะถือได้ว่าเป็นปัจจัยในเงื่อนไขเป็นสิ่งจูงใจและทำให้กลุ่มอยู่ได้เพราะเป็นกองทุนที่เอื้อประโยชน์ให้กับคนในชุมชนโดยตรง แต่มีความแตกต่างในลักษณะที่เป็นแหล่งสวัสดิการให้สมาชิกชุมชนตั้งแต่เกิดจนตาย คือครอบคลุมทั้งการลงทุน ทำมาหากิน การศึกษา สุขภาพอนามัยและสาธารณประโยชน์ ปัจจัยอื่นๆ ที่ทำให้กลุ่มดำรงอยู่ได้คือ “ความมีสัจจะ” และ “สำนึกในความเป็นเจ้าของร่วมกัน” ความสำเร็จและความเข้มแข็งของกลุ่มออมทรัพย์นี้ขึ้นอยู่กับผู้นำและผู้บริหารกลุ่มออมทรัพย์ ส่วนปัจจัยสำคัญอันดับรองลงมาคือสมาชิกซึ่งจะต้องถือความมี “สัจจะ” และออมทรัพย์ให้ได้สม่ำเสมอ เป็นที่น่าสังเกตว่าสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์แบบทั่วไปถอนตัวกันมากในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจเนื่องจากทำมาหากินฝืดเคืองและรายจ่ายของสมาชิกมากขึ้น ทำให้เงินออมลดลงหรือไม่มีเงินออมเลย ปัญหาของกลุ่มคือสมาชิกบาง

คนกู้แล้วไม่ส่งคืนซึ่งเป็นปัญหาเรื้อรังสำหรับกลุ่มออมทรัพย์ในหลายๆหมู่บ้านอันเกิดจากปัจจัยภายนอกคือวิกฤตเศรษฐกิจ ตัวอย่างนี้สะท้อนให้เห็นด้วยว่าการยึดติดและพึ่งพิงสิ่งสูงใจ แทนที่จะยึดโยงกับ “สัจจะ” และความมั่นคงของกลุ่มมีผลกระทบด้านลบต่อกลุ่มและอาจจะทำให้กลุ่มนั้นล่มสลายไปได้

4. การได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมจากองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งมีบทบาทกระตุ้นให้สมาชิกชุมชนได้รวมตัวกันคิดวิเคราะห์ปัญหาและหาทางแก้ไขร่วมกัน รวมทั้งสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ให้กว้างขวางและมีพลังยิ่งขึ้น เงื่อนไขประการนี้นอกจากผู้นำในชุมชนแล้ว การเกิดกลุ่มอาจจะต้องอาศัยการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งมีบทบาทกระตุ้นให้สมาชิกชุมชนได้รวมตัวกันคิดวิเคราะห์ปัญหาและหาทางแก้ไขร่วมกัน รวมทั้งสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ให้กว้างขวางและมีพลังยิ่งขึ้น องค์กรพัฒนาเอกชนนับว่าเป็นองค์กรภาคประชาชนที่มีศักยภาพและประสบการณ์ในการสร้างและประสานงานเครือข่ายกลุ่มต่างๆ ดังนั้น การสนับสนุนโดยองค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งอาจจะผ่านแกนนำสมาชิกชุมชนที่มีความสามารถและความมุ่งมั่น ทำให้เกิดการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเครือข่ายที่มีพลังในการดำเนินกิจกรรมและแก้ไขปัญหาาร่วมกัน รวมทั้งผลักดันด้านนโยบายสาธารณะและกฎหมายด้วย ดังเช่นในกรณีชุมชนเก้าเส้ง จังหวัดสงขลา

กล่าวโดยสรุปได้ว่าการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนให้สามารถร่วมกันสร้างและพัฒนาตัวชีวิตของชุมชนได้ ควรจะดำเนินการในเบื้องต้นผ่านการสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มหรือองค์กรชุมชน เพื่อให้กลุ่มหรือองค์กรชุมชนนั้นช่วยกระตุ้นกระแสสำนึกและกำหนดทิศทางพัฒนาให้แก่สมาชิกของกลุ่มหรือองค์กรชุมชน โดยกระบวนการสร้างและพัฒนาตัวชีวิตคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคม โดยชุมชนมีส่วนร่วมนี้เป็นกระบวนการหนึ่งที่จะมีส่วนช่วยสร้างความตระหนักในศักยภาพชุมชน และความต้องการที่จะนำ “ทุนทางสังคม” มาใช้เป็นฐานเพื่อต่อยอดการพัฒนาอย่างไรก็ตามกลุ่มที่จะเข้มแข็งและพร้อมที่จะเสริมสร้างศักยภาพการจัดทำตัวชีวิตระดับชุมชนได้นั้น จากผลการศึกษาวิจัย โครงการนี้กล่าวได้ว่าจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม โครงการนี้พบว่ารูปแบบและวัตถุประสงค์ที่สำคัญที่ทำให้ชุมชนร่วมกันตั้งกลุ่มที่มีความโน้มเอียงจะช่วยให้เกิดชุมชนเข้มแข็งได้อาจสรุปได้ 4 ประเด็นคือ 1) เพื่อแก้ปัญหา 2) เพื่อใช้ทรัพยากรในชุมชน 3) เพื่อการพึ่งตนเอง และ 4) เพื่อสร้างอำนาจต่อรอง ดังรายละเอียดดังนี้

การรวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหา เกิดจากการปรับตัวของชุมชนที่ประสบปัญหาด้านต่างๆ เช่น ปัญหาเศรษฐกิจหรือปัญหาหนี้สิน โดยเป็นการรวมตัวกันทั้งในชุมชนและระหว่างชุมชนเพื่อสมาชิกมาร่วมกันแก้ไขปัญหา เช่น เมื่อปี พ.ศ. 2538 ชุมชนบ้านใต้ ตำบลควน โส จังหวัดสงขลา มีการตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้น โดยคำแนะนำขององค์กรพัฒนาเอกชนและครูชบ ยอดแก้ว เพื่อสนับสนุนให้สมาชิกไม่ต้องพึ่งนายทุนหรือธนาคารที่มีดอกเบี้ยสูง แต่เดิมนั้นเค้าแก่ในพื้นที่ออกเงินซื้อเรือและอุปกรณ์ทำการประมงให้แก่สมาชิกชุมชน เมื่อได้ผลผลิตต้องนำมาขายให้กับเค้าแก่คนนั้น หลังจากที่ตั้งกลุ่มออมทรัพย์แล้วผู้ใหญ่บ้านจึงแนะนำให้ชาวประมงกู้เงินจากกลุ่มไปใช้หนี้เค้าแก่ชาวประมงส่วนใหญ่จึงสามารถปลดหนี้จากเค้าแก่ได้

การรวมกลุ่มเพื่อใช้ทรัพยากรในชุมชน เป็นการรวมกลุ่มเพื่อนำทรัพยากรหรือความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสร้างเสริมให้เกิดประโยชน์กับคนในชุมชน ตัวอย่างเช่น การรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อให้มีการเลี้ยงปลากระพงขาวในกระชังของสมาชิกชุมชนในจังหวัดสงขลา โดยลงทุนกันเองในชุมชนและเป็นการใช้ทรัพยากรทางทะเลมาใช้ให้เป็นประโยชน์ โดยหลังจากเลี้ยงปลากระพงเป็นผลสำเร็จ สมาชิกชุมชนก็คืนทุนให้กับกลุ่ม และใช้เป็นกองทุนหมุนเวียนในชุมชนต่อไป หรือการรวมตัวกันในการอนุรักษ์ป่าในเขตชุมชนและป่าต้นน้ำลำธารของอำเภอปัว จังหวัดน่าน เพื่อประโยชน์ทำกินในการเก็บของป่าและอยู่อาศัยรวมทั้งเป็นการรักษาต้นน้ำด้วย อันเป็นความริเริ่มของผู้นำ (ผู้ใหญ่บ้าน) นับแต่ พ.ศ.2518 เป็นต้นมา และในปัจจุบันยังคงมีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายในระดับตำบล ทำการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้บนพื้นที่รวมกันประมาณหนึ่งหมื่นไร่ นอกจากนี้ยังมีการรวมตัวกันขึ้นเพื่อสร้างเป็นเครือข่ายในการนำทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรบุคคลมาใช้ให้เป็นประโยชน์ เช่น การรวมตัวกันของกลุ่มหมอสุม ไพรพื้นบ้าน ในจังหวัดเชียงราย เพื่อรวบรวมตำราการใช้และส่วนผสมของสมุนไพรพื้นบ้านในการรักษาโรค

การรวมกลุ่มเพื่อการพึ่งตนเอง เป็นการรวมกลุ่มเพื่อการวางรากฐานกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันขององค์กรชุมชนเพื่อให้เกิดองค์ความรู้สู่การพึ่งตนเองโดยวิธีการเปลี่ยนระบบการคิดของสมาชิกชุมชน การรวมตัวกันของชุมชนจะทำหน้าที่เป็นแกนกลางที่เป็นกำลังทั้งทางความคิด การตั้งคำถาม การวิเคราะห์ประเมินสถานการณ์ และริเริ่มแสวงหาทางออกที่เป็นทางเลือกใหม่ๆ ให้กับชุมชน โดยอาศัยความตั้งใจและสำนึกใหม่ของคนชนบทเป็นพลังในการปฏิบัติเพื่อฟื้นฟูศักยภาพการพึ่งตนเอง การรวมตัวกันไม่ใช่เป็นเพียงการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้นแต่จะเป็นการวางรากฐานกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันขององค์กรชุมชนขึ้นเพื่อให้เกิดองค์ความรู้สู่การพึ่งตนเองโดยวิธีการเปลี่ยนระบบคิดของสมาชิกชุมชน ดังเช่น "โรงเรียนชุมชนอีสาน" ที่เกิดขึ้นในปี 2539 โดยมีรูปแบบของโรงเรียนคือ ห้องเรียนธรรมชาติ เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิก

การรวมกลุ่มเพื่อสร้างอำนาจต่อรอง เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากที่ประชาชนจำนวนมากมองไม่เห็นทางออกกว่าภาครัฐทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับจังหวัดที่มีส่วนเกี่ยวข้องจะจัดการและคลี่คลายปัญหาวิกฤตของชุมชน ได้อย่างไร ด้วยสถานการณ์ในลักษณะเช่นที่กล่าว กระบวนการเกิดกลุ่มจึงเกิดขึ้นเพื่อสร้างอำนาจต่อรอง เช่นในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์สืบเนื่องมาจากในช่วง 7-8 ปีที่ผ่านมา เกษตรกรในจังหวัดต่าง ๆ ในภาคอีสานได้กู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ชกส.) เพื่อมาซื้อวัวที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์นำเข้ามาจากประเทศออสเตรเลีย (ซึ่งเป็นวัวที่คัดทิ้งแล้ว) เพื่อนำมาเลี้ยงและขยายพันธุ์ตามโครงการอีสานเขียว หลังจากที่ซื้อวัวมาแล้วประมาณ 5 ปี ปรากฏว่าวัวที่เกษตรกรซื้อมาไม่สามารถมีลูกได้ ซึ่งเกษตรกรเรียกว่า "วัวพลาสติก" เกษตรกรจึงพยายามที่จะคืนวัวแต่ไม่สำเร็จ ปัญหาที่ตามมาคือเกษตรกรกลับมีหนี้สินสะสมเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นเกษตรกรจังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดอื่นๆ ในภาคอีสานโดยการนำของครูบาทูทินันท์ ปรัชญพฤทธิ ผู้นำในชุมชนได้รวมตัวกันขึ้นเพื่อเรียกร้องและต่อสู้กับปัญหาดังกล่าว โดยรวมกันเป็นคณะที่ปรึกษาเพื่อให้ความช่วยเหลือในด้านกฎหมายในการต่อสู้ครั้งนี้ หรือในเรื่องของการรวมกันเพื่อประท้วงเรื่องสิ่งแวดล้อมจากกลิ่นของโรงงานอุตสาหกรรมในเขตนิคมอุตสาหกรรมจังหวัดระยอง การรวมตัวกันแบบนี้เป็นกลุ่มที่เกิดโดยธรรมชาติจากการที่สมาชิกชุมชนส่วนมากมีปัญหาในเรื่อง

เดียวกันจึงรู้จักสนิทสนมและมีการรวมกลุ่มกันได้ง่าย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อร่วมกันเรียกร้องและ
ปกป้องผลประโยชน์ของชุมชน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะสำหรับอนาคต

โครงการวิจัยเรื่องการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมเป็นงานวิจัยที่มุ่งศึกษากระบวนการสร้างตัวชี้วัดร่วมกับชุมชน ผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่นักวิจัยและชุมชนเรียนรู้ร่วมกันถึงกระบวนการจัดทำตัวชี้วัด เพื่อประเมินทิศทางการพัฒนาที่ผ่านมาและค้นหาทิศทางที่เหมาะสมสำหรับแต่ละชุมชน อันอาจเชื่อมโยงไปสู่ความเข้าใจและการพัฒนาตัวชี้วัดระดับชาติที่จะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดทิศทางการพัฒนาของประเทศในอนาคต เนื้อหาในรายงานบทสรุปทำนี้เป็นการสรุปกระบวนการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดในระดับชุมชน และนำเสนอช่องทางเพื่อนำกระบวนการที่ได้จากการทดลองเรียนรู้ใน 8 พื้นที่ไปขยายผลและใช้ประโยชน์ต่อการกำหนดแนวทางการจัดทำตัวชี้วัดในระดับชาติต่อไป

5.1 สรุปผลกระบวนการจัดทำตัวชี้วัดระดับชุมชน

ผลการวิจัยในโครงการนี้ยืนยันได้ว่าสภาพการณ์ของสังคมไทยปัจจุบันกำลังอยู่ในช่วงการ “เปลี่ยนผ่าน” จากสังคมที่เคยมีโครงข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่ใกล้ชิดบนพื้นฐานความสัมพันธ์แบบเครือญาติและเพื่อนบ้านที่คอยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไปสู่ความเป็นสังคมสมัยใหม่ที่มีลักษณะต่างคนต่างอยู่มากขึ้น โดยเฉพาะในชุมชนเมืองขนาดใหญ่ ส่วนในชนบทนั้นวิถีชีวิตของสมาชิกชุมชนก็กำลังเปลี่ยนไปเช่นกัน นอกจากโครงข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนจะผ่อนคลายลงแล้ว ขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมก็หายคนสืบทอดได้ยากขึ้น เนื่องจากกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่รับเอาวัฒนธรรมเมืองเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนที่มีการอพยพแรงงานสูง คนชนบทที่เคยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ได้เปลี่ยนมาเป็นลักษณะการแลกเปลี่ยนแรงงานผ่านสื่อกลางที่เป็นเงินและผลประโยชน์ หรือทรัพย์สินในรูปแบบต่างๆ ไม่ใคร่สนใจทุกข์สุขของคนอื่นๆ เท่ากับความมั่งมีของตนเองและครอบครัว

เงื่อนไขและปัจจัยการพัฒนาในสังคมไทยก็เช่นเดียวกัน ได้รับผลกระทบจากกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปแบบของการพัฒนาที่เน้นความสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจมากกว่าการพัฒนาสังคม โครงการพัฒนาต่างๆ เน้นกิจกรรมการสร้างเสริมความมั่งมีศรีสุขมากกว่าความอยู่ดีมีสุข เน้นการสร้างรายได้มากกว่าการมีคุณภาพชีวิตที่ดี หรือเน้นความเจริญทางวัตถุมากกว่าความเจริญทางจิตใจ สมาชิกของชุมชนแข่งขันและดิ้นรนเพื่อทุนทางเศรษฐกิจ โดยละทิ้งทุนทางสังคมที่เป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาในอดีต อย่างไรก็ตามยังคงมีชุมชนชนบทอีกจำนวนหนึ่งที่เริ่มหันมาให้ความสำคัญกับ “ทุนทางสังคม” ของชุมชนมากขึ้น เกิดความตื่นตัวและกลับมาให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยนำความรู้และประสบการณ์ของผู้รู้หรือปราชญ์ในท้องถิ่นมาใช้ในการวางแผนพัฒนาที่เหมาะสมกับชุมชนของตน การสร้างและพัฒนาตัว

ชีวิตตามกระบวนการวิจัยในโครงการนี้เป็นแนวทางหนึ่งที่มุ่งหวังว่าจะมีส่วนช่วยกระตุ้นและย้าเตือนให้สมาชิกชุมชนหันมาตระหนักและใช้ท้องถิ่นเป็นตัวตั้งในการคิดและทบทวนการพัฒนาในชุมชนของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านกระบวนการกลุ่มหรือองค์กรชุมชนในรูปแบบต่างๆ

การทำวิจัยในโครงการนี้เน้นการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกชุมชน ผู้นำชุมชน และแกนนำของกลุ่มหรือองค์กรชุมชนต่างๆ เพื่อให้เกิดกระบวนการร่วมกันคิดและร่วมกันปฏิบัติในกิจกรรมการสร้างและพัฒนาตัวชีวิต โดยมีคณะวิจัยทำหน้าที่เสมือนเป็นที่ปรึกษาในการทำงานร่วมกันของชุมชน ผลการทำงานตลอดทุกกระบวนการนอกจากจะคาดหวังให้ได้ประเด็นและกลุ่มตัวชีวิตด้านต่างๆ ที่จะสามารถใช้ในการประเมินสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน กำหนดทิศทางการพัฒนาที่เหมาะสมต่อชุมชน และสมาชิกชุมชนเข้าใจถึงวิถีทางการพัฒนาตนเองแล้ว คณะผู้วิจัยยังมีความคาดหวังว่าฐานข้อมูลตัวชีวิตที่ชุมชนได้สร้างขึ้นจะเป็นจุดเริ่มต้นที่ชุมชนสามารถรวบรวมข้อมูลและสร้างองค์ความรู้ที่จำเป็นต่อการวางแผนและจัดการการพัฒนาชุมชนของตนเอง โดยไม่ต้องพึ่งพาการสนับสนุนทั้งด้านความรู้และงบประมาณจากภายนอกได้ในที่สุด นอกจากนี้คณะผู้วิจัยยังคาดหวังว่าประสบการณ์จากการทำวิจัยในโครงการนี้จะช่วยให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ด้วยการผลิต "คู่มือวิทยากรชุมชน : การสร้างและพัฒนาตัวชีวิตโดยชุมชนมีส่วนร่วม" ที่อาจจะเป็นประโยชน์ในการนำไปประยุกต์ใช้ เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนอื่นๆ ที่ไม่ได้ร่วมอยู่ในโครงการนี้นำไปทดลองปฏิบัติ เพราะบทเรียนที่ได้จากการทดลองปฏิบัติในกระบวนการวิจัยนี้มีคุณค่าอย่างมากต่อชุมชนที่สนใจจะพัฒนาตัวชีวิตคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมที่เป็นของชุมชน โดยชุมชน และเพื่อชุมชนของตนเอง

กล่าวโดยสรุปคือกระบวนการสร้างและพัฒนาตัวชีวิตมีบทบาทประการหนึ่งในลักษณะการทดลองปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วม โดยคาดหวังที่จะสามารถช่วยกระตุ้นให้เกิดกระแสสำนึกและการให้ความสำคัญกับการพัฒนาในระดับท้องถิ่นโดยพื้นฐานการมีส่วนร่วมของสมาชิกของชุมชนนั่นเอง รวมทั้งการสร้างตระหนักรู้ในศักยภาพชุมชน และความต้องการที่จะนำ "ทุนทางสังคม" และศักยภาพนี้มาใช้เป็นฐานเพื่อต่อยอดการพัฒนาในอนาคต ผลการดำเนินงานวิจัยโครงการนี้พบว่าแต่ละชุมชนในแต่ละพื้นที่ศึกษามีศักยภาพและทุนทางสังคมที่แตกต่างกัน และมีจุดแข็งจุดอ่อนต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเข้าใจในแนวทางการจัดทำตัวชีวิตและการนำไปใช้ประโยชน์ ดังจะกล่าวถึงโดยสรุป ดังนี้

5.1.1 ความเข้าใจและการเล็งเห็นประโยชน์การจัดทำตัวชีวิตระดับชุมชน

ข้อสรุปเกี่ยวกับความเข้าใจของสมาชิกในชุมชนในเรื่องตัวชีวิตคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคม กล่าวได้ว่าเมื่อสิ้นสุดกระบวนการวิจัยแม้สมาชิกในชุมชนที่ศึกษาส่วนใหญ่เริ่มที่จะเข้าใจวัตถุประสงค์ของการสร้าง "ตัวชีวิต" การพัฒนาและคุณภาพชีวิต และมีขีดความสามารถเพียงพอที่จะกำหนดประเด็นตัวชีวิตได้ก็ตาม แต่สมาชิกยังคงไม่ชัดเจนเกี่ยวกับกระบวนการจัดทำตัวชีวิตที่จะนำไปใช้ได้เป็นอย่างดีเป็นรูปธรรม เช่น จะมีวิธีการวัดและประยุกต์ใช้อย่างไร เป็นต้น สำหรับผู้นำชุมชนส่วนใหญ่มีความเข้าใจและคุ้นเคยกับคำว่า "ตัวชีวิต" มาก่อนแล้วในระดับหนึ่ง ทำให้มองเห็นประโยชน์ของกระบวนการสร้าง "ตัวชีวิต" ได้ชัดเจนมากกว่าสมาชิกในชุมชน อย่างไรก็ตามผล

การวิจัยในทุกพื้นที่ศึกษาชี้ให้เห็นว่าสมาชิกชุมชนจะเข้าใจและเห็นประโยชน์ของการสร้าง “ตัวชี้วัด” ได้ชัดเจนมากขึ้นก็ต่อเมื่อนำผลการสร้างตัวชี้วัดมาสู่ขั้นตอนของการปฏิบัติจริงอย่างต่อเนื่อง โดยให้องค์กรท้องถิ่นเป็นผู้รับผิดชอบ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือชุมชนจะต้องมีการนำเอา “ตัวชี้วัด” ที่สร้างขึ้นนั้นมาใช้จริงในทางปฏิบัติ เพราะเมื่อผ่านกระบวนการปฏิบัติจริงแล้วย่อมทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และคิดอย่างเป็นระบบมากขึ้น อันจะมีผลให้สมาชิกชุมชนสามารถมองเห็นประโยชน์ที่แท้จริงของ “ตัวชี้วัด” ได้ชัดเจน ทั้งนี้มีข้อสังเกตที่ได้จากประสบการณ์ในกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมที่ควรกล่าวถึงไว้หลายประการ ดังนี้

1. การจะให้ชุมชนเก็บข้อมูลเพื่อใช้ในการประเมินตนเองหรือเพื่อวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของตนเอง เป็นสิ่งที่ชุมชนไม่เคยทำมาก่อน ในอดีตการประเมินและวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของชุมชนมักจะถูกคนนอกเข้ามาศึกษาและบอกให้คนในทราบทั้งในประเด็นสภาพปัญหาของชุมชน ความต้องการของชุมชน และทิศทางการพัฒนาที่เหมาะสมต่อชุมชน แต่เมื่อผ่านกระบวนการร่วมกันคิดและจัดทำตัวชี้วัดของชุมชนแล้ว สมาชิกในชุมชนได้เรียนรู้และเห็นความสำคัญที่จะร่วมกันประเมินสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนโดยชุมชนเอง อันมีส่วนช่วยให้สมาชิกชุมชนมองเห็นความเปลี่ยนแปลงและศักยภาพการพัฒนาของชุมชน และมีความมั่นใจมากขึ้นว่าจะสามารถร่วมกันปรับเปลี่ยนกลยุทธ์การพัฒนาเพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับศักยภาพและทรัพยากรที่ชุมชนนั้นเองมีอยู่

2. การกระตุ้นให้ชุมชนเป็นคนจัดทำตัวชี้วัดและเก็บฐานข้อมูลตัวชี้วัดเองนั้น มีประโยชน์เสมือนกับเป็นการสร้างมาตรฐานความเปลี่ยนแปลงของชุมชนและโดยชุมชน เพราะชุมชนเป็นผู้ที่จะรู้และเข้าใจข้อจำกัดหรือศักยภาพการพัฒนาของตนเองได้ดีกว่าคนภายนอก ทั้งนี้ถ้าชุมชนสามารถสร้างตัวชี้วัดขึ้นมาเพื่อใช้เป็นมาตรการตรวจสอบ เป็นข้อกำหนด หรือเป็นเป้าหมายการพัฒนาของชุมชนได้ ชุมชนก็จะสามารถใช้ตัวชี้วัดดังกล่าวในการกำหนดทิศทางการพัฒนา และเป็นเครื่องมือที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาของชุมชนได้ในที่สุด

3. การเก็บข้อมูลตัวชี้วัดเพื่อใช้สำหรับประเมินสถานการณ์ในชุมชน โดยใช้องค์กรส่วนท้องถิ่น เช่น เทศบาลเมือง อบต. หรือองค์กรชุมชนอื่นๆเป็นแกนนำนั้น สามารถดำเนินการได้โดยการให้สมาชิกในแต่ละชุมชนเป็นผู้เก็บรวบรวมเอง และผู้ทำหน้าที่ควบคุมการจัดเก็บหรือตรวจสอบข้อมูลควรเป็นผู้นำชุมชน หรือมอบหมายให้ใครคนใดคนหนึ่งดำเนินการ โดยเฉพาะ จากนั้นจึงรวบรวมและนำมาให้องค์กรส่วนท้องถิ่น ซึ่งจะต้องเป็นที่เล็งในการร่วมกันสังเคราะห์และวิเคราะห์ฐานข้อมูลตัวชี้วัดเพื่อใช้เป็นฐานในการดำเนินการให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนต่อไป การดำเนินการเช่นนี้จะช่วยสร้างให้เกิดฐานข้อมูลตัวชี้วัดที่เป็นของชุมชน โดยชุมชน และเพื่อชุมชนอย่างแท้จริง

ทั้งนี้จากข้อสังเกตทั้ง 3 ประการที่กล่าวข้างต้น สามารถสะท้อนให้เห็นถึงจุดแข็งและจุดอ่อนในการสร้าง เก็บข้อมูล และการติดตามการใช้ประโยชน์ตัวชี้วัดโดยชุมชนมีส่วนร่วมได้ดังนี้

จุดแข็ง

1. ผู้นำชุมชนและแกนนำในหลายๆชุมชนที่ศึกษามีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจที่เพียงพอต่อการเป็นผู้นำให้สมาชิกมาร่วมกันคิดและร่วมกันปฏิบัติ เพื่อการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดให้เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน แต่เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดความแตกต่างในศักยภาพหรือความพร้อมของชุมชนคือ ความเข้มแข็งของกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่จะเป็นฐานสำคัญในการกระตุ้นกระแสสำนึกของสมาชิกชุมชนให้เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเองในระยะยาว

2. กระบวนการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดโดยชุมชนมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องถือเป็นเงื่อนไขสำคัญในการสร้างเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างสมาชิกชุมชนให้เกิดขึ้น อันมีผลให้สมาชิกของชุมชนมีโอกาสในการเรียนรู้และจัดระบบความคิดของตนเองในด้านการพัฒนา ซึ่งที่จริงแล้วสมาชิกชุมชนล้วนมีความเข้าใจในปัญหาและความต้องการของตนเองเป็นอย่างดี เพียงแต่ขาดโอกาสมาร่วมกันทบทวนและจัดระบบความคิด

จุดอ่อน

1. วิธีการและขั้นตอนการสร้าง เก็บข้อมูล และการติดตามการใช้ประโยชน์ตัวชี้วัด โดยให้สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมเป็นเรื่องใหม่ ชุมชนส่วนใหญ่ยังไม่ีประสบการณ์มาก่อน และมีมักจะคิดว่าเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของหน่วยงานรัฐบาลที่จะเข้ามาดำเนินการเพื่อการวางแผนและจัดสรรงบประมาณการพัฒนาให้แก่ชุมชน ผู้นำชุมชนและแกนนำองค์กรชุมชนต่างๆส่วนมากมักทำหน้าที่เป็นกลไกของรัฐเพื่อการบริหารและการปกครองส่วนท้องถิ่นมากกว่าเป็นแกนนำชุมชนที่ช่วยกระตุ้นและส่งเสริมการพัฒนาโดยชุมชนมีส่วนร่วม

2. การเก็บข้อมูลและการติดตามเรื่องตัวชี้วัดโดยพื้นฐานแล้วต้องอาศัยเทคนิคการวิจัยมาช่วยในการดำเนินการ ทั้งการรวบรวมข้อมูล การบันทึกข้อมูล และการสังเคราะห์และวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งล้วนแต่เป็นข้อจำกัดในเชิงเทคนิควิธีการ และเป็นจุดอ่อนของผู้นำและสมาชิกชุมชน อย่างไรก็ดีตามข้อจำกัดและจุดอ่อนในกระบวนการวิจัยดังกล่าวอาจลดทอนหรือถูกจัดไปได้ ถ้าสามารถให้การฝึกฝนหรือจัดเตรียมวิทยากรชุมชนที่จะสามารถเป็นที่เล็งการทำงานร่วมกับสมาชิกชุมชนในทุกขั้นตอนการวิจัย (ทั้งนี้การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้สร้างคู่มือสำหรับวิทยากรชุมชนในการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมโดยชุมชนมีส่วนร่วมไว้แล้ว)

5.1.2 การเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดโดยชุมชนมีส่วนร่วม

โดยภาพรวมกล่าวได้ว่าการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดโดยชุมชนมีส่วนร่วมนั้น ในขั้นต้นจะต้องมองหากลไกการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้เกิดขึ้นก่อน ซึ่งผลจากการศึกษาในโครงการนี้พบว่าการมีกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง จะเป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่จะเสริมสร้างชุมชนที่เข้มแข็งขึ้นมาได้ อย่างไรก็ตามการจะเกิดกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งได้ ผู้นำและแกนนำของชุมชนคือกลุ่มบุคคลกลุ่มแรกที่จะต้องได้รับการพัฒนาศักยภาพการเป็นผู้นำที่จะช่วยเสริมสร้างกรรมมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาตนเอง ซึ่งไม่ใช่ศักยภาพการเป็นผู้นำที่นำพาสมาชิกชุมชนปฏิบัติตามทิศทางพัฒนาของตนหรือตามแผนงานที่หน่วยงานราชการ

กำหนดมา ผู้นำชุมชนในปัจจุบันควรจะเป็นผู้รู้หรือปราชญ์ชุมชน ที่จะสามารถนำความรู้และประสบการณ์ของตนชักนำและกระตุ้นสมาชิกชุมชนไปสู่การพัฒนาที่สอดคล้องกับพื้นฐานปัญหาและความต้องการของชุมชนเป็นหลัก บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนมากกว่าการปฏิบัติตามผู้นำชุมชน

ในกรณีการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนเพื่อการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมโดยชุมชนมีส่วนร่วม ซึ่งพิจารณาจากผลการดำเนินการวิจัยใน 8 พื้นที่ศึกษา พบว่าจากภาวะความแตกต่างในศักยภาพของชุมชนทั้ง 3 ระดับดังที่กล่าวถึงรายละเอียดในบทที่ 3 นั้นสามารถวิเคราะห์เงื่อนไขที่เป็นไปได้ในการเสริมสร้างความพร้อมของชุมชนในกระบวนการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัด ได้ดังนี้

1. ชุมชนที่มีศักยภาพเพียงพอในการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัด ซึ่งเป็นชุมชนที่พร้อมและสามารถทำความเข้าใจกับกระบวนการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้และให้ความสำคัญกับการที่จะนำตัวชี้วัดที่ได้ไปใช้ประโยชน์สำหรับการพัฒนาในชุมชนของตนเอง โดยพื้นฐานแล้วชุมชนที่พร้อมเหล่านี้สามารถจำแนกความพร้อมได้เป็น 2 เงื่อนไขสำคัญ คือ ผู้นำมีความเป็นผู้รู้หรือปราชญ์ชุมชน ซึ่งสมาชิกชุมชนส่วนใหญ่ให้การยอมรับนับถือ เมื่อผู้นำเหล่านี้ชักชวนหรือนำสมาชิกชุมชนร่วมทำกิจกรรมใดๆ มักจะได้รับความร่วมมือในระดับที่สูงมาก อีกเงื่อนไขหนึ่งคือเป็นชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนการทำงานหรืออิทธิพลทางความคิดจากองค์กรพัฒนาเอกชนหรือนักวิชาการที่ได้รับการยอมรับในสังคม ซึ่งชุมชนเหล่านี้มักจะได้รับการกระตุ้นหรือปลุกสำนึกการพัฒนาและการสนับสนุนการทำกิจกรรมในรูปแบบต่างๆ ผ่านกลุ่มหรือองค์กรชุมชน และอยู่ในสถานะที่ชุมชนมีความเข้มแข็งมากพอสมควร การจะช่วยเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนดูเหมือนจะไม่มี ความจำเป็น แต่โดยเงื่อนไขที่เป็นจริงแล้วการทำงานในชุมชนเหล่านี้ยังคงจะต้องปรับปรุงแก้ไขในบางประเด็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกระบวนการสร้างกลุ่มผู้นำการพัฒนา มิใช่มีเพียงผู้นำโดดๆเพียงคนเดียวในชุมชน เพราะเมื่อผู้นำคนนั้นมีภารกิจนอกชุมชนมากๆ และไม่มิกิจกรรมที่จะสามารถสานต่อการทำงานของชุมชนได้ ความต่อเนื่องของการทำงานทั้งในกรณีเพื่อการจัดทำตัวชี้วัดและในกรณีกิจกรรมการพัฒนาอื่นๆของชุมชนก็จะหยุดชะงัก อันจะเป็นผลให้เกิดความล้มเหลวในกิจกรรมเหล่านั้นได้ ชุมชนที่มีศักยภาพในระดับนี้ควรที่จะสร้างเสริมความเข้มแข็งของกลุ่มหรือองค์กรชุมชนให้สามารถทำงานแทนผู้นำที่มีความสามารถนั้นได้ในทุกๆ กิจกรรม มิใช่รวมศูนย์การตัดสินใจและการทำงานไว้กับผู้นำเพียงคนเดียวหรือคณะเดียว เพราะจะทำให้ศักยภาพการพัฒนาที่มีอยู่ไม่มีความยั่งยืน

2. ชุมชนที่กำลังพัฒนาศักยภาพ ซึ่งเป็นชุมชนที่ยังไม่เข้าใจกระบวนการศึกษาวิจัยครั้งนี้ชัดเจนพอและยังไม่ยอมรับว่าการจัดทำตัวชี้วัดนี้จะเป็นประโยชน์กับชุมชนของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งมักเป็นชุมชนที่มองว่าตัวชี้วัดที่สร้างขึ้นจะไม่สามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจ การทำมาหากิน และชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชนได้ กล่าวคือไม่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในเชิงปฏิบัติตามที่สมาชิกชุมชนคาดหวังไว้ได้ ชุมชนในลักษณะนี้ยังต้องมีการพัฒนาศักยภาพและสร้างความพร้อมให้สูงขึ้น ไปอีกระดับหนึ่ง โดยพื้นฐานแล้วการเสริมสร้างศักยภาพให้กับชุมชนในกลุ่มนี้ควรที่จะดำเนินการควบคู่กันไป ใน 2 ส่วนคือ ในส่วนแรกเป็นความพยายามที่จะผลักดันกิจกรรมต่อเนื่อง

ภายหลังจากที่ได้สร้างตัวชีวิตขึ้นมาแล้ว เพราะความต่อเนื่องของกิจกรรมในเชิงปฏิบัติจะช่วยเพิ่มความรู้ความเข้าใจในเรื่องตัวชีวิตและประโยชน์ของตัวชีวิตให้มากขึ้นเรื่อยๆ และอีกส่วนหนึ่งเป็นความพยายามที่จะสร้างเสริมศักยภาพการทำงานในรูปของกลุ่มหรือองค์กรชุมชนให้เข้มแข็งและสามารถสนองตอบความต้องการจำเป็นของสมาชิกชุมชนได้มากขึ้น ทั้งนี้เพราะในชุมชนที่มีศักยภาพในระดับนี้มักมีการรวมตัวกันทำกิจกรรมต่างๆ ในรูปของกลุ่มหรือองค์กรชุมชนแต่อาจจะยังไม่มีความเข้มแข็งเพียงพอ กิจกรรมของกลุ่มหรือองค์กรชุมชนเหล่านั้นอาจจะยังไม่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของสมาชิกชุมชนมากหรือชัดเจนอย่างที่สมาชิกคาดหวังไว้ เมื่อกลุ่มหรือองค์กรชุมชนสามารถสร้างสรรค์กิจกรรมที่ตอบสนองความต้องการจำเป็นของสมาชิกได้มาก การยอมรับและการร่วมมือกันในกิจกรรมของกลุ่มหรือองค์กรชุมชนนั้นก็จะมีมากขึ้นตามไปด้วย เนื่องจากกลุ่มหรือองค์กรชุมชนและผู้นำชุมชนที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกชุมชนจะเป็นเงื่อนไขสำคัญในการกระตุ้นและชักนำสมาชิกชุมชนให้เข้ามาร่วมกันสร้างและพัฒนาตัวชีวิตของชุมชนได้ในที่สุด

3. ชุมชนที่สมาชิกยังไม่เข้าใจกระบวนการศึกษาวิจัยว่าจะเป็นประโยชน์อย่างไรกับชุมชน แม้จะมีบางคนเข้าใจและเห็นประโยชน์ แต่การร่วมมือในชุมชนยังมีน้อยมาก และไม่สามารถก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมทั้งชุมชนได้ การนำตัวชีวิตไปใช้ประโยชน์จะเป็นไปได้ยาก ทั้งนี้มีตัวอย่างให้เห็นค่อนข้างชัดเจนในชุมชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม เชื้อชาติ ภาษา และศาสนา ซึ่งจะเห็นข้อจำกัดในการทำความเข้าใจร่วมกันในกระบวนการสร้างและพัฒนาตัวชีวิตของชุมชน ตลอดจนข้อจำกัดในการรวมกลุ่มหรือองค์กรชุมชนในรูปแบบต่างๆ การเสริมสร้างศักยภาพหรือความพร้อมในชุมชนเช่นนี้สามารถทำได้ยากกว่าชุมชนในอีก 2 แบบข้างต้น เนื่องจากชุมชนขาดศักยภาพบางอย่างที่จะนำมาเป็นเงื่อนไขในการสร้างภาวะการมีส่วนร่วมในรูปแบบต่างๆ ได้ มีความจำเป็นจะต้องชักนำหน่วยงานหรือองค์กรจากภายนอกชุมชนมาเสริมสร้างกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งควรจะเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนมากกว่าหน่วยงานของรัฐบาล เพราะจะช่วยลดภาวะการพึ่งพิงอย่างที่เคยชินได้มากกว่า เมื่อสามารถลดภาวะการพึ่งพิงลงได้โอกาสที่กลุ่มหรือองค์กรชุมชนจะสามารถดึงให้สมาชิกชุมชนมาร่วมกันคิดและทำกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มหรือองค์กรชุมชนก็มีมากขึ้น เพราะสมาชิกสามารถทราบถึงศักยภาพของตนเองว่าสามารถทำกิจกรรมต่างๆ ได้เอง โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาเจ้าหน้าที่และทรัพยากรจากภาครัฐเท่านั้น เงื่อนไขของการเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มหรือองค์กรชุมชนในรูปแบบต่างๆ จะเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะช่วยสร้างเสริมความเข้มแข็งของกลุ่มและชุมชน อันเป็นกระบวนการที่จะค่อยๆ เพิ่มหรือสร้างเสริมศักยภาพของชุมชนให้สูงขึ้นจนพร้อมที่จะพัฒนาตัวชีวิต โดยชุมชนมีส่วนร่วมได้ในที่สุด

5.2 การดำเนินการจัดทำตัวชีวิตโดยชุมชนมีส่วนร่วมในอนาคต

จากการจัดทำโครงการสร้างและพัฒนาตัวชีวิตนี้ มีเงื่อนไขสำคัญอยู่ที่การดำเนินการอย่างต่อเนื่องบนพื้นฐานความร่วมมือกันระหว่างนักวิจัยและสมาชิกชุมชน การมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนมีความสำคัญมากกว่าผลการจัดทำตัวชีวิต เพราะหากไม่มีการร่วมมือกันอย่างเหมาะสมแล้ว ตัวชีวิตที่ได้จะไม่สามารถยึดถือว่าเป็นตัวชีวิตของชุมชนอย่างแท้จริงได้ อย่างไรก็ตามเมื่อได้ผ่านกระบวนการจัดทำตัวชีวิตดังที่ได้นำเสนอไปแล้วนั้น เพื่อให้มีความต่อเนื่องในการพัฒนาตัวชีวิตโดยชุมชนมีส่วนร่วม คณะวิจัยมีความเห็นว่าควรจะมีกิจกรรมต่อเนื่องอย่างน้อย 3 ส่วน คือ

1. ควรมีการนำประสบการณ์การทำงานร่วมกับชุมชนที่ได้ในโครงการวิจัยนี้มาจัดทำเป็นคู่มือการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดสำหรับวิทยากรชุมชน ซึ่งในที่นี้หมายถึงผู้นำชุมชนหรือประชาชนชาวบ้านที่มีความพร้อมจะเป็นแกนนำที่สามารถกระตุ้นให้สมาชิกชุมชนมาร่วมกันสร้างตัวชี้วัดของชุมชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีตามวิถีทางที่ว่าจะสอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของชุมชนนั่นเอง ทั้งนี้วิทยากรชุมชนมิได้หมายถึงผู้นำทางการ อย่างเช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือสมาชิก อบต. แต่หมายถึงผู้นำธรรมชาติที่สมาชิกในชุมชนให้การยอมรับนับถือว่าเป็นผู้ที่สามารถสอนและชักนำให้สมาชิกมาร่วมเรียนรู้และพัฒนาตัวชี้วัดของชุมชน (คณะวิจัยได้จัดทำคู่มือนี้ขึ้นและเรียกว่า "คู่มือวิทยากรชุมชน : การสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมโดยชุมชนมีส่วนร่วม")

2. ควรมีการสนับสนุนให้ชุมชนที่ผ่านประสบการณ์การจัดทำตัวชี้วัดแล้วเรียนรู้การนำตัวชี้วัดไปใช้เป็นฐานข้อมูลในการวางแผนและการประเมินผลการพัฒนาชุมชน กิจกรรมที่ควรจะดำเนินการหลังจากที่จัดทำตัวชี้วัดแล้ว ควรเป็นการติดตามผลการเก็บข้อมูลตัวชี้วัดชุมชน การสร้างฐานข้อมูลตัวชี้วัด การนำตัวชี้วัดไปใช้ หลังจากนั้นจะเป็นการกระตุ้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนในงานพัฒนาชุมชนต่างๆ การศึกษาปัญหาอุปสรรคการทำงานและแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน งานในส่วนนี้นักวิจัยอาจเป็นผู้ช่วยให้คำแนะนำในกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับการเก็บข้อมูลและการสร้างฐานข้อมูล ซึ่งการทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงดังกล่าวนี้มีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับชุมชนที่ยังไม่มีประสบการณ์ในการเก็บข้อมูลและสร้างฐานข้อมูลชุมชนมาก่อนเลย

3. ควรมีการสนับสนุนให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และการเรียนรู้ระหว่างชุมชน โดยชุมชนบางชุมชนในโครงการนี้ซึ่งมีความก้าวหน้าในการสร้างและมีประสบการณ์ใช้ตัวชี้วัดเพื่อประโยชน์ในการวางแผนชุมชนแล้ว เช่น ในกรณีชุมชนคลองขนมจิน (จังหวัดพระนครศรีอยุธยา) และชุมชนชุกสะอื่น (จังหวัดบุรีรัมย์) ซึ่งสามารถจะอ้างอิงแบบอย่างการทำงานด้านตัวชี้วัดนี้ให้แก่ชุมชนอื่นๆ ได้ จึงควรมีกิจกรรมแลกเปลี่ยนประสบการณ์และการเรียนรู้ระหว่างชุมชน (ทั้งในและนอกภูมิภาค) เพื่อให้โอกาสแกนนำชุมชนได้พบปะพูดคุย เยี่ยมชม และหาแนวทางที่เหมาะสมในการเก็บข้อมูล สร้างฐานข้อมูล ปรับปรุงตัวชี้วัด และนำตัวชี้วัดมาใช้ให้เป็นประโยชน์จริงในการวางแผนของชุมชนของตนเองในอนาคต การแลกเปลี่ยนดังกล่าวอาจจะเป็นแนวทางในการสร้างเครือข่ายแกนนำชุมชนเพื่อการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัด อย่างไรก็ตามกิจกรรมการแลกเปลี่ยนดังกล่าวนี้จะจัดขึ้นภายหลังจากที่ชุมชน ได้มีโอกาสทดลองเก็บข้อมูลและใช้ตัวชี้วัดในการวางแผนการบริหารชุมชนแล้วเป็นระยะเวลาหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อที่จะให้เวลาชุมชนได้เรียนรู้ด้วยตัวเองและมีประสบการณ์ต่างๆ ไปแลกเปลี่ยนกับตัวแทนชุมชนอื่นๆ

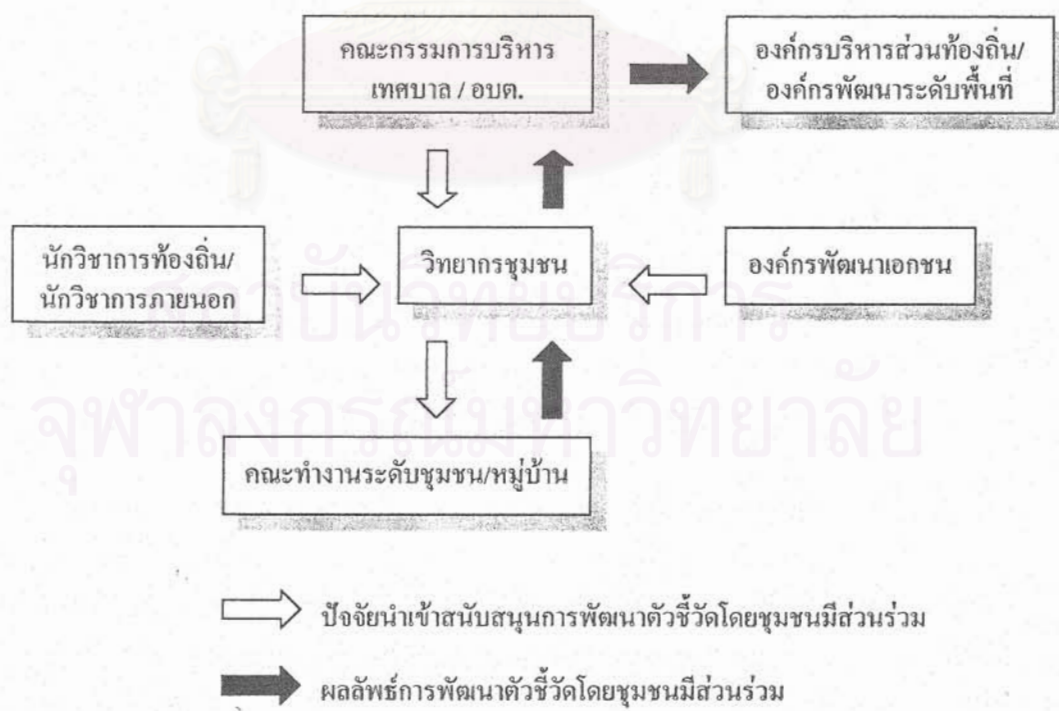
5.3 แนวทางการปรับตัวชี้วัดชุมชนสู่นโยบายระดับพื้นที่

จากประสบการณ์วิจัยกระบวนการจัดทำตัวชี้วัดของชุมชนดังกล่าวมาแล้วนี้ กล่าวได้ว่าเป็นเรื่องยากที่หลายๆชุมชนจะสามารถดำเนินการเองได้โดยมิได้รับการชี้แนะเชิงวิชาการ ถึงแม้จะมีบางชุมชนที่มีศักยภาพสูงที่แสดงให้เห็นว่าเป็นชุมชนที่มีความก้าวหน้าในการประเมินสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน จนถึงขั้นที่สามารถพัฒนาตัวชี้วัดของชุมชนได้ แต่ทั้งนี้เพื่อให้

ข้อมูลตัวชี้วัดที่สร้างและพัฒนาขึ้นมาสามารถนำไปใช้ในการกำหนดเป้าหมายและนโยบายการพัฒนาคูณภาพชีวิตและสังคมของชุมชนได้ดี คณะผู้วิจัยมีความเห็นว่าควรมีการสร้างเครือข่ายที่มีศักยภาพในการที่จะเป็นศูนย์รวมข้อมูลตัวชี้วัดในระดับพื้นที่ โดยอาจใช้องค์กรระดับท้องถิ่นที่มีอยู่แล้ว อย่างเช่น เทศบาลสำหรับพื้นที่ในเขตเมือง และอบต. สำหรับพื้นที่ในเขตชนบท เพื่อให้เป็นฐานในการดำเนินการปรับตัวชี้วัดไปสู่การสร้างนโยบายและแนวทางปฏิบัติในการพัฒนาทั้งในระดับชุมชนและระดับพื้นที่ อย่างไรก็ตาม โดยภาพรวมแล้วชุมชนที่ศึกษาส่วนใหญ่ยังไม่สามารถประสานการทำงานร่วมกับองค์กรท้องถิ่น โดยเฉพาะกับองค์กรที่มีบทบาทหน้าที่ในการบริหารจัดการด้านพัฒนาชุมชนได้อย่างกลมกลืน

การใช้องค์กรส่วนท้องถิ่นอย่างกรณีของเทศบาลและอบต. เพื่อเป็นแกนนำในการจัดทำตัวชี้วัดและการปรับตัวชี้วัดที่ได้ไปสู่การประยุกต์ใช้เชิงนโยบายและปฏิบัติในระดับชุมชนและระดับพื้นที่ มีประเด็นที่ควรให้ความสำคัญคือกระบวนการสร้างสำนักด้านการพัฒนาของสมาชิกในชุมชน ซึ่งองค์กรพัฒนาเอกชนหรือหน่วยงานของรัฐ เช่น กรมการพัฒนาชุมชน น่าจะมีส่วนช่วยเหลือเทศบาลหรือ อบต. ในแง่ของวิชาการ การเป็นที่ปรึกษา และช่วยผลักดันนโยบายและประชาสัมพันธ์ให้โครงการดังกล่าวเป็นที่ยอมรับและมีผลในทางปฏิบัติได้อย่างแท้จริง โดยอาจมีการจัดตั้งคณะทำงาน มีการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่เพื่อให้ดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังตัวอย่างแผนภูมิโครงสร้างแนวทางการพัฒนาและการปรับตัวชี้วัดชุมชนสู่นโยบายระดับพื้นที่ผ่านเทศบาลและ อบต. ในแผนภูมิที่ 5-1 และ 5-2

แผนภูมิ 5-1 โครงสร้างการพัฒนาและการปรับตัวชี้วัดชุมชนสู่นโยบายระดับพื้นที่

จากแผนภูมิที่ 5-1 แสดงให้เห็นถึงโครงสร้างของการสนับสนุนหรือกระตุ้นการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดโดยเน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วม ซึ่งบทบาทสำคัญของการจัดทำตัวชี้วัดคือสมาชิกของชุมชนหรือหมู่บ้าน โดยอาจจะมีนักวิชาการท้องถิ่นหรือนักวิชาการจากภายนอกและ/หรือองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นผู้ให้การสนับสนุนด้านวิชาการแก่วิทยากรชุมชนในกระบวนการจัดทำตัวชี้วัดนี้ และมีองค์กรหรือคณะกรรมการบริหารส่วนท้องถิ่น (เช่น เทศบาล หรือ อบต.) เป็นผู้ให้การสนับสนุนด้านต่างๆเพิ่มเติมทั้งด้านวิชาการ บุคลากร หรืองบประมาณ (ในกรณีที่จำเป็น) เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการจัดทำตัวชี้วัดระดับชุมชน เมื่อแต่ละชุมชนสามารถจัดทำตัวชี้วัดการพัฒนาของชุมชนและสามารถจัดเก็บฐานข้อมูลตัวชี้วัดเพื่อการพัฒนาได้แล้ว ผลลัพธ์เหล่านั้นจะถูกนำเสนอกลับขึ้นไปสู่องค์กรหรือคณะกรรมการบริหารส่วนท้องถิ่นเพื่อนำเสนอแผนงานหรือนโยบายการพัฒนา (ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว) ซึ่งพร้อมจะถูกนำเสนอต่อองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นในระดับที่สูงขึ้นหรือองค์กรพัฒนาในระดับพื้นที่ ซึ่งอาจเป็นไปได้ทั้งในระดับอำเภอ จังหวัด ภาค หรือโครงการในพื้นที่เฉพาะ

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิ 5-2 แนวทางการพัฒนาและการปรับตัวชีวิตชุมชนสู่นโยบายในระดับพื้นที่

ปัจจัยนำเข้า

ขบวนการทำงาน

ผลลัพธ์

ข้อมูลความต้องการในการพัฒนา	การเรียนรู้ร่วมกันระหว่างวิทยากรชุมชน แกนนำชุมชน และสมาชิกชุมชน โดยมีนักวิชาการหรือนักพัฒนาเป็นผู้ให้ความสนับสนุนด้านวิชาการ และ/หรืองบประมาณ	ข้อตกลงเบื้องต้นในประเด็นเกี่ยวกับการพัฒนา
วิสัยทัศน์การพัฒนา	ประชุมร่วมระหว่างสมาชิกชุมชน แกนนำ และเจ้าหน้าที่ขององค์กรบริหารและองค์กรพัฒนาในระดับท้องถิ่นเพื่อปรับวิสัยทัศน์การพัฒนาและรับฟังข้อเสนอแนะเบื้องต้น	มติที่ประชุมต่อแนวทางการพัฒนาตัวชีวิตที่พึงประสงค์
มติการให้ดำเนินการสร้างและพัฒนาตัวชีวิตที่พึงประสงค์	ขบวนการตั้งคณะทำงานและการแบ่งบทบาทหน้าที่ระหว่างกลุ่มบุคคลต่างๆบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในชุมชน	กำหนดขั้นตอนการจัดทำตัวชีวิตโดยชุมชนมีส่วนร่วม
คณะทำงานในพื้นที่นักวิชาการและหรือนักพัฒนา	เรียนรู้การจัดทำตัวชีวิต วิเคราะห์/สังเคราะห์ และการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยชุมชนมีส่วนร่วม	ชุดตัวชีวิตคุณภาพชีวิตและการพัฒนาที่พึงประสงค์
ชุดตัวชีวิตระดับชุมชน	เก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อจัดทำฐานข้อมูลตัวชีวิตระดับชุมชนและระดับพื้นที่	ตัวชีวิตในการพัฒนาคุณภาพชีวิตระดับพื้นที่ทั้งในเขตเมืองและชนบท
ตัวชีวิตการพัฒนาคุณภาพชีวิตระดับพื้นที่	นำเสนอต่อคณะกรรมการหรือองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นเพื่อจัดทำแผนงานหรือ นโยบายการพัฒนาที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในระดับชุมชนและระดับพื้นที่	แผนงานและนโยบายการพัฒนาในระดับพื้นที่ระยะสั้นและระยะยาว

แผนภูมิที่ 5-2 แสดงให้เห็นถึงกระบวนการพัฒนาและการปรับตัวชีวิตของชุมชนสู่นโยบายการพัฒนาในระดับพื้นที่ ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การนำเสนอความต้องการ ไปจนถึงการจัดทำตัวชีวิตที่พึงประสงค์และการรวบรวมฐานข้อมูลตัวชีวิตระดับชุมชนเพื่อนำเสนอเป็นแผนงานและนโยบายการพัฒนาที่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของสมาชิกในชุมชนและระดับพื้นที่อย่างแท้จริง ในทุกขั้นตอนการทำงานสมาชิกในชุมชนคือกลุ่มบุคคลที่จะมีบทบาทสำคัญ ในขณะที่แกนนำชุมชน หรือคนภายนอกทั้งที่เป็นนักวิชาการ นักพัฒนา หรือเจ้าหน้าที่ขององค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นในระดับต่างๆ จะมีบทบาทเป็นเพียงผู้ให้การ

สนับสนุนด้านต่างๆ ซึ่งเน้นหนักในเรื่องความรู้พื้นฐานการจัดทำตัวชี้วัดและเทคนิควิธีการในการ กระตุ้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนในทุกขั้นตอนการพัฒนาตัวชี้วัดและการปรับตัวชี้วัดสู่การ จัดทำแผนงานและนโยบายการพัฒนาทั้งในระดับชุมชนและระดับพื้นที่

จากการวิจัยในพื้นที่ศึกษาพบข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับการปรับตัวชี้วัดที่จัดทำเพื่อการ ใช้ประโยชน์เชิงนโยบายในระดับชุมชนและระดับพื้นที่ คือ

1. จากการทำงานในพื้นที่ศึกษามาถึงขั้นตอนสุดท้าย คือการทดลองเก็บรวบรวมฐานข้อมูลตัวชี้วัด ผู้วิจัยสามารถประเมินได้ว่า แม้ในชุมชนที่มีศักยภาพสูงที่จะจัดทำตัวชี้วัดเพื่อใช้เองและพร้อมที่จะจัดทำเป็นฐานข้อมูลตัวชี้วัด ซึ่งหน่วยงานอื่นสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้นั้น ยังมีความลังเลใจที่จะดำเนินการในขั้นตอนสุดท้าย เพราะเท่าที่ผ่านมาหลายหน่วยงานทั้งของรัฐและเอกชน เข้ามาเก็บข้อมูลแต่ไม่เคยทิ้งข้อมูลไว้ให้ชุมชนใช้ประโยชน์เลย นอกจากนี้แต่ละหน่วยงานยังมีวิธีการและเนื้อหาข้อมูลที่แตกต่างกัน ซึ่งไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดเก็บฐานข้อมูลตัวชี้วัดของชุมชน เป็นผลให้ชุมชนขาดความมั่นใจในความสมบูรณ์และความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่จะจัดเก็บ ทั้งๆที่ชุมชนเหล่านี้มีความต้องการที่จะเป็นเจ้าของฐานข้อมูลตัวชี้วัดที่พวกเขาเป็นผู้พัฒนาเองเพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความสอดคล้องกับเงื่อนไขเหมาะสมที่พวกเขาจะสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้โดยตรง

2. ในการจัดทำตัวชี้วัดโดยชุมชนมีส่วนร่วมนี้ ส่วนที่สำคัญที่สุดคือการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนในกระบวนการวิเคราะห์และสังเคราะห์ประเด็นตัวชี้วัดด้านต่างๆ ซึ่งถ้าสมาชิกชุมชนได้เข้าร่วมในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ประเด็นตัวชี้วัดแล้ว สมาชิกชุมชนจะสามารถเรียนรู้กระบวนการจัดทำตัวชี้วัดและการปรับใช้ตัวชี้วัดที่พัฒนาขึ้นได้ด้วย ทั้งนี้มีบางชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการนี้อย่างเข้มข้นได้แสดงความสนใจและกระตือรือร้นที่จะทำการวิเคราะห์ประเด็นตัวชี้วัดและการจัดทำตัวชี้วัดของตนเองมากกว่าที่จะใช้ตัวชี้วัดที่คณะวิจัยได้ทดลองวิเคราะห์และสังเคราะห์ให้แล้ว ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้วิธีการประเมินสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนและการวิเคราะห์ประเด็นตัวชี้วัดด้านต่างๆ จึงเป็นส่วนสำคัญที่สมาชิกชุมชนน่าจะมีโอกาสเข้าร่วมอย่างเข้มข้น

3. กระบวนการจัดทำตัวชี้วัดถือเป็นเรื่องใหม่และมีความซับซ้อน ดังนั้นในการที่จะสร้างเสริมให้ชุมชนมีศักยภาพเพียงพอที่จะจัดทำตัวชี้วัดเองได้ จึงควรจัดให้มีกลไกสนับสนุนให้กลุ่มหรือองค์กรชุมชน รวมทั้งองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น เช่น อบต. หรือเทศบาล ได้เข้ามามีบทบาทอย่างสำคัญในฐานะผู้ให้การสนับสนุน เพราะองค์กรเหล่านี้มีทั้งบุคลากรที่มีความรู้ วัสดุอุปกรณ์และเทคโนโลยีเพื่อช่วยในการจัดทำตัวชี้วัดได้เอง เช่น คอมพิวเตอร์ เป็นต้น

5.4 การจัดทำตัวชี้วัดระดับชาติที่เชื่อมโยงกับตัวชี้วัดระดับชุมชนและระดับพื้นที่

ข้อเท็จจริงที่สำคัญและสามารถยืนยันได้จากการวิจัยครั้งนี้คือ การจัดทำตัวชี้วัดระดับชุมชนและระดับชาติมีความแตกต่างกันมาก คณะวิจัยเริ่มกระบวนการวิจัยเพื่อจัดทำตัวชี้วัดในระดับชุมชนด้วยการเลือกชุมชนที่ศึกษาเพื่อดำเนินการวิจัยในพื้นที่ศึกษาที่แตกต่างกันเป็น 8 พื้นที่ หลังจากนั้นได้ตัวชี้วัดระดับชุมชนจากทุกพื้นที่ที่ศึกษาแล้วจึงได้จัดประชุมเชิงปฏิบัติการระหว่างผู้วิจัยจากทุกพื้นที่เมื่อวันที่ 17 ตุลาคม 2544 เพื่อหาตัวชี้วัดร่วมและตัวชี้วัดเฉพาะพื้นที่ โดยมีสมมติฐานเบื้องต้นว่าตัวชี้วัดร่วมที่พบในพื้นที่ต่างๆจะสามารถใช้เป็นตัวแทนของตัวชี้วัดระดับชาติได้ในที่สุด ขณะที่ตัวชี้วัดเฉพาะพื้นที่จะเป็นกลุ่มตัวชี้วัดที่น่าจะถูกนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาให้สอดคล้องและเหมาะสมต่อลักษณะทางกายภาพและสังคมของพื้นที่ศึกษานั้นๆ

ผลการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อจัดทำตัวชี้วัดระดับชาติดังกล่าวสามารถนำเสนอชุดตัวชี้วัดระดับชาติและตัวชี้วัดเฉพาะพื้นที่ได้ดังรายละเอียดในตารางที่ 5-1

ตารางที่ 5-1 ตัวชี้วัดระดับชาติตามเป้าหมายการพัฒนาที่เชื่อมโยงกับตัวชี้วัดระดับชุมชนและพื้นที่

ประเด็นตัวชี้วัด	ตัวชี้วัดระดับชาติ	ตัวชี้วัดเฉพาะพื้นที่	
		เขตเมือง	เขตชนบท
ด้านเศรษฐกิจ	• สัดส่วนของครัวเรือนที่มีอาหารพอกินตลอดปี • ร้อยละของครัวเรือนที่มีแหล่งรายได้มากกว่า 1 แหล่ง (มีแหล่งรายได้เสริม) • ร้อยละของครัวเรือนที่มีรายได้พอเพียงและไม่มีหนี้สิน • ร้อยละของครัวเรือนที่มีความสามารถในการปลดภาระหนี้สิน • ร้อยละของครัวเรือนที่มีสมาชิกอยู่ในวัยแรงงานมีงานทำประจำ • ร้อยละของครัวเรือนที่มีผู้อยู่ในวัยแรงงานและว่างงาน • อัตราการว่างงานของประชากรในวัยทำงาน (13-60 ปี) • จำนวนกลุ่มเพื่อเป็นแหล่งเงินทุนที่มีการจัดการ โดยชุมชน • ร้อยละของครัวเรือนที่ใช้แหล่งเงินทุนที่มีการจัดการ โดยชุมชน	• ร้อยละของครัวเรือนที่สมาชิกต้องทำงานมากกว่าวันละ 8 ชั่วโมง • จำนวนและร้อยละของนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นต่อปี • ร้อยละของครัวเรือนที่สมาชิกมีอาชีพที่ชุมชนจัดหาให้ • ร้อยละของครัวเรือนที่เข้าร่วมธุรกิจที่ชุมชนร่วมกันจัดตั้งขึ้น	• ร้อยละของครัวเรือนที่ผลิตข้าวได้เหลือขาย • ร้อยละของครัวเรือนที่มีที่ดินทำกินสามารถปลูกพืชได้พอเลี้ยงครอบครัว • ร้อยละของครัวเรือนที่มีที่ดินทำกินของตนเอง • ร้อยละของครัวเรือนที่ต้องเช่าที่ดินทำเกษตร • ชุมชนมีกลุ่ม / องค์กรของชุมชนเพื่อจัดการด้านการตลาดผลผลิตและด้านปัจจัยการผลิต • ร้อยละของครัวเรือนที่ขายผลผลิตโดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง • ร้อยละของครัวเรือนที่สามารถจัดหาอุปกรณ์ทำมาหากินโดยไม่ต้องพึ่งเจ้าแก่ • ร้อยละของครัวเรือนที่สมาชิกต้องออกไปทำงานนอกชุมชน

ประเด็นตัวชี้วัด	ตัวชี้วัดระดับชาติ	ตัวชี้วัดเฉพาะพื้นที่	
		เขตเมือง	เขตชนบท
ด้านการศึกษา	● จำนวนโรงเรียนของรัฐต่อปริมาณเด็กวัยเรียนทั้งหมด ● จำนวนโรงเรียนที่มีบริการโครงการอาหารกลางวัน ● ร้อยละของเด็กที่ได้รับการศึกษาสูงกว่าการศึกษาภาคบังคับ ● ร้อยละของเด็กยากจนที่ได้รับทุนการศึกษาระดับสูงกว่าภาคบังคับ ● ร้อยละของครัวเรือนที่สามารถส่งลูกเรียนสูงกว่าการศึกษาภาคบังคับได้ทุกคน ● สัดส่วนของโครงสร้างวิชาในโรงเรียนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน ● จำนวนโรงเรียนต้นแบบที่มีการเชิญผู้ปกครองมาร่วมเป็นครู/วิทยากรในโรงเรียน ● จำนวนโรงเรียนที่มีการเชิญผู้ปกครองมาร่วมวางแผนการศึกษาและกำหนดหลักสูตรกับโรงเรียน ● ร้อยละของผู้ปกครองที่เข้าร่วมกิจกรรมวางแผนการศึกษาของโรงเรียนในชุมชน ● จำนวนโรงเรียนที่สอนเน้นด้านจริยธรรม จิตใจ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ● สัดส่วนของคนในท้องถิ่นที่จบการศึกษาและมีอาชีพอยู่ในชุมชน ● ร้อยละของเด็กที่จบมาแล้วไม่มีงานทำ	● ร้อยละของสมาชิกในชุมชนที่ได้รับการฝึกวิชาชีพตามความถนัดและมีงานทำ ● มีศูนย์ฝึกอาชีพ โดยที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดหลักสูตร ● จำนวนโครงการฝึกอาชีพของกรมพัฒนาฝีมือแรงงานที่จัดขึ้นในชุมชน ● มีโรงเรียนสายวิชาชีพตั้งอยู่ในชุมชน (ปวช. ปวส.) ● ร้อยละของเด็กที่ไม่ได้เรียนถึงชั้น ม.3 ● จำนวนโครงการต่อปี (ทั้งของหน่วยงานรัฐและเอกชน) ที่คนในชุมชนมีโอกาสเข้าร่วมเพื่อเพิ่มพูนความรู้	● ร้อยละของครูในโรงเรียนประจำหมู่บ้านที่เป็นคนพื้นถิ่นจากหมู่บ้านเดียวกัน ● สัดส่วนของคนในท้องถิ่นที่จบการศึกษาและกลับมาพัฒนาชุมชน ● จำนวนทรัพยากรบุคคลในหมู่บ้านที่โรงเรียนมาขอความร่วมมือในการพัฒนาการศึกษา ● สัดส่วนวิชาที่สอนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชนและภูมิปัญญาพื้นบ้าน ● ร้อยละของเด็กและเยาวชนที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้ด้านอาชีพพื้นบ้านจากครอบครัว

สถาบันวิจัยสังคม
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประเด็นตัวชี้วัด	ตัวชี้วัดระดับชาติ	ตัวชี้วัดเฉพาะพื้นที่	
		เขตเมือง	เขตชนบท
ด้านสุขภาพ อนามัย	• สัดส่วนของเด็กในชุมชนตั้งแต่แรกเกิด-16 ปีได้รับบริการขั้นพื้นฐานครบถ้วน • จำนวนเด็กที่ป่วยเป็นโรคขาดสารอาหาร (ระดับ 2) • ร้อยละของผู้ด้อยโอกาส / คนพิการ / ผู้สูงอายุที่สามารถเข้าถึงบริการสาธารณสุขอย่างพอเพียง • จำนวนโครงการเพื่อสวัสดิการผู้ด้อยโอกาสในชุมชน • ร้อยละของสมาชิกในชุมชนที่เข้ารับการตรวจสุขภาพเป็นประจำทุกปี • สัดส่วนของครัวเรือนที่มีน้ำสะอาดบริโภคอย่างพอเพียง • อัตราส่วนพื้นที่ที่ใช้เพื่อการออกกำลังกายโดยเฉพาะต่อประชากรทั้งหมดในชุมชน • สัดส่วนจำนวนสมาชิกในชุมชนที่มีหลักประกันสุขภาพ (มี สปร. ประกันสังคม ประกันสุขภาพ) ต่อจำนวนสมาชิกที่ใช้บริการประกันสุขภาพ (ต่อเดือนหรือต่อปี) • จำนวนครัวเรือนที่มีสมาชิกอย่างน้อย 1 คนมีความรู้ในเรื่องการดูแลรักษาสุขภาพ • สัดส่วนค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพต่อรายได้ของครอบครัวต่อเดือน (ต่อปี) • สัดส่วนที่ลดลงของค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลของคนในครอบครัว • จำนวนผู้ป่วยที่เป็นโรคเรื้อรัง (ระดับต้องทานยาเป็นประจำ) • จำนวนผู้ป่วยเกี่ยวกับโรคตับและพยาธิ • จำนวนสมาชิกในชุมชนที่ติดเชื้อ HIV • ร้อยละของเด็ก / เยาวชนที่ใช้สารเสพติด จำนวนครัวเรือนที่มีสมาชิกใช้สารเสพติด	• สัดส่วนครัวเรือนที่ได้รับบริการกำจัดขยะมูลฝอยถูก สุขอนามัย • จำนวนคนที่ป่วยเป็นโรคทางเดินหายใจ อากาศทางผิวหนังผื่นคัน และภูมิแพ้	• อัตราการป่วยด้วยโรคที่เกิดจากสารเคมีลดลง • สัดส่วนครัวเรือนที่ลดการใช้ยาแผนปัจจุบันมาใช้บริการแพทย์แผนไทย • สัดส่วนงบประมาณของ อบต. ต่อปีเพื่อสวัสดิการชุมชน • มีเจ้าหน้าที่อนามัยหรือทางการแพทย์เข้ามาตรวจสุขภาพและให้ความรู้สม่ำเสมอ • จำนวนคนไข้ที่ป่วยจากโรคระบาด เช่น โรคฉี่หนู • มีการจัดประชุม / อบรมในโรคบางชนิดในหมู่บ้าน

ประเด็นตัวชี้วัด	ตัวชี้วัดระดับชาติ	ตัวชี้วัดเฉพาะพื้นที่	
		เขตเมือง	เขตชนบท
ควม โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม	• อัตราความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่ • จำนวนครัวเรือนต่อพื้นที่ชุมชน (ทั้งที่มีและไม่มีทะเบียนบ้าน) • ชุมชนมีการร่วมกันจัดการป้องกันปัญหาค้างคาวพิษ (เช่น ขยะ, น้ำเสีย ฯลฯ) และมีการบังคับใช้ระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม โดยองค์กรของชุมชน • จำนวนครั้งต่อปีที่ชาวบ้านร้องเรียนเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ชุมชนได้รับ • อัตราส่วนของการร้องเรียนเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ได้รับการแก้ไข • จำนวนครัวเรือนที่มีการอพยพไปอยู่ที่อื่นอย่างถาวรเนื่องจากปัญหามลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรม	• ความดีในการจัดเก็บขยะมูลฝอยในชุมชน • ร้อยละของครัวเรือนที่สามารถลดปริมาณขยะภายในครัวเรือน • จำนวนครัวเรือนที่มีการกำจัดขยะอย่างถูกสุขอนามัย • ชุมชนมีคูระบายน้ำที่ได้มาตรฐานสุขอนามัย • ปริมาณขยะสารพิษที่ถูกทิ้งในที่สาธารณะของชุมชน • จำนวนครั้งในการเก็บขยะสารพิษของเทศบาลต่อสัปดาห์ • จำนวนโรงงานในชุมชนที่ทำให้เกิดขยะสารพิษ • จำนวนยานยนต์ที่โดนจับต่อวันเพราะเสียงดังเกินกำหนด • จำนวนวัน โดยเฉลี่ยต่อปีที่ชุมชนได้รับความเดือดร้อนจากการขุด รื้อถอน หรือก่อสร้างงานด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ • จำนวนครัวเรือนที่ได้รับความเดือดร้อนจากแหล่งบันเทิงหรือบริการทางเพศ • จำนวนอาสาสมัครเพื่อป้องกันอัคคีภัยพลเรือนต่อจำนวนประชากรในชุมชน (อพปร.) • จำนวนเครื่องดับเพลิงสาธารณะในชุมชน	• ร้อยละของครัวเรือนที่ทำการเกษตรลดการใช้สารเคมีมาไว้ตัวสุดท้ายจากธรรมชาติแทน • ร้อยละของครัวเรือนที่สามารถใช้ประโยชน์จากแม่น้ำลำคลองในการอุปโภคบริโภค • ร้อยละของครัวเรือนที่สามารถใช้ประโยชน์จากแม่น้ำลำคลองในการคมนาคม • จำนวนครัวเรือนมีแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรมเพียงพอทุกฤดูกาล • สัดส่วนงบประมาณจัดสรรจาก อบต. เพื่อดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม / ทรัพยากรธรรมชาติ • ชุมชนมีกฎเกณฑ์และมีการจัดตั้งองค์กรเพื่อการดูแลอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (เช่น กลุ่มปลูกสร้างสวนป่า ฯลฯ) • ชุมชนมีระบบควบคุมดูแลรักษาป่าไม้ • จำนวนครั้งในกรณีขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ (เช่น การบุกรุกป่าสงวน, ที่สาธารณะ, ป่าชุมชน ฯลฯ) • จำนวนครั้งการเกิดไฟป่า • สัดส่วนครัวเรือนที่ทำไร่เลื่อนลอย • สัดส่วนครัวเรือนที่ใช้พื้นที่ลาดชันในการเพาะปลูกพืชไร่และพืชล้มลุก • จำนวนครัวเรือนที่ทำเกษตรกรรมทางเลือก • ร้อยละของชาวบ้านที่ใช้เครื่องมือประมงที่เหมาะสมและอนุรักษ์ • ชาวบ้านมีกฎระเบียบการประมงที่เข้มงวด

ประเด็นตัวชี้วัด	ตัวชี้วัดระดับชาติ	ตัวชี้วัดเฉพาะพื้นที่	
		เขตเมือง	เขตชนบท
ด้านวัฒนธรรม และจิตใจ	ร้อยละของครัวเรือนในชุมชนที่คิดว่ามีผู้นำทางศาสนาและหรือผู้นำท้องถิ่นที่เป็นตัวอย่างที่ดีและเป็นที่ยอมรับได้ ร้อยละของสมาชิกในชุมชนที่มีพฤติกรรมปลอดภัย ร้อยละของครัวเรือน (หรือสมาชิก) ที่เข้าร่วมกิจกรรมสาธารณประโยชน์ของชุมชนเป็นประจำ ชุมชนมีประเพณีพื้นถิ่นที่สืบทอดมาแต่โบราณและยังถือปฏิบัติอยู่ เช่น ทำบุญ ปอย ทำพิธีบูชาบรรพบุรุษ จำนวนครัวเรือนที่ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นและศิลปะพื้นบ้านในชุมชน จำนวนครั้งในรอบปีที่มีการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมเพื่อคนในชุมชน จำนวนคนเข้าร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ชุมชนจัดขึ้น (ระบุกิจกรรม) จำนวนคดีลักขโมย / หื้อ โกงทรัพย์สินในชุมชน จำนวนคดีอาชญากรรมและทำร้ายร่างกาย จำนวนคดีการพนัน / ยาเสพติด อัตราการบวชเณรของเด็กในรอบปี ร้อยละของครัวเรือนในชุมชนที่ร่วมกันการแลกเปลี่ยนแรงงานหรือช่วยเหลือกัน ในกิจกรรมต่างๆ เช่น ซ่อม / สร้างบ้าน งานบวช / งานบุญต่างๆ	จำนวนบ่อนการพนันในชุมชน จำนวนสถานเริงรมย์ / แหล่งอบายมุขในชุมชน จำนวนสมาชิกชุมชนที่เข้าสถานเริงรมย์บ่อยๆ ร้อยละของครัวเรือนในชุมชนที่พึ่งตนเองได้โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการรักษาพยาบาลและการผลิตเครื่องอุปโภคบริโภค จำนวนครัวเรือนที่มีพฤติกรรมใช้จ่ายเกินฐานะ	สัดส่วนงบประมาณของอบต. ที่ใช้เพื่อการส่งเสริมวัฒนธรรมในชุมชน ชุมชนมีประเพณี “ลงขัน” ช่วยเหลือกันยามป่วยไข้ หรือช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส ชุมชนมีประเพณีการช่วยแรงงานในการทำเกษตรกรรม ชุมชนมีผู้นำที่ดี เป็นตัวอย่างให้กับคนในหมู่บ้านได้ เช่น มีความขยัน ช่วยเหลือผู้อื่น ให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้าน และยุติธรรม จำนวนผู้สูงอายุและพระที่เป็นผู้นำทางจิตใจของคนในชุมชน จำนวนครั้งในรอบปีที่มีการจัดกิจกรรมเพื่อร่วมมือสร้าง / ซ่อมสิ่งสาธารณประโยชน์ในหมู่บ้าน

ประเด็นตัวชี้วัด	ตัวชี้วัดระดับชาติ	ตัวชี้วัดเฉพาะพื้นที่	
		เขตเมือง	เขตชนบท
ด้านสื่อและข้อมูลข่าวสาร	• จำนวนครัวเรือนที่สามารถนำข้อมูลข่าวสารไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ • จำนวนครัวเรือนที่สามารถนำความรู้จากสื่อ (เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์) ไปใช้ประโยชน์ด้านสุขภาพ • จำนวนครัวเรือนที่นำความรู้จากสื่อต่าง ๆ ได้แก่ โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ ข่าวสารจากราชการหรือเจ้าหน้าที่ มาปรับปรุงและใช้ประโยชน์ด้านอาชีพได้	• จำนวนสถานที่เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่มีการจัดการโดย ชุมชน • ชุมชนมี / ไม่มีช่องทางที่จะเข้าถึงแหล่งความรู้ ข้อมูลทางวิชาการที่ถูกต้อง (โดยชุมชนอาจเป็นสื่อกลางในการประสานข้อมูล) • สักต่วน โทรศัพท์ สาธารณะต่อประชากรในชุมชน	• จำนวนช่องทางเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร (เช่น หอกระจายข่าว ที่อ่านหนังสือ สื่อบุคคลเอกสาร ใบปิด) ที่มีการจัดการโดยชุมชน • ชุมชนมีศูนย์ข้อมูลที่เป็นแหล่งให้ข่าวสารความรู้แก่ชาวบ้าน • มีการประชุมลูกบ้านเพื่อแจ้งข่าวสารเป็นประจำทุกเดือน • มีเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้ามาประชุมและเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเป็นประจำทุกเดือน • มีอาสาสมัครหมู่บ้านเป็นแหล่งข่าวสารข้อมูลด้านต่างๆ (สาธารณสุข เกษตร ฯลฯ) • มีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร (เช่น หอกระจายข่าว) ที่เป็นภาษาท้องถิ่น • จำนวนครั้งที่หอกระจายข่าวส่งข้อมูลต่อวัน • มีที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน • จำนวนเด็กวัยรุ่นที่ประพฤติตัวหรือแต่งตัวไม่เหมาะสมเลียนแบบสื่อ • จำนวนครัวเรือนที่ไม่เคยดูโทรทัศน์ • จำนวนโทรศัพท์สาธารณะในชุมชน

ประเด็นตัวชี้วัด	ตัวชี้วัดระดับชาติ	ตัวชี้วัดเฉพาะพื้นที่	
		เขตเมือง	เขตชนบท
ด้านประชาสังคม	ร้อยละที่ลดลงของกรณีปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนอันเนื่องมาจากยาเสพติด ร้อยละที่เพิ่มขึ้นของคนชรา/คนพิการ/ผู้ด้อยโอกาสที่ได้รับสวัสดิการพอเพียง ร้อยละของครัวเรือนที่มีความมั่นใจในความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน จำนวนคดียาเสพติด จำนวนกลุ่มที่ไม่เป็นทางการและมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องอย่างน้อย 5 ปี ชุมชนมีโครงการ / กลไก เพื่อสวัสดิการช่วยเหลือคนด้อยโอกาส (คนพิการ คนชรา คนยากจน) มีชมรม / กลุ่มในชุมชนเพื่อช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส (มี / ไม่มี) จำนวนองค์กรชุมชนที่มีทั้งเพศหญิงและเพศชายเป็นสมาชิกและกรรมการอย่างอิสระและเท่าเทียมกันในกิจกรรมชุมชน มีการติดตามประเมินผลงานของคณะกรรมการชุมชนเป็นประจำทุกปีโดยสมาชิกชุมชน มีคณะกรรมการและระบบตรวจสอบบัญชีเงินกองทุนต่างๆ ของชุมชนเป็นประจำทุกปี จำนวนกิจกรรมที่ให้เด็ก / เยาวชนร่วมทำในชุมชน	ร้อยละของอุบัติเหตุอันเกิดจากการจราจรในชุมชนลดลง จำนวนสมาชิกชุมชนที่ไม่มีบัตรประชาชน ร้อยละของครอบครัวที่ไม่มีทะเบียนบ้าน จำนวนปัญหาที่ได้รับการแก้ไขโดยคณะกรรมการชุมชน / ผู้นำกลุ่ม / ตัวแทนกลุ่ม จำนวนเด็กกำพร้าที่เกิดจากพ่อแม่ที่เสียชีวิตด้วยโรคเอดส์ จำนวนครัวเรือนที่ไม่มีปัญหาเรื่องค่าบริการโทรศัพท์ ร้อยละของสมาชิกในชุมชนที่เห็นว่าผู้นำเป็นคนดี มีแหล่งทุนสนับสนุนที่องค์กรชุมชนหามาได้เพื่อใช้ในงานสาธารณประโยชน์	ชุมชนมีผู้นำเข้มแข็ง ชื่อเสียงดี เสียสละ ร้อยละของคนในชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายของ อบต. ร้อยละของคนในชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจสอบงบประมาณและความโปร่งใสของ อบต. ร้อยละของการร้องเรียนที่เกิดขึ้นต่อการบริหารงานของ อบต. หมู่บ้านได้รับงบประมาณจัดสรรจาก อบต. เพื่อเป็นกองทุนสงเคราะห์กลุ่มผู้ด้อยโอกาส ร้อยละของโครงการพัฒนา ชุมชนที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ ชุมชนมีกฎระเบียบในการรักษาความสงบเรียบร้อย ร้อยละของกรณีการละเมิดกฎระเบียบชุมชน มีการทำแผนพัฒนาหมู่บ้านทุกปีโดยพื้นฐานการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน มีกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านร่วมกันเป็นประจำทุกเดือน ร้อยละของสมาชิกที่เข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนาของกลุ่ม / องค์กรที่ชุมชนจัดตั้งขึ้น ชุมชนไม่เคยมีพฤติกรรมข้อพิพาทชายเสีย

ประเด็นตัวชี้วัด	ตัวชี้วัดระดับชาติ	ตัวชี้วัดเฉพาะพื้นที่	
		เขตเมือง	เขตชนบท
ด้านครอบครัว	• จำนวนครัวเรือนอบอุ่นที่พ่อ แม่ ลูก อยู่พร้อมหน้า • จำนวนครัวเรือนที่สมาชิกจะมาพบปะ สังสรรค์พร้อมหน้าในวันสำคัญ เช่น ปีใหม่ สงกรานต์ เข้าพรรษา • จำนวนครัวเรือนที่ไม่มีสมาชิกติดยาเสพติด • ร้อยละของครัวเรือนที่ไม่ใช้ความรุนแรงในการตัดสินปัญหา • จำนวนเด็กและคนชราที่ถูกทอดทิ้ง • ร้อยละของครัวเรือนที่ยังมีพ่อ-แม่ชราภาพอาศัยอยู่ด้วย • ร้อยละของครัวเรือนอพยพทั้งถิ่นไปอยู่ที่อื่นติดต่อกันนานกว่า 6 เดือน • ร้อยละของครัวเรือนที่หย่าร้างหรือแยกทางกัน • ร้อยละของครัวเรือนที่มีพ่อหรือแม่ดูแลลูกๆ (ลูกในวัยเด็กและกำลังเรียน) เพียงคนเดียว • จำนวนครัวเรือนที่พ่อแม่เลิกกันแล้วเอาเด็กมาเป็นภาระให้ปู่ย่าตายายเลี้ยง • จำนวนครัวเรือนที่พ่อแม่เข้มงวดกับลูกในเรื่องคุณธรรมและศาสนา • จำนวนครัวเรือนที่มีสามี-ภรรยาทั้งสองคนช่วยกันหารายได้แบ่งเบาภาระของครอบครัว	• ร้อยละของครัวเรือนที่มีเวลาให้กัน 1-2 ครั้งต่ออาทิตย์ • ร้อยละของครัวเรือนที่สมาชิกฟังฟังกันได้ • ร้อยละของครัวเรือนในชุมชนที่มีความขัดแย้งขั้นรุนแรงเป็นประจำ • ร้อยละของครัวเรือนที่ไม่มีสมาชิกติดการพนัน • ร้อยละของครัวเรือนที่ไม่มีสมาชิกติดยาเสพติด • ร้อยละของครัวเรือนที่สมาชิกทำกิจกรรมบางอย่างร่วมกันเป็นประจำ เช่น กินข้าว ไปเที่ยวในวันหยุด (เน้นครอบครัวที่มีสมาชิกอยู่ในวัยเรียน) • จำนวนเด็กเร่ร่อน • จำนวนเด็กที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์	• ร้อยละของครัวเรือนยากจนและผู้ด้อยโอกาสที่ได้รับการอนุเคราะห์ในด้านต่างๆ • จำนวนครัวเรือนที่แตกแยกกันเนื่องจากต้องอพยพไปรับจ้างแรงงาน • จำนวนครัวเรือนที่มีลูก (ในวัยเด็กและกำลังเรียน : ป.1-ม.3) ช่วยเหลือพ่อแม่ทำกิจการงานเป็นประจำ • จำนวนครัวเรือนที่มีสมาชิกในวัยทำงานที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน เป็นระยะเวลากว่า 6 เดือน

อย่างไรก็ตามเมื่อนำชุดตัวชี้วัดร่วมที่ได้จัดทำไว้ลงไปทดสอบในพื้นที่อีกครั้ง พบว่าตัวชี้วัดชุดร่วมแม้จะสะท้อนสภาพพื้นที่ศึกษาแต่ละพื้นที่ได้และน่าจะสามารถใช้เป็นตัวชี้วัดระดับชาติได้ แต่ในขณะนี้ยังไม่มียุทธศาสตร์การเก็บฐานข้อมูลตัวชี้วัดที่จะสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ เพราะเป็นตัวชี้วัดชุดใหม่ที่ยังไม่เคยมีการจัดเก็บมาก่อน ตัวชี้วัดรวมหลายตัวยากที่จะหาข้อมูลระดับชาติได้ ดังนั้นการจะนำตัวชี้วัดระดับชาติชุดใหม่นี้ไปใช้จะต้องมีการจัดทำระบบการเก็บฐานข้อมูลใหม่ ทั้งนี้โดยพื้นฐานการได้มาและวิธีการศึกษาแล้วชุดตัวชี้วัดระดับชาติของคณะวิจัยมีความแตกต่างจากตัวชี้วัดการพัฒนาของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ซึ่งมุ่งเน้นการใช้ข้อมูลเศรษฐกิจและสังคมที่มีการจัดเก็บอยู่แล้ว การพยายามเชื่อมโยงงานวิจัยตัวชี้วัดระดับชุมชนกับการจัดทำตัวชี้วัดระดับชาติเพื่อให้ สศช. นำไปใช้ จึงจำเป็นต้องปรับระบบแนวคิดและผลที่คาดหวังของ สศช. เพราะตัวชี้วัดจากคณะวิจัยเป็นตัวชี้วัดที่พัฒนาจากระดับ

ชุมชนและระดับพื้นที่ไม่ใช่ตัวชี้วัดเพื่อประเมินประสิทธิภาพหรือประสิทธิผลของการบริหารจัดการงานพัฒนาของหน่วยราชการ หรือเพื่อประเมินแผนพัฒนาของชาติโดยตรง

ถ้าเปรียบเทียบการจัดทำตัวชี้วัดของคณะวิจัยกับตัวชี้วัดระดับชาติของ สสช. พบว่ามีความแตกต่างกันในประเด็นต่างๆที่สำคัญ ได้แก่

- ปรัชญากระบวนการทัศน์และมโนทัศน์ (Paradigm และ Concept) ในการจัดทำตัวชี้วัด
- เป้าหมายของการทำตัวชี้วัด
- วิธีการและกระบวนการพิจารณา
- ผลที่คาดหวัง

ประเด็น	ตัวชี้วัดของคณะวิจัย	ตัวชี้วัดของ สสช.
ปรัชญากระบวนการทัศน์มโนทัศน์	• จัดทำตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตที่สะท้อนความเป็นอยู่ ปัญหา และความต้องการของสมาชิกในชุมชนระดับต่างๆ	• จัดทำตัวชี้วัดการพัฒนาที่สะท้อนระดับของการพัฒนาและประสิทธิภาพของการพัฒนา
เป้าหมาย	1. ใช้กระบวนการจัดทำตัวชี้วัดเป็นเครื่องมือในการพัฒนา 2. ใช้กระบวนการจัดทำตัวชี้วัดประเมินสภาพชุมชนเพื่อกำหนดเป้าหมายการพัฒนาชุมชน 3. จัดทำชุดตัวชี้วัดสำหรับใช้ในชุมชน	1. ใช้ตัวชี้วัดเพื่อวัดแนวโน้มของการพัฒนา 2. จัดทำตัวชี้วัดเพื่อกำหนดเป้าหมายการพัฒนาระดับชาติ
วิธีการและกระบวนการพิจารณาและจัดเก็บข้อมูล	1. ชุมชนจัดเก็บตัวชี้วัดแบบมีส่วนร่วม 2. ชุมชนเป็นผู้ประเมินคุณภาพข้อมูล	1. ใช้วิธีการสำรวจเพื่อจัดเก็บข้อมูล 2. ใช้สถิติที่หน่วยงานจัดเก็บอยู่แล้ว
ผลที่คาดหวัง	1. ชุมชนเป็นเจ้าของตัวชี้วัด 2. ตัวชี้วัดสอดคล้องกับชุมชนและพื้นที่	1. เป็นชุดตัวชี้วัดที่ใช้ได้ทั้งประเทศ

กล่าวได้ว่าความแตกต่างของตัวชี้วัดระดับชุมชนของคณะวิจัยและการจัดทำตัวชี้วัดระดับชาติของ สสช. ที่ชัดเจนคือด้านแนวคิดและวิธีการหรือกระบวนการจัดเก็บ การจัดทำตัวชี้วัดของคณะวิจัยซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นการจัดทำโดยเริ่มจากการร่วมคิดและร่วมวิเคราะห์ในระดับพื้นที่ (Bottom-up) ดังนั้นตัวชี้วัดจึงสะท้อนมุมมองของผู้ที่อยู่ในพื้นที่โดยให้ความสำคัญกับประเด็นเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต ในขณะที่ตัวชี้วัดระดับชาติจะให้ความสำคัญกับประเด็นเรื่องประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการบริหารจัดการงานพัฒนา ซึ่งไม่มีความหมายสำหรับสมาชิกชุมชนในพื้นที่ สมาชิกชุมชนสนใจคุณภาพชีวิตที่ดีมากกว่า ตัวอย่างเช่น ตัวชี้วัดด้านสุขภาพอนามัย สมาชิกชุมชนจะเน้นการเข้าถึงและคุณภาพการบริการสาธารณสุขที่เป็นอยู่ในขณะนั้น แต่ตัวชี้วัดระดับชาติเน้นตัวเลขผลสำเร็จสุดท้ายที่ได้จากกระทรวงสาธารณสุข เช่น อัตราการตายโดยโรคต่างๆลดลง เป็นต้น

โครงการจัดทำตัวชี้วัดของคณะวิจัยจะได้ตัวชี้วัดระดับพื้นที่และระดับชาติที่มีลักษณะที่เป็น ผลลัพธ์ที่เน้นผลกระทบระยะยาว (impacts) มากกว่าผลผลิต (inputs) และผลกระทบระยะสั้น (effects) ขณะที่ตัวชี้วัดระดับชาติของ สสช. เน้นการวัดผลผลิต โดยใช้ตัวเลขจากกระทรวงต่างๆเป็น

ตัวชี้วัด แต่ในระดับพื้นที่แล้วตัวชี้วัดของหน่วยงานรัฐไม่มีความหมายต่อชุมชน ตัวอย่างเช่น ตัวชี้วัดจำนวนเตียงต่อประชากร ถ้าพื้นที่นั้นไม่มีบริการคนป่วยที่ตีพ้อ ตัวชี้วัดดังกล่าวก็ไม่มี ความหมายในพื้นที่นั้น แต่ตัวชี้วัดที่มีความหมายสำหรับชุมชนคือการมีสุขภาพดีหรือการได้รับบริการที่ดีและเท่าเทียมกรณีเมื่อเจ็บป่วย ดังนั้นจุดเด่นของตัวชี้วัดของคณะวิจัยคือเน้นที่ผลกระทบระยะยาวบนพื้นฐานแนวทางการพัฒนามากกว่าผลผลิต โครงการพัฒนา ขณะที่ตัวชี้วัดระดับชาติของ สศช. ต้องการวัดผลผลิตที่เป็นสภาพและปริมาณ เช่น สัดส่วนหมอต่อนคนไข้ จำนวนสวม ฯลฯ ทั้งนี้เป้าหมายของตัวชี้วัดของคณะวิจัยเป็นการวัดผลลัพธ์ที่เน้นผลกระทบของการพัฒนาที่คาดหวังว่าผลของการวัดจะนำไปสู่การหาแนวทางแก้ไขปัญหาได้อย่างเหมาะสม

เนื่องจากตัวชี้วัดระดับชาติของ สศช. ต้องใช้ตัวชี้วัดที่สามารถจัดเก็บฐานข้อมูลได้ง่ายและเป็นข้อมูลสำเร็จรูป ส่วนตัวชี้วัดของคณะวิจัยเป็นตัวชี้วัดเชิงคุณค่าและมีคุณสมบัติในการประเมินสภาพชุมชน แต่ยังไม่มิตัวเลขและระบบการจัดเก็บฐานข้อมูล เช่น อัตรานักเรียนที่จบชั้นมัธยม และสามารถหางานทำได้ เป็นต้น อย่างไรก็ตามแม้ตัวชี้วัดในเหล่านี้เป็นตัวชี้วัดที่มีประโยชน์และสะท้อนปัญหาของชุมชนได้ดี แต่การจัดเก็บข้อมูลจะไม่สามารถจัดเก็บได้ด้วยวิธีสำรวจอย่างเป็นระบบทั้งประเทศ ทั้งนี้สมาชิกชุมชนจะต้องเป็นผู้จัดเก็บฐานข้อมูลเองจึงจะมีความเหมาะสม ดังนั้นคณะวิจัยจึงมีความเห็นร่วมกันว่าชุดตัวชี้วัดระดับชาติที่นำเสนอในตารางที่ 5-1 นี้ อาจยึดถือเป็นข้อเสนอเบื้องต้น ซึ่งควรจะต้องมีการปรับปรุงและพัฒนาให้ดีขึ้นและคมชัดขึ้นในโอกาสต่อไป เนื่องจากเป้าหมายหลักของงานวิจัยนี้มุ่งเน้นการเรียนรู้วิธีการสร้างตัวชี้วัดระดับชุมชนและระดับพื้นที่ ซึ่งเน้นและให้ความสำคัญกับการเรียนรู้กระบวนการจัดทำตัวชี้วัดโดยชุมชนมีส่วนร่วมมากกว่าผลของตัวชี้วัดที่จะนำไปปรับใช้เป็นตัวชี้วัดระดับชาติ แต่คณะผู้วิจัยมีความเห็นว่ากระบวนการวิจัยดังกล่าวน่าจะพัฒนาสืบต่อ เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่เป็นตัวชี้วัดระดับชาติได้อย่างสมบูรณ์และมีความแม่นยำมากขึ้นถ้าจะมีการดำเนินการวิจัยต่อเนื่องกับแกนนำการพัฒนาในระดับที่สูงขึ้นกว่าระดับชุมชน โดยใช้ผลการวิจัยครั้งนี้เป็นฐานในการปรับกลยุทธ์การสร้างตัวชี้วัดในระดับพื้นที่และระดับชาติในขั้นตอนต่อไป

5.5 ประเด็นที่ควรวิจัยในอนาคต

1. การวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยให้มีการทดลองปฏิบัติจริงในพื้นที่ สร้างความเข้มแข็งในการจัดเก็บและพัฒนาข้อมูลตามตัวชี้วัดที่กำหนดขึ้น พัฒนาเกณฑ์การแปลผลตัวชี้วัดที่กำหนดขึ้น เพื่อให้ทราบความรุนแรงของปัญหาที่อาจนำไปสู่การเตือนภัยได้ กระบวนการดังกล่าวต้องมีการศึกษาวิเคราะห์บทบาทของฝ่ายต่างๆ ทั้งภาครัฐส่วนกลาง ส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ ประชาชนชาวบ้าน ประชาสังคม ฯลฯ เพื่อประสานการดำเนินงานและสร้างการยอมรับในตัวชี้วัด การรวบรวมข้อมูลและการแปลผล ซึ่งอาจต้องกำหนดกลุ่มรับผิดชอบในพื้นที่
2. การสังเคราะห์ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมระดับชาติซึ่งมีการศึกษาจากหลายส่วน เพื่อกำหนดเป็นตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมระดับชาติอย่างแท้จริง และ

สร้างความสมดุลของการสะท้อนภาพสังคมไทยทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองการปกครอง

3. การวิจัยเปรียบเทียบกับดัชนีที่ได้รับการกำหนดในต่างประเทศ หรือในประเทศไทย รวมทั้งวิจัยเพื่อจัดทำเกณฑ์สำหรับดัชนีแต่ละตัวที่กำหนด โดยอาจเทียบกับเกณฑ์มาตรฐานที่มีการกำหนดไว้บ้างในที่ต่างๆ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายงานฉบับสมบูรณ์
โครงการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคม
ระยะที่ 2

คณะผู้วิจัย

หัวหน้าโครงการ ■

ศาสตราจารย์ ดร.อมรา พงศาพิชญ์

นักวิจัยหลักและผู้ประสานงานโครงการ ■

ดร.ศิริเชษฐ์ สังขะมาน

นักวิจัยหลัก ■

นางกอบกุล สามัคคี
นางนภัส กอร์ดอน
นางสาวอาภา ศิริวงศ์ ณ ออยุธยา
นางสุรียา วีรวงศ์
นายประโยชน์ เจริญสุข
ดร.นฤมล บรรจงจิตร
ดร.นฤมล อรุโณทัย
นายอเนกพล เกื้อมา
นางสาวจิรวรรณ ตั้งจิตเมธี
ดร.พินิจ ลาภานานนท์

นักวิจัยผู้ช่วย ■

นางสาวอรรวรรณ สุขเกษม	นางสาวอุทุมพร เลื่องลือเจริญกิจ
นางสาวอุมาภรณ์ ตันประเสริฐ	นางสาวอุมา ทับเที่ยง
นางสาวพาณี จรูญทัต	นางสาวศศิวิรุญ นวกวงษ์
นางสาวภรณ์ หิรัญวรชาติ	นางสาวณาริณีย์ จีระพันธุ์
นายประภาส แสนสิงห์	นางสาวขวัญฤทัย จำจำรัส
นางสาวลลิตทิพย์ ครุรุ่งโรจน์รัตน์	